كۆڭۈل باغچىسىدىن

ئاخرقى نەپەس

ئوسمان نۇرى توپباش

سەپەر قەيەرگە؟

ئەركام نەشرىياتى

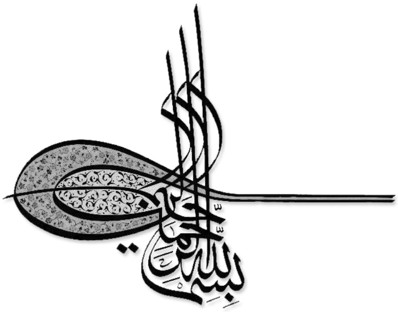

ئى رەببىم! بىزنى بۇ دۇنيانىڭ مەنپەئەتىگە بېرىلىپ، ئۆزىنى بىر پىيالە سۇدا ھالاك قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن يىراق قىل ئەي مەرھەمەتلىكلەرنىڭ ئەڭ مەرھەمەتلىكى بولغان ئاللاھىم!

يا رەببى! ھاياتىمىز ۋە ئۆلۈمىمىزنى ياخشى بەندىلىرىڭگە ئاتا قىلغان بەرىكەت، نېمەت، مەنىۋىي گۈزەللىك، سەن بىلەن بىرلىكتە بولۇش بىلەن گۈزەللەشتۈر ۋە ئەزىز قىل!

ئى رەببىم! كائىناتنى ئىلاھىي مۇھەببەت نەزىرى بىلەن تاماشا قىلالىشىمىزنى، ئۇنى ئاڭلىقلىق، ھېس-تۇيغۇ، ۋىجدان ئەيمىنىشى ۋە ئىمانى ھاياجان بىرلەشكەن مەنزىلدە كۆرەلىشىمىزنى، كۆزىمىزدىن ئاققان نادامەت ياشلىرى بىلەن ئەپۇ قىلىش مۇھىتىغا يېتىشەلىشىمىزنى، يۈزىمىز ئاق ۋە ۋىجدان ھۇزۇرى بىلەن دەرگاھىڭغا بارالىشىمىزنى نېسىپ قىل!

كىتابنىڭ ئەسلى ئىسمى: Gönül Bahçesinden Son Nefes

يازغۇچى: ئوسمان نۇرى توپباش

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇلقۇددۇس ھافىز

تەھرىرى: مەجىد غاپۇر

ISBN: 978-625-440-296-8

بەتچىك: راسىم شاكىروغلۇ

ئىستانبۇل ـ 1443/2021

Language : Uighur

ئەركام نەشرىياتى

ئالاقىلىشىش ئادرېسى

Address : Ikitelli Organize Sanayi Bölgesi Mahallesi
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir - İstanbul / TURKEY
Phone : +90 212 671 07 00 (Pbx)
Fax : +90 212 671 07 48
E-mail : info@islamicpublishing.org
Web site : www.islamicpublishing.org

كۆڭۈل باغچىسىدىن

ئاخرقى نەپەس

ئوسمان نۇرى توپباش

ئەركام نەشرياتى

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 7
ئاخىرقى نەپەس (1) 15
ئاخىرقى نەپەس (2) 31
ئاخىرقى نەپەس (3) 45
كائىناتتا ئاللاھنى زىكىر قىلىش ۋە سەھەر 59
قۇرئان ۋە تەپەككۇر (1) 75
قۇرئان ۋە تەپەككۇر (2) 87
قۇرئان ۋە تەپەككۇر (3) 103
تەۋبە ۋە كۆز يېشى 119
دۇئا 133
ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (1) 143
ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (2) 155
ئىسار 169
ئىستىغنا 181
سودا ئەخلاقى 197
ئاللاھقا بېرىلگەن قەرزى ـ ھەسەنە 213
ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە قەرز ۋە قەرزدارلىق 227
دوستلۇق 251
ئاھ ۋاپا! 267
بىر ئۆرنەك ئىمان ئەھلى بولۇش 289

تەقدىر ۋە سىرلىرى 301
ئىماندىن ئېھسانغا مۇسا ئەپەندى (1917 ـ 1999) 317
1 ـ "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" ناملىق ئەسەر توغرىسىدا
بۇ بىر كۆڭۈل تامچىسى 327
2 ـ "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" ناملىق ئەسەر توغرىسىدا
تەسەۋۋۇپسىز بولامدۇ؟ 339

كىرىش سۆز

بىز ئاجىز بەندىلىرىنى ئىمان خۇشاللىقى ۋە ھۇزۇرى بىلەن رىزىقلاندۇرغان ئاللاھتائالا ۋەتەقەددەس ھەزرەتلىرىگە ھەمدۇ-سانا بولسۇن!

ئىنسانىيەتنىڭ زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقىشىغا (نۇرغا چۆمۈلىشىگە) ۋەسىلە بولغان كائىناتنىڭ پەخرى ئەبەدىيسگە دۇرۇت ۋە سالام بولسۇن!

ئالتۇنئۇلۇق ژورنىلىمىزدا نەشر قىلىنغان ماقاللىرىمىزنى رەببىمىزنىڭ ئىنايىتى بىلەن بىر كىتاب ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئېھتىياجى كېلىپ چىقتى. بۇ كىتاب ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

ئىنسانلار ئىمتىھان قىلىنىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن بۇ غۇربەت دىيارىدىن ئايرىلغاندا، ئەبەدىي ئالەمنىڭ ئىشىكىدىن ئىچكىرىگە كىرىدۇ. ئۇ ئالەمنىڭ ئىككى ئىشىكى باركى، ئۇلارنىڭ بىرى ئازاپ-ئوقۇبەت، يەنە بىرى بەخت-سائادەتكە ئېچىلىدۇ. بەندىنىڭ قايسى ئىشىكتىن كىرىدىغانلىقى (ئۆتىدىغانلىقى) بولسا ئۇنىڭ پۈتۈن ئۆمرىنى خۇلاسە قىلغان ئاخىرقى نەپەسى بىلدۈرىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئۆمرىمىزنىڭ ھەر بىر مىنۇتى، ئاخىرقى نەپەس ئەندىشىسى ۋە ھاياجىنى ئىچىدە ۋايىغا يەتكەن بىر گۈزەللىك بىلەن ئۆتىشى لازىمكى، ئۇ مىنۇتتا بەخت-سائادەتكە ئېچىلغان ئىشىكتىن مەڭگۈلۈك ئالەمىمىزگە ئۇچۇپ بارالايدىغان بولايلى. بۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پانى دۇنيادىكى ھاياتىمىزدا ئويغۇنۇش ھالىتىدە بولۇپ، ئاخىرقى نەپەسكە دىققەت ۋە ھۇشيار بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىشىمىز تولىمۇ زۆرۈردۇر.

ئەمىلىيەتتىمۇ ئاخىرەتلىك ھاياتىمىزنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا ئائىت تۈنجى ۋە ئېنىق ئىشارەت ئاخىرقى نەپەستىكى ئەھۋالىمىزدا مەلۇم بولىدۇ. بۇ پانى ئالەم بىلەن ياخشى بىر بەندە سۈپىتىدە ۋىدالىشىش ئۈچۈن ساناقلىق بولغان نەپەسلىرىمىزنى ئاخىرقى نەپەسكە تەييارلىشىمىز زۆرۈردۇر. بەختلىك ئاخىرەت ھاياتى ئۈچۈن ياخشى ئەمەللەر بىلەن بېزەلگەن گۈزەل، ھۇزۇرلۇق ۋە ئىستىقامەتلىك دۇنيا ھاياتى بەكمۇ مۇھىمدۇر. ھايات بىر پىيالىنى تولدۇرغان

تامچا سۇغا ئوخشايدۇ. پىيالىدىكى سۇنىڭ پاك ـ پاكىزلىقى تامچا سۇلارنىڭ پاك ـ پاكىزلىقىغا باغلىق. پىيالىنى توشقۇزغان ئاخىرقى تامچە سۇ ئاخىرقى نەپەسكە ئوخشايدۇ.

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

"ئىنسان ياشىغان ھالىتى بىلەن ئۆلىدۇ ۋە ئۆلگەن ھالىتى بىلەن بىر يەرگە جەم بولىدۇ" (مۇناۋى، پەيزۇل قادىر، شەرھۇل جامىئۇس ـ سەغىر، 663)

ئاخىرقى نەپەس، يەنى ھايات سەھنىسىنىڭ ئاخىرقى پەردىسى، ھەر كىشىنىڭ ئۆز ئاقىۋىتىنى ئەكىس ئەتتۈرگەن، ھور يۇقمىغان، يىپ يىڭى (پاك ـ پاكىز) ئەينەككە ئوخشايدۇ. ئىنسانلار ئۆزىنى ئېنىق ھالەتتە ئاخىرقى نەپەستە تونۇيدۇ. شائىر نەجىپ فازىل ئېيتقاندەك:

ئۇ دەمدىكى پەردىلەر كۆتۈرۈلۈپ كېتەر، چۈشەر،
ئەزرائىلغا "ياخشى كەپسەن!" دېگۈزمەكتە ھۈنەر....

ئۇ دەمدە (نەپەستە) ھاياتنىڭ ھېساب ـ كىتابى ئىنساننىڭ قەلبى ۋە كۆز ئالدىدا نامايان بولىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئىنسان ئۈچۈن ئۆلۈم مەنزىرىسىدىن تېخىمۇ ئىبرەتلىك بىر مەنزىرە يوقتۇر.

دۇنيا ھاياتىدا قىلغان ئىبادەت، مۇئامىلە ۋە ئەخلاق بىلەن ئالغان پۈتۈن نەپەسلەر، ئاخىرقى نەپەس خاتىرىسىنىڭ ھۆكمىدە بولىدۇ. بۇ ئەينى زاماندا ئاخىرەتتىكى ئەھۋالىمىزنىڭ بۇ دۇنيادىكى تەرجىمانىغا ئوخشايدۇ.

قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان قەبىر ھاياتىمىز دۇنيادىكى ۋەزىيىتىمىز ۋە ئەمەللىرىمىزگە يارىشا شەكىللىنىدۇ. ئۆلۈمنى ئازاپ ـ ئوقۇبەت بولۇشتىن قۇتقۇزۇپ، زەپەرگە ئايلاندۇرۇش، ئۇنى ماتەم ئەمەس بەلكى "پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋاپات بولغان كېچە" ھالىتىگە كەلتۈرۈش، ئۆلۈمدىن كېيىن ئارزۇ قىلغان يەرگە تەييارلىق قىلىپ ئۆلۈشنى بىلگەنلەرنىڭ مۇۋەپپىقىيىتىدۇر.

مۇنداق بەندىلەر، سەھەر ۋاقتىدا ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن ئۆمرىنى بەرىكەتلىك ئۆتكۈزىدۇ. يەنى ئاللاھنى زىكىر قىلىش دائىرىسىدە بولۇپ، زىكىرنىڭ ئەڭ پەيزىلىك بولغان سەھەر ۋاقىتلىرىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. سەھەرلەر كۈندۈزلەرنىڭ بىر نەقىش مودىلى بولغانلىقى ۋە سەھەر ۋاقتىنى

ئۈيقۇغا مەھكۇم قىلغانلار چۆلگە، دېڭىزغا، تىك قىيالارغا ياغقان بەرىكەتلىك يامغۇرلار بىكارغا ئېقىپ كەتكىنىدەك، بۇ بەرىكەت ۋە پەيزىدىن مەھرۇم قالدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بۇ خاس بەندىلەر مۇنداق بىر غەپلەتكە چۈشمەسلىك ئۈچۈن قۇرئان ۋە تەپەككۇر مۇھىتىدىن يىراقلىشىپ كەتمەيدۇ. ئۇ مۇھىتتىن شۇنى ئۆگىنىدۇكى، ئاللاھتائالانىڭ ئىلاھىي سۈپەتلىرىنىڭ بۇ ئالەمدە كامىل مەنادا 3 خىل كۆرۈنۈش (ئىپادىلىنىش) ئورنى بار. ئۇلار: ئىنسان، قۇرئان ۋە كائىناتتىن ئىبارەت. بۇ ئۈچىدىن كائىنات جەزبە ئايەتلىرى بىلەن تولغان بىر تەجەللى ۋە سىرلار كىتابىدۇر. ئىلاھىي زىكرىنىڭ بىر تۈرلۈك ئىپادىلىنىشى، ھەر زاماندىكىدەك ئاۋازسىز بىر قۇرئان، قۇرئانمۇ سۆزلەملەر بىلەن تولغان بىر جاھاندۇر. ئىنسان بولسا ھەر ئىككىسى بىرلەشكەن مەنزىلدىكى ئىلمۇ-ئىرپان مەركىزى ۋە ئىپادىلىنىش ئابىدىسىدۇر. بۇ خىل ئاڭ بىلەن ياشىغان مەرىپەت ئىگىلىرى قۇرئان ۋە تەپەككۇر مۇھىتىدا ئىدراك قىلىپ شۇنى بىلىدۇكى، قۇرئان دائىما ئالدىدا بولۇپ، ئىلىم ئۇنىڭ ئارقىسىدا قالىدۇ. چۈنكى قۇرئان ئاجىز بىر ئىنساننىڭ ئىلمى ئەمەس، بەلكى بۇ دۇنيادىكى پۈتكۈل ئىلملەرنىڭ قائىدىسىنى دىنىنىڭ ئەمىر ۋە چەكلىمىلىرى ئاساسىدا تەشۋىق قىلىپ، ئىنسانلارغا رەھمەت قىلغان ئاللاھنىڭ ئىلمىدۇر. ئەينى زاماندا ئىلمىي كەشپىياتلارغا ۋاستە بولغان ئىدراكلارنى ياراتقانمۇ ئاللاھتۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، قۇرئان ۋە تەپەككۇر ھەققىدە قىلىنىدىغان سۆزمۇ مۇنداق بولىدۇ. زەررىچىلىك بىر تال چىنار ئۇرىقىنىڭ مۇنبەت تۇپراقنىڭ ۋاستىسى بىلەن يوغان بىر دەرەخ ھالىتىگە كېلىپ، غايەت زور كۆركەم كۆرۈنىدىغان بولغىنىدەك، بىزدىكى تەسىرلىنىش ۋە تەپەككۇر قابىلىيىتىنىڭ قۇرئان نۇرى بىلەن كۈچىيىشى نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىقىدىغان ھەقىقەتلەر نېمە دېگەن ھەيۋەتلىك؟! بۇ ئېتىبار بىلەن قۇرئاننىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس پەيزى ۋە كۆرسەتكەن توغرا يولى بولمىسا ئىدى، تەپەككۇر قابىلىيىتىمىز مۇنبەت تۇپراقتىن ئايرىلىپ قالغان بىر تال قۇرۇق ئۇرۇققا ئوخشاش ھالەتكە چۈشۈپ قالاتتى. شۇڭلاشقا بىز بەندىلەر ئۈچۈن قۇرئان سايىسىدا ئىجرا قىلىنغان ئىلاھىي ياخشىلىقنىڭ بۈيۈكلىگى ۋە كاتتىلىغىنى ئىدراك قىلىشتىنمۇ بۈيۈك نېمەت يوقتۇر.

مۇنداق ھەقىقەتلەرنى تەپەككۇر قىلىش بىلەن يوغۇرۇلغان كۆڭۈللەر، ئىمتىھان سەۋەبىدىن ھەر زاماندىكىگە ئوخشاشلا خاتالىقلار دىيارى بولغان بۇ پانى دۇنيادا ئېچى ۋە تېشىنى تەۋبە كۆز ياشلىرى بىلەن يۇيىدۇ. بۇ خاس بەندىلەرنى شائىر مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، كۆڭۈلنىڭ كەڭ زېمىنىدا،
توپراقتا قوغلۇنۇش ئازابىدادۇر.
يۇلتۇزلىرى ئاللاھ دەپ تەسبىھ ئېيتسىمۇ،
نامازدا ئارقا سەپ قاتارىدادۇر.

كۆنى ھەردەم تولۇپ ھەردەم يېڭى باشلىغان،
ئەبەدىيلىك تەستىقنامە ئىمزاسىدا.
گەر زەررىچە باشقىلارغا تىكىلسە كۆزى،
ئۆمۈر بويى كۆز يېشىنىڭ جازاسىدادۇر.

قىسقىسى ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە بولغانلارنى داۋاملىق دۇئا قىلىۋاتقان ھالىتىدە، يەنى ئاللاھتائالانىڭ:

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ

(ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ دۇئايىڭلار بولمىسا، پەرۋەردىگارىم سىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ،) (فۇرقان سۈرىسى77-ئايەت) دېگەن باياننى ئىدراك قىلغان ھالدا كۆرۈشكە بولىدۇ.

ئۇلار مانا شۇنداق ئۇلۇغ ئىدراك نەتىجىسىدىمۇ ئەڭ ياخشى ئۈممەت بولۇشنىڭ جوشقۇنلىغى ئىچىدە ياشايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن پۈتكۈل ھەرىكەت ۋە خىسلىتىنى ئاللاھقا ۋە ياخشىلىققا دەۋەت زىننەتلىرى بىلەن بېزەيدۇ. چۈنكى ئەڭ ياخشى ئۈممەت بولۇشنىڭ يولى مانا شۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

(ئى مۇھەممەدنىڭ ئۇممىتى!) سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇممەتسىلەر.) (ئال-ئىمران سۈرىسى 110-ئايەت)

بۇ ئۇلۇغ ۋەزىپىنى لايىقىدا ئورۇنلاش ئۈچۈن سەممىيلىك بىلەن غەيرەت كۆرسىتىۋاتقانلار، كۆڭۈل دۇنياسىنى ئىسلامنىڭ ئەدەب ۋە گۈزەللىكلىرى بىلەن بېزەيدۇ. سۆز ۋە ھەرىكىتى بىلەن ئۆرنەك سۈپىتىدە ئاللاھ ھەققىدە تەبلىغ، ياخشىلىققا دەۋەت قىلىشتا تەشۋىق بىلەن ئۈلگە بولىدۇ. بۇلار ئاللاھقا ۋە ياخشىلىققا دەۋەت قىلىشنى:

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ

(پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز - نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن.) (نەھل سۈرىسى 125-ئايەت) ئايىتىنىڭ سىررى دائىرىسىدە ئەمەللەشتۈرىدۇ.

مانا بۇ گۈزەللىكلەر، بىر مۆئمىننىڭ كۆڭلى ۋە ھاياتىدا ئەكس ئەتكىچە، ئۇنىڭ ئەمەلى پەقەتلا گۈزەللىكتىن ئىبارەت بولىدۇ. ئۇ مۆئمىن ئەمدى بىر ئىكرام ئەھلىدۇر. يەنى ئۇ ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن مەرتىلىكنىڭ يۇقىرى پەللىسىدىدۇر، قانائەتچانلىق بىلەن ئەبەدىي بايلىق ئىچىدىدۇر، ئۇنىڭ تىجارەت ئەخلاقى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قىلغان تىجارىتىنىڭ بەرىكىتى بىلەن تولىدۇ. ئۆسۈم كەبى نامۇۋاپىق قىلمىشلار ئۇنىڭ ھالالدىن ئېرىشكەن پايدىسىغا ئارىلىشالمايدۇ. ئۇنىڭ مېلى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىنغان ئاللاھقا بېرىلگەن قەرزى-ھەسەنەدۇر. بۇ جەھەتتىن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە قەرز ۋە قەرزدارلىق جەھەتتە ئەڭ پاكىز ۋە ئىلاھىي ئۆلچەملەرگە رىئايە قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتقان، ئەۋلىيالار بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەتنى ئورناتقان، بۇ دوستلۇقنى ۋاپا بىلەن مۇستەھكەملىگەن. دوستلىرىنى قەتئىي"ئاھ ۋاپا!" دېگۈزگىدەك ئاغرىتىپ، بىئارام قىلمايدۇ. شۇنداق قىلىپ ھەر ئەھۋالى بىلەن ئۆرنەك بىر

ئىمان ئەھلى بولۇش ماقامىدا بولىدۇ. بۇ ماقامدا تەقدىر ۋە سىرلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئاشكارا بولسىمۇ، ھەر ئىلاھىي تەقدىر ئۇنىڭغا ھۇزۇر بېغىشلايدۇ.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىمىز!

"ئاخىرقى نەپەس" نامىدا قەلەمگە ئالغان بۇ كىتابىمىزدا سىلەرگە تەقدىم قىلىش ئۈچۈن تىرىشقان مەزمۇنلار قىسقىچە مانا بۇلاردىن ئىبارەت. بولۇپمۇ ئاخىرقى نەپەس ئۈچۈن كۆز قاماشتۇرغۇچى ئۇلۇغۋارلىقى بىلەن تەييارلانغان ۋە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئاق يۈزى بىلەن بارغان ئاللاھنىڭ بىر ۋەلىسىنى ئۈلگە قىلىش مۇمكىنچىلىكىدىن، ئىماندىن ئېھسانغا مۇسا ئەپەندى ماۋزۇسى بىلەن خاتىرلىدۇق. شۇنى ھېس قىلدۇرغىمىز كەلدىكى، ھەقىقى تەرىقەت، كىتاب ۋە سۈننەتنىڭ ھېس-تۇيغۇ چوڭقۇرلىغى ئىچىدە سىر ۋە ھېكمەتلەردىن نېسىۋىسىنى ئېلىپ ياشاشتۇر. كىتاب ۋە سۈننەت ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇننىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن ھەرقانداق سۆز ۋە ھەرىكەت ھېچ نېمىگە ئەرزىمەيدىغان قۇرۇق نەرسىدۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن "سىركولىنىڭ مۇقىم قادىلىپ تۇرغان ئايىغى شەرىئەتتۇر" دېيىلىدۇ. خۇلاسە سۈپىتىدە دېدۇقكى، تەرىقەتسىز مۇسۇلمانلىق بولىشى مۇمكىن، لېكىن بۇ ياخشىلىق ئاساسلىرىدىن مەھرۇم ھالدىكى مۇسۇلمانلىق بولىدۇ. يەنى مەنىۋىي تەلىم-تەربىيە بولغان تەرىقەتتىن ئايرىلغان ئىسلامىي ھايات، كىشىنى "ئاللاھنى كۆرىۋاتقاندەك بىر بەندىچىلىك قىيامى (كامالىتى)"غا يەتكۈزەلمەيدۇ.

مۇنداق كامالەتكە يەتمىگەنلەر ئاخىرقى نەپەستە ئىچى سىقىلىش ۋە قىيىنچىلىققا ئۇچرايدۇ. يەنى ئاخىرقى نەپەسىمىزدە بەخت-سائادەت ئىشىگىدىن ئەبەدىيلىك ئالەمگە ئۆتەلىشىمىز ئۈچۈن بەندىچىلىك كامالىتىمىزنى ئاللاھنى كۆرىۋاتقاندەك، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش كېرەك.

ئۇنۇتماسلىق كېرەككى، ئىنسان ھەر ۋاقىت بىلىپ-بىلمەي سانىسىزلىغان ئۆلۈم سەۋەپلىرىگە دۇچ كېلىدۇ. ئۆلۈم ئىنساننى ھەر مىنۇتتا مەخپىي ھالەتتە كۈتۈپ تۇرىدۇ. ھەزرىتى مەۋلانا مەسنەۋىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

"ئەسلىدە ھەر مىنۇتتا جېنىڭنىڭ بىر قىسمى ئۆلۈم ھالىتىدە، ھەر مىنۇت جاندىن ئايرىلىش ۋاقتى ۋە ھەر مىنۇتتا ئۆمرۈڭ تۈگەپ كېتىۋاتىدۇ."

ھەقىقەتەن، ھەركۈنى شۇ پانى ھاياتتىن بىر كۈن يىراقلىشىۋاتقاندا، قەبرىگە بىر قەدەم تېخىمۇ يېقىنلاشماي ۋاتامدىمىز؟ ھەر كۈنى ئۆمۈر كالىندارىدىن بىر ياپراق تۆكۈلمەيۋاتامدۇ؟

ئۆلۈمنىڭ ئۈن ـ تۈنسىزلىكىگە ئورالغان ھەر بىر مازار تېشى، ھال تىلى بىلەن سۆزلەيدىغان ئۈتلۈق نەسىھەتچىدۇر. قەبرىستانلىقلارنىڭ شەھەر ئىچى، يول بويى ۋە مەسچىت ھويلىسىدا تەسىس قىلىنىشى ئۆلۈمنى تەپەككۇر قىلىشنىڭ بىر تۈرلۈك ئۇسۇلى، يەنى ئۆلۈمنى ئەسلەپ دۇنيانى ئۇنىڭغا يارىشا ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈندۇر. ئۆلۈمنىڭ چۆچۈتكۈچى ئېغىرلىقىنى سۆزلەرنىڭ ئاجىزلىقى كۆتىرەلمەيدۇ. ئۆلۈمنىڭ قارشىسىدا پۈتكۈل ھاكىمىيەتلەر ئاخىرلىشىدۇ ۋە ئىرىپ يوق بولىدۇ.

ئۆلۈم كىشىنىڭ خۇسۇسى قىيامىتىدۇر. قىيامەتىمىز كېلىشتىن ئەۋۋەل ئويغىنايلىكى، ھەسرەت ـ نادامەتكە دۇچ كەلگەنلەردىن بولۇپ قالمايلى. چۈنكى ھەر پانىنىڭ نامەلۇم ماكان ۋە زاماندا ئەزرائىل بىلەن ئۇچرىشىدىغانلىقى مۇھەققەقتۇر. ئۆلۈمدىن قاچقىلى بولىدىغان ھېچ قانداق ماكان يوقتۇر. شۇڭا، ئىنسان ۋاقتىنى ئۆتكۈزىۋەتمەستىن «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئاللاھ تەرەپكە قېچىڭلار (يەنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار) (زارىيات سۈرىسى 50 ـ ئايەت) خىتابىغا مۇناسىپ ھالدا، ئىلاھى رەھمەتنى بىردىن ـ بىر قوغدىلىدىغان جاي ۋە قوغدىغۇچى دەپ بىلىشى كېرەك.

پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھېچ بىر بەندە ئىمان جەھەتتە خاتا يولغا كىرىپ قېلىش خەتىرىدىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ سەۋەپتىن ھەر بىر مۆئمىن ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان ئۆمۈر نېمىتىنى لايىقىدا قەدىرلەش ئۈچۈن غەيرەت قىلىشى لازىم. ئۆلۈمنىڭ سوغۇق، تىترەتكۈچى ۋەھىملىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىن ـ بىر چارىسى ئۆمۈر بويى سالىھ ئىنسانلارغا ئوخشاش ياشاش ئۈچۈن غەيرەت قىلىشتۇر. چۈنكى ئۆلۈمگە تەييار ھالەتتە بولغانلار ئۆلۈمدىن قورقۇشنىڭ ئورنىغا، ئۇنى ئاللاھ بىلەن مەڭگۈلۈك ئۇچرىششنىڭ ۋەسىلىسى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ. ئۇلار ”ئۆلۈمنى گۈزەللەشتۈرۈش“نىڭ ھۇزۇرىغا ئېرىشكەن بەخت ـ سائادەتلىك بەندىلەردۇر. لېكىن غاپىللىق بىلەن ياشاپ، ئاخىرىتىنى بەربات قىلغانلارنى

ئۆلۈمنىڭ قورقۇنچىسى ۋە قاراڭغۇلۇقى تۈپەيلى سوغۇق تىترەكلەر باسىدۇ. بۇ ھەقتە ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئەي ئوغۇل!

ھەر كىشىنىڭ ئۆلۈمى ئۆز چىرايىدىدۇر، ئۆلۈمنىڭ ئىنساننى ئاللاھ بىلەن ئۇچراشتۇرىدىغانلىقىنى ئويلىماي نەپرەتلەنگەنلەرگە، ئۆلۈمگە دۈشمەن بولغانلارغا ئۆلۈم قورقۇنچلۇق دۈشمەن كەبى كۆرۈنىدۇ. ئۆلۈمگە دوست بولغانلارنىڭ قارشىسىغا ئۆلۈم دوستقا ئوخشاش چىقىدۇ."

ھەقىقەتەن، ئاخىرقى نەپەس، ھور تەگمىگەن، ساپ (كىرسىز)، داغسىز (پاك ـ پاكىز) ئەينەككە ئوخشايدۇ. ھەر بىر ئىنسان، بۇ ئەينەكتە پۈتۈن ئۆمرىنى گۈزەللىك ۋە سەتلىكى بىلەن ئېنىق كۆرەلەيدۇ. ئۇ چاغدا كۆز ۋە قۇلاقلىرىنى توسۇۋالىدىغان ھېچ بىر ئېتىراز ۋە غەپلەت پەردىسى بولمايدۇ. ئەكسىچە، پۈتۈن پەردىلەر كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ ۋە ھەر تۈرلۈك ئېتىراپ، ئەقىل ۋە ۋىجدانىنى پۇشايمانلىق مۇھىتىغا ئېلىپ بارىدۇ. شوڭلاشقا ھاياتىمىزنى پۇشايمانلىق بىلەن كۆرگەن ئەينەك ئاخىرقى نەپەسىمىز بولۇپ قالمىسۇن! بۇ ئەينەك قۇرئان كەرىم، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرى ياشاۋاتقان ھاياتىمىزدىن ئورۇن ئالسۇن. چۈنكى ھەقىقي بەختىيارلار ئۆلۈم بىلەن تونۇشۇشتىن بۇرۇن ئۆزىنى تونىيالىغانلاردۇر.

❇

بۇ ئەسەرگە ئەمگىكى سىڭگەن مۇھەممەد ئەلى ئەشمەلى ۋە مەھمەت ئاكىپ گۈناي قېرىنداشلىرىمغا تەشەككۈر ئېيتىمەن، خىزمىتىنىڭ سەدىقە جارىيە سۈپىتىدە ئاللاھتائالا تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشىنى تىلەيمەن.

رەببىمىز ئاخىرقى نەپەسىمىزنى ئەبەدىي ئالەمىمىزدىكى مۇكاپاتلىرىمىزنى كۆرەلەيدىغان بىر دېرىزە قىلسۇن!

ئامىن!

ئوسمان نۇرى توپباش
ئۇسكۈدار، 2003

ئاخىرقى نەپەس

-1-

ئىنسانلار ھاياتى بويىچە سانسىز قېتىم ئۆلۈم بىلەن ئۇچرىشىدۇ. مۇيىتلا بولغان كىشىلەر، كۈتۈلمىگەن يېڭىلىقلار، مەيدانغا كەلگەن بالاكەتلەر، ھاياتتا ھەر مىنۇتتا مەۋجۇت بولغان، لېكىن ئىنساننىڭ غەپلەتكە پېتىشى ۋە ئاجىزلىغى سەۋەپلىك بۇنىڭدىن كۆپ چاغلاردا خەۋەرسىز قېلىشى، قانچىلىغان ھاياتى تەھلىكىلەر، ئۆلۈم بىلەن ئىنسان ئارىسىدا قانچىلىك ئىنچىكە پەردە بارلىقىنى كۆرسىتىۋاتامدۇ؟

ئاخىرقى نەپەس (1)

ئاللاھتائالا ئەبەدىيلىك سۈپىتىنى بۇ دۇنيادا يالغۇز ئۆزىگە خاس قىلغان. بۇ سەۋەپتىن بۇ ئۇلۇغ زاتىدىن باشقا ھەر قانداق مەۋجۇتلۇق پانىدۇر (يوق بولىدۇ). بۇ ھەقىقەت توغرىسىدا ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

(زېمىنىنىڭ ئۈستىدىكى ھەممە نەرسە يوقىلىدۇ) (رەھمان سۈرىسى 26-ئايەت) بۇنىڭغا تەبىر بەرگەندە:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

(ھەر-بىر جان ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر...) (ئەنبىيا سۈرىسى 35-ئايەت) دېگەن مەنا كېلىپ چىقىدۇ.

شۇڭا ئىنسان ھەر دائىم بۇ ھەقىقەت ئۈستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزگەن ھالدا ياشىشى كېرەك. بۇ ھەقتە باشقا بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

وَجَاءتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ

(ئۆلۈمنىڭ سەكراتى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى (يەنى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئاخىرەتنىڭ دەھشىتىنى ئېنىق كۆرىدۇ)، سەن ئۇنىڭدىن (يەنى ئۆلۈمدىن) قاچاتتىڭ) (قاف سۈرىسى 19-ئايەت)

ئىنسان شۇنداق بىر مەۋجۇداتكى، ئۇ بۇ پانى دۇنياغا ئىمتىھان ئۈچۈن ئەۋەتىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەڭ بۈيۈك غايىسى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىپ، ئەبەدىيلىك ھۇزۇر ماكانىنى سالام ۋە سائادەت دەرگاھى بولغان جەننەتكە نائىل بولۇش ئۈچۈن تىرىشىشتىن ئىبارەت بولىشى لازىم. بۇنىڭ يولىمۇ:

يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۞ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

«(ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇل پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا) پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزىلىدۇ)» (شۇئەرا سۈرىسى 88-89-ئايەتلەر) ھەقىقەتنىڭ تەكتىگە يېتىشكە قەدەم تاشلاشتۇر.

بۇ ئۆزىنى تەربىيىلەش بىلەن مۇمكىن بولىدۇ. بۇ خىل تەربىيىنىڭ ئۆرنىكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە تولۇق ھالدا ئۆزىنى تاپشۇرۇش، باغلىق بولۇش ۋە ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەت. يەنى 23 يىللىق پەيغەمبەرلىك ھاياتتىن تېخىمۇ توغرىسى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ كۆڭۈل ھاۋاسىدىن نەپەس ئېلىشتىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى ئاللاھتائالا قۇرئان كەرىمنى جىبرائىل ئەلەيھىسسالام ۋاستىسى بىلەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قەلبىگە چۈشۈرگەن. بۇ سەۋەپتىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئىبادىتى، سۆز-ھەرىكىتى ۋە مۇئامىلىسى قۇرئان كەرىمنىڭ تەپسىرىنىڭ ماھىيىتىدىن ئىبارەت. بۇ ھەقىقەت دائىرىسىدە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قەلب دۇنياسىدىن لايىق رەۋىشتە نىسىۋە ئېلىش ئۈچۈن ئۇنى چېنىمىز، مېلىمىز، خۇتۇن-بالىلىرىمىز ۋە ئومۇمەن ھەرقانداق نەرسىمىزدىن ئارتۇق ياخشى كۆرىشىمىز كېرەك! بۇ مۇھەببەت — ئاللاھتائالاغا بولغان مۇھەببەت بىلەن يۇغۇرۇلغان. يەنى ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببەت ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت، ئاللاھقا بولغان مۇھەببەتمۇ ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببەتتۇر! مانا مۇنداق ھالەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن كۆڭلىمىز ئۇنىڭ يۇقىرى پەللىسىدە بولۇشى لازىم.

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاخىرقى نەپەس توختىغانغا قەدەر بولغان تەييارلىقنىڭ ئەڭ ياخشى قەدەملىرىدىن بىرىسىدۇر. قانداقلىكى بولمىسۇن، پىيالىغا تامچىلىغان ئاخىرقى بىر تامچا سۇ ئۇنىڭدىن ئىلگىرى تامچىلىغان سۇلارغا نىسبەتەن ئوخشىمىغان ئەھۋال پەيدا قىلىپ، پىيالىنىڭ تېشىپ كېتىشىگە سەۋەپچى بولغان بولسا، نەپەسلىرىمىزمۇ مانا شۇنداق بولىدۇ . يەنى ئاخىرقى نەپەسىمىز ئەۋۋەلقى نەپەسلىرىمىزگە نىسبەتەن بىر نەتىجە ھاسىل قىلىدۇ. بۇ ئاخىرقى نەپەسكە بولغان تەييارلىقىمىز شۇتاپتا ئېلىۋاتقان نەپەسلىرىمىزنى قانداق قوللىنىۋاتقانلىقىمىزغا باغلىق بولىدۇ. ئۆمرىنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بولغان مۇھەببەت تۇيغۇلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ۋە بۇ ئىستىقامەتتە ياخشى ئەمەللەر

بىلەن شوغۇللانغۇچى بەندىلەر ئاخىرقى نەپەسلىرىدە كەلىمە شاھادەت بىلەن ھۇزۇر ئىچىدە ئۆتىدۇ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مونۇ خۇشخەۋىرىگە ئېرىشىدۇ:

"بىر كىشى ئاخىرقى نەپەسىدە (خالىس نىيىتى بىلەن) لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ (ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر) دەپ ئىمان ئېيتسا، جەننەتكە كىرىدۇ...." (ھاكىم، مۇستەدرەك، 1- توم، 503 ـ بەت)

بىر ئۆمۈر "لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ" دېيىلىدىغان مۇھىتتا ياشىغانلار ئاخىرقى نەپەسىدە مۇشۇ ئىمانى بىلەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا كېتىدۇ. چۈنكى ئۇلار ۋاقىت ئۆتكەنسىرى "لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ"دىكى "لا" بىلەن پۈتكۈل يوقلۇقنى، يوق نەرسىگە باغلىق بولۇش ۋە نەپسانىيەتچىلىك قالدۇقلىرىنى ۋە بۇتلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، "ئىللاھ" بىلەن قەلبىنى يالغۇزلا ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت بىلەن تولدۇرىدۇ.

بىلىش كېرەككى، ئاشۇ كائىنات ــ قۇدرەت ئىگىسىنىڭ قولى بىلەن شەكىللەنگەن، نەچچە مىڭ خىل نەقىش بىلەن بېزەلگەن مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغان بىر دەرگاھتۇر. كائىناتتا ھېچ قانداق نەرسە غايىسىز يارىتىلمىغان. ئىنسان ئۈچۈن دۇنيا ھاياتىنىڭ غايىسى ئاخىرەتتىكى بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ سەۋەپتىن رەببىمىز بىز بەندىلىرىنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

«(ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا لايىق رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار، پەقەت مۇسۇلمانلىق ھالىتىڭلار بىلەنلا ۋاپات بولۇڭلار)» (ئال ـ ئىمران سۈرىسى 102 ـ ئايەت)

ھەر قانداق ھايات ئىگىسىنىڭ بېشىغا مۇتلەق كېلىدىغان ئۆلۈم، بۇ پانى ھاياتقا بۈيۈك ۋىدا ۋاقتى ۋە ھەر قايسى جانلىقنىڭ شەخسىيىتىگە خاس قىلىنغان خۇسۇسى بىر قىيامەتتۇر.

شۇنى ئۇنۇتماسلىق كېرەككى، ئىنسانلار ئەسلىدە كېچە ـ كۈندۈز بىلىپ ـ بىلمەي، سانسىزلىغان ئۆلۈم سەۋەپلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ. ئۆلۈم

ئىنساننى ھەر ۋاقىت يۇشۇرۇن كۈتۈپ تۇرىدۇ. ھەزرىتى مەۋلانا مەسنەۋىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

"ئەسلىدە ھەر ۋاقىت جېنىڭنىڭ بىر قىسمى ئۆلۈم ھالىتىدە، ھەر قانداق ۋاقىت جاندىن ئايرىلىش ۋاقتى ۋە ھەر قانداق ۋاقىت ئۆمرۈڭنىڭ تۈگىگەن زامانىدۇر."

ھەقىقەتەن، بۇ پانى ھاياتتىن بىز بىر كۈن يىراقلىشىۋاتقان ئىكەنمىز، قەبرىگە بىر قەدەم تېخىمۇ يېقىن كەلمەيۋاتامدىمىز؟ ھەركۈن ئۆمۈر كالىندارىدىن بىر بەت يىرتىلمايۋاتامدۇ؟

ھاياتنىڭ بىر ئېرىق كەبى ئېقىشى ئالدىدا ئىنساننىڭ غاپىللىقتا چۆكۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن يەنە ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

"ئەي ئىنسان! ئەينەكتىكى ئاخىرقى نەقىشكە قارا! بىر گۈزەلنىڭ ياشانغان مەزگىلىدىكى ھالىنى ۋە بىر بىنانىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە خارابە ھالىغا كېلىدىغانلىقىنى ئويلىغىنىڭ، ئەينەكتىكى يالغانغا ئالدانما! "

ئاخىرقى نەپەسىمىز، نەچچە مىڭ خىل ھېكمەت دائىرىسىدە بىر ئىلاھىي سىردۇر. ئىستىقبالىمىزغا دائىر بىلىدىغىنىمىز، قەتئىي ھەقىقەت بولغان ئۆلۈم ھادىسىسىنىڭ قاچان كۆرىلىدىغانلىقى ئىلاھىي تەقدىرگە باغلىقتۇر. ھەقىقەتەن، ئىنسانلار ئۆمۈر بويى سانسىز قېتىم ئۆلۈم بىلەن يۈزلىشىدۇ. مۇپتىلا بولغان كېسەللىكلەر، كۈتۈلمىگەن يېڭىلىقلار، مەيدانغا كەلگەن پالاكەتلەر، ھاياتتا ھەر ۋاقىت مەۋجۇت بولغان، لېكىن ئىنساننىڭ غەپلەتتە قېلىشى ۋە ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن كۆپ قېتىم خەۋەرسىز قالغان قانچىلىغان ھاياتى تەھلىكىلەر ئۆلۈم بىلەن ئىنسان ئارىسىدا قانچىلىك نازۇك بىر پەردىنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتمەمدۇ؟ ئۇ ھالدا ئىنسانلار يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئايەتلەرنىڭ تېگى-تەكتىگە ھەر كۈنى سانسىز قېتىم يەتمەكتە ۋە ئاخىرەتتە بېرىلمەيدىغان مۆھلەت ۋە پۇرسەتكە بۇ دۇنيادا تەكرار-تەكرار ئېرىشمەكتە. شۇنداق بولسىمۇ ئىنسان دائىم ئويغاقلىق ھالىتىدە بولۇشى كېرەك ئىكەن، ئەپسۇس نەچچە مىڭ خىل غەپلەت ئىچىدە ئۆمۈر كالىندارىدىن ياپراقلىرىنىڭ بىرلەپ-ئىككىلەپ تۆكۈلۈشىنى كۆپ ھاللاردا خۇددى ئۈستىدىن ئېقىپ كەتكەن يامغۇر تامچىلىرىدىن نېسىۋىسىنى ئالالمىغان قىيالاردەك ھېس-تۇيغۇسىز كۆرۈپ تۇرىۋاتىدۇ.

ئەسلىدە بىز تۇغۇلغان كۈندىن بۇيان ھەر كۈنى بىر پارچە ئۆلىۋاتىمىز، بىلمەستىن ھەر كۈنى ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتىمىز. ۋاقىت ئۆتكەنسىرى، ھەر بىر مىنۇت ۋاقىتنىڭ بىزنى ھەقىقەت سەھىرىگە يېقىنلاشتۇرىۋاتقانلىقىنى تۆۋەندىكى ئايەت نەقەدەر گۈزەل ئىپادىلەيدۇ:

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ

«(بىز ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلغان ئادەمنىڭ تېنىنى ئاجىزلىتىۋېتىمىز (يەنى، ياشلىق، قىرانلىق ۋاقىتىكىدىن ئاجىزلايدۇ، قېرىيدۇ)، ئۇلار بۇنى چۈشەنمەيدۇ.)»

(ياسىن سۈرىسى 68-ئايەت)

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ئىلگىرى ياشاپ، ئۇنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن قۇس بىن سائىدە ئىسىملىك بىر سالىھ بەندە يۇقىرىدىكى ئايەتنى ئىزاھلىغاندەك، ئۇكاز بازىرىدا قىلغان سۆزىدە ئىنسانغا ئائىت قۇدرەت ئىپادىلىرى، بۇ پانى ھاياتنىڭ جېدەل-ماجرا ۋە مەنزىرىسىنى نەقەدەر گۈزەل ئىپادىلىگەن:

"ئەي ئىنسانلار!

كېلىڭلار، ئاڭلاڭلار، ئۆگىنىڭلار، ئىبرەت ئېلىڭلار!

ياشىغان ئۆلىدۇ، ئۆلگەن يامانلىققا مەھكۇم بولىدۇ. يامغۇر ياغىدۇ، ئوتلار ئۆسىدۇ. بالىلار تۇغۇلىدۇ ۋە ئاتا-ئانىسىنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. ئاخىرى ھەممىسى يوق بولىدۇ. ۋەقەلەر ئۈزلۈكسىز ھالدا، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ."

بىزمۇ ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن ئاتا قىلغان چەكلىك نەپەسلىرىمىزدىن پايدىلىنىپ، ئاخىرقى نەپەسىمىز توختىغان كۈنى، دۇنيا ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى پۈتكۈل مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن يا خوشلۇشۇپ ياكى خوشلىشالماي ئۆلۈپ كېتىمىز. ئاللاھنىڭ سادىق ۋە ئاشىق بەندىلىرى ئۈچۈنلا مۇنداق ھالەتتىكى ئۇچرۇشۇش بەلكى ئۆلۈم ئەمەس، بەخت-سائادەتلىك تىرىلىش بولىدۇ، ھەزرىتى مەۋلانانىڭ سۆزى ھەقىقەتكە ئايلانغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن:

"ئۆلمەستىن بۇرۇن ئۆلۈش" سۆزىنىڭ سىررىنى چۈشىنىش لازىم.

بۇسىرنى ھەزرىتى مەۋلانا:

"تىرىلىش ئۈچۈن ئۆلۈڭ" دېگەن سۆزى بىلەن ئىپادىلەيدۇ.

ھەقىقەتەن، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دېگىنىدەك: ”ئىنسانلار ئۇخلاۋاتىدۇ، ئۆلۈش بىلەن ئويغىنىدۇ“

بۇ ئېتىبار بىلەن نەپسانىي ھېس-تۇيغۇلىرىمىز ۋە ئىستەكلىرىمىزگە بېرىلمەي، ھەقىقى ياشاشنىڭ ھايۋانىي روھ بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھتائالا تەرىپىدىن بىزگە پۈۋلەنگەن ئىلاھىي روھ بىلەن بولىدىغانلىقىنى بىلىشىمىز لازىم.

مانا شۇ سەۋەپتىن ئەڭ پاجىئەلىك ئۆلۈم، ئاللاھتائالا ئالدىدا غاپىللىق قىلىش، ئۇنىڭ رازىلىقىنى يوقۇتۇشتۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن بىر مۆئمىن قانداق ياشاپ قانداق ئۆلىشى كېرەكلىكىنى ئىدراك قىلىشى ۋە ئىمان ئارقىلىق خەير-ئېھسانغا ئېرىشىش تەربىيىسى ئېلىشى لازىم. چۈنكى پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھەر قانداق كىشىنىڭ قانداق ھالەتتە ئۆلىدىغانلىقى ۋە قانداق ھالەتتە تىرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ئىشەنچلىك بىر مەلۇمات يوق. ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھتائالاغا:

تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

«(ئى رەببىم !) مېنى مۇسۇلمان پېتىمچە قەبزى روھ قىلغىن، مېنى ياخشى بەندىلەر قاتارىدا قىلغىن)» (يۈسۈف سۈرىسى 101-ئايەت) دەپ، تەلەپ قىلىشى ناھايىتى چوڭقۇر مەناغا ئىگە.

بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھەر بىر بەندىنىڭ قەلبىدە قورقۇ ۋە ئۈمىد تۇيغۇلىرى چوڭقۇر ئورۇن ئېلىشى زۆرۈر. شۇ سەۋەپتىن بۇ روھىي ھالەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىشىغا ئىمكان بېرىدىغان ھۇشيارلىق ۋە نازۇك قەلبلىك بىلەن ئۆمرىنى دائىما ئاخىرقى نەپەسنىڭ ئىمان بىلەن توختاش غېمى بىلەن ئۆتكۈزىشى لازىم.

ئاخىرەتتىكى ئەھۋالىمىزنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىغا دائىر تۈنجى ۋە ئېنىق ئىشارەت ئاخىرقى نەپەستىكى ئەھۋالىمىزدا مەلۇم بولىدۇ. ئاخىرقى نەپەستە مەڭگۈ قۇتۇلۇشقا ئېرىشىش كۆرىشى بىلەن بولغان ئىمان ئىگىلىرى ۋە ئېرىشكەن مۇكاپاتلار ھىدايەت رەھبىرىمىز قۇرئان كەرىمدە بىزگە بىرەر ئىبرەت لەۋھەسى سۈپىتىدە كۆرۈنمەكتە:

ھەقىقەتەن پىرئەۋننىڭ سېھىرگەرلىرى ھەزرىتى مۇسا كۆرسەتكەن ئۇچۇق مۆجىزىلەر ئالدىدا:

" ئالەملەرنىڭ رەببىگە، مۇسا ۋە ھارۇننىڭ رەببىگە ئىمان ئېيتتۇق!"دەپ، سەجدە قىلغان ۋە ئىمان نېمىتى بىلەن شەرەپلەنگەن.

لېكىن ئەخمەق پىرئەۋن غەزەپلەنگەن ۋە سەلتەنىتى، كۈچى بىلەن خۇددى ۋىجدانىغىمۇ ھۆكۈمرانلىق قىلالايدىغاندەك، ئۇلارغا تەھدىت سېلىپ:

"مەن سىلەرگە رۇخسەت قىلمىساممۇ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتىڭلار ـ ھە! قەسەم قىلىمەنكى، قول ـ پۇتلىرىڭلارنى قايچا قىلىپ كەستۈرىمەن. ھەممىڭلارنى ئاستۇرىمەن!... " دېگەن.

سېھىرگەرلەر بۈيۈك بىر ئىمان ئاشقىدا:

"سېنىڭ زۇلمىڭ بىزگە ھېچ قانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ! سېنىڭ زىيىنىڭ دۇنياغا تەئەللۇق، ئاخىرەت سائادىتى بولسا مەڭگۈلۈكتۇر!" دەپ ئىمانىي جاسارىتىنى ئىپادىلىگەن.

قاتتىق زۇلۇم ئالدىدا ئۇلارنىڭ ئەھۋالى نېمە دېگەن ئىبرەتلىك ـ ھە؟ ئۇلار زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشنىڭ دەردى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاخىرقى نەپەسدە ئىمان ئاجىزلىقى كۆرسەتمەستىن مۇسۇلمان سۈپىتىدە قەبزى روھ بولۇش ئەندىشىسى بىلەن ئاللاھتائالاغا مۇنداق ئىلتىجا قىلغان:

رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

«(پەرۋەردىگارىمىز ! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن ، بىزنى مۇسۇلمان پېتىمىزچە قەبزى روھ قىلغىن)» (ئەئراف سۈرىسى 126 ـ ئايەت)

ئاخىرىدا ئۇلار ئىگە بولغان ھىدايەتنىڭ بەدىلىنى قول ـ پۇتىنىڭ قايچا قىلىنىپ كېسىلىشى بىلەن ئۆتەپ، شېھىد ۋە ئەۋلىيا بولۇش شەرىپى بىلەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بارغان.

زالىملار ئەسھابى ئۇخدۇددىمۇ ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلارنى جىنايەتچى ھېسابلاپ، ئوت بىلەن تولغان خەندەكلەرگە تاشلىدى. ئۇ سادىق مۆئمىنلەر زۇلۇم توپەيلى ئېتىقادىدىن ۋاز كېچىدىغان ئىشنى قىلمىدى ۋە ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇشتەك ئىمانى پەزىلىتى بىلەن قىلچە قورقماستىن ئۆلۈمگە يول ئېلىپ،

ئىمانىنىڭ بەدىلىنى ئاللاھتائالاغا بولغان ئاشقى بىلەن ئۆتىدى. چۈنكى ئاللاھتىن ھەقىقىي قورققانلار ھەر قانداق نەرسىدىن قورقمايدۇ.

ئەسھابى قەريەدىن ھەبىبى نەججار ئىمانى ۋە توغرا يولنى كۆرسەتكەنلىكى سەۋەپلىك تاش ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. لېكىن ئۇ ئاخىرەتتىكى دېرىزىلەر ئېچىلىپ، ئېرىشىدىغان ئىلاھىي رەھمەت ئۆزىگە كۆرسىتىلگەندە، ئۇ قەۋمىگە ئېچىنىپ:

«...كاشكى قەۋمىم بۇنى بىلسە ئىدى!» (ياسىن سۈرىسى 26-ئايەت) دېدى. چۈنكى ئۆزىگە پانى ئالەمدىكى تاش بىلەن ئۆلتۈرۈلۈشىنىڭ بەدىلىگە مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەت تەقدىم قىلىنغان ئىدى.

خىرىستىيانلىق تارقالغان دەسلەپكى ۋاقىتلاردا رىملىقلار، يۇنان ۋە بۇتپەرەستلەر بىلەن بىرلىشىپ، ئىمان ئەھلىنى مەيدانلاردا يولۋاسلارغا تالاتقان. ئۇ مۆئمىنلەر يولۋاسنىڭ چىشلىرى ئارىسىدا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئىمانىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كۆرەش قىلغان. چۈنكى ئۇلار بۇ قاتتىق زۇلۇمغا سەبىر قىلىپ، ئاللاھنىڭ بۈيۈك مۇكاپاتىغا ئېرىشىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلغان.

شۈبھىسىزكى، بۇ گۈزەل ئەھۋاللار، ئىنسانىنىڭ بىر ئۆمۈر ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە بولۇش ئىدراكى بىلەن ياشىيالىشىنىڭ رەھمىتى نەتىجىسىدۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئىنسانىنىڭ ئاللاھتائالا بىلەن بىرلىكتە بولالىشى، بەندىچىلىكنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ۋە زۆرۈر ھالىدۇر.

رىۋايەتتىن مەلۇم بولىشىچە، بىر ۋائىز ئەپەندى مۇنبەردە قىيامەت ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىۋاتاتتى. تەبلىغ ئاڭلاۋاتقان جامائەت ئارىسىدا شەيخ شىبلى ھەزرەتلىرىمۇ بار ئىدى. ۋائىز سۆھبىتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاللاھتائالانىڭ قەبرىدە سورايدىغان سوئاللىرى توغرۇلۇق سۆزلەپ:

- ئىلمىڭنى قەيەرگە ئىشلەتتىڭ؟! مال-مۈلكۈڭنى نېمىگە سەرپ قىلدىڭ؟ ئىبادەتلىرىڭ قانداقراق؟! ھالال-ھارامغا دىققەت قىلدىڭمۇ؟ دەپ سورايدۇ! مۇشۇ تەرىقىدە ھەر خىل سوئاللار سورىلىدۇ! - دەپ ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا بىرمۇنچە خۇسۇسلارنىساناپ ئۆتتى.

بۇ قەدەر كۆپ تەرەپلىمە سۆزلىگىنىگە يارىشا، مەسىلىنىڭ ئۆزىگە دىققەت قىلىنمىغانلىقى ئۈچۈن، شىبلى ھەزرەتلىرى ۋائىزغا مۇنداق دېدى:

ـ ئەي ۋائىز ئەپەندى! ئاللاھتائالا بۇ قەدەر كۆپ سوئال سوراپ كەتمەيدۇ. بەلكى، ئەي بەندەم! مەن سېنىڭ بىلەن بىرگە ئىدىم، سەن كىم بىلەن بىرگە ئىدىڭ! ـ دەپ سورايدۇ.

ئۇ ھالدا ئەڭ بۈيۈك مەسىلە ئاللاھتائالا بىلەن بىرلىكتە بولۇش ۋە نەپەسلەرنى زايا قىلماسلىقتۇر. مونۇ سۆزلەردە بۇ ئەھۋال نەقەدەر گۈزەل ئىپادىلەنگەن:

"زايە بوپتۇ، چۈشەندۇق،
سەنسىز ئۆتكەن ۋاقتىمىز..."

بۇ ئاساسلىق قائىدىگە مۇناسىپ ھالدا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئىككى مۈرىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

"دۇنيادا بىر غېرىپ ياكى يولۇچىدەك بول!... "(بۇخارى، رىقاق، 3)

بۇ ھېسسىيات بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سۆھبەتلىرىدە مۇنداق نەسىھەت قىلغان:

"ئاخشام ۋاقتىغا يېتىشكىنىڭدە سەھەرنى كۈتۈپ تۇرما، سەھەر ۋاقتىغا يېتىشكىنىڭدە ئاخشام ۋاقتىنى ساقلىما. سالامەت چاغلىرىڭدا كېسەللىك چاغلىرىڭ ئۈچۈن، ھايات چېغىڭدا ئۆلۈمىڭ ئۈچۈن تەدبىرلىك بول."(بۇخارى، رىقاق، 3)

ھاياتىنىڭ ياز يامغۇرىدەك ئۆتۈشىنى ئىپادىلىگەن بۇ جۈملىلەر بىزنى ھەقىقى ھاياتقا ئىستىقامەتلەندۈرمەكتە (ئاللاھتائالاغا سەمىمىي بەندە بولۇش يولىغا يېتەكلىمەكتە). ئەمىلىيەتتىمۇ ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر دۇئاسىدا بۇنى مۇنداق ئىپادىلىگەن:

"ئاللاھىم! ھەقىقىي ھايات پەقەتلا ئاخىرەت ھاياتىدۇر." (بۇخارى، رىقاق، 1)

بۇ سىرنى ئەڭ ياخشى ئىدراك قىلغان ئەسھابى كىرامنىڭ ھاياتى سانسىزلىغان پەزىلەت، ھېكمەت ۋە ئىبرەت بىلەن تولغان:

مۇشرىكلارغا ئەسىرگە چۈشۈپ، ئۆلتۈرۈلىدىغان بولغان خۇبەيب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىد قىلىنىشتىن ئەۋۋەل بىرلا ئارزۇسى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ:

”پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە مۇھەببەت بىلەن تولغان سالامىنى يەتكۈزۈش“ ئىدى.... ئۇ كۆزلىرىنى بۇ ھەسرەت بىلەن ئاسمانغا تىكىپ:

”ئاللاھىم! بۇ يەردە سالامىمنى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە يەتكۈزىدىغان ھېچكىم يوق. ئۇنىڭغا سالامىمنى سەن يەتكۈزگىن!...“ دەپ يالۋۇردى.

ئۇ ۋاقىتلاردا ساھابىلىرى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەردە تۇرىۋاتقان ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

”ئۇنىڭغىمۇ سالام!“ مەناسىدا ”ۋەئەلەيھىسسالام“ دېدى.

بۇنى ئاڭلىغان ئەسھابى كىرام ھەيرانلىق بىلەن:

”يا رەسۇلۇللاھ! كىمنىڭ سالامىغا جاۋاب قايتۇرىۋاتىسىز؟“ دەپ سورىغاندا:

”قېرىندىشىڭلار ھۇبەيبىنىڭ سالامىغا“ دېدى.[1]

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەزرىتى ھۇبەيبىنى ”شېھىدلەرنىڭ قاتارىدىن“ دەپ سۈپەتلەپ:

”ئۇ جەننەتتە مېنىڭ قوشنام بولىدۇ“ دېدى.

بۇ ئاشىقلىقتا باشقا بىر مىسال:

ئۇھۇد ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرىدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم شېھىد ۋە يارىدار بولغانلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشنى بۇيرىدى. ئاقىۋىتىدىن قايغۇرۇپ تۇرىۋاتقان سەئىد بىن رەئى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىسىملىك بىر ساھابە بار ئىدى.

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى تېپىپ، ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ساھابىلەردىن بىرىنى ئۇرۇش مەيدانىغا ئەۋەتتى. ساھابە سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ھەر قانچە ئىزدەپمۇ تاپالمىدى، ۋاقىراپ-جاقىراپمۇ جاۋاب ئالالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئاخىرقى بىر قېتىم ئۈمىد بىلەن:

”ئەي سەئىد! مېنى رەسۇلۇللاھ ئەۋەتتى. ئاللاھ رەسۇلى سېنى تىرىكلەر ياكى شېھىدلەرنىڭ ئارىسىدىمۇ، تېپىپ خەۋىرىڭنى بېرىشىمنى ئېيتتى “دەپ، يارىدار ۋە شېھىدلار بار تەرەپكە قاراپ ۋاقىرىدى.

1. قاراڭ، بۇخارى، مەغازى 10؛ ۋاقىدى، مەغازى، 280-281-بەتلەر

ئۇ چاغدا ئاخىرقى نەپەسنى ئېلىۋاتقان ۋە جاۋاب بەرگۈدەك مەجالى قالمىغان سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىدىن ئاللاھ رەسۇلىنىڭ قايغۇرىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ناھايىتى تەسلىكتە:

"مەن ئۆلگەنلەر ئارىسىدا" دېيەلىدى.

مەلۇمكى، باشقىلار كۆرۈپ تۇرىۋاتاتتى.

ساھابە سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە ئۇنى تىنى قىلىچ زەربىسى بىلەن ئۆتمۈ-تۆشۈك بولۇپ غەلۋىردەك بولۇپ قالغان ۋەزىيەتتە تاپتى ۋە سىقىلغان ئاۋاز بىلەن پىسىلدىغان ھالدا ئېيتىلغان مۇنداق بىر سۆزلەرنى ئاڭلىدى:

"خۇدا ھەققى، كۆزلىرىڭلار قىمىرلىۋاتقان مۇددەتتە، پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى دۈشمەنلەردىن قوغدىماي، ئۇنىڭ بىرەر مۇسىبەتكە دۇچ كېلىشىگە سەۋەپچى بولۇپ قالساڭلار، سىلەر ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھەرگىزمۇ كەچۈرۈم يوق (ئاللاھ سىلەرنى ھەرگىزمۇ كەچۈرمەيدۇ!)[2]"

سەئىد بىن رەبى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەر ۋاقىتتىكىدەك ئۈممەتكە قىلغان ۋەسىيەت ماھىيىتىدىكى بۇ سۆزلىرى ئەينى ۋاقىتتا پانى ھايات بىلەن ۋىدالىشىش سۆزلىرى بولدى.

ھەزرىتى ھۇزەيفە بايان قىلغان مونۇ ھادىسىمۇ ئەسھابىنىڭ ئاخىرقى نەپەسىدە كۆرسەتكەن گۈزەل ئەخلاق ۋە پەزىلىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش جەھەتتە كىشىنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلىدۇ:

"يەرمۇق قۇچاقلاشما ئۇرۇشىدا ئىدۇق. بۇ ئۇرۇشنىڭ شىددىتى پەسەيگەن، ئوق ۋە نەيزىنىڭ زەربىسى بىلەن يارىلانغان مۇسۇلمانلار، يىقىلغان قۇملۇق ئۈستىدە جېنىدىن ئايرىلىۋاتاتتى. بۇ ئارىدا مەنمۇ مىڭ بىر تەسلىكتە قەددىمنى رۇسلاپ، تاغامنىڭ ئوغلىنى ئىزدەشكە باشلىدىم. ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرى ئىچىدە جان تالىشىپ تۇرىۋاتقان يارىدارلار ئارىسىدا بىر ئاز ئايلانغاندىن كېيىن ئاخىر ئۇنى تاپتىم. ئەمما نېمە چارە، بىر قان كۆلىنىڭ ئىچىدە ياتقان تاغامنىڭ ئوغلى كۆز ئىشارىتى بىلەنمۇ تەستە سۆزلىيەلەيتتى. مەن سۇ تولدۇرۇپ تەييارلىغان تۇلۇمنى كۆرسىتىپ:

---

2. قاراڭ، ئىبنى ئابدىلبەر، ئىستىئاب، ئىككىنچى توم، 590-بەت

"سۇ ئىچكۈڭ بارمۇ؟" دېدىم

مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ سۇ ئىچكۈسى بار ئىدى. چۈنكى قاتتىق ئىسسىق تۈپەيلىدىن كالپۇكلىرى قورۇپ كەتكەنىدى. لېكىن جاۋاب قايتۇرغىدەك مەجالى يوقتى. ئۇ كۆز ئىشارىتى بىلەنلا سۇغا تەشنا بولۇپ كەتكەن ھالىنى ئىما قىلدى.

مەن تۇلۇمنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتقىنىمدا، بىر ئاز يىراقتىكى يارىدارلارنىڭ ئارىسىدىن ئىكرىمەنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

"سۇ! بىر تامچا بولسىمۇ سۇ!... "

تاغامنىڭ ئوغلى ھارىس بۇ پەرياتنى ئاڭلار-ئاڭلىماي ئۆزىنىڭ سۇ ئىچىشىدىن ۋاز كېچىپ، كۆز ئىشارىتى بىلەن سۇنى ئىكرىمەگە بېرىشىمنى ئېيتتى.

قىززىپ كەتكەن قۇملارنىڭ ئۈستىدە ياتقان شېھىدلەرنىڭ ئارىسىدىن يۈگۈرە-يۈگۈرە ئىكرىمىگە يېقىنلاشتىم ۋە دەرھال تۇلۇمنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم. ئىكرىمە قولىنى تۇلۇمغا ئۇزىتىشىغىلا ئىياشنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

"نېمە بولىدۇ، بىر تامچا سۇ بېرىڭلار. ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن بىر تامچە سۇ!..."

بۇ پەرياتنى ئاڭلىغان ئىكرىمە قولىنى دەرھال تارتىۋېلىپ، سۇنى ئىياشقا ئاپىرىشىمنى ئىشارەت قىلدى. ھارىسقا ئوخشاش ئۇمۇ سۇنى ئىچمىدى.

مەن تۇلۇمنى ئېلىپ شېھىدلەر ئارىسدا ئايلىنىپ يۈرۈپ ئىياشقا يېقىنلاشقان ھامان، ئۇنىڭ ئاخىرىدا نېمە سۆزى بارلىغىنى سورىغىنىمدا، ئۇ:

"ئىلاھىم! ئىمانىنىڭ بۈيۈكلىگى سەۋەپلىك، ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىمىزنى پىدا قىلىشتىن ئەسلا چېكىنمىدۇق. بىزدىن شاھادەت پەزىلىتىنى يىراق قىلما، خاتالىقىمىزنى كەچۈر!" دېدى.

مەلۇمكى، ئىياش شاھادەت شەربىتىنى ئىچىۋاتاتتى. مەن ئېلىپ بارغان سۇنى ئۇمۇ كۆرگەن، لېكىن ۋاقتى قالمىغان ئىدى!.... ئۇ پەقەت كەلىمە شاھادەت ئېيتىشنىلا تاماملىيالىدى.

دەرھال ئارقامغا يېنىپ يۈگۈرگەن پېتىم ئىكرىمەنىڭ يېنىغا كەلدىم. تۇلۇمنى ئۇنىڭغا ئۇزاتقىنىمدا بىردىنلا نېمە كۆرەي، ئۇمۇ شېھىد بوپتۇ!

ئەمدى تاغامنىڭ ئوغلى هارىس بىلەن كۆرۈشۈشكە ئۈلگۈرەي، دەپ ئويلۇدۇم.

يۈگۈرە-يۈگۈرە ئۇنىڭ يېنىغا كەلدىم. نېمە چارە، ئۇمۇ ئوتتەك ئىسسىق قۇملارنىڭ ئۈستىدە قورۇلا-قورۇلا روھىنى ئاللاھقا تاپشۇرغان ئىدى.... ئەپسۇسكى، توشقىچە سۇ بىلەن تولدۇرۇلغان تۇلۇم ئۈچ شېھىدنىڭ ئارىسىدا قالدى[3].

ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

"هاياتىمدا نۇرغۇن ۋەقەلەرگە دۇچ كەلدىم. ئەمما ھېچ بىرى مېنى بۇ قەدەر ھېس-تۇيغۇغا چۆمدۈرمىدى. ئۇلارنىڭ ھېچ قانداق ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بولمىسىمۇ، ئەمما بىر-بىرگە بۇ قەدەر غەمخورلۇق، پىداكارلىق ۋە شەپقەت كۆرسىتىشى (يەنى ئاخىرقى نەپەسلىرىنىمۇ ياشاۋاتقان ۋاقىتىدىكىگە ئوخشاش پەزىلەت بىلەن توختىتىشى ۋە "پەقەت مۇسۇلمان سۈپىتىدە ئۆلۈك" دېيىلگەن ئايەت روھى ئاساسىدا هايات بىلەن ۋىدالىششى) نى ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بۇ ئەھۋال بۈيۈك بىر ئىمان جاسارىتى سۈپىتىدە خاتىرەمدە چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇردى."

ئاللاھتائالا ھەممىمىزنىڭ ئاخىرقى نەپەسلىرىنى گۈزەل ئىشلار بىلەن نەتىجىلەندۈرسۇن. بۇ پانى دۇنيادىكى ئاخىرقى نەپەسىمىزنى مەڭگۈلۈك ئۈچرىششىمىزنىڭ تۇنجى نەپەسى قىلسۇن!

ئامىن!

3. قاراڭ: هاكىم، مۇستەدرەك، 3-توم، 270-بەت

ئاخىرقى نەپەس

-2-

ھاياتنىڭ غايىسى سالىھ بىر بەندە بولۇپ ياشاش ۋە سالىھ بىر بەندە سۈپىتىدە ھايات بىلەن ۋىدالىششىشتۇر. چۈنكى غايىمىز ئاللاھتائالا ئىنسانلارغا تەقدىم قىلغان، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ نازۇك، خۇشخۇي ۋە ھېس-تۇيغۇغا باي ھاياتىدىن ئۈرنەك ئېلىپ، چوڭقۇر، ئىنچىكە يېكىرلىك، نازۇك بىر بەندە بولۇشتۇر.

ئاخىرقى نەپەس (2)

بۇ پانى ئالەم بىلەن سالىھ بىر بەندە سۈپىتىدە ۋىدالىشىش ئۈچۈن ساناقلىق نەپەسلىرىمىزنى ئاخىرقى نەپەسكە تەييارلىشىمىز زۆرۈردۇر. بەخت ـ سائادەتلىك ئاخىرەت ھاياتىمىز ئۈچۈن ياخشى ئەمەللەر بىلەن بېزەلگەن گۈزەل، پەيزىلىك، ھۇزۇرلۇق ۋە ئىستىقامەتلىك دۇنيا ھاياتى بەكمۇ مۇھىمدۇر. چۈنكى ھەدىس شېرىپتە دېيىلدۇكى:

" كىشى ياشىغان ھالىتى بۇيىچە ئۆلىدۇ ۋە ئۆلگەن ھالىتى بويىچە بىر يەرگە جەم بولىدۇ" (مۇناۋى، فەيزۇل قادىر، شەرھۇل جامىئىسسەغىر، 5 ـ توم، 663 ـ بەت)

بۇنىڭغا دائىر سانسىزلىغان مىساللار بار. ئىبرەت ۋە ھېكمەت بىلەن تولۇپ ـ تاشقان بۇ مىساللاردىن بىرى مۇنداق:

ئادابازىرىدىكى بىر مۇئەززىن، مۆھتەرەم ئاتام مۇسا ئەپەندىنىڭ بىر قېتىملىق سۆھبىتىگە پىشىن نامىزىدىكى ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن كېلىشۋاتقان ئىكەن. ۋېلسىپىت بىلەن كېلىۋېتىپ يېشىل چىراق يانغاندا يولنىڭ باشقا تەرىپىگە ئۆتۈپ كېتىشۋاتاتتى. بۇ ئەسنادا ناھايىتى تېز كەلگەن ۋە قىزىل چىراق يانغاندا توختىمىغان بىر ماشىنا مۇئەززىن(ئەزان ئېيتقۇچى)نى سوقىۋەتتى. سوقۇش بەك شىددەتلىك بولغانلىقتىن مەزىن ئاخۇنۇم ئاسمانغا ئۇچۇپ يەرگە چۈشكەن چاغدا ئاخىرقى نەپەسىدە بۇ دۇنياغا ئائىت ئاخىرقى ئىپادىسى سۈپىتىدە ھەم سوقىۋاتقان شوپۇر ھەم يول بويىدىكىلەر ئاڭلىغان مونۇ بىر جۈملە سۆزنى يۇقىرى ئاۋازى ۋە ئىشتىياقى بىلەن قىلغان:

"سېنىڭ يېنىڭغا كېلىۋاتىمەن رەببىم!...."

پۈتۈن مەسىلە مانا بۇ، ئۆمرىنى ئاخىرقى دىمىدە (نەپەسىدە) سۆيۈنۈش ۋە ھۇزۇر بىلەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا داۋاملاشتۇرالايدىغان بولۇش ھالىغا كەلتۈرۈش، يەنى ھەر كىشىنىڭ قورقۇنچلۇق چۈشى بولغان ئۇ دەمدە سۆيۈنۈش ھېس قىلىپ: "رەببىم، سېنىڭ يېنىڭغا كېلىۋاتىمەن!..." دېيەلىشىدۇر. ئاللاھتائالا ھەممىمىزگە بۇ بەختىيارلىقنى نېسىپ قىلسۇن! ئامىن!

بۇرۇنقىلارنىڭ ئىپادىسى بىلەن بۇ ئەھۋال:

"نېمە تېرىساڭ شۇنى ئورايسەن" دېگەن ماقال-تەمسىلنىڭ مەنىلىك ئىپادىلىنىشىدۇر. يەنى كۆڭۈللەر، كىشى ياشىغان مۇددەتتە قايسى ئىش بىلەن كۆپ شۇغۇللانغان بولسا، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ يەنە شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

ئەلبەتتە، بۇنىڭغا ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە ئەھۋاللارمۇ بار. يەنى بىر بەندىنىڭ ئاخىرقى نەپەسى ئىمان بىلەن توختىشى ئۈچۈن ھاياتىنى ھەر قانداق ياخشى ئەمەللەر بىلەن داۋاملاشتۇرۇشى لازىم بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا ئىشىنىپ ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىدىغانلىقىغا قەتئىيلىك نەزىرى بىلەن قاراپ قالماسلىقى كېرەك. ئەكسىچە بىر بەندە سادىر قىلغان گۇناھ ۋە خاتالىق بىلەن تولغان ھاياتىغا قاراپ ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزىۋەتمەسلىكى لازىم. چۈنكى ئاخىرقى نەپەسنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ئىلاھىي سىردۇر.

مۇقەددەس دەستۇرىمىز قۇرئان كەرىمدە، ئاخىرقى نەپەسدە ئىمانىنى قۇتقۇزۇش كۆرىشىنى قىلغان بەندىلەر بىرەر ئۆرنەك شەخس سۈپىتىدە نامايان بولغىنىدەك، ئۇنىڭ ئەكسىچە ياخشى ئەمەللەر بىلەن ياشىغاندا نەپسگە ئەسىر بولۇپ، كۇفۇرغا دۇچار ھالەتتە ئۆلگەنلەرنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋىتىمۇ بىرەر ئىبرەت سىمۋولى سۈپىتىدە نامايان بولماقتا.

ئەمىلىيەتتىمۇ، ئىگە بولغان ئىلمۇ-ئىرپانغا ماسلىشالماي، نەپسىنى پاكىز تۇتالمىغان ئىبلىس، قارۇن، بەلئەم بىن بائۇرا، ساھابى بولغان چاغلىرىدا دۇنيا تاماسىغا ئالدانغان سالەبە بۇلارنىڭ ئەڭ تىپىك مىساللىرىدۇر.

مەلۇم بولغىنىدەك، ئىبلىس ئىلگىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئالى مەرتىبە ئىگىسى ئىدى. لېكىن تەكەببۇرلۇقى تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ ئەمرىنىڭ قۇدرىتى، ئۇلۇغلۇقىنى كۆرەلمەي، ئۆزىنى ھەزرىتى ئادەمدىن ئۈستۈن كۆردى. ئۆزىدە بىر مەۋجۇتلۇق ۋە شان-شەرەپ قورقۇنچىسىنىڭ بولىشى، ئۇنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇدەك ھالغا كەلتۈردى. نەتىجىدە كىبىر ۋە تىركىششىنىڭ زەئىپلىگى سۈپىتىدە مەڭگۈ پەرىشان بولدى.

قارۇنمۇ ئىلگىرى نامرات ۋە سالىھ بىر زات ئىدى. تەۋراتنى ھەزرىتى مۇسادىن كېيىن ئەڭ ياخشى تەپسىر قىلاتتى، ھەزرىتى مۇسانىڭ دۇئاسىنىڭ

بەرىكىتى بىلەن ئۇنىڭغا مىتال تاۋلاش تېخنىكىسى ئاتا قىلىنغان ئىدى. كېيىن نەپسى ۋە شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن مال - دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى كۆچ - قۇۋۋەتلىك بىر جامائەت ناھايىتى تەسلىكتە كۆتىرەلىگۈدەك دەرىجىدە ئىدى. ئۇ بۇنىڭغا ئالدىنىپ، بايلىقىنىڭ گىرداۋىدا بوغۇلدى. ھەزرىتى مۇسا بايلىقىنىڭ زاكىتىنى بېرىشنى ئېيتقاندا، ئۇ:

"مېلىمغا كۆز تىكتىڭمۇ؟ بۇلارنى مەن ئۆزۈم تاپتىم" دېيىشتەك، ھاكاۋۇرلىغى بىلەن جاۋاب قايتۇردى. مېلى قارۇننى ئازدۇرۇپ، ھالاك بولىشىغا سەۋەپ بولدى.

قارۇن يەنە، ھەزرىتى مۇسا ۋە ھەزرىتى ھارۇننىڭ مەنىۋى دەرىجىسىگىمۇ ھەسەتخورلۇق قىلىشقا باشلىدى. ھەتتا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئېپپىتىغا مۇناسىۋەتلىك تۆھمەتلەرنى قىلغۇدەك دەرىجىگە يەتتى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە خەزىنىسى بىلەن يۆگىلىپ يەرنىڭ تەكتىگە چۆكۈپ ھالاك بولدى.

مال - مۈلكىنىڭ ئەسلى ئىگىسى بولغان ئاللاھتائالانى ئۇنۇتۇپ، مال مۈلك ۋە مەنسەپ - مەرتىۋىگە ئوخشاش تۇزاقلىرى بار دۇنياغا كۆڭۈل بېرىش — غەپلەتنىڭ ئەڭ ئېچىنىشلىغىدۇر.

بەلئەم بىن بائۇرامۇ ئاللاھتائالا ئۇنىڭغا ئۇلۇغ ئىسمى - شەرىپىنى ئۆگەتكەن، كارامەت ئىگىسى (كارامەت كۆرستەلەيدىغان) ياخشى بىر بەندە ئىدى. بۇ زات بەنى ئىسرائىل ئارىسىدا ئالىم ۋە ئەۋلىيا دەپ تونۇلغان ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا ھاۋايى - ھەۋەسكە، نەپسانىي ئارزۇلىرىغا بېرىلىپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن مەنىۋىي ھالىتىنى يوقاتتى، ھەتتا ئىمانسىز ئۆلدى. بۇ ۋەقە قۇرئان كەرىمدە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

«(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) غا شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسسىسىنى ئوقۇپ بەرگىنكى، ئۇنىڭغا ئايەتلىرىمىزنى بەردۇق (يەنى كىتابۇللاھنىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتتۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتتى، ئۇنىڭغا شەيتان ئاپىرىدە بولۇشى بىلەنلا گۇمراھلاردىن بولۇپ كەتتى. ئەگەر بىز خالىساق، ئۇنى (تەقۋادار ئۆلىمالار دەرىجىسىگە) كۆتۈرەتتۇق، لېكىن ئۇ دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، نەپسى خاھىشىغا بويسۇندى، ئۇ گويا بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسەڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھاسىرايدۇ، بۇ

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ قەۋمنىڭ مىسالىدۇر، ئۇيلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن، بۇ قىسسىنى (قەۋمىڭگە) سۆزلەپ بەرگىن)» (ئەئراف سۈرىسى 175 ـ 176 ـ ئايەتلەر)

ياخشى بىر بەندىچىلىك ھاياتى ياشاۋاتقاندا، مال ـ دۇنياغا ئالدىنىپ ئەبەدىي بەخت ـ سائادىتىنى ئەبەدىي غۇربەتچىلىككە ئالماشتۇرۇشتەك بەد ـ بەختلىككە مەھكۇم بولغانلارغا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ پەيغەمبەرلىك زامانىدىن بىرمىسال سالەبەنىڭ ئەھۋالىدۇر. سالەبە دەسلەپكى چاغلاردا مەسچىتتىن ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆھبەتلىرىدىن ئايرىلمايتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا مال ـ دۇنياسى ئىگىسى بولۇپ، دۇنيا ھەۋىسى كۆڭلىدە يەر ئالغاندا جامائەتنى تاشلاپ، پەرز بولغان زاكاتنىمۇ بەرمىگەنلىكتىن ئېچىنىشلىق ئاقىبەتكە دۇچار بولدى. كېيىن ئاللاھ رەسۇلىنىڭ سۆزىگە ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىگە پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، سەكراتتا جان تالىشىۋاتقاندا، قۇلاقلىرىغا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ:

"ئى سالەبە، شۈكرى ئادا قىلىنغان ئاز مال، شۈكرى ئادا قىلىنمىغان كۆپ مالدىن ياخشىدۇر" سۆزلىرى ياڭرىدى.[4]

بۈيۈك زاتلاردىن سۇفيانى سەۋرى ھەزرەتلىرىنىڭ مونۇ ئەھۋالى بەك ئىبرەتلىكتۇر:

"سۇفيانى سەۋرى ھەزرەتلىرىنىڭ ياش ۋاقتىدا بىلى دۈمچەك ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغانلارغا مۇنداق دەيتتى:

مېنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىشىمغا يېتەكچىلىك قىلغان بىر ئۇستازىم بار ئىدى. ۋاپاتى ئەسناسىدا ئۇنىڭغا كەلىمە شاھادەت ئوقۇشنى تەكرارلاشقا تىرىشتىم. ئەمما ئۇ ئوقۇيالمىدى. بۇ ھالنى كۆرۈش، مېنىڭ بىلىمنىڭ پۈكۈلۈپ قېلىشىغا سەۋەپ بولدى."

❀

كۆرۈلگىنىدەك، ئاقىۋەت ئېنىق ئەمەس. پىرئەۋننىڭ سېھىرىبازلىرىغا دائىر مىسال، دالالەت ئىچىدە ياشاپ ئاخىرقى ئۆمرىدە ھىدايەتكە ئېرىشكەنلەر

4. قاراڭ، تەبارى تەپسىر، 370 ـ 372، IVX ئىبنى كەسىر، تەپسىر، 388، II

بولغىنىدەك، قارۇن ۋە بەلئەم بىن بائۇرا مىسالى، ھىدايەت دەپ مېڭىپ، ئاخىرىدا دەپتىرىنى ئازاپ ـ ئوقۇبەت بىلەن تولدۇرغانلارمۇ مەۋجۇت. شۇڭلاشقا بىر بەندە قايسى مەنىۋي دەرىجە، مەرتىبە ۋە يۈكسەكلىكتە بولسۇن، ئۇنى نەپسى ۋە شەيتان دائىما يۇشۇرۇنچە كۆتۈپ تۇرىدۇ ۋە پۇرسەتنى تاپا ـ تاپماي، توغرا يولدىن چىقىرىشقا تىرىشىدۇ.

چۈنكى شەيتان قۇرئان كەرىمدە بىلدۈرۈلگىنىدەك، ئاللاھتائالاغا:

«... سېنىڭ توغرا يولۇڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن ۋە بەندىلىرىڭنى ئازدۇرىمەن»[5] دېدى ۋە تىرىلىش كۈنىگىچە مۆھلەت بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئىمتىھان سەۋەپلىك ئۇنىڭغا بۇ مۆھلەت بېرىلدى.

بۇ بىئاراملىقتىن پەقەتلا ئىمانى كامىل، ئىخلاسمەن بەندىلەرنىڭ خالى ئىكەنلىكىنى شەيتان مۇنداق ئېتىراپ قىلدى:

«..پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرالمايمەن)»[6]

پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھېچبىر بەندە ئىمان جەھەتتە خاتا يولغا كىرىپ قېلىش خەتىرىدىن خالى بولالمايدۇ. بۇ سەۋەپتىن ھەر بىر مۆئمىن ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان نېمەتلەرنى لايىقىدا قەدىرلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. ئۆلۈمنىڭ سوغۇق، قورقۇنچلۇق تىترەكلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يېگانە چارىسى، ياخشى ئەمەللەر بىلەن ياشاش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشتۇر. چۈنكى ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلغان كىشىلەر ئۆلۈمدىن قورقۇشنىڭ ئورنىغا، ئۆلۈمنى ئەبەدىي بىرلىكتە بولۇشنىڭ شەرتى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ. بۇلار "ئۆلۈمنى گۈزەللەشتۈرۈش"نىڭ ھۇزۇرىغا ئېرىشكەن سائادەتلىك بەندىلەردۇر. لېكىن غاپىلانە ياشاپ، ئاخىرىتىنى خاراپلاشتۇرغانلار بولسا ئۆلۈمنىڭ قورقۇنچلۇق ۋە قاراڭغۇلۇق گىرداۋىنىڭ قارشىسىدا سوغۇق تىترەكلەرنىڭ بېسىشىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئەي ئوغۇل، ھەركىمنىڭ ئۆلۈمى ئۆزىنىڭ رەڭگىدە نامايان بولىدۇ. ئۆلۈمنىڭ ئىسانىنى ئاللاھ بىلەن ئۇچراشتۇرىدىغانلىغىنى ئويلانماي، ئۆلۈمدىن

5. ئەئراف سۈرىسى 16 ـ ئايەت
6. ساد سۈرىسى 79 ـ 83 ـ ئايەت

نەپرەتلەنگەنلەرگە، ئۆلۈمگە دۈشمەن بولغانلارغا ئۆلۈم قورقۇنچلۇق دۈشمەنگە ئوخشاش كۆرۈنىدۇ. ئۆلۈمگە دوست بولغانلارنىڭ قارشىسىغا ئۆلۈم دوستقا ئوخشاش چىقىدۇ.»

«ئەي ئۆلۈمدىن قورقۇپ قاچقان جان! ئىشىنىڭ ئەسلىنى، سۆزىنىڭ توغرىسىنى خالىساڭ، سەن ئەسلىدە ئۆلۈمدىن ئەمەس، ئۆزۈڭدىن قورقىسەن.»

«چۈنكى، ئۆلۈم ئەينىگىدە كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكىنىڭ، قورققىنىڭ ئۆلۈمنىڭ چىھرىسى ئەمەس، بەلكى ئۆزۈڭنىڭ سەت چىرايىدۇر. سېنىڭ روھىڭ بىر دەرەخكە ئوخشايدۇ. ئۆلۈم بولسا ئۇ دەرەخنىڭ غازاڭلىرىدۇر. غازاڭلارنىڭ قانداقلىقى دەرەخنىڭ جىنسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.»

ئەنە، بىر بەندە بۇ دۇنيا ھاياتىدا ئۆزگىچىلىكىدىن ھالقىغان ۋە روھىدا ساقلانغان پەرىشتە سۈپەتلىرى ئىستىقامىتىدە مەنزىللەرنى ئارقىمۇ-ئارقا ئېشىپ بارالىسا، يەنى «ئۆلمەستىن بۇرۇن ئۆلۈش»نىڭ سىررىغا نائىل بولالىسا، ئۆلۈم خىيالدىن خالى ۋە ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ مەجبۇرىي تۈنجى قەدىمى سۈپىتىدە كۆرۈنىدۇ (بىلىنىدۇ). شۇنىڭ بىلەن كۆپلىگەن ئىنسانلاردا شىددەتلىك قورقۇنچقا سەۋەپ بولغان ئۆلۈم، كۆڭۈللەردە «ئەڭ ئۇلۇغ دوست» بىلەن ئۇچرىشىش ھاياجىنىغا ئايلىنىدۇ.

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرى، بۇ ھاياجاننىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدە، ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىش نەپەسىدىن ئىبارەت بولغان. ئۇ ئۆمۈر بويى ھەر قانداق ئەھۋالدا (ۋە ئىشتا) رەببىنىڭ ئەمرىگە مۇھەببەت بىلەن ئىتائەت قىلغانلىقتىن، ئۆلمەستىن بۇرۇن ئۆلۈپ، ۋاپاتىنى توي كېچىسى ھالىتىگە كەلتۈرگەن. ئەملىيەتتىمۇ ھەزرىتى ئائىشە ۋە ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايىتىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋاپاتىغا ئۈچ كۈن قالغاندا ئاللاھتائالا ھەر كۈنى جىبرائىل ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ خاتىرىسىنىڭ قانداقلىقىنى سورىغان.

ئاخىرقى كۈنى جىبرائىل ئەلەيھىسسالام ئۆلۈم پەرىشتىسى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالامنى بىللە ئېلىپ كەلگەن.

جىبرائىل ئەلەيھىسسالام:

"ئەي ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ئۆلۈم پەرىشتىسى سىنىڭ يېنىڭغا كىرىش ئۈچۈن سەندىن رۇخسەت سورىماقچى بولىۋاتىدۇ! ھالبۇكى، ئۇسەندىن ئىلگىرى ھېچ بىر ئىنسانىنىڭ يېنىغا كىرىش ئۈچۈن رۇخسەت سورىمىغان! سەندىن كېيىنمۇ ھېچ بىر ئىنساندىن يېنىغا كىرىش ئۈچۈن رۇخسەت سورىمايدۇ! ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلساڭ!" دېدى.

ئۆلۈم پەرىشتىسى ئىچكىرىگە كىرىپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئالدىدا تۇردى ۋە:

"يا رەسۇلۇللاھ! ئاللاھ مېنى يېنىڭغا ئەۋەتتى ۋە سېنىڭ ھەر قانداق ئەمرىڭگە ئىتائەت قىلىشمنى بۇيرىدى! ئەگەر خالىساڭ سېنى قەبزى روھ قىلىمەن. خالىمىساڭ ئىختىيارىڭغا قويىمەن!" دېدى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

"ئەي ئۆلۈم پەرىشتىسى! سەن (ھەقىقەتەن) مۇشۇنداق قىلامسەن؟" دەپ سورىدى.

ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام:

"مەن سەن بۇيرۇق قىلغان ھەر ئىشتا ساڭا ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم!"دېدى.

جىبرائىل ئەلەيھىسسالام:

" ئى ئەھمەد! ئاللاھ سېنى سېغىنىۋاتىدۇ!" دېدى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

"ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولغانلار، تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ ئۇزۇن ياشىغۇچىلاردۇر! ئەي ئۆلۈم پەرىشتىسى، قېنى، قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇر، جېنىمنى ئېلىپ قەبزى روھ قىل!" دېدى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يېنىدىكى سۇ قاچىسىغا ئىككى قولىنى تىقىپ ھۆللىگەندىن كېيىن يۈزىگە سۈردى ۋە:

"ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق! ئۆلۈمنىڭ ئەقلىنى باشتىن ئايرىغان ئازاب ۋە شىددىتى بار!" دېگەندىن كېيىن قولىنى كۆتۈرۈپ، كۆزىنى ئۆينىڭ تورۇسىغا تىكتى ۋە:

(ئەي ئاللاھىم! رەفىقى ئەئلا! رەفىقى ئەئلا! (يەنى ئەڭ ئۇلۇق دوستقا! ئەڭ ئۇلۇق دوستقا!)...) دەپ، رەببىگە بولغان ئىشتىياقىنىڭ ئىپادىسى بولغان قىممەتلىك خاتىرىلەر بىلەن تولغان ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بۇ پانى ئالەمدىن باقى ئالەمگە ھىجرەت قىلدى[7].

پەيزىلىك بىر بەندىچىلىك ھاياتىنى كۆچۈرگەندىن كېيىن، ئاخىرقى نەپەسدە رەببىمىز بىلەن ئۇچرۇشۇش ھاياجىنىغا تولغان بۈيۈك مۇتەپەككۇر مەۋلانانىڭ بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىش ۋاقتىنى، ئوقۇغۇچىسى ھۇسامەددىن چەلەبى مۇنداق نەقىل قىلىدۇ:

"بىر كۈنى شەيخ سەدرەددىن ئالدىن قاتاردىكى دەرۋىشلەر بىلەن مەۋلانانى بىتاب بولۇپ يېتىپ قالغان ئۆيىگە زىيارەت ئۈچۈن كەلدى. ئۇلار مەۋلانانىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ كۆڭلى يېرىم بولدى. ئارىدىن شەيخ سەدرەددىن:

"ئاللاھ تېزرەك شىپا تېپىشىڭىزنى نېسىپ قىلغاي، سالامەتلىكىڭىزنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن." دېدى.

بۇنىڭغا قارىتا مەۋلانا:

"شىپا سىزگە نېسىپ بولسۇن، ئاللاھ بىلەن ئارامدا قىلچىلىك مۇساپە قالدى. ئۇنىڭمۇ كۆزدىن غايىپ بولىشى ۋە نۇرنىڭ نۇرغا قوشۇلىشىنى خالىمامسەن؟" [8]دېدى.

مەۋلانا ئىنسانلار ئۈچۈن قورقۇنچ ۋە ئەندىشە سەۋەبى بولغان ئۆلۈمنى ھەرگىزمۇ قورقۇنچلۇق، بىئارام قىلغۇچى دەپ ھېس قىلمىغان. بەلكى، غۇربەتچىلىكتىن قۇتۇلۇش، ئەبەدىي گۈزەللىك ئىگىسى بولغان ئاللاھتائالا بىلەن ئۇچرۇشۇش، دەپ بىلگەن. ئۆزى بىر رۇبائىسىدا ئۆلۈم تۇيغۇسىنى مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

"مەن ئۆلگەندە، مېنى ئۆلدى دېمەڭلار،
چۈنكى ئۆلۈك ئىدىم، ئۆلۈم بىلەن تىرىلدىم.
دوست ئالدى، ئېلىپ كەتتى مېنى! "

7. قاراڭ، ئىبنى سائاد، تاباقات، 259، 229، II ؛ بەلازۇرى، ئەنسابۇل، ئەشراف،1، 565، ئەھمەد بىن ھەنبەل، 89، IV
8. قاراڭ، ئەبۇل ھەسەن ئەن-نەدەۋى، ئىسلام داھىلىرى تارىخى، 1-توم، 449-بەت

بۇ سەۋەپتىن ھەزرىتى مەۋلانا بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىش ۋاقتىنى "توي كېچىسى" دېگەن.

❀

شۇبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ ھەزرىتى مەۋلانا، يۇنۇس ئەمرە، ئەزىز ماھمۇد ھۇدايى قاتارلىق قانچىلىغان دوستلىرىنىڭ، تەقۋا زاتلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى بەختلىك ھاياتى قەبرى ئالەمىدىمۇ داۋاملاشماقتا. تۆۋەندىكى مىسرالار بۇنىڭ يارقىن ئىپادىسىدۇر:

ئۆلۈم جىم-جىتلىقى باھار ئىلىدەك، ئاللاھ ئاشىقى ئۈچۈن،
كۆڭلى ھەريان ئىسرىقدان كەبى يىللارچە تۈتەر.
ۋە شۇ سىرلىق مازارلىقتا تۇرغان قەبرىگىدە،
ھەر سەھەر بىر گۈل ئېچىلۇر، ھەر كېچە بىر بۇلبۇل سايرار.

-يەھيا كەمال

ئۆلۈمنى مانا شۇنداق گۈزەللىك ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، كىبىر ۋە باشقا چىكىدىن ئاشقان ئارزۇ-ھەۋەسلەردىن قۇتۇلۇپ ئىلاھىي ئەمىرلەر ئىستىقامىتىدە ياشىشىمىز ۋە ئاخىرقى نەپەسكە تەييارلىق ھالىتىدە بولۇشىمىز لازىم. رەببىمىز مۇنداق دەيدۇ:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

(سەن ئۆزۈڭگە ئۆلۈم كەلگەنگە (يەنى ئەجىلىڭ يەتكەنگە) قەدەر پەرۋەردىگارىڭغا ئىبادەت قىلغىن) (ھىجر سۈرىسى 99-ئايەت)

ئاللاھنىڭ پۈتكۈل دوستلىرىنىڭ ھاياتىنى خۇلاسە قىلىدىغان دەستۇر مانا شۇ!...

ھەر بىر مەرىپەت ئىگىسى ۋە ئاشىق كۆڭۈل، ئاللاھ ئامانەت سۈپىتىدە بەرگەن ھاياتىنى دائىم توغرا يول ئۈستىدە بەندىچىلىك ۋە ئىبادەت بىلەن زىننەتلەپ، رەببىگە بەندىچىلىگىنىڭ بەدىلى بولغان "پاكىز قەلب" نى تاپشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاخىرقى نەپەسىدە " رەفىقى ئەئلا! رەفىقى ئەئلا! (ئەڭ ئۇلۇغ دوستقا! ئەڭ ئۇلۇغ دوستقا!) " دەپ ئىپادىلىگەن بەندىچىلىكىنىڭ نامايەن ھالى، ئۇنىڭ ئىزى بىلەن كېتىۋاتقان مەرىپەت ئىگىلىرىدىمۇ داۋاملاشماقتا.

ئەمىلىيەتتىمۇ ئاللاھنىڭ بۇ دوستلىرىدىن پۈتۈن ئۆمرىدە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى ئاساسىدا ياشاشقا غەيرەت قىلغان ماھمۇد سامى ھەزرەتلىرىنىڭ ئاخىرقى نەپەستىكى ئەھۋالى بىز ئۈچۈن گۈزەل نەمۇنىدۇر. سامى ئەپەندى شۇنداق بىر ئادەم ئىدىكى، ئۇنىڭ كۆڭلى پەيغەمبىرىمىزگە مۇھەببەت تۇيغۇلىرى بىلەن تولغان ئاللاھنىڭ بىر ۋەلىسى ئىدى. قانداقلىكى بىر كىشى قاردا كىتىۋاتقان بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىز قالىدۇ، كېيىن كەلگەنلەر ئۇ ئىز بىلەن يولنى تاپىدۇ. سامى ئەپەندىمۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىزىدىن مانا شۇنداق مېڭىپ ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرغان. بۇنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە ئاخىرقى نەپەسنى ئۆمۈر بويى ئىزى بىلەن مېڭىش ئاشقى ۋە ھاياجىنىدا بولغان پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەتراپىدا ۋە تەھەججۇد نامىزىنىڭ ئەزىنى ئوقۇلغان چاغدا تاپشۇرۇش نېسىپ بولغان. ئۇ ئاخىرقى نەپەسىدە يېنىدىكىلەر سامى ئەپەندىنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆزلەرنىڭ پەقەتلا:

"ئاللاھ، ئاللاھ، ئاللاھ!" ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

ئەسلىدە يالغۇز تىلىلا ئەمەس، پۈتكۈل ھۈجەيرىلىرى بىلەن بىللە جەسىدى، روھىمۇ "ئاللاھ!" دېگەن.

پۈتۈن ئىشنىڭ خۇلاسىسى، سالىھ بىر بەندە بولۇپ ياشاش ۋە سالىھ بىر بەندە سۈپىتىدە قەبرى روھ بولۇشتۇر. چۈنكى ئاللاھتائالا ئارزۇ قىلغان پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھاياتىدىن ئۈلگە ئالغان، خۇشخۇي، چوڭقۇر پىكىرلىك، نازۇك، دىلى يۇمشاق بىر بەندە بولۇشتۇر. ئاللاھتائالانىڭ " نېمە دېگەن ياخشى بەندە " دېگەن ئىلتىپاتىغا ئېرىشىش، پەقەتلا ئاللاھتائالاغا چىن قەلبىدىن سادىق بولۇش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ ئىلاھىي مۇھەببەت بىلەن روھىيەتنىڭ غەلىبە قىلالىشى ـ كۆڭۈلنىڭ كىردىن پاكىزلىنىشى بىلەن مۇمكىن بولىدۇكى، ئۇ كۆڭۈلدە ئاللاھ قۇياشىنىڭ نۇرى پارلىسۇن، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىنشائاللاھ ئالغان ھەر نەپەسىمىز ئاخىرقى نەپەسىمىز ئۈچۈن تەييارلىق ماھىيىتىدە بولىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن پۈتكۈل مەنىۋىي يوقۇتۇش ۋە زىيان-زەخمەتلەر ئاللاھنى ئۇنتۇپ قېلىشنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

(سىلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر) (ھەشر سۈرىسى 19 ـ ئايەت)

ھەقىقەتەن، پۈتۈن گۇناھلار ئاللاھنى ئۇنتۇتقاندا قىلىنىشقا باشلايدۇ. چۈنكى بىر بەندە "ئاللاھ!" دېگەندە ۋە ئۆلۈمنىڭ ھەقىقەتلىگىنى بىلگەندە، ئىبادەت ۋە ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىدۇ، ھاياتىدا ھېچكىمنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتماسلىق تۇيغۇسى بىلەن ياشايدۇ. يەنى ھېچ كىمگە تىلى ياكى ھەرىكىتى بىلەن كىچىككىنە بىر تىكەن بولۇپ، سانجىلمايدۇ. بۇ نازاكەتلىك ئەھۋالنى يۇنۇس ئەمرە نېمە دېگەن ياخشى ئىپادىلىگەن:

كۆڭۈل ئاللاھنىڭ تەختىدۇر،
ئاللاھ كۆڭۈلگە قارايدۇ.
ئىككىلا دۇنيادا بەد ـ بەختتۇر،
كىم كۆڭۈل ئاغرىتار بولسا.
(كۆڭۈل ئاللاھنىڭ تەختىدۇر، ئاللاھ باقار كۆڭۈلگە.
شورلۇق ياغار، كۆڭۈل ئاغرىتقاننىڭ ئىككى دۇنيادا بەختىگە)

ئاللاھتائالا ھاياتىمىزنىڭ ئازاپ ـ ئوقۇبەتلىك ئاقىۋەتكە دۇچار بولماسلىقى ئۈچۈن نەپەسلىرىمىز ۋە يۈرەك سوقۇشلىرىمىزنىڭ قانداق ھالەتتە بولۇشى كېرەكلىگى توغرىسىدا قۇرئاندا كۆپلىگەن يەردە مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

(ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا لايىق رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار، پەقەت مۇسۇلمانلىق ھالىتىڭلار بىلەنلا ۋاپات بولۇڭلار) (ئال ـ ئىمران سۈرىسى 102 ـ ئايەت)

دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا مۇناسىپ ياشاش كېرەك. ئەكسىچە بولغاندا بۇ پانى ئالەمدە ئۆمۈر ئۇزۇن بولسۇن ياكى قىسقا بولسۇن ھېچ نېمىگە ئەرزىمەيدۇ. نەتىجىدە پۈتۈن ئۆمۈر:

كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا

(ئۇلار قىيامەتنى كۆرگەن كۈندە، گويا ئۆزلىرىنى (دۇنيادا) پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەن تۇرغاندەك (گۇمان قىلىدۇ) (نازىئات سۈرىسى 46-ئايەت) دېيىلگەن ئىلاھىي باياننىڭ ئېپادىسىدەك بولۇپ قالىدۇ.

شوڭلاشقا بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەنلىك ۋاقىتقىچە قىلغان بەندىچىلىك، تائەت-ئىبادىتىمىز جەھەتتە جۈنەيدى باغدادى ھەزرەتلىرىنىڭ مونۇ نەسىھىتى نەقەدەر بۈيۈك ئاگاھلاندۇرۇشتۇر:

"دۇنيانىڭ بىر سائىتى قىيامەتنىڭ مىڭ يىلىدىنمۇ قىممەتلىكتۇر. چۈنكى ئۇ يەردە قۇتقۇزىدىغان بىر ئەمەل يوق"

بۇ سەۋەپتىن ئالدىمىزدىكى بىر مەۋسۇم، ھەر كۈن ۋە ھەر سائەت بۇ بەندىچىلىك ۋە تائەت-ئىبادەت ئۈچۈن بۈيۈك بىر پۇرسەتتۇر. بولۇپمۇ بۇ كۈنلەردە قىلىنغان ھەج[9] ئاخىرقى نەپەسنىڭ مۇستەقىل بىر تەلىماتىدۇر. ھەج دېگەن شۇنداق بىر ھالەتنىڭ نامايانىدىسىكى، ئۇنىڭ مەنزىرىسى بىر مەھشەر سەھنىسىدۇر. ئۇ يەردە كېيىلگەن ئېھرام، كېپەن.... ئاراپات، تەۋبە ۋە ئىلتىجا ماكانى،... شەيتانغا تاش ئېتىش، نەپسانىي ھاۋايى-ھەۋەسلەردىن خالى بولۇش نەتىجىسىدە ئېچىمىزدىكى نەپسى ئىنتىلىشلەرنى قانچىلىك نىسبەتتە تاشلىۋېتىشىمىز كېرەكلىكىنى چۈشىنىپ يېتىش...ئاخىرىدا ئانىدىن يېڭىلا تۇغۇلغان بىر بوۋاقتەك گۇناھسىز ھالەتكە كېلىپ ئاللاھ بىلەن ئۇچرۇشۇشنى ئەسكە ئېلىش... قىسقىسى، ئاخىرقى نەپەسكە قانداق قەدەم تاشلىشىمىز كېرەكلىكىنىڭ كىچىك بىر ئىمتىھانى......ـــــ ئاللاھتائالا ھەممىمىزگە مۇشۇنداق بىر ھەجنى نېسىپ قىلسۇن!

يا رەببى! ئاخىرقى نەپەسىمىزنىڭ ئىلاھىي گۈزەللىك بىلەن ئۇچرۇشۇش ئىشتىياقى بىلەن توختىشىغا مادار-دەرمان بولىدىغان بەرىكەتلىك بىر ئۆمۈر ياشىشىمىزنى نېسىپ قىلغىن!

ئامىن!

9. بۇ ماقالە ھەج ئىبادىتى ئادا قىلىنغان ئايدا ئېلان قىلىنغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىبارىلەرگە يەر بېرىلدى.

ئاخىرقى نەپەس

-3-

ئاخىرقى نەپەس ھوردىمىغان، سىپ-سىلىق، داغسىز ئەينەككە ئوخشايدۇ. ھەر قانداق ئىنسان بۇ ئەينەكتە گۈزەللىكى ۋە سەتلىكى بىلەن پۈتۈن ئۆمرىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ. ئۇ چاغدا كۆز ۋە قۇلاققا ھېچ قانداق ئېتىراز ۋە غەپلەت پەردىسى مەلۇم بولمايدۇ. ئەكسىچە، پۈتكۈل پەردىلەر كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ ۋە ھەر تۈرلۈك ئېتىراپ، ئەقىل ۋە ۋىجداننى پۇشايمانلىق مۇھىتىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ھاياتىمىزنى پۇشايمانلىق بىلەن كۆرگەن ئەينەك ئاخىرقى نەپەسىمىز بولۇپ قالمىسۇن!

ئاخىرقى نەپەس (3)

ئاخىرقى نەپەس ھوردىمىغان، يېپ-يېڭى ئەينەككە ئوخشايدۇ. ئىنسان ئەۋلادى ئۆزىنى ئاخىرقى نەپەسى توختايدىغان چاغدا ھەقىقىي تونۇپ يېتىدۇ. چۈنكى ئۇچاغدا ھاياتىنىڭ ھېساب-كىتابى قەلبىدە ۋە كۆزىنىڭ ئالدىدا نامايان بولىدۇ. شۇڭا ئىنسان ئەۋلادى ئۇچۇن ئۆلۈم ۋاقتىدىن تېخىمۇ ئىبرەتلىك مەنزىرە يوق.

قۇرئاندا دېيىلگەندەك، ھاياتى ئاللاھقا قارشى ئىسيان بىلەن ئۆتكەن پىرئەۋن، قىزىل دېڭىزدا ئىلاھىي قەھرى-غەزەپكە دۇچ كەلگەندىلا ئاندىن ئۆزىنى ۋە زىياندا ئۆتكۈزگەن ئۆمرىنى ھەقىقىي مەناسى بىلەن تونۇپ يەتتى. دۇنيادىكى نەپسانىيەتچىلىك بىلەن تولغان سەلتەنىتىنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنىڭ ئەمىلىيەتتە نەقەدەر بۇيۇك بىر پەسكەشلىك ۋە پاجىئەدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئاخىرقى نەپەسىدە ئىدراك قىلىپ، قاتتىق پۇشايمان قىلدى. ئاللاھتائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

« ... پىرئەۋن غەرق بولىدىغان ۋاقتتا «ئىمان ئېيتتىمكى، ئىسرائىل ئەۋلادى ئىمان ئېيتقان ئىلاھتىن غەيرىي ئىلاھ يوقتۇر، مەن مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېدى» (يۇنۇس سۇرىسى 90-ئايەت)

لېكىن ئىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. قىزىل دېڭىزنىڭ ئۆلتۈرگۈچى دولقۇنىدا بوغۇلۇۋاتقان چاغدا، ئىمان ئېيتقان جامائەتكە تەسلىم بولۇشنى مەجبۇرىي ھېس قىلغان پىرئەۋنگە ئاللاھتائالا مۇنداق دېدى:

« ... (ئۇنىڭغا دېيىلدىكى) «(ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزگىنىڭدە) ئەمدى (ئىمان ئېيتامسەن؟) ئىلگىرى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان ۋە بۇزغۇنچىلاردىن بولغان ئىدىڭ» (يۇنۇس سۇرىسى 91-ئايەت)

بىر بالا-قازاغا دۇچ كەلگەن چاغدا ئەقلىنى تېپىپ، سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ئازغۇنلۇقنى تەكرارلايدىغانلارنىڭ ئاخىرقى نەپەسىدىكى ئويغىنىش، پۇشايمانلىق ۋە ئىمانغا يۈزلىنىشى مانا شۇنداق پاجىئەدىن

ئىبارەت. بۇ سەۋەپتىن تەۋبە قىلىش ۋە پۇشايمان قىلىشنى ئاخىرقى نەپەسدە ئىپادىلەشنى ئويلاش قاتتىق ئالدىنىش دېمەكتۇر. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ھاياتنىڭ يېڭىلىقى، ئۈزىرىشى، يەنى يۇقىرىلاش-تۆۋەنلىشى ئىچىدە تەۋرىنىپ تۇرىۋاتقاندا، ئۆلۈمنىڭ چوڭقۇر ۋە تىۋشىسىز پەريادىغا قۇلاق سالماسلىق، كۆڭلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىمىزنىڭمۇ ئۇ ئىشكتىن ئۆتىدىغانلىغىمىزنى ھېسابقا ئالماستىن ياشاش نەقەدەر بۈيۈك بىر غەپلەتتۇر!

جانابى ئاللاھ نۇرغۇن ئايەتتە دۇنيا ھاياتىنى بىر ئىمتىھان غايىسى بىلەن ياراتقانلىقىنى بايان قىلىدۇ. غەپلەت ئۇيقۇسىغا پېتىپ، ئەسلى غايىمىزنى ئۇنتۇش ئېھتىماللىقىمىزغا قارشى بىرەر ئىلاھىي بىشارەت ماھىيىتىدىكى ئايەتلەردە مۇنداق دېيىلىدۇ:

«ھەر بىر جان ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر. سىلەرنى بىز يامانلىققا مۇپتىلا قىلىش، ياخشىلىق بېرىش ئارقىلىق سىنايمىز، سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىسىلەر (ئەمەلىڭلارغا يارىشا جازالايمىز)» (ئەنبىيا سۈرىسى 35-ئايەت)

«سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، ئاللاھ ئۆلۈمنى ۋە تىرىكلىكنى ياراتتى، ئاللاھ غالىبتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر» (مۈلك سۈرىسى 2-ئايەت)

بۇ سەۋەپتىن دۇنيا ھاياتىدا قىلغان پۈتكۈل ئىبادەتلىرىمىز، مۇئامىلە ۋە نەپەسلىرىمىز، ئاخىرقى نەپەسىمىزنىڭ بىر تۈرلۈك تەزكىرىلىك ھۆكمىدە، بۇ ئەينى ۋاقىتتا ئاخىرەتتىكى ئەھۋالىمىزنىڭ بۇ دۇنيادىكى تەرجىمانى كەبىدۇر.

ئىمام غەززالى رەھمەتۇللاھى ئەلەي مۇنداق دەيدۇ:

"بۇ دۇنيادا مەرىپەت زەۋقىنى بىلمىگەن كىشى ئاخىرەتتە ئاللاھقا يېقىنلىششىنىڭ تەمىنى ئالالمايدۇ. كىشى بۇ دۇنيادا ئېرىشىپ بەدىلىنى ئۆتىيەلمىگەن نەرسىگە ئاخىرەتتىمۇ ئىگە بولالمايدۇ. بۇ يەردە ھەر كىشى نېمە تېرىسا ئاخىرەتتە شۇنى ئالىدۇ. ھەر كىشى ياشىغىنىدەك ئۆلىدۇ، ئۆلگىنىدەك تىرىلىدۇ. بۇ دۇنيادا مەرىپەتكە، يەنى ئاللاھتائالانى تونۇپ، مۇمكىن بولغىنىچە ئەمەل قىلىشقا نەقەدەر مۇۋەپپەق بولغان بولسا ئاخىرەتتە ئۇنىڭ نېمىتىگە ئۇ دەرىجىدە نائىل بولىدۇ."

شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىشى ئېلىشۋاتقان نەپەسى بىلەن ئۆزىنى ئىلاھىي جازا ياكى مۇكاپاتقا تەييارلايدۇ. ئاللاھتائالا قۇرئاندا بەندىلىرىگە مۇنداق نەسىھەت قىلىدۇ:

«ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار، .... » (تەھرىم سۈرىسى 6 ـ ئايەت)

«دوزاخ قىزىتىلغان چاغدا، جەننەت (تەقۋادارلارغا) يېقىنلاشتۇرۇلغان چاغدا، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ قىلغان (ياخشى ـ يامان) ئىشلىرىنى بىلىدۇ» (تەكۋىر سۈرىسى 12 ـ 14 ـ ئايەتلەر)

«قەيەرگە بارىسىلەر؟» (تەكۋىر سۈرىسى 26 ـ ئايەت)

بۇ سەۋەپتىن ھەر ئىنسان كېتىۋاتقان تەرىپى ۋە تەييارلىقىغا دىققەت قىلىشقا مەجبۇردۇر. بۇنىمۇ ئاخىرقى نەپەسى توختايدىغان ۋاقىتقا ئامانەت قىلماي، ئۆمۈر بۇيى دىققەت بىلەن ياششى لازىم. چۈنكى پايدا ـ زىيان، سەۋەب ـ نەتىجە دۇنيا ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىكتۇر. قەبرىدە بۇ دۇنيادىكى ئۆتۈنۈق ۋە مەغلۇبىيەتلەر ھېچ نەرسىگە ئىپادە بولالمايدۇ.

زېمىن ئۈستىدە پانى، باغلىق بولغان، نەپسانىي سەلتەنەتكە ئالدانغان ۋە بۇنىڭ بىلەن روھىي سۈپىتىنى ئاجىزلاشتۇرغانلارنىڭ يەر ئاستىدا ئازاپ ـ ئوقۇبەت ۋە خورلۇققا دۇچار بولىشى مۇھەققەقتۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر ئاستىدىكى ئۆمرىمىزنىڭ يەنى قەبرى ھاياتىمىزنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغان ھاياتىمىزنىڭ قانچە ھەسسىسىگە تەڭ بولىدىغانلىقىمۇ نامەلۇمدۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئەقلى ـ ھۇشى جايىدا بىر ئىنساننىڭ ۋەزىپىسى — ئۇزۇن مۇددەتلىك قەبرى ھاياتى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى مەڭگۈلۈك ئالەمى (ھاياتى) ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشتۇر.

يەنە بىر جەھەتتىن مۆئمىن كۆڭۈللىرىدە ئىمان نۇرى بىلەن يورۇغلۇققا چىققان ئۆلۈمنىڭ قاراڭغۇلۇق تەرىپى، چۆچۈتىدىغان قورقۇش ئەمەس، مەڭگۈلۈك تىرىلىش خوشخەۋىرى ھالىتىگە كەلگەن بولىدۇ. دوست، بۇرادەر ئادرېسى بىلەن تولغان قەبرىستانلار ئىمان ئەھلى ئۈچۈن قاراڭغۇلۇق گۆزەرگاھى ئەمەس، بەلكى تىنۋشىسىز ئاگاھلاندۇرىدىغان ۋە توغرا يولنى كۆرسىتىدىغان شەھەردۇر. تەپەككۇر قىلىدىغان بىر مۆئمىن ئۈچۈن ھايات ئۆلۈم بىلەن

گىرەلىشىپ داۋاملىشىۋاتقان تەبىئىي بىر ھەقىقەتتۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھەقىقىي بىر مۆئمىن ئۆلۈم بىلەن ھەمرا ھالەتتە ياشاۋاتقان ئىنساندۇر. چۈنكى ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلغان ھالدا ياشاۋاتقانلىقى ئۈچۈن ھۇزۇرلۇقتۇر. قىسقىسى ئاخىرقى نەپەسىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئەسلىمىمىز بولالىشى، ئاللاھتائالاغا مۇھەببەت بىلەن تولغان كۆڭۈل ئىگىسى بولالىشىمىزغا باغلىقتۇر. ئەكسىچە بولغاندا "دۇنياغا مۇھەببەت ۋە ئۆلۈمگە نەپرەت" بىلەن ئاخىرلاشقان ھايات ئازاپ-ئوقۇبەت بىلەن خۇلاسىلىنىدۇ.

كامىل بولغان ئاخىرەت ھاياتىنى رەببىمىزنىڭ قۇرئاندا بىلدۈرگەن "ياخشى كۆرگەن سۈپەتلىرى"نىڭ دائىرىسىگە كىرىپ، يەنى تەقۋا، زاھىد ۋە ئىلتىپاتلار نەتىجىسىدە مەرھەمەت، شەپقەت، خىزمەت، ئەپۇچانلىق، پىداكارلىق ۋە سەۋر -تاقەت قاتارلىق گۈزەل سۈپەتلەر بىلەن بېزەلگەن ھالدا، ئاللاھنىڭ ياخشى كۆرگەن بىر بەندىسى بولۇش ھالىتىدە خۇلاسە قىلىش مۇمكىندۇر. بۇنىڭغا نىسبەتەن بىر مۆئمىن جانابى ئاللاھنىڭ سېخىلىقىدىن ھەسسىدار بولۇپ، ئىكرام ۋە سوغا-سالام ئىگىسى، تەقۋادارلىق ۋە ساداقەتنى ئۆزىگە شۇئار قىلىشى لازىم. يەنە بىر تەرەپتىن رەببىمىز ياخشى كۆرمىگەن، غۇرۇر، كىبىر، ئىسراپ، زۇلۇم، پىتنە، غەيۋەت-شىكايەت، تۆھمەت، يالغانچىلىق قاتارلىق جەھەننەم سۈپەتلىرىدىن قېچىشمۇ ئاخىرقى نەپەس تەييارلىقىنىڭ مۇھىم بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بەندىنىڭ ئاخىرقى نەپەسىنىڭ گۈزەل نەتىجە، يەنى ئىمان بىلەن توختىشى ئۈچۈن ئالدى بىلەن قەلبىنى پاكىزلىشى، يەنى قەلبىنى كىرلاردىن تازىلاپ، ئۇلۇغۋار خىسلەتلەر بىلەن بېزىشى زۆرۈر. چۈنكى قەلبىنىڭ تەقۋالىقتا ۋايىغا يېتىشى ھايات سەپىرىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك مەسئىلىدۇر. مەۋلانا ھەزرەتلىرىنىڭ مونۇ ئىپادىسىمۇ ئوخشاشلا قەلپ پاكىزلىغىنىڭ ماھىيىتىنى ئىزاھلايدۇ:

"مازارنىڭ بىنا قىلىنىشى، تاش بىلەنمۇ ئەمەس، تاختا بىلەنمۇ ئەمەس ۋە كىگىز-پالاس بىلەنمۇ ئەمەس. بەلكى، كىرسىز كۆڭۈلدە، ئۆزۈڭنىڭ ئىچكى ئالىمىڭدە. ئۆزۈڭگە بىر گور كولىشىڭ زۆرۈردۇركى، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ئالدىدا ئۆزۈڭنىڭ پىكىر-چۈشەنچىلىرىڭ ۋە كىملىكىڭنى يوق قىلىشىڭ زۆرۈر."

پاكىزلىقنىڭ كامىل مەنادا ئەمەللىشى ۋە قەلبلەرنىڭ مۇناسىپ ھالدا پاكىزلىنىشى ئۈچۈن ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىغا تولۇپ-تاشقان مۇھەببەتلىك ھېس-تۇيغۇمىز بولىشى لازىم. ئاللاھقا بولغان مۇھەببەتنىڭ ئەڭ بۈيۈك ئالامىتى ئىتائەتتۇر. ئاللاھقا قارشى ئىسيان ھالىتىدە تۇرۇپمۇ مۇھەببەت تۇيغۇسىدا بولۇش ئۆزىنى ئالداشتۇر.

جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار، خوتۇنلىرىڭلار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭلار (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل - ماللىرىڭلار، ئاقماي قېلىشىدىن قورققان تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن ئاللاھتىن، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ سۆيۈملۈك بولسا (يەنى شۇلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمىسەڭلار)، ئۇ ھالدا سىلەر تاكى ئاللاھنىڭ ئەمر (يەنى مەككىنى پەتھى قىلىش ئىزنى) كەلگۈچە كۈتۈڭلار، ئاللاھ پاسىق قەۋمنى (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ چەك - چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكۈچىلەرنى) ھىدايەت قىلمايدۇ» (تەۋبە سۈرىسى 24-ئايەت)

شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىغا بولغان مۇھەببىتىمىزنى ھەر قانداق نەرسىنىڭ ئۈستىدە قويىشىمىز ۋە ئاخىرقى نەپەسىمىزگىچە بۇنى داۋاملاشتۇرۇش غەيرىتىدە بولىشىمىز لازىم. كۆڭۈللەرنىڭ ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا مۇھەببەتلىك بولىشى، ئىبادەتلەرنىڭ ئەمەلدە كۆرسىتىلىشىدە مەلۇم بولىدۇ. بۇ شۇنداق بىر ئەھۋالكى، ھاۋايى-ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئىلاھىي مۇھەببەتتىن ئۇزاقلاشقان كۆڭۈللە قىلغان بەندىچىلىك بىلەن ئىلاھىي سۆيگۈ بىلەن قىلىنغان بەندىچىلىك ئارىسىدا ئاسمان-زېمىن پەرق بار.

چۈنكى ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىغا ھەقىقىي مۇھەببەت بىلەن باغلانغان بىر مۆئمىننىڭ ئەھۋالى ۋە ئىنسانىي مۇناسىۋىتى، ئىبادەت ھاياتى يۈكسەكلىككە ئېرىشىدۇ. بىر مۆئمىننىڭ ئاخىرقى نەپەسكە تەييارلىق قىلىشتا ئەڭ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك نوقتىلارنىڭ بىرى ئىبادەتنى ئاللاھتىن ئەيمەنگەن ھالەتتە قىلىشىدۇر. ئاللاھتائالا نىجاتلىققا ئېرىشىدىغان مۆئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلغاندا:

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۞ اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

«(مۆمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. (شۇنداق مۆمىنلەركى) ئۇلار نامازلىرىدا (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن سۈر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر)» (مۇئمىنۇن سۈرىسى 1-2-ئايەتلەر) دېگەن.

بۇنىڭغا زىت ھالدا، نامازنى غەپلەتتە ئوقۇغانلار ھەققىدە:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۞ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

«(شۇنداق ناماز ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ)» (مائۇن سۈرىسى 4-5-ئايەت) دېگەن.

شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھتائالا بەندىلىرىنىڭ قەلبى ۋە ۋۇجۇدىدا مەرھەمەتكە ئېرىشىشتە مەنزىل بولىدىغان ئىبادەت ھاياتى بىلەن ياشىشىنى مەخسەت قىلماقتا. بۇ ئىلاھىي مەخسەت بولسا ھېچ شۈبھىسىزكى، نامازلا بولماستىن، بەلكى، روزا، ھەج ۋە ئىنفاق (خالىس ياردەم) قاتارلىق ئىبادەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، روزا نېمەتلەرنىڭ قەدىر-قىممىتىنى بىلىشىمىزنى، يۈرىگىمىزنى ماتەملەرنىڭ (ھازىدارلارنىڭ) ئەتراپىغا يېقىنلاشتۇرىشىمىزنى، يوقسۇللۇق ئىچىدە قىينىلىۋاتقانلارنى كۆرگىنىمىزدە چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇغا چۆكەلەيدىغان بولىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا روزا بىزنى بەلگىلىك ۋاقىتتا بەزى ھالال نېمەتلەرگىمۇ يېقىنلاشتۇرمىغانلىقى ئۈچۈن، شۈبھىلىك ۋە ھارام نەرسىلەردىن قانچىلىك يىراق تۇرۇش كېرەكلىكىنىڭمۇ باشقا بىر ئاساسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەجدە كىشى ئىلاھىي قۇدرەت ئالدىدا ئىنساننىڭ يوقلۇق ھالىتىنى ئەسلىتىدىغان بىر كېپەن مۇھىتىغا كىرىشىنىڭ تەپەككۇرى ئىچىدە بەندىچىلىك ھاياتىنى ئۆتكۈزىشى كېرەك. ئىنفاق قىلىشتا بىر مۆئمىن مۈلكىنىڭ ئاللاھقا ئائىت ئىكەنلىكى تۇيغۇسى بىلەن بىر ئامانەتچى سۈپىتىدە بولۇشتىن ئىبارەت ئاڭغا ئىگە بولىشى كېرەك. بولۇپمۇ ئىنفاق قىلغۇچى بىر مۆئمىن باشقىسىنىڭ مىلىغا قانداقمۇ كىچىك كۆزلۈكلۈك بىلەن قارىيالايدۇ؟ پەقەت ئىبادەتلەرنىڭ ئاساسىدىكى بەندىچىلىك ئېڭى (چۈشەنچىسى) كۆڭۈلدىكى مۇھەببەت چوڭقۇرلىغى دەرىجىسىدە بولىدۇ. كۆڭۈل كىردىن،

داتتىن تازىلانغاندىلا ئاندىن قىلىنغان ئىبادەت قىيامىغا يەتكەن بولىدۇ ۋە ئۇ يەردە ئاللاھ قۇياشىنىڭ نۇرى پارلايدۇ.

ئىبادەتلەرنىڭ ئاللاھتىن ئەيمىنىش بىلەن قانداق ئادا قىلىنىدىغانلىقىنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابى كىرامنىڭ ئۆرنەك ھاياتىدا كۆرگىلى بولىدۇ. ھاياتىنىڭ ھېچ بىر سەھىپىسىنى ئاخىرەتنىڭ ھەقىقىتىدىن ئايرىپ تۇتمىغان ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىبادەتلەردىمۇ ئاخىرقى نەپەستىكى روھىي ھالەتكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ لازىملىقىغا دىققىتىمىزنى تارتىدۇ.

ئەمەلىيەتتە بىر ساھابى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:

«يا رەسۇلەللاھ! ماڭا نەسىھەت قىل، لېكىن قىسقا ۋە ئۆز بولسۇن!» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

«نامىزىڭنى (ھاياتى بىلەن) ۋىدالاشقان بىر كىشىنىڭ نامىزىدەك ئوقۇ! ئۆزۈر تىلەشكە مەجبۇر قالىدىغان بىر ئىشنى سۆزلىمە قىلما. ئىنسانلارنىڭ قولىدىكى نەرسىلەردىن ئۈمىدىڭنى ئۈز!» دېدى. (ئىبنى ماجە، زۆھد،15؛ ئەھمەد بىن ھەنبەل، مۇسنەد، 5ـ جىلد، 412)

بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىۋاتقان بىر مۇسۇلمان سۈپىتىدە، ئىبادەت ھاياتىمىزنى تەلەپتىكىدەك ئۆتكۈزۈش، مۇئامىلە ۋە ئىنسانىي مۇناسىۋەتلەرنى سۈننەتتىن پەيز ئالغان ئاساستا گۈزەللەشتۈرۈشكە مەجبۇرمىز. قولىمىز، تىلىمىزدىن ئۈممەت پايدىلىنىدىغان بىر بەندە بولىشىمىز، ئۆزىمىز خالىغان بىر نەرسىنى مۆئمىن قېرىنداشىمىز ئۈچۈنمۇ تەلەپ قىلالايدىغان، باشقىلارنىمۇ ئويلىيالايدىغان بولىشىمىز لازىم. نەتىجىدە بولسا ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بولغان مۇھەببىتىمىز كۆڭلىمىزدە پۈتكۈل مەخلۇقاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇدەك دەرىجىدە بولۇپ، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ نەزەرى بىلەن قارىشىمىزغا ۋەسىلە بولۇشى كېرەك.

ئاخىرقى نەپەسكە تەييارلىق قىلىشتا مۇھىم بولغان باشقا بىر نوقتا باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىش تۇيغۇسىنى قەلبتە مۇقىملاشتۇرۇش يەنى ئاللاھتائالا بىلەن ھەر ۋاقىت قەلب بىرلىكىنى ساقلاش ۋە ئۆزىنى دائىما ئىلاھىي

نازارەتنىڭ ئاستىدا ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىش. بەندىنىڭ ئەڭ بۈيۈك سائادىتى رەببى بىلەن بىرلىكتە بولالىشىدۇر. لېكىن قەلبىگە باغلىق بولمىغان، نەپسگە بېرىلگەن بىر بەندە بۇنى چۈشىنىشكە (ئىدراك قىلىشقا) ئاجىزلىق قىلىدۇ. يەنى ئەڭ بۈيۈك سائادەت ئالدىدا غاپىللىقنى سادىر قىلىدۇ.

يەنە بىر مۇسۇلمان ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىشى ۋە سەۋىرچان بولىشى، ھاياتنىڭ بۇران-چاپقۇنلىرى ئالدىدا سوغۇققانلىقى ۋە مۇۋازىنىتىنى يوقۇتۇپ قويماسلىغى لازىم. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئېغىر ئىمتىھانلارنى ئويلىشى، ئۇنىڭ يەتتە ئەۋلادىنىڭ ئالتىسىدىن ھايات ۋاقتىدا ئايرىلىپ قالغاندىمۇ يەنە روھى ھالىتىدە قىلچىلىكمۇ بىئاراملىق ھېس قىلماستىن ئىپادىلىگەن ئۇ گۈزەل "رازىلىق" ئالامەتلىرى ئەسكە ئېلىنىشى، تاغىسى ھەمزە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە بەك ياخشى كۆرىدىغان مۇسئەب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىد بولغاندىكى سەبىرچانلىقى ئۇنۇتۇلماسلىقى كېرەك.

بىر ھەقىقەت يولوچىسىنىڭمۇ بۇ پانى ئالەمدە بىر نەرسىگە ھەددىدىن زىيادە بېرىلىپ كېتىش ۋە مۇسىبەتلەرنى سەبىر بىلەن، ئۇنۇتقاقلىقنى زىكىر بىلەن، تۇزكورلۇقنى شۈكۈر بىلەن، ئىسياننى ئاللاھقا ئىتائەت بىلەن، پىخسىقلىقنى مەرتلىك بىلەن، شەخسى مەنپەئەتپەرەستلىكنى باشقىلارنى ئويلىيالايدىغان بولۇش بىلەن، گۇماننى يېقىنچىلىق بىلەن، رىياكارلىقنى ئىخلاس بىلەن، غەپلەتنى تەپەككۇر بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ ، قەلبىنى ساپلاشتۇرۇشى زۆرۈردۇر.

مۇبارەك كۈن ۋە كېچىلەر، ھەتتا ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن ئۆتىدىغان سەھەر ۋاقىتلىرى، ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ بۇ پانى ئالەمدىكى نۇرانى پۇرسەتلىرىدۇر. ئاخىرەتنىڭ سائادەت قۇياشى تاڭ-سەھەرلەرنىڭ شەپەغىدە يۇشۇرۇن تۇرىدۇ. ئاللاھتائالانىڭ ھايات ۋە ئۆلۈمنى ئارىلاش ھالەتتە بىلىپ ياشىغان پۈتكۈل دوستلىرى ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت ۋە قورقۇش تۇيغۇلىرى ئىچىدە سەھەر قاراڭغۇلۇقىدا زىكىر ۋە تەپەككۇرلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئۈمىد قىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ ئاشىقلىرى ئۈچۈن زىكىر ۋە تەپەككۇردىن يىراقتا ئۆتكەن سائەتلەر ھىجران سائەتلىرى بولىدۇ.

يەنە بىر مۇھىم نوقتا ئاللاھ يولىدا ئىنفاق قىلىشتۇر. قۇرئاندا:

وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ

«(ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلىڭلار، ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار، ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ)» (بەقەرە سۈرىسى 195 ـ ئايەت) دېيىلمەكتە.

مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتە ئىپادىلەنگەن خەتەرنىڭ "پېقىرلىقتىن قورقۇش ياكى دۇنيا مۇھەببىتى سەۋەبىدىن دىنىغا خىزمەت قىلىش ۋە ئاللاھتائالانىڭ سۆزنى ئۈستۈن قىلىش يولىدا غەيرەت، پىداكارلىق كۆرستىش ۋە ئىنفاق قىلىشتىن يىراق تۇرۇش"تىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن. بۇنىڭغا ئاساسەن بىر مۆئمىن ئاللاھ يولىدا مېلى ۋە جېنى بىلەن ئىنفاق قىلىشقا غەيرەت كۆرستىشى لازىم. چۈنكى ھەممە نەرسىمىز بىزگە پەقەتلا ئامانەتتۇر. بۇ ئامانەتنى جايىدا ئىشلىتىش ئەبەدىي سائادەتنىڭ نەتىجىسى بولغان ئىكەن، پىخسىقلىق ۋە راھەتپەرەسلىككە بېرىلىشنى ئاخىرقى نەپەسكىچە داۋاملاشتۇرۇش، ئاخىرەت ئازاۋىغا دۇچار بولۇشىنىڭ سەۋەپچىسى بولىدۇ.

بىر مۆئمىن ئىنفاق جەھەتتە بۇ ئىبرەت مەنزىرىسىنى ئېسىدىن چىقارماسلىقى كېرەك:

"بىر مېيىت قەبرىگە قويۇلغاندىن كېيىن قۇرتلار بەدەنگە يېقىنلاشقىچە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار تەزىيەسىنى تېز ـ تېز تاماملايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مىراسچىلار مال تەقسىماتىنى باشلايدىغان چاغدا توپراقمۇ مېيىتنىڭ بەدىنىنى تىتما ـ تالاڭ قىلىپ يوقىتىشقا باشلايدۇ. ھەر ئىككى ئىش بىرلا ۋاقىتتا باشلىنىدۇ ۋە ئاخىرلىشىدۇ. بىر تەرەپتە بەدەن پارچە ـ پارچە قىلىنىپ يوقۇتۇلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتە مال ـ مۈلك تارقىتىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنى ھەيرانلىق بىلەن كۆرۈپ تۇرغان روھ، قىلغان نۇرغۇن ئىشلارغا پۇشايمان بولۇپ، قولىنى تىزىغا ئۇرغۇسى كېلىدۇ. ئەمما قولمۇ، تىزمۇ يوق!...." يالغۇز ئەمەللەرلا بۇنىڭدىن خالى. بۇ پانى دۇنيادىكى تەقۋالىق ۋە ياخشى ئەمەللىرىمىزلا ئاخىرەت ھاياتىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى سەرمايىسى بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

"قەبىر (ئەمەللەرگە نىسبەتەن) جەننەت باغچىلىرىدىن بىر باغچە ياكى جەھەننەم خەندەكلىرىدىن بىر خەندەكتۇر" (تىرمىزى، قىيامەت، 26 ـ بەت)

خۇلاسە قىلساق، قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان قەبىر ھاياتىمىز دۇنيادىكى ئەھۋالىمىز ۋە ئەمەللىرىمىزگە قارىتا شەكىللىنىدۇ.

شۇڭا ئۆلۈمنى ئازاپ-ئوقۇبەتلىك بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇپ زەپەرگە ئايلاندۇرۇش، ئۇنى ماتەم ئەمەس، بەلكى "توي كېچىسى" ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىپ ئۆلۈشنى بىلگەنلەرنىڭ مۇۋاپپىقىيىتىدۇر. بۇ غايىدا ياشىغان ئىنسان، خۇشاللىق بىر ھاياتتىن كېيىن ۋاپات بولۇپ رەببى بىلەن كۆرۈشۈشكە نائىل بولغان بەختىيارلاردىن شانلىق تارىخىمىزغا بۈيۈك ھەدىيەلەر تەقدىم قىلغان ئۆرنەك شەخس ئەسكەر مۇزاففەر ئەپەندىدۇر.

چاناققەلئە ئۇرۇشىدىكى غەيرىتى بىلەن بۈيۈك قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن، كۆڭۈل - كۆكسى ئىمان بىلەن تولغان بۇ ياش چاناققەلئە ئۇرۇشىدىن كېيىنمۇ توختاپ قالماي، ۋەتەن مۇداپىئەسى ئۈچۈن شەرقىي سەپكە ئاتلانغان. ئۇ قانلىق ئېلىشىش جەريانىدا ئېغىر يارىلانغان. ئاندىن كەلگۈسى ئەۋلادلارغا ئۆلمەس بىر خاتىرە قالدۇرۇپ، شاھادەت شەربىتى ئىچكەن. بۇ شۇنداقكى:

جەڭ مەيدانىدا ئېلىشىۋېتىپ، ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان يەردە شېھىد بولغان ئەسكەر مۇزاففەر ئەپەندى ئاخىرقى نەپەسىدە ئاۋازى چىقماس ۋە كۆزلىرى بىر نەرسىنى ئىشارەتلەپ بولسىمۇ چۈشەندۈرەلمەس بولۇپ قالغان مىنۇتىدا يانچۇقىدىن بىر كونۋېرت چىقارغان. كېيىن يەردىن بىر ئوت-چۆپ پارچىسىنى ئېلىپ يارىسىدىن ئېقىۋاتقان قانغا تەككۈزۈپ مۇنداق يازغان:

"ئەسكەر! قىبلە قايسى تەرەپتە؟"

ئەتراپىدىكىلەر، روھىنى بەيتۇللاھقا بۇرۇلۇپ ئاللاھقا تاپشۇرۇشنى ئويلىغان مۇزاففەر ئەپەندىنى قىبلىگە قارىتىپ، ئۇنىڭ ئارزۇسىنى ئورۇنلىغان. يۈزى ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىش خۇشاللىقى بىلەن تولغان ئەسكەر قىممەتلىك روھىنى شېھىدلىك بىلەن رەببىگە تاپشۇرغان.

مانا شۇنداق. بىر بەندە ئۆمۈر بويى قايسى كەسىپ، نېمە ئىش بىلەن مەشغۇل بولسا بولسۇن، قىبلە نىشانىدىن ئايرىلمىغان بولسا، ئاللاھتائالا بىر ۋەسىلە بىلەن ئۇنىڭغا قىبلىنى تېپىشنى نېسىپ قىلىدۇ. ئىش ھاياتىدا، ئائىلە ئىچىدە، كىشىلىك مۇناسىۋەتتە، بەندىچىلىك ھاياتىدا كەلىمە تەۋھىدنى ئېيتىپ قىبلىنى تاپقۇچىلار، ئومۇمىي جەھەتتىن ئاخىرقى نەپەسلىرىدىمۇ

قىبلىنىڭ ھۇزۇرلۇق مۇھىتىغا داخىل بولالايدۇ. بۇ يەردىكى قىبلىدىن مەخسەت، قۇرئان ۋە سۈننەت يۈنىلىشىدە كەلىمە تەۋھىد بىلەن ياشىغان ھاياتتۇر. مۇھىم بولغىنى ئۆمرىمىز ۋە پانى نەپەسلىرىمىزنى ”اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ“ دېگەن ئايەتنىڭ سىررىغا ئېرىشىش بىلەن ئۆتكۈزۈشتۇر. ئەكسى تەقدىردە، قايسى قىيالاردا تىتما-تالاڭ بولۇپ پارچىلىنىدىغانلىغىمۇ مەلۇم بولمىغان، يولىدىن ئېزىپ قالغان كېمىگە ئوخشاش پاجىئە بىلەن تولغان ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇش مۇقەررەردۇر. ئاللاھتائالا ھەممىمىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن.

ھاياتنى ئۆلۈمنىڭ قوينىدا ياشىغاندەك داۋاملاشتۇرۇپ، ”ئۆلۈشتىن ئەۋۋەل ئۆلۈش“نىڭ سىرىنى چۈشەنگەنلەر ئاللاھقا دوست بولغان مەرىپەتپەرۋەر بەندىلەردۇر. مۇنداق بەندىلەرنىڭ قىيامەتتە قورقۇ ۋە غەم-قايغۇدىن خالى بولىدىغانلىقىغا ئىلاھىي بىر ۋەدە بېرىلگەن. ئارقىسىدا مەڭگۈلۈك ئالەمنى يوشۇرغان بىر سىرلىق پەردە بولغان ئۆلۈم ئىنسانلىق تۇيغۇسىنى قوغداش ئاساسىدا ياشىغان ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن ئاخىرقى نەپەس تەييارلىقىغا مۇۋەپپەق بولالىغان بەندىلەر ئۈچۈن بۈيۈك سائادەتتۇر. مەرىپەتمۇ ئاللاھ ئاتا قىلغان جاندىن ئىبارەت بۇ ئامانەتنى ئاخىرقى نەپەستە ئەينى ئىخلاس ۋە پاك سۈپەت بىلەن تاپشۇرۇشتۇر. شائىرنىڭ دېگىنىدەك:

ئۇ چاغ پەردىلەر ئېچىلار ھەم يىپپىلار،
ئەزرائىلغا ”خوش كەلدىڭ“دېمەكتە ھۈنەر!...

- نەجىپ فازىل قىساكۈرەك

ھەقىقەتەن، ئاخىرقى نەپەس ھور يۇقمىغان، تۇسالغۇسىز، ساپ، داغسىز بىر ئەينەككە ئوخشايدۇ. ھەر كىشى بۇ ئەينەكتە گۈزەللىكى ۋە سەتلىكى بىلەن پۈتۈن ئۆمرىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ. ئۇ چاغدا كۆزى ۋە قۇلىقىغا ھېچبىر ئېتىراز ۋە غەپلەت پەردىسى مەلۇم بولمايدۇ. ئەكسىچە پۈتكۈل پەردىلەر غايىپ بولىدۇ ۋە ھەر تۈرلۈك ئېتىراپلار ئەقلى ۋە ۋىجدانىي پۇشايمانلىق تۇيغۇسىغا تولدۇرىدۇ. شۇڭا ھاياتىمىزدا پۇشايمانلىق بىلەن كۆرگەن ئەينەك ئاخىرقى نەپەسىمىز بولۇپ قالمىسۇن! بۇ ئەينەك قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەت بىلەن ياشاپ

تۇرىۋاتقان ھاياتىمىزنى كۆرسەتسۇن. چۈنكى ھەقىقىي بەختىيارلار ئۆلۈم بىلەن تۇنۇشۇشتىن ئىلگىرى ئۆزىنى تونىغانلاردۇر.

رەببىمىز ئاخىرقى نەپەسىمىزنى ئەبەدىيلىك ئالەمىمىزدىكى مۇكاپاتىمىزنى كۆرەلەيدىغان بىر دېرىزە قىلسۇن!

ئامىن!

كائىناتتا ئاللاھنى زىكىر قىلىش ۋە سەھەر

زىكرىنىڭ ئەڭ بەرىكەتلىك ۋاقتى تاڭ ـ سەھەرلەردۇر. ئاللاھ كېچىنىڭ بۇ ۋاقتىدا قىلىنغان زىكرگە باشقا ۋاقىتتىكىدىن كۆپراق ئەھمىيەت بېرىدۇ. سەھەرلەردە قىلىنغان ئىبادەت بەندىنىڭ رەببىگە بولغان خالىس مۇھەببىتى ۋە رەببىنى ئۇلۇغلىشىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. كېچە نامىزى ۋە تەسبىھات سۆيۈملۈك يارى بىلەن تېپىشىش سۆھبەتتە بولۇشتەك ماھىيەتنى ئىپادىلەيدۇ. سەھەرلەردە پەيز ۋە روھانىيەت پۈتۈن بىر كۈنگە بەدەل بولغىدەك دەرىجىدە ئىبادەت قىلىنىشى كېرەك.

كائىناتتا ئاللاھنى زىكىر قىلىش ۋە سەھەر

رەببىمىز "ئەلھەيۇ" ئىسمى ـ شېرىپىنىڭ شەرھى ئاساسىدا ياراتقان پۈتكۈل مەۋجۇداتلارغا ھايات ئاتا قىلغان. كائىناتتا "جانسىز" دېيىلىدىغان ھېچ قانداق نەرسە مەۋجۇت ئەمەس. ئۆسۈملۈك، ھايۋان، ئىنسان قاتارلىق جانلىقلارغا دىققەت قىلغىنىمىزدا، جانلىقلىق ئۇلارغىلا خاس دەپ قارالسىمۇ، ئەمما بىر ئاتومنىڭ ئىچىدىكى ماددىلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئىلاھىي مۇھەببەت نەزىرى بىلەن تاماشا قىلىدىغان بولساق، جانسىز ھېسابلانغان بىر ماددىنىڭ ئەسلىدە ئىگە بولغان جانلىقلىغىنىڭ ھەيرانلىقى ئىچىدە قالىمىز. بۇ دەھشەت مىكرو (ناھايىتى كىچىك) مەۋجۇتلۇقلاردىن ماكرو (ناھايىتى چوڭ) مەۋجۇتلۇققا قاراپ توختاۋسىز ھالدا كۆپىيىپ، كۈچىيىپ بارىدۇ (بۇ ئاتوم يادروسىنىڭ پارچىلىنىشى زەنجىرسىمان رېئاكسىيە ئارقىلىق كۆپىيىش ھالىتىدىن ئىبارەت)

ئاللاھتائالا ياراتقان پۈتكۈل جانلىق ـ جانسىز مەخلۇقاتىغا ئۆزىنى تونۇتقان ۋە ئۇلارغا بىر سۈرەتتە زىكىر بىلەن ۋەزىپە تاپشۇرغان. بۇ سەۋەپتىن پۈتكۈل مەۋجۇداتلار يارىتىلىشى بويىچە ئۆز ئەھۋالىغا خاس شەكىلدە رەببىنى تونۇيدۇ ۋە زىكىر قىلىدۇ.

ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاندىن باشقا جانسىزلار، ئۆسۈملۈكلەر، ھايۋاناتلار ئەينى ۋاقىتتا مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە باشقا پەيغەمبەرلەرنىمۇ تونۇيدۇ. بۇ ئەھۋال پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئائىت مۆجىزىلەردە داۋاملىق دېگۈدەك كۆرىلىدۇ. ئۇلار ئورنى كەلگەندە تاشقا، ھاسىغا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جانسىز مەۋجۇداتلارغا ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن روھ ئاتا قىلىدۇ. شۇ جۈملىدىنمۇ ئەبۇ جەھىلنىڭ قولىدىكى تاشلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۆجىزىسى سۈپىتىدە زۇۋانغا كەلگەن، ئۇنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىغان ۋە ئاللاھتائالانى زىكىر قىلغان. ھەزرىتى مۇسانىڭ قولىدىكى ھاسا بولسا يەنە ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئەجدەرھاغا ئايلىنىپ پىرئەۋننى قورقۇتتۇۋەتكەن. يەنە بىر زامانلاردا قىزىل دېڭىز ئىلاھىي ئەمرگە بويۇن ئىگىپ، ھەزرىتى مۇسا

ۋە ئەسھابىلىرىغا يول بولغان. لېكىن نۆۋەت پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىگە كەلگەندە، ئۇلارنى تونۇۋېلىپ ھالاك قىلىۋەتكەن. مەسجىدى نەبەۋىدىكى خورما كۆتىگى رەسۇلۇللاھ پىراقى ۋە ھەسرىتى بىلەن ئىڭراپ يىغلىغان. بولۇپمۇ نۇرغۇن ھايۋانلار ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان ئىگىلىرى ئۈستىدىن يەنە مەۋجۇداتلارنىڭ نۇرى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە شىكايەت قىلغان.

ھەزرىتى مەۋلانا بۇ قىسقا بېيىتى ئارقىلىق ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانىدىن باشقا جانسىزلارنىڭ ئىلاھىي ئەمرگە ئىتائەت قىلغانلىقىنى نەقەدەر ياخشى ئىپادىلىگەن،ــ ھە؟

”كۆرمەمسەن؟ بۇلۇتلار، قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلارنىڭ ھەممىسى بىر نىزام بويىچە ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. ئەنە ئۇ سانىسىزلىغان يۇلتۇزلارنىڭ ھەر بىرى ۋاقتىدا پەيدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇش ۋاقتى بۇرۇنمۇ ئەمەس، كېيىنمۇ ئەمەس.

بۇ مۆجىزىلەر قانداق پەيدا بولدى؟ ئۇلارنى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىدىن بىلمىدۇق، چۈشەنمىدۇقمۇ؟ ئۇلار تاشنى ۋە ھاسىنى ئەقىللىق ھالەتكە كەلتۈردى. بۇلارنى كۆرگىن،ــ دە، باشقا جانسىزلارنى ھاسا ۋە تاش پارچىلىرى بىلەن قىياس قىلىپ باق.

تاش پارچىلىرىنىڭ سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىزگە ۋە ھاسىنىڭمۇ ھەزرىتى مۇساغا ئىتائەت قىلىشى، باشقا جانسىز ھېسابلىغان پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ ئاللاھتائالانىڭ ئەمرىگە قانداق بويۇن ئەگكەنلىكىدىن بىشارەت بېرىدۇ.

ئۇلار دەيدىكى، بىز ئاللاھنى بىلىمىز ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىمىز. بىز سەۋەپسىز يارىتىلىپ قالغان قۇرۇق نەرسىلەر ئەمەسمىز. بىز ھەممىمىز قىزىل دېڭىزغا ئوخشايمىز. ئۇ دېڭىز ھالىتىدە چۆكۈرۈپ بوغىدىغان پىرئەۋن بىلەن ئىسرائىل قەۋمىنى تونۇپ پەرقلەندۈردى.

قەيەردە بىر دەرەخ ۋە تاش بولسا، ھەزرىتى مۇسانى كۆرگەندە ئوپ ـئوچۇق سالام بەرگەن ئىدىغۇ؟ شۇڭا جانسىز دەپ قارىغان ھەر قانداق نەرسىنىڭمۇ جانلىق ئىكەنلىگىنى مانا شۇنداق بىلىۋال!“

ئىنسانلار ۋە جىنلارلا ئەمەس، بەلكى، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلاردىن باشقا بارلىق مەۋجۇداتلار كائىناتنىڭ پەخرى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى

ۋەسەللەمنى بىر ئىلاھىي سىر سۈپىتىدە تونۇيدۇ. ئۇنىڭغا مەڭگۈلۈك مۇھەببىتى بىلەن شەرتسىز ئىتائەت قىلىدۇ. ئەمما دۇنيا ھاياتىدىكى ئىمتىھان سىرىغا بىنائەن ئىنسان ئوغلىنىڭ كۆزىگە تارتىلغان غەيب پەردىسى بۇنىڭ پەرق قىلىنىشىغا كۆپ چاغلاردا توسالغۇ بولىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بىزنى غەپلەتتىن ئويغىتىدىغان مونۇ ھەدىسى نەقەدەر ئىبرەتلىك؟!

”جىن ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىسيانكار بولغانلىرىنىڭ سىرتىدا، ئاسمان-زېمىندىكى پۈتكۈل مەۋجۇداتلار مېنىڭ ئاللاھنىڭ رەسۇلى ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ.“ (ئەھمەد بىن ھەنبەل، مۇسنەد، III، 310)

بۇ شۇنى كۆرسىتىدىكى، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى تونۇپ ئىتائەت قىلىش كەيپىياتى ئىنسانغىلا خاس ئەمەس. ئەكسىچە، بۇ جەھەتتە باشقا مەخلۇقاتلارنىڭ باشقىچە ئىرادىسى سۈپىتىدە تېخىمۇ يۇقىرى سەۋىيىدە ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقا بولىدۇ.

قۇرئاندا جانابى ئاللاھ بۇ ھەقىقەتنىڭ باشقا بىر مەۋجۇداتتىكى ئىپادىلىنىشىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«.... تاغلارنى، قۇشلارنى داۋۇد بىلەن تەسبىھ ئېيتىشقا مۇسەخخەر قىلدۇق، (شۇنداق قىلىشقا) بىز قادىر ئىدۇق.» (ئەنبىيا سۈرىسى 79-ئايەت)

رەببىمىز ئايەتتە غاپىللارنى ئويغاتماقتا، ياراتقان ھەر قانداق نەرسىنىڭ ئۆزىنى تونىغانلىقى ۋە بىزنىڭ ئىدراكىمىزنىڭ سىرتىدا بىر خىل تىلى بىلەن ياراتقۇچىسىنى زىكىر قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە. مەخلۇقاتنىڭ زىكىر قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاش بولسا پەقەتلا ئىبادەت، زىكىر، تەسبىھ ۋە سەممىي بىر بەندىچىلىك نەتىجىسىدە قەلبنىڭ ساپ ھالەتكە كېلىشى ۋە شۇنىڭ بىلەن غەپلەت پەردىسىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ ھەقىقەت ئالىمىگە مەلۇم بولۇشى بىلەن مۇمكىندۇر. يۇنۇس ئەمرە ھەزرەتلىرىنىڭ سېرىق چېچەك بىلەن ئېلىپ بارغان سۆھبىتىمۇ مۇشۇ مۇمكىنچىلىكتىندۇر. ئاللاھ ۋەلىسى ئەزىز مۇھەممەد ھۇدايى ھەزرەتلىرىنىڭ مونۇ قىسسىسى زىرائەت دۇنياسىنىڭمۇ ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن مەشغۇل ئىكەنلىكىنى نېمە دېگەن ياخشى ئىپادىلەپ بېرىدۇ، -ھە؟

بىر كۈنى ئۇستاتى ھەزرەتلىرى مۇرىتلىرى بىلەن دالا سۆھبىتىگە چىققان ئىدى، ئەمرگە ئاساسەن پۈتۈن دەرۋىشلەر دالىنىڭ ئەڭ گۈزەل يەرلىرىنى

ئايلىنىپ، ئۇستازلىرىغا بىر دەستىدىن گۈل ئېلىپ كېلىشتى. ئەمما قازى ماھمۇتنىڭ قولىدا سېپى سۇنغان، سولاشقان بىر ناللا گۈل بار ئىدى.... باشقىلىرى قولىدىكىنى ئۇستازلىرىغا خۇشاللىق بىلەن تەقدىم قىلغاندىن كېيىن ، قازى ماھمۇت بويىنىنى قىسىپراق قولىدىكى شۇ سولاشقان ۋە سېپى سۇنۇق گۈلنى ئۇفتادە ھەزرەتلىگە تەقدىم قىلدى. ئۇفتادە ھەزرەتلىرى باشقا مۇرىتلىرىنىڭ قىزىقىش بىلەن قاراشلىرى بىلەن بىرلىكتە مۇنداق دېدى:

"ئوغلۇم ماھمۇت! ھەممەيلەن دەستە-دەستە گۈل ئېلىپ كەلگەن ئىكەن، سەن نېمىشقا سېپى سۇنۇق، سولىشىپ قالغان بىر گۈلنى ئېلىپ كەلدىڭ؟"

قازى ماھمۇت ئەدەپ بىلەن بېشىنى ئىگىپ جاۋاب بەردى:

"ھەزرىتىم، سىزگە ھەر قانداق بىر نەرسە تەقدىم قىلساممۇ يەنىلا ئازلىق قىلىدۇ. لېكىن قايسىلا گۈلنى ئۈزمەك بولۇپ قولۇمنى سوزسام، ئۇنى "ئاللاھ، ئاللاھ!" دەپ رەببىنى زىكىر قىلىۋاتقان ھالدا كۆردۈم. كۆڭلۈم ئۇلارنىڭ زىكرىگە توسالغۇ بولۇشنى خالىمىدى. چارىسىزلىكتە قولۇمدىكى زىكرىنى داۋام قىلالمىغان مۇشۇ گۈلنى ئېلىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدۇم."

ھەزرىتى مەۋلانا دەيدۇكى:

"قۇشلارنىڭ سولتانى تۇرنا قۇشىدۇر. ئۇنىڭ "لەك، لەك" دېگىنى نېمە؟ بىلەمسەن؟ ئۇ:

ھەمدۇ-سانا لەك، شۈكرى لەك، مال-دۇنيا لەك، يا مۇستەئان! (يەنى جىمى ھەمدۇ-سانا ساڭا بولسۇن، ساڭا شۈكۈرلەر بولسۇن، مال-دۇنيا سېنىڭ، ئەي ياردەمچىمىز، رەببىمىز!) دېگىنىدۇر.

مۇھىيددىنى ئەرەبى بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

"پۈتكۈل مەۋجۇداتلار ئۆزىگە خاس رەۋىشتە ئاللاھنى زىكىر قىلىدۇ.

لېكىن ئۇلار ئارىسىدا بەلگىلىك پەرقلەر بار. مەخلۇقاتلار ئىچىدە غەپلەتتىن ئەڭ يىراق بولغىنى ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلاردىن باشقا جانسىز دەپ قارالغان نەرسىلەردۇر، چۈنكى ئۇلار يېمەك-ئىچمەك، نەپەسلىنىش قاتارلىق ئېھتىياجلاردىن خالىدۇر."

ئەمدى نۆۋەت ئۆسۈملۈكلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرلۇك ئېھتىياجى بار. چۈنكى تۇپراق، سۇ، قۇياشتىن ئالغان ئوزۇقلۇقنى ئىلاھي يول بىلەن قوبۇل قىلىپ، رەڭگا-رەڭ گۈللەر، يوپيۇرماقلار ۋە مېۋىلەرنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ.

ئەمدى نۆۋەت ھايۋانلاردا بولۇپ، بۇلارنىڭ ھايات فونكسىيىلىرى ئۆسۈملۈكنىڭكىدىن تاكامۇللاشقان ھالەتتە. شۇڭا ئېھتىياجىمۇ كۆپ، نەپسانىيەتچىلىكىمۇ ئېشىپ كەتكەن ھالدا.

ئىنساننىڭ ئېھتىياجلىرى بولسا ھەددى-ھېسابسىز بولۇپ، مەنلىك (ئۆزەمچىلىك)، خىيالپەرەسلىك ۋە دۇنيا ئارزۇ-ئىستەكلىرى ئۇنى داۋاملىق رەۋىشتە غەپلەتكە چۆكتۈرۈپ تۇرىدۇ.“

بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرٖيمِ ۞ اَلَّذٖي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ۞ فٖٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ

«(ئى ئىنسان! سېنى مەرھەمەتلىك پەرۋەردىگارىڭغا ئاسىيلىق قىلىشقا نېمە ئالدىدى؟ ئۇ سېنى ياراتتى، (ئەزالىرىڭنى) بېجىرىم، قامىتىڭنى تۈز قىلدى. سېنى ئۇ خالىغان شەكىلدە قۇراشتۇردى)» (ئىنفىتار سۈرىسى 6-8-ئايەتلەر)

كائىنات سەھىپىلىرىدىكى سىر ۋە ھېكمەتلەرنى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن چۈشىنىش پەقەت كۆڭۈل ئالىمىدە چوڭقۇرلىشىشقا باغلىق بىر ئەھۋالدۇر. كۆڭۈل كۆزى بىلەن يەر يۈزىگە ۋە ساماغا نەزەر سالغان بىر مۆئمىن قەلبىنىڭ باشقىچىلا بىر ھېسىيات بىلەن تولغانلىقىنى پەرق قىلىدۇ. قۇرئان كەرىم ئاسماندا ۋە يەردە زەررىچىدىن باشلاپ ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسىنى زىكىر قىلىپ تۇرىۋاتقانلىقى ۋە ياراتقۇچىسىغا تەسبىھ ئېيتىۋاتقانلىقىنى ئېلان قىلماقتا. ئاسمانلارنىڭ، يەرنىڭ، تاغلارنىڭ، دەل-دەرەخلەرنىڭ، چىمەنلەرنىڭ، قۇياشنىڭ، ئاينىڭ، يۇلتۇزنىڭ، چاقماقلارنىڭ، ھايۋانلارنىڭ، دومىلاۋاتقان تاشلارنىڭ، ھەتتا يەرگە چۈشكەن سايىلارنىڭ ئوڭ-سولغا مايىل ھالدا سەجدە قىلىۋاتقانلىقى مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ:

«ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىندىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلار) ئىختىيارى ۋە مەجبۇرى يوسۇندا ئاللاھقا بويسۇنىدۇ، ئەتىگەن-

ئاخشامدا (يەنى داۋاملىق تۈردە) ئۇلارنىڭ سايىلىرىمۇ بويسۇنىدۇ» (رەئد سۈرىسى 15 ـ ئايەت)

«ئۇلار ئاللاھ ياراتقان شەيئىلەرنىڭ سايىلىرىنىڭ بويسۇنغان ھالدا ئاللاھقا سەجدە قىلىش يۈزىسىدىن ئوڭ ـ سولغا مايىل بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟» (نەھىل سۈرىسى 48 ـ ئايەت)

ئايەتلەر كۆز ئالدىمىزدا ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ مەنزىرىدە سەجدىلەر، سايىلارمۇ بولۇش بىلەن، ئۇلار جۈپ ھالەتتە يەنى، بىرى مەۋجۇداتلارنىڭ يەنە بىرى بولسا ئۇ مەۋجۇداتلارنىڭ سايىسىنىڭ بولۇپ، ئۇلار ئوخشاش ۋاقىتتا جۈپ سەجدىدە بولىدۇ. كائىناتنىڭ ھەر زەررىسى ئىشنىپ ياكى ئىشەنمەي، ھەممىسى بىرلىكتە رەببىگە ئىبادەت ئۈچۈن سەجدە قىلغىلى بېرىپ، ئۆزىنى ياراتقۇچىسىنىڭ ھۇزۇرىدا ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشقا تاپشۇرىدۇ. پۈتكۈل كائىنات سەجدە قىلىۋاتقاندا ھەتتا نەھى مۇنكىرلار ۋە غاپىللارنىڭ مەۋجۇتلۇقىمۇ ئاللاھتائالانىڭ ئىرادىسىگە بويۇن ئەگكەندە، ئەپسۇسكى، ئۇ غاپىللارنىڭ قەلبلىرى ئىنكار ۋە ئىسيانىنىڭ غەپلىتىدە ھېچ نەرسىنى بىلەلمەس ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ! ئاللاھتىن باشقىنى ئىلاھ قىلىۋالغان غاپىللار بىلمەيدۇكى، بۇت قىلىنغان ئەشيالارنىڭ سايىسىغا بارغىچە بارلىق مەۋجۇداتلار ئەسلىدە ئۇ ئىنكار قىلغان ئاللاھقا يۈنەلگەن ۋە رەببىنىڭ پۈتۈن كائىناتقا قويغان نىزامىغا مەنسۇپ ھالەتتەدۇر! بۇ نېمە دېگەن بۈيۈك ئالدىنىش ۋە زىيان ـ ھە؟

يەنە ئايەتلەردە سانلاردىن، ئەشيادىن، جانلىقلاردىن ۋە پەرىشتىلەردىن تەشكىل قىلىنغان بىر سەھنە تەسۋىرلىنىدۇ. ھەممىسى بىر ئىبادەت ھاياجىنى ۋە ئەيمىنىشى بىلەن ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدۇ. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن قېچىپ، قارشىلىق كۆرسىتىشتىن ئىبارەت بەدبەختلىكى بولسا يالغۇزلا ئىنسان ئەۋلادىنىڭ ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان غاپىللىرىغا مەنسۇپ بىر كەيپىياتتىن ئىبارەت. ئايەت كەرىملەر پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ ھەتتا سايىلىرىنىڭمۇ رەببىگە بويۇن ئېگىشىنى، بۇ غاپىللارنى مەسخىرە قىلغاندەك يۈزىگە ئۇرىدۇ.

ھەقىقەتەن، ئەتراپىمىزغا ئىبرەت نەزىرىمىز بىلەن قارىساق، ئوپۇقلارنىڭ چوڭقۇرلىقىغا قاراپ سوزۇلغان ئاسماننىڭ يەر بىلەن تۇتىشىشى، تاغلارنىڭ سوزۇلۇشلىرى نەقەدەر ئۆزگۈرۈشچان سەجدە ھالىتى،ـ ھە؟ دەل ـ

دەرەخلەرنىڭ، گۈل-چېچەكلەرنىڭ، ھايۋان ۋە ئىنسانلارنىڭ توپراقلارغا ئۆتۈك-سولدىن چۈشكەن سايىلىرى ئۇ ھاياجانلىق سەجدە ھالىتىنى نېمە دېگەن چىرايلىق كۆرسىتىدۇ؟ تۇپراق ھەر مەۋجۇداتنىڭ سايىسىنىڭ بىر جەينىمازىغا ئوخشايدۇ. يامغۇرنىڭ يېغىشى ساماۋىي يىغلاشقا ئوخشايدۇ. چاقماق چېقىشنىڭ ئارقىسىدىن كەلگەن ھاۋانىڭ گۈلدۈرلىشمۇ سامانىڭ كۆكسىدىن چىقىۋاتقان پەرياتتۇر.

يەردىكى ۋە ئاسماندىكى مەخلۇقاتنىڭ ھاللىرى ھېسسىياتقا باي بىر قەلب ئۈچۈن نەقەدەر بۈيۈك بىر ئاگاھلاندۇرۇش،-ھە؟ ئەڭ كىچىك بىر قۇرتنىڭ يىگىننىڭ ئۈچىچىلىك يۈرىگىدىكى نىيازىدىن (يالۋۇرۇشلىرىدىن) تاكى چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك ھايۋانلارنىڭ ھۆكىرەشلىرىگىچە ھەممىسى ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ ئايرىم-ئايرىم ئىپادىلىنىشىدۇر.

بۇلبۇللارنىڭ كىچىككىنە بىر تامچىچىلىك قەلبىدىن تۆكۈلگەن پەرياد نەغمىلىرى، ھۇقۇشلاردىن تارقالغان "ھۇ،ھۇ"لار، تۇرنا قۇشنىڭ "لەك، لەك" لىرى نەقەدەر ھېس-تۇيغۇ قوزغايدىغان تەسبىھلەر،-ھە؟

ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«بىلمەمسەنكى، ئاسماندىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر)، زېمىندىكىلەر (يەنى ئىنسانلار، جىنلار ۋە زېمىندا ياشايدىغان بارلىق مەخلۇقاتلار)، كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار، تاغلار، دەرەخلەر، ھايۋاناتلار ئاللاھقا بويسۇنۇپ، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپ قىلىشى بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ) ۋە نۇرغۇن كىشىلەر ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ، نۇرغۇن كىشىلەر (كۇفرى سەۋەبلىك) ئازابقا دۇچار بولدى، ئاللاھنىڭ خارلىشىغا ئۇچرىغان ئادەمگە ھۆرمەتلىگۈچى چىقمايدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغىنىنى قىلىدۇ (يەنى ئازاب قىلىش، رەھىم قىلىش، ئەزىز قىلىش، خار قىلىش، باي قىلىش، كەمبەغەل قىلىش ئاللاھنىڭ خاھىشىدىكى ئىش بولۇپ، ئاللاھقا ھېچ كىشى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)» (ھەج سۈرىسى 18-ئايەت)

كۆرۈلگىنىدەك، مەۋجۇداتلار، ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتتىن باشقا جانسىز دەپ قارالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەسبىھ بىلەن مەشغۇلدۇر. ئەپسۇسكى، ئىنسانلارنىڭ بىر قىسمى ئاللاھنىڭ زىكرىدىن غاپىل قېلىشى سەۋەبىدىن ئازاپقا دۇچار بولىدۇ. ھەقىقەتەن، جاھاندىكى زەررىچىلىك نەرسىلەردىن بۈيۈك

(چوڭ) نەرسىلەرگىچە ھەممىسى ياراتقۇچىسىنى تونىماقتا، قۇشلار جىنىدا ئىبادەت ۋە دۇئالىرىنى بىلمەكتە. تاغلار، دەريالار زىكىر ۋە تەسبىھلىرىنى داۋام قىلماقتا. ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، كائىناتنىڭ بۇ كاتتا زىكىر، تەسبىھ ۋە ئىبادەت پروگراممى قارشىسىدىمۇ ئىنساننىڭ ئىبرەت ئالماسلىقى ۋە بۇ ئىبرەتلىك مەنزىرىدىن تەسىرلىنەلمەي، تاش يۈرەكلىك قىلىپ ئاللاھتائالانىڭ زىكرىدىن مەھرۇم قېلىشى، ئىنسانلىق تۇيغۇسى بىلەن ماس كەلمەيدىغان ئازابلىق يوقۇتۇش ئەمەسمۇ؟!

شۈبھىسىزكى، ئىنسانى دوستلۇقنىڭ يولى بەندىنىڭ رەببىنى ئۇنۇتماسلىقىدۇر. قەلب كۆزى كۆرەلەيدىغان مۆئمىنلەر قايسى يۆنۈلۈشكە قارىسا ئۇنىڭ زىكىر نۇرىنى كۆرەلەيدۇ، قەيەرگە قۇلاق سالسا ئۇنىڭ تەسبىھ نەغمىلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ. بىزمۇ بۇ دۇنيا ھاياتىمىزدا رەببىمىزنى قانچىلىك تونىساق، كەلگۈسىدە ئاخىرەت ئىلاھىي بىلەن ئۇچرىشىشقىمۇ شۇ دەرىجىدە نائىل بولالايمىز.

پاك ۋىجدان بىلەن ياشاشنىڭ، ئىمان بىلەن ئۆلۈپ، ئەبەدىي بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىشنىڭ يولى رەببىمىزنى ئۇنۇتماسلىقتۇر. چۈنكى رەببىنى ئۇنۇتقان كىشىنىڭ ئۆمرى بىر غەپلەت گىرداۋىدا زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچراپ تۈگىشىپ كېتىدۇ. ئۇ غەپلەتتىن ئۆلۈم بىلەنلا ئويغانغىلى بولىدۇ. لېكىن ئۇ ۋاقىت ھەممە نەرسە تۈگەپ پۈتكەن ۋە قاتتىق ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولىدىغان ۋاقىتتىن ئىبارەت بولىدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«سىلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر» (ھەشر سۈرىسى 19 ـ ئايەت)

ساھابىلاردىن بىرى:

”يا رەسۇلۇللاھ! ئىسلامىي ھۆكۈملەر كۆپەيدى. ماڭا ئاللاھنىڭ رازىلىقى ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت ـ سائادىتىگە ئاسان ئېرىشەلەيدىغان بىر ئىشنى ئۆگەتكىن، ـ دە، مەن شۇ ئىشنى قىلاي“ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

"تىلىڭ ئاللاھنى زىكىر قىلىپ، تەسبىھ ئېيتىش بىلەن نەملەنسۇن" (تىرمىزى، دەۋائات، 4؛ ئىبنى ماجە، ئەدەپ، 53) دېدى.

ئاللاھنى زىكىر قىلىش، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى سۆز سۈپىتىدىلا تەكرارلاپ قويۇشتىن ئىبارەت ئەمەس. زىكىر ھېس-تۇيغۇ ئىستىداتىنىڭ مەركىزى بولغان قەلبكە ئورۇنلاشقان ۋاقىت نىيەت ۋە ئەمەللەرنىڭ دەرىجە قازىنىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. مانا بۇ كەيپىياتتا بۇ زىكىر "ئاللاھ روھلار بىلەن سۆزلەشكەن" دە، روھلار: "شۇنداق، سەن بىزنىڭ رەببىمىز" شەكلىدە ئاللاھ بىلەن قىلىشقان سۆزنگە ۋاپا قىلىشى (ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىشى) ۋە ئۇ ساداقەت بىلەن رەببىنى ئەسلا ئۇنۇتماسلىقىدۇر.

ئاللاھنى زىكىر قىلىشقا نىسبەتەن غاپىللىق قىلىش خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىنىڭ سەۋەبىدۇركى، ئاللاھ بۇ خۇسۇستا بىزنى كۆپ ئاگاھلاندۇرىدۇ. ھەتتا ھەزرىتى مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولغان چاغدا ئاللاھ ئۇلارنى پىرئەۋننىڭ يېنىغا ئەۋەتكەندە:

«(ئى مۇسا!) سەن ۋە سېنىڭ قېرىندىشىڭ (ھارۇن) مېنىڭ مۆجىزىلىرىمنى ئېلىپ بېرىڭلار، مېنىڭ زىكرىمگە سۇسلۇق قىلىپ قالماڭلار» (تاھا سۈرىسى 42-ئايەت) دەپ، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ سىرتىدا قويمىغان، بەلكى بىزگە ئۆرنەك ۋە ئىبرەت قىلىشنى مەقسەت قىلغان.

مۆئمىن كۆڭلىدىكى غەپلەتنىڭ ئېغىرلىقىدىن قۇتۇلۇپ، ئىلاھىي رازىلىققا نائىل بولالايدىغان ھېس-تۇيغۇغا ئىگە بولالىشىنىڭ يولى ئاللاھنى زىكىر قىلىشتىن ئۆتىدۇ. بۇ بىر مۇددەت ياكى بىر مەۋسۇملۇق ئەمەس، بەلكى ئۆمۈر بويى ھەر بىر نەپەسدە ئاللاھنى زىكىر قىلىش چۈشەنچىسى بىلەن مۇمكىن بولىدىكى، پەقەت مۇشۇنداق بىر تۇيغۇنىڭ ھىمايىسى بىلەنلا مەنىۋىي ھۇشيارلىق (ئويغاقلىق) ھاسىل بولىدۇ.

ئاللاھتائالا قۇرئاندا:

اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

«(مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنىڭ زىكرىگە ۋە نازىل بولغان ھەقىقەتكە (يەنى قۇرئان ئايەتلىرىگە) ئېرىيدىغان ۋاقىت يەتمىدىمۇ؟)» (ھەدىد سۈرىسى 16-ئايەت) دېگەن. بۇ ئايەت، مەككىدە ئازاپ-ئوقۇبەت ۋە قىيىنچىلىق

ئىچىدە ياشىغان چاغدا، ھىجرەتتىن كېيىن مول رىزىق ۋە نېمەتلەرگە ئېرىشكەنلىگى ئۈچۈن بوشاڭلىق قىلغان بىر قىسىم ساھابىلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن نازىل قىلىنغان. بۇ ئېتىبار بىلەن بىزمۇ رەببىمىزگە بولغان مۇھەببىتىمىز بىلەن دۇنيا ئارزۇ-ئارمانلىرى ۋە پانى مەنپەئەتلەر خىيالىمىزنى ئورىۋالالمايدىغان مەنىۋىي ساغلاملىقىقا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز لازىم.

چۈنكى سۆيگۈچى سۆيگىنىنى دائىم كۆڭلىدە ساقلايدۇ ۋە ئىسىدىن چىقارمايدۇ. سۆيگۈسىز قەلب پىشمىغان لايغا ئوخشايدۇ. مەرىپەتلىك سۆيۈشكە، ئىجتىھاد باغلاش بىلەن ئېرىشكىلى بولىدۇ. چۈنكى مەۋجۇدىيەتنىڭ سەۋەبى مۇھەببەتتەدۇر. ئاللاھتائالا ئىنسانلارنى مۇھەببىتى بىلەن تونۇلىشنى مۇرادۇ-مەخسەت قىلىپ بۇ ئالەمنى ياراتقان. سۆيگۈنىڭ بۈيۈكلىگى سۆيگىنىگە كۆرسىتىلگەن پىداكارلىغى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. شۇڭا تاڭ-سەھەردە ئويغۇنۇپ، ئاللاھتائالاغا ئىلتىجا قىلىشمۇ بۇنىڭ ئوچۇق مىساللىرىدىن بىرىدۇر.

❀

مۆئمىنلەرنىڭ دائىما ئاللاھنى زىكىر قىلىش ئېڭىغا ئىگە بولۇشى تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. ئەينى ۋاقىتتا زىكرىنىڭ ئەڭ بەرىكەتلىك ۋاقتى "تاڭ سەھەر" ئىكەنلىگىنى بىلىشىمۇ زۆرۈردۇر. ئاللاھتائالا كېچىنىڭ بۇ ۋاقتىدا قىلىنغان زىكىرگە باشقا ۋاقىتتىكىدىن تېخىمۇ كۆپ ئەھمىيەت بەرمەكتە. چۈنكى سەھەرلەردە زىكىر ۋە ئىبادەت بىلەن شوغۇللۇنۇش باشقا ۋاقىتلاردىن قىيىنراق. شۇڭا بۇ چاغلاردا قىلىنغان زىكىر ۋە ئىبادەت، بەندىنىڭ رەببىگە بولغان مۇھەببىتى ۋە ئۆتەيدىغان بەدىلىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

رەببىمىز ئۆزىدىن رازى بولغان بەختىيار مۆئمىنلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

«شۈبھىسىزكى، تەقۋادارلار جەننەتلەردە ۋە (ئېقىپ تۇرغان) بۇلاقلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ. ئۇلار پەرۋەردىگارى ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى (يەنى دۇنيادىكى چاغدا) ياخشى ئىش قىلغۇچىلار ئىدى. ئۇلار كېچىسى ئاز ئۇخلايتتى. ئۇلار سەھەرلەردە (پەرۋەردىگارىدىن) مەغپىرەت تىلەيتتى. ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىدا سائىللار ۋە (ئىپپەتلىكىدىن سائىللىق قىلمايدىغان) موھتاجلار ھوقۇقى ئىگە ئىدى (يەنى ئۇلار سائىللارغا ۋە موھتاجلارغا سەدىقە قىلاتتى)» (زارىيات سۈرىسى15-18-ئايەتلەر)

يەنە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھ سىنى (نامازغا) قوپقىنىڭدا كۆرۈپ تۇرىدۇ، ناماز ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى (سەجدىگە بارغانلىق، رۇكۇغا تۇرغانلىق ۋە قىيامدا تۇرغانلىق) ھەرىكىتىڭنى كۆرۈپ تۇرىدۇ» (شۇئەرا سۈرىسى 218 ـ 219 ـ ئايەتلەر)

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ ئايەتنىڭ نازىل قىلىنىشى بىلەن بىر كېچە ئەسھابىنىڭ ئۆيلىرى ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرگەن. ئۇ ئۆيلەرنى قۇرئان تىلاۋىتى، زىكىر ۋە تەسبىھ ئاۋازلىرى بىلەن ھەرە توپلىرىنىڭ غۇڭۇلداشقىنىدەك ھالەتتە كۆرگەن.

يۇقىرىقىدەك، ئاشىقلىق ۋە ئىلاھىي مۇھەببەتنىڭ ھاياجىنى قانچىلىك بولسا، كېچە نامىزى ۋە تەسبىھ ئېيتىشقا بولغان ئېتىبارمۇ شۇ دەرىجىدە مەلۇم بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، كېچە نامىزى ۋە تەسبىھ ئېيتىش سۆيۈملۈك يارى بىلەن تېپىشىپ سۆھبەتتە بولۇشتەك ماھىيەتنى ئىپادىلەيدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«كېچىنىڭ ئاز قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىل، كۆپ قىسمىدا ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيت. شۈبھىسىزكى، بۇلار (يەنى مۇشرىكلار) دۇنيانى (ئاخىرەتتىن) ئارتۇق بىلىدۇ، كەلگۈسىدىكى قىيىن بىر كۈنگە (يەنى قىيامەتكە) سەل قارايدۇ» (ئىنسان سۈرىسى 26 ـ 27 ـ ئايەتلەر)

«ئۇلارنىڭ يانلىرى ئورۇن ـ كۆرپىدىن يىراق بولىدۇ (يەنى ئۇلار كېچىسى ئىبادەت قىلىپ ئاز ئۇخلايدۇ)، ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ (ئازابىدىن) قورقۇپ، (رەھمىتىنى) ئۈمىد قىلىپ ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ (سەجدە سۈرىسى 16 ـ ئايەت)

ھەقىقەتەن، كامالەتكە يەتكەن مۆئمىنلەر ئۈچۈن كېچىلەر قەلبىدىكى راھەتلىك ۋە پەيز سەۋەپلىك، ھەممىدىن خالى بىر پۇرسەتتۇر. بۇ پۇرسەتنىڭ قىممىتىنى لايىقى بىلەن بىلگەنلەر، كېچىنىڭ يېرىمىدىن كېيىن يەنى جاھاننى جىم ـ جىتلىق باسقان چاغدا، دۇئا، ئىبادەت ۋە ئاللاھتائالاغا يالۋۇرۇشنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن رەببىگە يۈزلىنىشنىڭ پەيزلىك بىر زامانىنى تاپىدۇ. كۈندۈز بەدەنىنىڭ ئوزۇقلۇققا بولغان ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن ئىشلەيدىغان

ۋاقىت بولسا، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە كېچىلىرى روھىغا ئوزۇق بېرىپ قەلبىنى ئىلاھىي پەيز بىلەن نۇرلاندۇرىدىغان پۇرسەت ۋاقتىدۇر.

بىر تەقۋا زاتتىن ئوقۇغۇچىلىرى ھېكمەتنى چۈشىنەلمىگەن بىر مەسىلە توغرىسىدا مۇنداق سورىغان:

"ئۇستازىم، ئەتراپىمىزغا قارىساق كۆرىۋاتىمىزكى، ئىتلار بەزى ھايۋانلارغا ئوخشاش بەدىنى كېسىلمەي، ئەجىلى يەتكەندە ئۆلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقا ھايۋانلارغا نەزەر سالغىنىمىزدا، بىر قېتىمدا كۆپلەپ كۈچۈكلەپمۇ يەنە كۆپىيەلمەيدۇ.

لېكىن ئىنسانلار ئىبادەت يۈزىسىدىن ھايۋانلارنى كۆپ مىقتاردا كېسىدۇ ۋە گۆشى بىلەن ئوزۇقلىنىۋاتىدۇ. خۇسۇسەن، قويلار كۆپ ئىشلىتىلىدۇ، قوي ئۇمۇمىي جەھەتتىن بىر تال-بىر تالدىن قوزىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما سانى كېمەيمەيدۇ، ھەتتا كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ. قويدىكى بۇ بەرىكەتنىڭ ھېكمىتى ئەجەبا نېمىدۇ؟"

ئۇ زات بۇ سوئالنى تەبەسسۇم بىلەن ئاڭلىغاندىن كېيىن مونۇ ھېكمەتلىك جاۋابنى بەرگەن:

"ھايۋانلاردا كۆرۈلگەن بۇ ئەھۋاللار نېمە دېگەن ئىبرەتلىك؟ بۇ ئەھۋال سەھەر ۋاقتىنىڭ بەرىكەتلىك ئىكەنلىكىنىڭ ئوچۇق ئىشارىتىدۇر. چۈنكى سەھەرلەر رەھمەت ۋە پەيزنىڭ بىردىنلا يۈكسىلىپ، ئۇزىمايلا ئاخىرلىشىدىغان بەرىكەت ۋاقتىدۇر. ئىتلار كېچىچە ھاۋشىپ ياتىدۇ ۋە سەھەر ۋاقتى يېقىنلاشقاندىلا ئۇيقىغا كېتىدۇ. قويلار بولسا سەھەر ۋاقتىدا ئويغاق بولىدۇ. شۇڭا سەھەر ۋاقتىنىڭ بەرىكىتىدىن تېگىشلىك ھەسسىنى ئالىدۇ."

كۆرۈلگىنىدەك، سەھەر ۋاقتىدا ئۇخلىغانلار چۆلگە، دېڭىزغا ۋە تىك قىيالارغا ياغقان بەرىكەتلىك يامغۇرلار بىكارغا كەتكەندەك، بۇ بەرىكەت ۋە پەيزدىن مەھرۇم قالىدۇ.

ئى رەببىمىز!

بىز بەندىلىرىڭنى بىر نەپەسمۇ سەندىن غاپىل قىلما! كېچە ۋە كۈندۈزلىرىمىزنى سېنى زىكىر قىلىشنىڭ بەرىكىتى بىلەن نۇرلاندۇر! سەھەرلەرنىڭ پەيز يامغۇرلىرى بىلەن كۆڭۈللىرىمىزنى تازىلا! سېنى زىكىر

قىلىشنىڭ ھەقىقەتلىرىدىن ھەسسىدار بولالىشىمىزنى نېسىپ قىل! سېنىڭ ئىلاھىي بۈيۈكلىكىڭدىن مەھرۇم بولغانلارنىمۇ ھىدايەت قىل! سەھەرلەردە سېنى دەپ زىكىر قىلغانلارنىڭ ھۆرمىتىگە ۋەتىنىمىز ۋە مىللىتىمىزنى بەد نىيەتلەرنىڭ رەزىل قىلمىشىدىن ساقلا!
ئامىن!

قۇرئان ۋە تەپەككۇر
-1-

سامالار قانداقسىگكى، يۇلتۇزلار بىلەن قىيامەتكىچە سەلتەنەتلىك بىر قۇدرەت ۋە ئۇلۇغلۇق تەجەللىسى سۈپىتىدە قالىدىغان بولسا، قۇرئان كەرىمۇ ئىنسانلىقنىڭ بىر ئىقبال ۋە ئىستىقبال ساماسىغا ئوخشاش "ئايەت يۇلتۇزلىرى" بىلەن يارالىدۇ ۋە قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى، جاھاننىڭ ئەڭ ياخشى ۋە بەختلىك كىشىلىرى قۇرئان سايىسى ئاستىغا توپلانغان ۋە ئۇنىڭ ھايات نۇرى بىلەن ئوزۇقلانغان كىشىلەردۇر.

قۇرئان ۋە تەپەككۇر (1)

جانابى ئاللاھنىڭ ئىلاھىي سۈپەتلىرىنىڭ بۇ دۇنيادا كامىل مەنادا ئۈچ تەجەللى ماكانى بار:

ئىنسان، قۇرئان ۋە كائىنات

ئىنسان بارلىق ئەسما تەجەللىسىدىن نېسىپلەنگەن بىر مەۋجۇدات سۈپىتىدە ئالەمنىڭ ئۆزىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەزكۇر ئەسما تەجەللىسىنىڭ قەلەم شەكلىدە تەجەللىسى قۇرئاننى ئىپادىلەيدۇ. قۇرئان ئىنسانغا نىسبەتەن تېخىمۇ مۇپاسسالدۇر. لېكى ئۆزدىكى بىللىلىك جەھەتتىن ئىنسان ۋە قۇرئان قوشكېزەكتۇر، دېيىلىدۇ.

ئەسمائى ئىلاھىيەنىڭ ئۈچىنچى تەجەللى ماكانى بولغان كائىنات، قۇرئاننىڭ بىر تەپسىرىدۇر. كائىنات جانسىز بىر قۇرئان، قۇرئان كەلامغا ئورالغان بىر كائىناتتۇر. ئىنسان بولسا ئۆز جەۋھىرى ئېتىبارى بىلەن جانلىق ۋە جانسىز قۇرئان نۇرلىرى ئارىسىدا كەمال بولغان بىر تەجەللى سۇلتانى دەرىجىسىدە. بۇ جەھەتتىن ئىنسان، كائىنات ۋە قۇرئان بىر تەۋھىد ئائىلىسىدۇر.

سەمالار (ئاسمان) يۇلتۇزلار بىلەن قىيامەتكە قەدەر سەلتەنەتلىك بىر قۇدرەت شەكلىدە قالغاندەك، قۇرئانمۇ ئىنسانىيەتنىڭ ئىقبال ۋە ئىستىقبال سەماسىغا ئوخشاش ئايەت يۇلتۇزلىرى بىلەن پاقىراپ، قىيامەتكىچە ياشايدۇ. بۇ سەۋەپتىن جاھاننىڭ ئەڭ ياخشى ۋە بەختلىك ئىنسانلىرى قۇرئان سايىسى ئاستىدا توپلانغان ۋە ئۇنىڭ ھايات نۇرى بىلەن ئۇزۇقلانغان كىشىلەردۇر.

ھەر قانداق سىر، ھېكمەت، ھەقىقەت قۇرئاندا مەخپى، ھەر قانداق سائادەت ئىمان بىلەن مەلۇم بولىدۇ. بۇ پايانسىز ئالەمدە شۇنى كۆرۈشكە بولىدىكى، جانابى ئاللاھ خالىسا زەررىچە ئىچىدە مەقسەت قىلغاننى ۋە خالىسا مەقسەت قىلىنغاننىڭ ئىچىدە زەررىچىنى يوشۇرالايدۇ ياكى ئاشكارا قىلالايدۇ.

بۇ ھەقىقەتلەرگە ئىشەنگەن ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"بىر كۈنى كۆڭلۈمدە، ئاللاھتائالانىڭ نۇرىنى ئىنسانلاردا كۆرەي، دېگەن بىر ئارزۇ پەيدا بولدى، خۇددى دېڭىزنى تامچا ئىچىدە، قۇياشنى بولسا زەررىچە ئىچىدە كۆرۈشنى ئۈمىد قىلغاندەك...."

بىر قاراشقا ھەقىقەتكە ئېرىشىش ئارزۇ ۋە ئىشتىياقىنى ۋە ھەقىقەتنىكى چوڭقۇرلۇغىنى ئىپادىلىگەن بۇ بايانىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان ھەقىقەت. ئىنسانىنى ئەڭ يۈكسەك دەرىجىگە ئېلىپ بارىدىغان ئەڭ چوڭ ۋاستە ھەقىقەتنى تەپەككۇر قىلىشتۇر. چۈنكى ھەقىقەتكە ئېرىشىشنىڭ يېگانە ۋاستىسى، تەبىرى جائىز بولسا پادىشاھنىڭ قان تۇمۇرى (جان يىرى)، تەپەككۇر ۋە تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت.

كائىناتنىڭ كۆڭۈل بىلەن تەپەككۇر قىلىنىشىدا مۇھىم غايىلەر، ئىنچىكە ھېكمەتلەر ئوتتۇرىغا چىقماقتا. جاھاننىڭ ئىمتىھان ئىقلىمىدا بىر ئىمان دەرىسخانىسى مەۋجۇتتۇر. ئىلاھىي تەربىيە ۋە ھۆكۈمرانلىق داۋاملىشىۋاتقان بۇ ئالەمدە، خىلاپلىق قىلىش ۋە سەلبى تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن ئىنسانلار بولسا نەپسى ۋە شەخسىي قەدىر-قىممىتىنى ياراتقۇچىسىنىڭ رازىلىقىنىڭ تېشىدىن ئىزدىگەنلىگى سەۋەپلىك، ياشىغان مۇددەتچە زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىغانلىقى ۋە كېرەكلىك ئەبەدىي سەرمايىسىنى تەمىنلىيەلمىگەنلىكى جەھەتى بىلەن بۈيۈك ئازاب-ئۇقۇبەتتە قېلىۋاتىدۇ.

ئىنسان ئەۋلادى ئاللاھقا بەندە بولۇش شەرىپى بىلەن ياشاپ، ئىستىقبال توي مۇراسىمىنى يەنى ئۆلۈم بىلەن مۇناسىۋەتلىك چىگىش چۈشەنچىلەرنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشى، ئۇنى ۋەھىيى ئىچىدە تەپەككۇر قىلىپ، ھەقىقىتىگە باغلاپ ھەل قىلىشى لازىم. چۈنكى ھەر كىشىنى ھايات مەۋزۇسىدا، قۇتۇلۇشقا مۇمكىنچىلىك بەرمەيدىغان ئوت يالقۇنىدەك ئورىۋالغان ئۆلۈم ھېچ نەرسىگە قاراپ تۇرماستىن باشلارغا كېلىدىغان مۇشكۈل ئىستىقبال ھەقىقتى بولغان چاغدا، ئۇنى تەپەككۇر قىلىپ، ئۇنىڭ ئاگاھلاندۇرىشى بۇيىچە ياشاپ ھۇزۇرغا ئېرىشىش ئىنسانغا خاس غايىلەرنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇرىدۇ.

بۇ ئېتىبار بىلەن ئىنسان ئوغلى كائىناتنى تونۇش، ئۇنىڭدىكى ئىلاھىي سىر ۋە ھېكمەتلەردىن خەۋەردار بولۇش ئىستىقامىتىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىش،

تەپەككۇرگە ھەقىقەتنى بىلەن يول تېپىش ئۈچۈن پەقەتلا قۇرئان كۆرسەتكەن يولغا موھتاجدۇر.

چۈنكى قۇرئان بولمىغان ئەھۋالدا ئىنساننىڭ تەپەككۇرى ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئىدراكنى كامىل ھالەتتە ئىپادىلىيەلىگەن بولسا ئىدى، ئاللاھتائالا بەندىلىرىگە قوشۇمچە بىر ياردەم سۈپىتىدە پەيغەمبەر ئەۋەتمەيتتى ۋە مۇقەددەس كىتابنى نازىل قىلمىغانمۇ بولاتتى. دېمەككى، ئىنساننىڭ يارىتىلىشىدا تېپىلغان تەتقىقات ۋە تەپەككۇر ئىستىداتىنى لايىقىدا قوللىنىش ئۈچۈن مۇشۇنداق بىر ئىلاھىي ياردەمگە ئېھتىياجى بار. ئەگەر ئىنسان قۇرئان كەرىم بىلەن ئۇچراشمىغان بولسا ئىدى، ئەجىبا ئالاھنىڭ "بىر" ئىكەنلىكى، "ئەزەلىي، ئەبەد ۋە ئۇلۇق بولغان، ھېچ كىمگە ياكى ھېچ نەرسىگە ئېھتىياجى بولمايدىغان" لىقىدەك سۈپەتلىرىدىن خەۋەردار بولىشى مۇمكىنمىدى؟ مانا بۇ قۇرئان، ئىنساننىڭ تەپەككۇرى ۋە تەتقىقاتىغا زېمىن بولغان پۈتكۈل ھەقىقەتلەرنىڭ دەرياسىغا كىرەلىشى ئۈچۈن سانسىزلىغان توغرا يول ۋە ئاگاھلاندۇرۇشى بىلەن ئۇ سەرمايىسىنى ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ ياخشى ھالەتتە پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلماقتا.

قۇرئان ئاچقان تەپەككۇر دەرۋازىسى بولمىسا ئىدى، نۇرغۇن ھەقىقەتلەرنى ئىدراك قىلىشتىن ھەم ئىپادىلەشتىنمۇ مەھرۇم قالاتتۇق. بۇ ئېتىبار بىلەن قۇرئان كەرىمنىڭ مەزمۇنلىرى ھەققىدە زېھنىمىزنى سەرپ قىلىشىمىز زۆرۈر. ئەلبەتتە بۇمۇ بەلگىلىك ئۆلچەم ۋە چېگرا دائىرىسىدە بولىشى لازىم. چۈنكى قۇرئان كەرىم "ھۆل ـ قۇرۇق نېمە بولسا" ئۆزىدە مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بايان قىلغىنىغا كۆرە، ئۇنىڭدىكى ھەقىقەتلەر تەسۋىرىنىڭ كائىنات كەبى ئاخىرىغا يېتىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس.

بۇ شۇنداق دېمەكتۇركى، تەپەككۇر ۋە تەتقىقاتنى قانداق ئىشلىتىش لازىملىقى ھەققىدە قۇرئان سانسىزلىغان مەلۇمات ۋە ئاگاھلاندۇرۇشى بىلەن دەريانىڭ ئۈستى تەرىپىگە سىزىلغان بىر ئۈپۈق بار. بۇ خۇسۇس ياخشى چۈشىنىلىشى ۋە ئۇنىڭ قايسى نوقتىلارغىچە مەۋجۇت ئىكەنلىگى ئىدراك قىلىنىشى لازىم. چۈنكى بىزگە ئاتا قىلىنغان ئەقىل بىر قول تارازىسىچىلىك ھەجىمدە. لېكىن تارتىلىدىغان ھەقىقەت بولسا ناھايىتى ئېگىز ۋە بۈيۈك

تاغنىڭ چوڭلىقىدا. شۇڭا ئەقىلنى ۋەھيى پىچىدە ئېرىتىش، ئۇنى سەممىيەت بىلەن بېزەش زۆرۈردۇر.

بۇ سەۋەپتىن ئاجىزلىقىنىڭ ئىدراكىدا بولغان ۋە ئۆزىنى بىلگەن مۇپەسسىرلەر ھەر قانداق بىر ئايەتنىڭ ئىپادىلەيدىغان مەنىسىنى ئىزاھلىغاندىن كېيىن: "ئەڭ توغرىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ" دەپ، ئۇنىڭ ئاللاھتائالا نەزىرىدىكى ھەقىقىتىنىڭ قانداق بولسا شۇنداق بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش كېرەكلىكىنى بايان قىلغان.

چۈنكى بىر ئۆيىنىڭ ئاشخانىسىدىكى ھەر قانداق بىر قاچىدا بولغان سۇ بىلەن دېڭىز-ئوكياندىكى سۇنىڭ ئارىسىدا ماھىيەتلىك پەرق يوق، لېكىن ھەجىم جەھەتتىن بۈيۈك پەرق بار.

يەنە بىر تەرەپتىن، تۇغما بىر ئەماغا رەڭ توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىلسە، ئۇنىڭ زېھنىدە مۇتلەق بىر ئىز قالدۇرىدۇ. لېكىن بۇ ئىز بىلەن رەڭنىڭ ھەقىقىي ھالىتى ئوتتۇرىسىدا ئەجىبا نەقەدەر بۈيۈك بىر ماھىيەت پەرقى بار؟! بۇنى ئۆلچىگىلى بولمايدۇ.

شۇڭا قۇرئان كەرىم ئىچىگە ئالغان سۆزلەرگە مانا بۇ مەنتىق دېرىزىسى بىلەن قاراش ۋە ئۇ يەردىن ئىنسانىي شەرتلەر بىلەن تۇگەللەنگەن مەنانىڭ تۇلۇق ۋە مۇكەممەل مەنا ئىكەنلىكىنى خىيال قىلىشتىن يىراق تۇرۇش كېرەك.

ھاسىل بولغان بۇ كەيپىياتلار، ھەقىقەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تەپەككۇر ۋە تەتقىقاتىنىڭ ئىنسان ئىدراكى بىلەن تۈگەللىنىش چېگراسىدا دىققەتنى تارتماقتا. ئەمدى بۇ ئىستىقامەتتە كېرەكلىك قابىلىيەت ئۈچۈن قۇرئاننىڭ ئاگاھلاندۇرىشى ۋە مەلۇماتىدىن كۆڭۈللەرگە بىر قانچە پارچە تەقدىم قىلىشقا تىرىشايلى:

ھىدايەت ۋە سائادەت رەھبىرى بولغان قۇرئاندىكى كۆپ ئايەتلەردە ئىنساننىڭ يارىتىلىش ھېكمىتى، كائىناتتىكى پەۋقۇلئاددە نىزامى ۋە قۇرئاننىڭ بىر بايان مۆجىزىسى ئىكەنلىكىنى ئويلىنىشقا يېتەكلەيدۇ. ئىنسانلىق شەرىپىگە لايىق ھالدا ياشىماقچى بولغانلار قۇرئان ئىستىقامەتلەندۈرگەن بۇ تەپەككۇر دۇنياسىغا كىرىشكە مەجبۇردۇر.

كائىنات ھادىسىلىرى ئۈستىدە تەپەككۇر قىلغان ئىنسان:

"بۇ جاھان نېمە؟ نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم، پانى كۈنلەرنىڭ ھەقىقىتى ۋە ماھىيىتى نېمە؟" ئوخشاشلا : "مەن كىم؟ قانداق ياشىشىم كېرەك؟ قانداق ئويلىنىشىم كېرەك؟ بۇ پانى ئالەم بىلەن ۋىدالىشىش تەييارلىقىنى قانداق قىلىشىم كېرەك؟..." دېگەنگە ئوخشاش ئۆزۈندىن-ئۆزۈنغا سوزۇلغان سوئاللارنىڭ جاۋابىنى ئىزدەيدۇ.

پۈتكۈل كائىنات ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ ھۆكمى ۋە بۈيۈك بىر ھېساب بىلەن تەۋرىنىش ھالىتىدە بولغان ئىكەن، ئالەمنىڭ ئەڭ يۈكسەك ئورۇندىكى مەۋجۇدىيىتى ۋە زىنىنىتى بولغان ئىنساننىڭ ھېسابسىز، كېلىشكەن، نەپسىنىڭ قۇلى بولۇپ ھەرىكەت قىلىشىغا يول بارمىدۇ؟

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

«(ئى ئىنسانلار! بىزنى سىلەر ئۆزۈڭلارنى بىكار ياراتتى (يەنى سىلەر بىزنى ھايۋاناتلارنى ياراتقىنىمىزدەك ھېچقانداق ساۋابمۇ بەرمەيدىغان، جازامۇ بەرمەيدىغان قىلىپ ياراتتى). ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايدۇ دەپ ئويلامسىلەر؟)» (مۆئمىنۇن سۈرىسى 115-ئايەت)

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى

(ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرئەت ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنمايى، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) دەپ ئويلامدۇ؟) (قىيامەت سۈرىسى 36-ئايەت)

ئىنساننىڭ ئۆسمۈرلۈك دەۋرى بالىغ دەۋرىگە كەلگەندە ئاخىرلىشىدۇ. بەندىچىلىكنى ئەمەلىيىتىدە لايىقىدا كۆرسىتىشكە تىرىشىۋاتقان مۆئمىنلەر ئۈچۈن بۇ ئىككىنچى مەنزىلدە يېڭى بىر مەسئۇلىيەت دەۋرى باشلىنىدۇ. بۇ يېتىشىش دەۋرىدە، ئەقىل بىلەن بىرگە كۆڭۈل كۆزى بىلەنمۇ تەپەككۇر قىلىش لازىمكى، جاھان ئىلاھىي سىرىنى، قۇتلۇق ھېكمىتىنى، ھەقىقىي رېڭىنى پەقەت ئىمانلىق كۆڭۈللەرگىلا ئاچىدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«(ئۇلار ئاسماننى قانداق (تۈۋرۈكسىز) بەرپا قىلغانلىقىمىزغا، ئۇنى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزىگەنلىكىمىزگە، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوچۇق يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟ يەر يۈزىنى (تۇغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا سوزۇپ) كەڭ ياراتتۇق، يەر يۈزىدە (ئۇنىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قىلدۇق ۋە ئۇنىڭدا تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردۇق. ئاللاھقا قايتقۇچى ھەر بىر بەندىگە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) كۆرستىش ئۈچۈن ۋە (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى) ئەسلىتىش ئۈچۈن (شۇنداق قىلدۇق)» (قاف سۈرىسى 6_8_ئايەتلەر)

تۈۋرۈكسىز بەرپا قىلىنغان قۇياشنىڭ ئولتۇرىشى ۋە چىقىشى بىلەن كېچە_كۈندۈز كۆرۈنۈپ_كۆرۈنمەي تۇرىۋاتقان يۇلتۇزلار، ھىلال ئاي ۋە ئۇنىڭ يورىقى بىلەن بېزەلگەن سەلتەنەتلىك سامانىڭ ئاستىدا تۈرلۈك نېمەت ۋە لەززەتلەر ئىچىدە كەيپى_ساپا داۋاملىشىۋاتقاندا، بۇ جاھاننىڭ سەنئەتكارىنى، بۇ نېمەتلەرنىڭ ھەقىقىي ئىگىسىنى ئىزدەشكە ھوزۇنلۇق قىلىپ، تۇزكورلۇق ۋە قارىغۇلۇق ئىچىدە ئۆمرىنى زىيان_زەخمەت بىلەن ئۆتكۈزگەنلەر توغرىسىدىكى ئايەتلەر ئاگاھلاندۇرۇش ۋە توغرا يولنى كۆرسەتكۈچىدۇر!

«ئاسماننى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئىلەرنى بىكار ياراتمىدۇق،......» (ساد سۈرىسى 27_ئايەت)

«ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئويناپ (يەنى بىكارغا) ياراتقىنىمىز يوق . ئۇلارنى بىز پەقەت ھەق ياراتتۇق ۋە لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ» (دۇخان سۈرىسى 38_39_ئايەتلەر)

جاھان ــ ئىلاھىي قۇدرەت نامايەندىلىرىنىڭ سەنئەتلىك مۆجىزىلىرىنىڭ كۆرگەزمىسىدۇر. بۇ بەدىئىي ماكاندا ئاڭلىق يۇسۇندا ئايلانغان ھەر بىر ئىمانلىق قەلب ئىگىسىنىڭ پىكرى ئېچىلىدۇ (تەپەككۇرى ئويغىنىدۇ)، كائىناتتىكى قۇدرەتنىڭ كۈچىنى كۆرستىشى قارشىسىدا ۋۇجۇدىنى تىترەك باسىدۇ ۋە بۇ قەلب ئىگىسى ئاجايىپ ھەۋەس قوزغىغۇچى مەنىۋىي لەززەتلەرگە ئېرىشىدۇ.

ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«(سەن بىلمەمسەنكى، ئاللاھ بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرىدۇ. ئاندىن ئۇنى يەرگە سىڭدۈرۈپ بۇلاقنى پەيدا قىلىدۇ. ئاندىن ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن رەڭگى خىلمۇ_خىل زىرائەتلەرنى ئۈندۈرىدۇ. ئاندىن ئۇ قۇرۇيدۇ، ئۇنىڭ سارغىيىپ

كەتكەنلىكىنى كۆرىسەن. ئاندىن ئاللاھ ئۇنى شاخ ـ شۇمبىغا ئايلاندۇرىدۇ، ئۇنىڭدا ھەقىقەتەن ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئىبرەت بار)» (زۇمەر سۈرىسى 21 ـ ئايەت)

«(ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىشىدە، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ دېڭىزدا ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ بەرگەن، ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدىغان يامغۇردا، يەر يۈزىگە تارقىتىۋەتكەن ھايۋاناتلاردا، شامال يۆنىلىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدا، ئاسمان ـ زېمىن ئارىسىدا بويسۇندۇرۇلغان بۇلۇتلاردا، چۈشىنىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن، ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر.)» (بەقەرە سۈرىسى 164 ـ ئايەت)

ھەقىقەتەن، كۆرگەن كۆزلەر ئۈچۈن ئاسماندىن مۇھەببەت نۇرلىرى ياغماقتا. يەريۈزىدىن ياپ ـ يېشىل سەۋدالار ھۇشقىتماقتا. بۇ شۇنداقكى، ساما بىلەن يەر يۈزىدىن ئىبارەت ئىككى مۇھەببەت چەمبىرىكى بىلەن ئورالغان چوڭقۇر تەپەككۇر ئىگىسى بولغان ھەر ئىنسان ئاشكارا ۋە چىن كۆڭلىدىن ئىلاھىي مۇھەببەت تەلەپ قىلىپ، مەنا جەھەتتىن تەكامۇللىشىشنى كەسىپ قىلىدۇ. ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«(ئاللاھ يەر يۈزىنى (ئۇزۇنسىغا ۋە توغرىسىغا) سوزۇپ كەڭ ياراتتى، يەر يۈزىدە تاغلارنى ۋە دەريالارنى ياراتتى، مېۋىلەرنىڭ ھەربىر تۈرىنى ئەركەك ـ چىشى ئىككى جىنسلىق قىلىپ ياراتتى. كېچىنى كۈندۈزگە كىرىشتۈردى (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقىنى ياپتى). بۇلاردا تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر بار)» (رەئد سۈرىسى 3 ـ ئايەت)

رەببىگە بەندە، رەسۇلغا ئۈممەت بولۇشنى بەخت ـ سائادەت دەپ بىلگەنلەر، بۇ مۇھەببەت مۇناسىۋىتىدە ساپلىقتا ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ ئۇلۇغ سەپنىڭ نامى ئىماندۇر. ئىمان شۇنداق بىر ھالكى، ئۇ كۆڭۈلدە ئاللاھ نۇرىنىڭ پارلىشىدىن ۋە ئىلاھىي مۇھەببەتنىڭ يۈرەكنى تولدۇرۇپ تاشقۇزىشىدىن ئىبارەت مۇقەددەس تۇيغۇدۇر. پەيزىلىك بىر كۆڭۈل بىلەن كائىناتقا نەزەر سالغانلار شۇنداق بىر تۇيغۇغا ئېرىشىدۇكى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۈستىدىكى ساما خۇددى

بىللۇردىن ياسالغان ھەيۋەتلىك ئاسما چىراققا (پەنەرگە) ئوخشاش، ئىلاھىي سىرلاردىن كۆز چاقناتقۇچى چوڭقۇرلۇقنى سۇنماقتا. يەر يۈزى بولسا ھەر بىر دەرەخ ۋە ئۆلارنىڭ غازاڭلىرى بىلەن دۇئاغا قوللىرىنى ئېچىپ، خۇشاللىق تىترەشلىرى بىلەن رەببىگە يالۋۇرماقتا.... چىمەنلەر خۇددى مۇھەممەد ئۈممىتى ئۈچۈن جەينىماز، ئۇنىڭ ئۈستىدە گۈل-چېچەكلەر كەيپى-ساپالىق ئۈممەت سۈپىتىدا دولقۇنلىماقتا... قۇدرەت نىشانلىرى بولغان تاغلار ئىلاھىي ھۇزۇردا قىيام ھالىتىدە... بۇلۇتلار پەيزى-بەرىكەت مەنبىئى سۈپىتىدە سامادا ئايلانغان بىرەر دېڭىز.... شاماللار ئىلاھىي ئىلھامنىڭ غايىبانە خەۋەرچىلىرى...چاقماقلار قورقۇنچ ۋە ئۈمىدنىڭ ئۈچقۇنلىرى... گۈلدۈرماملار ۋە چاقماقلار قەھرى-غەزەپ سەلتەنەتىنىڭ پەرمانلىرى ۋە غەپلەتتىن ئاگاھلاندۇرغۇچى بومباردىمانلىرى ... كۆندۈزلەر، ئۇنىڭ نۇرىنىڭ كۆرىنىشى، كېچىلەر سىرلار ۋە ھېكمەتلەر تاماشاسى.... خۇلاسە جاھان جەزبە ئايەتلىرى بىلەن تولغان بىر تەجەللى ۋە سىرلار كىتابىدۇر. ئاللاھ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ قىلغان زىكرىنىڭ ئەمەلىي تەجەللىسى ئاۋازسىز قۇرئانغا ئوخشايدۇ.... قۇرئانمۇ كەلىمىلەر بىلەن تولغان بىر جاھان..... ئىنسان بولسا ھەر ئىككىسىنىڭ تارقىلىش مەنزىلىدە توپلانغان ئىلمۇ-ئىرپان مەركىزى ۋە تەجەللى ئابىدىسىدۇر.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قەلبىنىڭ نازۇكلىقىغا دائىر بىر مەنزىرىنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

بىر كېچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا:

"ئەي ئائىشە! رۇخسەت قىلساڭ، كېچىنى رەببىمگە ئىبادەت قىلىپ، ئۆتكۈزسەم" دېدى. مەن:

"خۇدا ھەققى! سېنىڭ بىلەن بىرلىكتە بولۇشنى خالايمەن. لېكىن سېنى خوش قىلغان نەرسىنى ھەممىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرىمەن" دېدىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئورنىدىن تۇرۇپ تاھارەت ئالدى ۋە ناماز ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ يىغلىدى، ئۇ شۇنداق يىغلىدىكى، كىيىم-كېچەكلىرى، ساقاللىرى، ھەتتا سەجدە قىلغان يەر چىلىق-چىلىق ھۆل بولۇپ كەتتى. ئۇ مۇشۇنداق بىر ھالەتتە تۇرىۋاتقاندا بىلال ئەزان ئوقۇش ئۈچۈن كەلدى ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ يىغلىغانلىقىنى كۆرۈپ:

”يا رەسۇلۇللاھ! ئاللاھتائالا سىزنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭىزنى كەچۈرۈم قىلغان تۇرسا، يەنە نېمىشكە يىغلايسەن؟“ دەپ سورىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

”ئاللاھقا كۆپ شۈكرى قىلغان بىر بەندە بولمايمەنمۇ؟ بۇ كېچە ماڭا شۇنداق ئايەتلەر نازىل بولدىكى، ئۇنى ئوقۇپ، بۇ ھەقتە تەپەككۇر يۈرگۈزمىگەنلەرنىڭ ھالىغا ۋاي!“ دېدى ۋە بۇ ئايەتلەرنى ئوقۇدى:

«شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، روشەن دەلىللەر بار، ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» (ئال-ئىمران سۈرىسى 190-191-ئايەتلەر)، (ئىبنى ھىببان، II، 386)

بۇ ئايەت نازىل بولغان كېچە، ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى ھەۋەسلەندۈرگىدەك كۆز ياش تۆكۈپ تاڭ ئاتقىچە يىغلىدى. ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن مۆئمىنلەرنىڭمۇ كۆز ياشلىرى مۇھەققەقكى پانى كېچىلەرنىڭ زىننىتى، قەبىر قاراڭغۇلۇقىنىڭ نۇرى، ئاخىرەتتىكى جەننەت باغچىلىرىنىڭ شەبنەم تامچىلىرىدۇر.

❁

ئاللاھتائالا رەھمەت قىلغان بەزى ئايلار، كۈنلەر ۋە كېچىلەر باركى، ئۇ چاغلار ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا نائىل بولۇشنىڭ پۇرسىتىدۇر. رەببىمىز بەرپا قىلغان سەمانىڭ كالىندارىدا 12 ئاينىڭ بەزىلىرىنى بەزىلىرىدىن ئۈستۈن قىلغان. ئاللاھنىڭ ئېيى سۈپىتىدە خاتىرىلىنىدىغان ”رەجەپ“ ئېيى بۇلارنىڭ بىرىدۇر.[10]

جاھىلىيەت دەۋرىدىمۇ بۇ ئايدا قىلىچلار غىلىپىدا تۇراتتى، قانلىق تۇقۇنۇشلارغىمۇ سۈكۈت پەردىسى تارتىلاتتى. ئىسلامىيەت كەلگەندىمۇ ”رەجەپ“ ئېيىغا كۆرسىتىلگەن بۇ ھۆرمەت ۋە تازىم داۋاملاشتى. بۇ مۇبارەك ئاي تۇنجى

10. بۇ ماقالە مۇبارەك 3 ئايلارنىڭ بېشى بولغان رەجەپ ئېيىغا توغرا كەلگەنلىكتىن بۇ تېمىغا ئالاقىدار كۆرۈلدى.

جۇمە كېچىسى پەرىشتىلەرنىڭ تىلى بىلەن "نەپلە " ۋە 27-كېچىسى "مىراج" دېيىلىپ، ئىككى قەدىر كېچىسى سۈپىتىدە شەرەپلەندۈرۈلدى.

بۇ كېچىلەرنى ئاللاھ رەسۇلىنىڭ مۇھەببىتى بىلەن زىنىنەتلەش ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزدىن بىرى بولىشى كېرەك. چۈنكى ئاللاھ رەسۇلىنىڭ مۇھەببىتى قەلبىمىزنىڭ سائادەت سەرمايىسىدۇر. ئۇنىڭغا مۇھەببەت بىلەن ئىتائەت قىلغان، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بەرگەن بەختىيارلار، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە نائىل بولغان پەيغەمبەرلەر، پاكىز قەلبلەر ۋە سالىھلار قاتارىغا قوشۇلغانلار مەڭگۈلۈك بەخت يولىغا ئاتلانغانلاردۇر.

ئاللاھتائالا قەلبىمىزنى شەرەپكە نائىل قىلغان بۇ مۇبارەك كۈن، كېچە، ئايلارنىڭ پەيزى ۋە بەرىكىتى بىلەن تولدۇرسۇن! رەسۇلۇللاھنىڭ نۇرى بىلەن يورۇتسۇن، ئۇنىڭ مۇھەببىتى بىلەن گۈزەللەشتۈرسۇن، بىزنى مەھشەردە رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بايرىغى ئاستىغا توپلىسۇن ۋە ئۇنىڭ شاپائىتىگە نائىل قىلسۇن.

مەملىكىتىمىز ۋە پۈتكۈل ئىسلام دۇنياسىنى ياخشىلىقلارغا، شان-شەرەپ ۋە بەرىكەتلەرگە ئېرىشتۈرسۇن!

ئى رەببىم! ئۇزۇن بىر غۇربەت ۋە يالغۇزلۇق ماكانىغا كېتىۋاتىمىز. ئۇ يەردە قۇياشىمىز ئىمان، دوستلىرىمىز پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلار، بەخت-سائادەت باغچىلىرىمىز ياخشى ئەمەللەر بولسۇن!

ئاللاھىم! بىزنى كائىنات ۋە ھادىسىلەرنى كۆڭۈل كۆزى بىلەن كۆرەلەيدىغان ھەقىقىي ئىدراك ئىگىسى بولغان بەندىلىرىڭ قىلغىن! "ئوقۇ!" دېگەن ئۇلۇق ئەمرىڭنىڭ قىسمەتلىرىدىن قەلبىمىزگە بىر نېسىۋە ئاتا قىلغىن. ئامىن!

قۇرئان ۋە تەپەككۇر

-2-

كۆڭلىمىز قۇرئان ھەقىقەتلىرىگە ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىگە ئىشتىياق ۋە مۇھەببەت بىلەن تولۇپ-تاشقان بولۇشى لازىم. چۈنكى قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىزنى مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەت ۋە ھىدايەت يولىغا دەۋەت قىلىدۇ. كىتاب ۋە سۈننەتنى قوغداش ۋە ئىجرا قىلىشنىڭ پەيغەمبەر ئامانىتى ئىكەنلىكىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەك.

قۇرئان ۋە تەپەككۇر (2)

ئىنسان يالغۇز سۆڭەك ۋە گۆشتىنلا تۈزۈلگەن بىر مەۋجۇدات ئەمەس. ئۇ يۇقىرى ئېستېتىك قىممىتى بار ئىجادىيەت، يەنى سەنئەتلىك مۆجىزىدۇركى، ئاللاھتائالا ئۇلۇق زاتىغا ئېرىشىش ئىستىداتىنى مەخلۇقلار ئىچىدە ئىنسانغا نېسىپ قىلغان. يارىتىلىشىدىكى شەرەپ ۋە خىسلىتىنى قوغداپ كامالەتكە ئېرىشكەن ئىنسان، ئىلاھىي پەيزلەرگە ئىگە بولغان، ئالەم ۋە ئىلمىي تەجەللىيلەرگە قايناق (مەنبە)، ياخشىلىقلارغا يول، كاتتا بىر قىيامەتتۇر. چۈنكى رەببىمىز ئىنساننى ئەڭ گۈزەل قىيامدا، يەنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە يارىتىلىش سۈپىتىگە ئېرىشتۈرگەن.

مۇنداق رەھمەتلەرگە ئىگە بولغان ئىنساننىڭ پانى ۋە ئامانەت مەۋجۇتلىغىنى گۇمان ۋە جاھالەت گىرداۋىدا زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىتىشى، تېخىمۇ ئېنىق ئېيتقاندا، ئۆزىگە ئازاپ كېپەنى توقۇشى نەقەدەر ئازاپ-ئۇقۇبەتلىك؟

ئىنسانلار نەپس ئۇقلىرىغا قارشى قويۇلغان ئىمتىھان نىشانلىرىدۇر. شۇڭا ھەر بىر يۇتۇمدا بىر بوغۇلۇش، ھەر بىر لوقمىدا بىر توسۇلۇش ئېھتىمالىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆمۈرنى قەلب ئويغاقلىقى ھالدا ئۆتكۈزۈش زۆرۈردۇر. چۈنكى ئۆمۈر پانى بىر ھاياتنىڭ ساناقلىق كۈنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۇرسەت كالېندارىغا ئوخشايدۇ. كۆرۈنمەس بىر قول ھەر كۈنى بىر ياپرىقىمىزنى يىرتماقتا ۋە ئەجەل شاماللىرىغا تاشلىماقتا.

ئۆتكەن كۈنلىرىمىز شاھىتلىرىمىز، ئىستىقبالدىكى كۈنلەر بولسا مېھمانلىرىمىزدۇر. مېھمان كۈنلىرىمىزگە ئېھتىياتچانلىق بىلەن تەييارلىق قىلىشىمىز زۆرۈردۇر. ئۆمۈرلەر ئەبەدىي ھۆججەتلەردۇر. ئىنسانلارنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىنى يېزىپ تۇرىدىغان كاتىپ پەرىشتىلەر قىلىنغان ئىشلارنى قىلچىمۇ خاتاسىز ھالدا خاتىرلەپ تۇرماقتا. ئۇ ھۆججەتلەر بىر كۈنى ئالدىمىزدا ئېچىلىدۇ ۋە:

اِقْرَاْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

(ئۇنىڭغا) «نامە ـ ئەمالىڭنى ئوقۇغىن! بۈگۈن ئۆزۈڭگە (يەنى بۇ قىلمىشلىرىڭغا) ئۆزۈڭ گۇۋاھ بولۇشۇڭ كۇپايە قىلىدۇ» دېيىلىدۇ.) (ئىسرا سۈرىسى 14 ـ ئايەت)

بىزنىڭ كىتابىمىزنىڭ يەنى ئەمەل دەپتىرىمىزنىڭ سىرتىدا، بىز ياشاۋاتقان يەر ئۈستىمۇ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىمىزگە بىر شاھىت سۈپىتىدە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا زۇۋانغا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلىدۇ:

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا

«بۇ كۈندە زېمىن ئۆزىنىڭ خەۋەرلىرىنى (يەنى ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىشلەنگەن ياخشى ـ يامان ئىشلارنى) مەلۇم قىلىدۇ.» (زەلزەلە سۈرىسى 4 ـ ئايەت)

ئىنشائاللاھ ئۇ كۈنى مۆئمىنلەر سۈپىتىدە ھەممىمىزنىڭ يۈزى ئاق بولۇر، بۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان بىزنى مۇنداق ئىستىقامەتلەندۈرىدۇ:

«ئۇلارنىڭ يانلىرى ئورۇن ـ كۆرپىدىن يىراق بولىدۇ (يەنى ئۇلار كېچىسى ئىبادەت قىلىپ ئاز ئۇخلايدۇ)، ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ (ئازابىدىن) قورقۇپ، (رەھمىتىنى) ئۈمىد قىلىپ ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ» (سەجدە سۈرىسى 16 ـ ئايەت)

«شۈبھىسىزكى، بىز پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن ئېغىر، قاتتىق كۈندىن قورقىمىز» (ئىنسان سۈرىسى 10 ـ ئايەت)

«ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابىدىن قورققۇچىلاردۇر. شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى (ئاللاھ ئەمىن قىلغاندىن باشقا ھېچبىر ئادەم ئۈچۈن) ئەمىن بولغىلى بولمايدىغان نەرسىدۇر» (مەئارىج سۈرىسى 27 ـ 28 ـ ئايەتلەر)

قۇرئان كەرىم ئۆزىنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئەمىن ھېس قىلغانلارنى ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە ئۇچرىغان جامائەت ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ:

«ئۇلار ئاللاھنىڭ مەكرىدىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغاندا ئاللاھنىڭ ئازاب نازىل قىلىشىدىن) قورقامدۇ؟ پەقەت زىيان تارتقۇچى قەۋملا ئاللاھنىڭ مەكرىدىن قورقمايدۇ» (ئەئراف سۈرىسى 99 ـ ئايەت)

ئىلاھىي رەھمەت ۋە ياردەمدىن ئۈمىدسىزلەنگەنلەرنىڭ بولسا كاپىر ئىكەنلىكى مۇنداق بىلدۈرىلىدۇ:

«... ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن نائۇمىد بولماڭلار، شۈبھىسىزكى، پەقەت كاپىر قەۋملا ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىدۇ...» (يۇسۇف سۈرىسى 87-ئايەت)

مۆئمىننىڭ قەلبى قورقۇ بىلەن ئۈمىد تۇيغۇسى ئارىسىدا بەندىچىلىك ھاياتى بىلەن تىترەيدۇ. قورقۇن بىلەن ئۈمىد تۇيغۇلىرى ئارىسىدىكى بۇ مۇۋازىنەتكە "قورقۇ بىلەن ئۈمىد ئارىسى" مەقامى تەبىر بولىدۇكى، مۆئمىن دائىما دۇئا، ئاجىزلىق ۋە ئىلتىجا ھالىدا بولۇپ، ئۆلۈم يېقىنلاشقىچە بۇ مۇۋازىنەت ۋە تەڭپۇڭلۇق ساقلاش مەسىلىسىدە قاتتىق دىققەت بىلەن ھەرىكەت قىلىشى لازىم. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«(ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورققان ۋە (رەھمىتىنى) ئۈمىد قىلغان ھالدا دۇئا قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر» (ئەئراف سۈرىسى 56-ئايەت)

شوڭلاشقا مۆئمىنلەر:

«... پەرۋەردىگارىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ (ئۇنىڭ) ئازابىدىن قورقىدۇ، پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن ساقلىنىشقا تېگىشلىكتۇر.» (ئىسرا سۈرىسى 57-ئايەت) ئايىتىدىكى تەرىپكە ئۇيغۇن تەپەككۇر بىلەن ياشىشى زۆرۈردۇر.

پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ بىلدۈرگەنلىرىنىڭ سىرتىدا ھېچ بىر كىشى ئۈچۈن قۇتۇلۇش كاپالىتى يوقتۇر. رەببىمىز بۇ ئەھۋالنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

(ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا لايىق رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار، پەقەت مۇسۇلمانلىق ھالىتىڭلار بىلەنلا ۋاپات بولۇڭلار) (ئال-ئىمران سۈرىسى 102-ئايەت) دېگەن.

ئاللاھ قورقۇسى قەلبلەرنىڭ بەخت-سائادەت نۇرىدۇر. قۇرئان كەرىمدە ئازاپ-ئوقۇبەت ۋە جەھەننەم خەۋەرلىرىگە دائىر ئايەت كەرىملەر ناھايىتى كۆپ. شۇنداق بولسىمۇ بەزى غاپىل كىشىلەرنىڭ:

"ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى، كەچۈرگۈچىدۇر، ئۇنى سۆيۈشكە ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭدىن قورقمىسىمۇ بولىدۇ" دەيدىغان ئىپادىلىرىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگەن:

«ئى ئىنسانلار! پەرۋەردىگارىڭلارغا (بۇيرۇقلىرىنى ئورۇنلاش، مەنئى قىلغان ئىشلاردىن چەكلىنىش بىلەن) تەقۋادارلىق قىلىڭلار، شۇنداق بىر كۈندىن قورقۇڭلاركى، (ئۇ كۈندە) ئاتا بالىسىغا ئەسقاتمايدۇ، بالىمۇ ئاتىسىغا ئەسقاتمايدۇ، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقىقەتەن ھەقتۇر، سىلەرنى ھەرگىز دۇنيا تىرىكچىلىكى مەغرۇر قىلمىسۇن، شەيتاننىڭ سىلەرنى ئاللاھنىڭ ئەپۇسىنىڭ كەڭلىكى بىلەن مەغرۇر قىلىشىغا يول قويماڭلار.» (لوقمان سۈرىسى 33-ئايەت)

يەنە بەزى غاپىللارنىڭ:

"سېنىڭ گۇناھىڭ مېنىڭ بولسۇن!" دېگەنگە ئوخشاش ئىپادىلەر بىلەن مەنىۋىي جەسۇرلۇقىنى كۆرسىتىپ، ئاخماقلارچە گۇناھ سادىر قىلىشى قاتتىق نادانلىقتىن ئىبارەت.

غاپىل بۇ دۇنيانىڭ راھىتى بىلەن مەسخۇشتۇر. ئۇ بۇ دۇنيانىڭ زوق-ھاياجىنى ۋە كەيپى-ساپاسى ئىچىدە ياشاشقا بېرىلىدۇ. سالىھ ۋە مۇتەپەككۇر كىشى بولسا دۇنيا ھاياتىنى غەنىيمەت بىلىدۇ. مەنىۋىي مەرتىۋىلەرگە ئېرىشىشنىڭ غەيرىتى ۋە ھاياجىنى ئىچىدە ياشايدۇ. غاپىل ئىلاھىي تەقدىر بىلەن پۈت تىپىشىدۇ ۋە ئىلاھىي تەقدىرگە قارشى ئىسيان كۆتۈرۈش بىلەن بولىدۇ. " نېمە سەۋەپتىن؟"، "نېمە ئۈچۈن؟" سوئاللىرىنى يىشەلمەي ئۆتىدۇ. ياخشى ۋە مۇتەپەككۇر كىشى بولسا ھېكمەتكە نەزەر سېلىشقا ۋە ھەقىقەتتە چوڭقۇرلىششقا تىرىشىپ، ھەقىقىي ھوزۇرنى مانا شۇنداق كۆرۈشكە كۈچ سەرپ قىلىدۇ ۋە بۇنىڭدىن رازى بولىدۇ.

بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ گويا ئۆزىنى ئاللاھدە بىر تەرىقەت ئەھلى ھېسابلاپ ھەرىكەت قىلىشى، تېخىمۇ توغرىسى قەلبى ۋە ھالىتى جەھەتتىن يېتىشەلمىگەن يۇقىرى مەرتىبىلەرنىڭ ئاساس ۋە سىرلىرىدىن خەۋىرى بولماستىن قۇرۇقتىن-قۇرۇقلا تىلىنى چايىنىشى، مەۋلانا، يۇنۇس ئەمرە ۋە ئۇلارنىڭ يازمىلىرىنىڭ مەقامىدا بولمىغان ھالدا:

"مەن جەننەتنىمۇ خالىمايمەن، جەھەننەمدىنمۇ قورقمايمەن. مەن ئاللاھنىڭ ئاشىقىمەن، ئۇنىلا ياخشى كۆرىمەن " دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ، سۈنئى ئىلاھىي ئاشىقلىقنى نامايان قىلىشى قەتئىي توغرا ئەمەس.

ئاللاھنىڭ نەزىرىدە پانى بولغان كىشى، قەلبىدە بۇ دۇنياغا ئائىت پۈتۈن يوللارنى ئېتىپ قويۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بارىدىغان يولنىلا ئوچۇق قويىدۇ ۋە ئۇ يول بىلەن مۇھەببەت ۋە ياخشى كۆرۈشنىڭ كەمالىتىگە ئېرىشىدۇ. شەيخ ئابدۇلقادىر جەيلانىينىڭ ئىپادىسى بىلەن بۇ ھالغا كەلگەن ئاشىق بەندىگە رەببى ئۇ قەدەر سۆيۈملۈككى، ئاسماندىن يەرنىڭ تەكتىگىچە بولغان پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ سۆيگۈسىنى ئۇنىڭ قەلبىدىن چىقىرىۋېتىدۇ. ھەممە شۇنداق چىقىرىۋېتىدۇكى، ئۇ ئاشىق بەندە نە بۇ دۇنيانى ۋە نە ئاخىرەتنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. ئۆزىدىنمۇ ئۆركۈش ھېس قىلىدۇ. يالغۇزلا رەببى بىلەن دوستلىششنى خالايدۇ. بۇ جەھەتتە خۇددى لەيلى بىلەن مەجنۇننىڭ ئەھۋالىدەك بىر ھال پەيدا بولىدۇ:

"ۋاقتى كېلىپ لەيلىنىڭ مۇھەببىتى بىلەن مەجنۇن بولغان ياش، خەلقتىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاشقا باشلايدۇ. مولچىلىق، بەرىكەتلىك يەرلەرنى تاشلاپ، چۆللەردە ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ ئارىسىغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. خەلقنىڭ پەخىرلىنىشى ياكى ناچارلىق قىلىپ قىلغان سۆزلىرىگە پەرۋا قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بىلەن سۆكۈتنى پەرق قىلماس ھالغا كېلىدۇ. بىر كۈنى ئۆزىدىن يەنى مەجنۇندىن سورايدۇ:

- سەن كىم؟

- لەيلى! دەيدۇ.

يەنە سورايدۇ:

- قەيەردىن كەلدىڭ؟

- لەيلىنىڭ يېنىدىن!

يەنە سورايدۇ:

- قەيەرگە كېتىۋاتىسەن؟

- لەيلىنىڭ يېنىغا!

مەجنۇننىڭ كۆزى ۋە كۆڭلى لەيلىگە بولغان ئاشىقلىقنىڭ شىددىتى تۈپەيلى پۈتۈن ئالەمنى كۆرەلمەس بولدى. قۇلاقلىرىمۇ لەيلىدىن باشقا ھەر قانداق كىشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماس بولدى." (ئابدۇلقادىر جەيلانى، فەتھۇر رەببانى، 284 ـ بەت)

مۆئمىن ئاللاھ جەللەجەلالۇھۇنى ئاشىقلىق تۇيغۇسى بىلەن تونىغان ۋە ئۇنىڭ نەزىرىدە پانى بولغان زامان، قەلبى پۈتكۈل مەۋجۇداتلاردىن بوشىغان ھالغا كېلىدۇ. يالغۇز ئاللاھقا بولغان ئاشىقلىق تۇيغۇلىرى بىلەن تولۇپ تاشىدۇ. دۇنيا ۋە ئىنسانىي ئارزۇلار ئۆمۈرنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئاشىق كۆڭۈل يالغۇزلۇقتا ۋە مىغ-مىغ ئادەملەر ئارىسىدا پەقەتلا رەببى بىلەن دوستلۇق ھالىتىدە بولىدۇ. «ئاللاھ سېنى بۇيرۇغاندەك توغرا يولدا بولغىن!...» (ھۇد سۈرىسى 112-ئايەت) دېيىلگەن بۈيۈك ئەمر ئىچىدە، يەنى ئىستىقامەتتە بەخت-سائادىتىنى تاپىدۇ. ئاللاھتائالا مۇشۇنداق بەندىسىنى چوڭقۇر ھەقىقەتلەردىن خەۋەردار قىلىدۇ.

ئاللاھتائالا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئىنسانلارغا " ئۆرنەك شەخس" سۈپىتىدە تەقدىم قىلغان. دېمەك، ئىنسان تاشلىۋاتقان قەدەملىرىنىڭ ھەر نوقتىسىدا مۆئمىنگە ئۆرنەك بولغۇچى پەقەتلا پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدۇر.

رىۋايەتتىن مەلۇم بولىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم، ئىنسانلىق تەبىئىتىنىڭ غەلبە نىشانى، نەۋرىلىرى ھەسەن بىلەن ھۈسەيىننى زىيادە ياخشى كۆرەتتى. بۇنىڭ ئۈستىگە جىبرائىل ئەلەيھىسسالام كەلدى ۋە ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن سورىدى:

- ئۇلارنى شۇنچىۋالا ياخشى كۆرەمسەن؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتتى:

- شۇنداق، ياخشى كۆرىمەن.

بۇچاغدا جىبرائىل ئەلەيھىسسالام مۇنداق بىر ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلدى:

- بۇلارنىڭ بىرى زەھەرلىنىدۇ، يەنە بىرى شېھىد قىلىنىدۇ.

بۇ سۆزدىن كېيىن، ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قەلبىدىكى كۆز نۇرى نەۋرىلىرىنىڭ مۇھەببىتىنى دەڭسەپ كۆردى. (ئابدۇلقادىر جەيلانى، فەتھۇر رەببانى، 314-بەت)

بۇ شۇنى كۆرسىتىدىكى، مۇھەببەتنى ئاللاھتىن باشقا مەۋجۇداتقا لايىقىدىن ئاشۇرىۋېتىش ئاللاھنىڭ نەزىرىدە قوبۇل قىلىنمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەگەر ئاللاھنىڭ شۇ مىسالدىكى ۋەقەگە ئوخشاش ئاگاھلاندۇرۇش ۋە توغرا يولنى كۆرسىتىشىگە نائىل بولمىغان بولسا خاتالىق سادىر قىلىپ گۇناھكار

بولۇپ قالاتتى. ئۇ هالدا مۇھەببەتتە چەكتىن ئاشۇرىۋەتمەسلىكنىڭ نەقەدەر ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى بۇ مىسالدىن چۈشىنىشىمىز ۋە ياخشى كۆرگەن ھەر نەرسىگە قەلبى مۇناسىۋىتىمىزنى دەڭسەپ كۆرۈپ، ئۇنى بۇت ھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلىشىمىز لازىم. چۈنكى بىز پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش قوغدۇلۇش ھالىتىدە ئەمەسمىز.

مۇھەببەتتە چەك ـ چېگرىسىنى تونۇشىمىز لازىمكى، ئۇ پەقەت ئاللاھتائالانى ئالاھىدە سۆيۈش بىلەن تۇگەللەنگەندىلا جائىز بولىدۇ. ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئۈمىد تۇيغۇلىرى ئۇيغۇن ھالدا داۋام قىلسا، قەلبلەر ئىمان سامالىرىنىڭ رەھمەت بۇلۇتلىرى بولىدۇ. چۈنكى ياخشى كۆرگۈچى دائىما ياخشى كۆرگىنىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويۇش قورقۇسى ۋە ياخشى كۆرگەن كىشىسىنىڭ مۇھەببىتىنى يوقۇتۇپ قويۇش قايغۇسى بىلەن ياشايدۇ.

قۇرئان كەرىمدە:

يَآ اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ

«(ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھ سىلەرگە (دۈشمىنىڭلارغا قارشى ياردەم بېرىدۇ، قەدەمىڭلارنى (ئۇرۇش مەيدانلىرىدا) بەرقارار قىلىدۇ.)» (مۇھەممەد سۈرىسى 7 ـ ئايەت)

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پۇرسەت دەملىرىمىزدە ئىمانىمىزنىڭ گۈزەل نامايانىدىلىرى بىلەن ئەمەل دەپتەرلىرىمىزنى ياخشى ئەمەللەر كۆرگەزمىسى ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن غەيرەت قىلىشىمىز لازىم. ئۇنۇتماسلىقىمىز لازىمكى، بىز مۆئمىنلەر ئاللاھنىڭ بىر مەرھەمىتى سۈپىتىدە، پەرىشتىلەرنىڭ سەجدە قىلىشى ئەمر قىلىنغان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىلىرى، ئىلاھىي ئىسىملار مەكتىۋىنىڭ ۋە مۇھەممەد مۇستاپا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئىلاھىي ھەقىقەت دەرسخانىسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى، قۇرئان بىلەن ھاياتقا ئېرىشكەن توغرا يولدا بىز.

شۇڭلاشقا كۆڭلىمىز قۇرئانىي ھەقىقەتلەرگە ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىگە ئىشتىياق ۋە مۇھەببەت بىلەن تولۇپ تاشقان بولىشى كېرەك. چۈنكى قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىزنى مەڭگۈلۈك بەخت ـ سائادەت ۋە ھىدايەت يولىغا دەۋەت قىلىدۇ. رەببىمىز

ئۆزىگە پاكىز قەلبىنىڭلا يېقىنلىشالايدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە. بۇ ئېتىبار بىلەن ئۇلارنىڭ دەۋىتىدىن ھېس-تۇيغۇسىز ۋە تەپەككۇرسىز قېلىش قۇلۇپلانغان قەلبلەرنىڭ غەپلەت ۋە ئازاپ ئوقۇبىتىدۇر. ئايەتتە مۇنداق دېيىلىدۇ:

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا

«(ئۇلار (ھەقنى تونۇش ئۈچۈن) قۇرئاننى پىكىر قىلمامدۇ؟ بەلكى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قۇلۇپ بار (شۇڭا ئۇلار چۈشەنمەيدۇ)» (مۇھەممەد سۈرىسى 24-ئايەت)

قۇرئان كەرىم بۇ تەپەككۇرنى ئۆزىنىڭ بۈيۈكلىگى ۋە تەڭداشسىزلىقى جەھەتتىنمۇ خىتاپ قىلىدۇ:

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ

لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

«(ئۇلار قۇرئان ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ ئەگەر قۇرئان (مۇشرىكلار بىلەن مۇناپىقلار گۇمان قىلغاندەك) ئاللاھتىن غەيرىنىڭ تەرىپىدىن بولغان بولسا، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن زىددىيەتلەرنى تاپقان بولاتتى.)» (نىسا سۈرىسى 82-ئايەت)

14 ئەسىردىن بۇيان مەۋجۇت بولغان قۇرئان كەرىمدە ئىلمگە، پەنگە قارشى زىددىيەت پەيدا قىلغان بىرەر ئايەتنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس. ئەكسىچە ھەر قايسى ئەسىرلەردە مەيدانغا كەلگەن كەشپىيات ۋە ئىجادىيەتلەر قۇرئان كەرىمنىڭ كۈچىنى يۈكسەلتمەكتە. قۇرئان كەرىم شۇنداق بىر مۆجىزىكى، ئۇ 1400 يىل بۇرۇنقى بىر بەدەۋىگىمۇ ئۇنىڭ ئىزدىگىنى ۋە تەلەپ قىلغىنىنى بېغىشلاپ، روھىنى راھەتلىتىدۇ ۋە ھاياتىنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە داۋاملاشتۇرۇش ھالىتىگە كەلتۈرىدۇ. كۈنىمىزدە ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىكى ئىلىم ئەرباپلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان مەلۇماتلارنى ۋاقتى كەلگەنسىرى ئايدىڭلاشتۇرۇش ئاساسىدا، ھەر كىمنى ھەيران قالدۇرۇپ، ئۆزىگە مايىل قىلماقتا. چۈنكى قۇرئاندا قىيامەتكىچە بولغان ۋە بولىدىغان پۈتۈن ئىلمي تەرەققىياتلارغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئەڭ مۇكەممەل بىلىملەر مەۋجۇت.

قۇرئاندىكى مۆجىزىۋى بايانلار، مەيدانغا كەلگەن ئىلمىي كەشپىياتلار بىلەن تېخىمۇ ئۇچۇق ئوتتۇرىغا چىقىدىغانلىقى ئايەتلەردە مەلۇم بولغان بىر مۆجىزە سۈپىتىدە ئاللاھتائالانىڭ ۋەدىسىدۇر. قۇرئاندىكى بۇ پەۋقۇلئاددە ئەھۋاللار، بۈيۈك ھەقىقەتلەرنىڭ ئىلاھىي ۋەدە دائىرىسىدە ۋاقتى كەلگەنسىرى ئەمەللىشىدۇ. ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«(ئۇلارغا بىز تاكى ئۇلارغا قۇرئانىنىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە، (ئاسمان - زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى (قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز، پەرۋەردىگارىڭنىڭ ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقى (سېنىڭ راستلىقىڭنىڭ دەلىلى بولۇشقا) ئۇلارغا كۇپايە ئەمەسمۇ؟)» (فۇسسىلەت سۈرىسى 53 - ئايەت)

بۇ ئىلاھىي بايان ئىستىقامىتىدە مىساللار ناھايىتى كۆپ. مانا بىر قانچە ئايەت كەرىم ۋە ئىلمىي ھەقىقەتلەر:

«ئى ئىنسانلار! ئەگەر سىلەر قايتا تىرىلىشتىن شەكلەنسەڭلار (گۇمانىڭلارنىڭ تۈگىشى ئۈچۈن ئەسلىدىكى يارىتىلىشىڭلارغا قاراڭلار)، بىز سىلەرگە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى) تۇپراقتىن، ئۇنىڭ ئەۋلادىنى (ئالدى بىلەن) ئابمەنىيدىن، ئاندىن لەختە قاندىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈلمىگەن پارچە گۆشتىن ياراتتۇق. بىز خالىغان ئادەمنى بەچچىدانىدا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرىمىز، ئاندىن سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ قارنىدىن) بوۋاقلىق ھالىتىڭلاردا چىقىرىمىز (ئاندىن سىلەرنى ئاستا - ئاستا كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدۇرىمىز)، سىلەر (كامالەت يېشى) قىران ۋاقتىڭلارغا يېتىسىلەر، بەزىڭلار ياشلىقىڭلاردا ۋاپات بولۇپ كېتىسىلەر، بەزىڭلار، (ئىلگىرى) بىلگەنلىرىنى كېيىن ھېچ نەرسىنى بىلمەس ھالىتىڭلارغا قايتۇرۇلۇشۇڭلار ئۈچۈن، ناھايىتى قېرىپ كەتكۈچە (ھايات) قالدۇرۇلىسىلەر، (ئاللاھتائالانىڭ ئۆلگەنلەرنىڭ قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان يەنە بىر دەلىل شۇكى) سەن زېمىننى قاقاس كۆرۈسەن، ئۇنىڭغا بىز يامغۇر ياغدۇرساق ئۇ جانلىنىدۇ ۋە كۆپۈشىدۇ، تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇندۇرۇپ بېرىدۇ.» (ھەج سۈرىسى 5 - ئايەت)

«بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن لايىنىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق. ئاندىن ئۇنى بىر پۇختا قارارگاھ (يەنى بەچچىدان) دا (جايلاشقان) ئابىمەنىي قىلدۇق. ئاندىن ئابىمەنىينى لەختە قانغا ئايلاندۇردۇق، ئاندىن لەختە قاننى پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق، ئاندىن ئۇنى (جان كىرگۈزۈپ) باشقا مەخلۇققا ئايلاندۇردۇق، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ (ھېكمەت ۋە قۇدرەت جەھەتتىن) ئۇلۇغدۇر.» (مۇئمىنۇن سۈرىسى 12 ـ 14 ـ ئايەتلەر)

كانادالىق پروفېسسور دوكتور كەيس لى مور ئېمبرىئولوگىيە (تۆرەلمىشۇناسلىق) ساھەسىدە يازغان ئەسىرىدە ئىنساننىڭ بالا ياتقۇسىدىكى سىرتقى يۈزلەرنى ئىزاھلىغاندىن كېيىن بۇ جەھەتتىكى مەلۇماتنىنى ئايەت بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئىلمنىڭ قۇرئان بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى، ھەتتا قۇرئان بەرگەن مىسال ۋە بايانلارنىڭ بىلەن دورىگەرلىك ئىلمىدىن كۆپ ئىلگىرى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان.

كەيس قۇرئاندىكى مەنى، لەختە قان ۋە پارچە گۆش تەبىرلىرىنىڭ، يەنى بۇ ئۈچ سىرت يۈزلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن ئويغۇنلىقى جەھەتتە دورىگەرلىك ساھەسىدە بۈيۈك بىر ئىسپات ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. مەنىنىڭ ھالىتى سۈپىتىدە ئىپادىلەنگەن سىرت يۈز ئىلمىي تەتقىقاتلارنىڭ پۈتكۈل ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىرىنىڭ ئاساسىدۇر. لەختە قان سىرت يۈزى ئەسلىسى ئۇيۇشقان قان ھالىتىدەدۇر. تۆرەلمىنىڭ پۈتكۈل ھايات ئالاھىدىلىگى بۇ لەختە ھالەتتىكى قاندا ساقلىنىدۇ. پارچە گۆش بولسا ئېزىلگەن گۆشتۇر. شەكىلگە قارىغاندا ئۇنىڭ خۇددى چايناپ ئېزىۋېتىلگەن گۆشكە ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇستىدە چىش ئىزلىرى بولىدۇ. بۇ تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە، كەيس قۇرئان كەرىم ۋە ھەزرىتى پەيغەمبەر ھەققىدە قاتتىق ھەيرانلىق تۇيغۇسىغا چۆمدۇ ۋە قۇرئاننىڭ 1400 يىل ئىلگىرىكى بۇ مۆجىزىسىنى بۈيۈك ئىشەنچ بىلەن تەستىقلاپ ئىسلام بىلەن شەرەپلىنىدۇ.

بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشايدىغان تەستىقلار قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىۋىي دەستۇر ئىكەنلىگى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

«ئىلىم بېرىلگەنلەر (يەنى ساھابىلەر ۋە كېيىنكى ئەمەل قىلغۇچى ئۆلىمالار) ساڭا پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان قۇرئاننىڭ شۈبھىسىز ھەق ئىكەنلىكىنى، (ئىنسانلارنى) غالىب، ھەمدۇساناغا لايىق ئاللاھنىڭ يولىغا باشلايدىغانلىقىنى بىلىدۇ.» (سەبەئ سۈرىسى 6-ئايەت)

بارماق ئىزىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم ساھەسىمۇ بارماق ئۇچچىنىڭ ئۆمۈر بويى ئۆزگەرمەيدىغانلىقى، بىر ئىنساننىڭ بارماق ئۇچىنىڭ يەنە بىر ئىنساننىڭ بارماق ئۇچىغا زادىلا ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇ سەۋەپتىن بىخەتەرلىك ۋە قانۇنچىلىقتا ئەڭ ئىشەنچلىك كىملىك ئېنىقلاش بارماق ئۇچى ئىزى بىلەن بېكىتىلمەكتە. بۇ ھەقىقەت 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا كەشىپ قىلىنىپ، پايدىلىنىشقا باشلىدى. ھالبۇكى، قۇرئان كەرىم:

«ئىنسان (يەنى كاپىر) بىزنى ئۆزىنىڭ (چىرىپ تارقىلىپ كەتكەن) سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلالمايدۇ دەپ گۇمان قىلامدۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇنىڭ سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلىمىز)، ئۇنىڭ (ئەڭ ئىنچىكە، ئەڭ نازۇك بولغان) بارماقلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيمىز.» (قىيامەت سۈرىسى 3-4-ئايەتلەر) دەپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، بارماق ئۇچىنىڭ نازۇك (ئىنچىكىلىك) لىقىغا دىققىتىمىزنى تارتىدۇ.

قۇرئان ھەر زامان ئالدىدا بولۇپ، ئىلىم ئۇنىڭ كەينىدىن كەلمەكتە. قۇرئاندا مۇنداق دېيىلىدۇ:

«ئېيتقىنكى، «ئىنسانلار، جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ» (ئىسرا سۈرىسى 88-ئايەت)

چۈنكى قۇرئان ئاجىز بىر ئىنساننىڭ ئىلمى ئەمەس، بەلكى بۇ دۇنيادىكى پۈتكۈل ئىلىملەرنىڭ قائىدىسىنى بەرپا قىلىپ ئىنسانلارغا ئاتا قىلىنغان ئاللاھتائالانىڭ ئىلمىدۇر. ئەينى ۋاقىتتا ئىلمي كەشپىياتلارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ۋاستە بولغان ئىدراكلارنى ياراتقانمۇ ئۇ كالامنىڭ ئىگىسى ئاللاھ تائالادۇر.

بارلىق پەيغەمبەرلەر ۋە ئەۋلىيالار ئىلمىنى قۇرئان ھەقىقىتىدىن ئالىدۇ. شۇڭلاشقا بۇرۇنقى ئىلاھىي كىتابلارنىڭ مەزمۇنلىرىمۇ قۇرئان كەرىم ئىستىقامىتىدىدۇر. قانداقلىكى بولمىسۇن، ئىنسان ئالەمنىڭ كىچىك بىر

مودېلىدۇر. قۇرئانمۇ ئەينى شەكىلدە پۈتكۈل ئالەمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر ئىلاھىي كىتابتۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلىملەر ماكان ۋە زامان بىلەن باغلىق بولماستىن داۋاملىلىقا ۋە پۈتكۈل زامانلاردا قوللىنىشچانلىقا ئىگە.

ۋەلىلەر بۇ ئىدراك بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزىدىن ھەتتا ھەر بىر ھەرپىدىن بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان سىرلىق مەلۇماتلارغا ئېرىشىدۇ. يەنە ئاللاھ دوستلىرى پۈتۈن ئىلمىنىڭ ۋە تەلەپ قىلغان پۈتكۈل ئەسەرلىرىنىڭ قۇرئان نۇرىدىن بىر نامايەندە ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

❀

بۇ يەردە بۇ ۋەسىلە بىلەن شۇنىمۇ ئالاھىدە نەزەردە تۇتماقچىمىزكى، كۆڭىمىز ئۆتىۋاتقان ئاي كىرىشى بىلەن پەيزىنى سۈرىدىغان مېراج كەبى قىممەتلىك بىر كېچىنى ئۆز ئىچىگە ئالماقتا [11].

ھىجرەتتىن بىر يېرىم يىل ئەۋۋەل ۋە رەجەپ ئېيىنىڭ 27-كېچىسىدە بارلىققا كەلگەن "ئىسرا" يەنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ مەككىدىكى مەسجىدى ھەرەمدىن قۇددۇستىكى مەسجىدى ئەقساغا قىلغان سەپىرى "مېراج" يەنى چەكسىز ساماۋارغا يۈكسىلىشى، زامان ۋە ماكان بىلەن مۇناسىۋەتسىز ھالدا بارلىققا كەلگەن ئىلاھىي نامايەندە.

قۇرئاندا بۇ سەپەر مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

«ئاللاھ (بارچە نۇقسانلاردىن) پاكتۇر، ئۇ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) قۇدرىتىمىزنىڭ دەلىللىرىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، بەندىسىنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى) بىر كېچىدە مەسجىدى ھەرەمدىن ئەتراپىنى بەرىكەتلىك قىلغان مەسجىدى ئەقساغا ئېلىپ كەلدى. ھەقىقەتەن ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر.»

باشقا بىر ئايەتتە بۇ ئىلاھىي سەپەردىكى ھېكمەتلىك نامايەندە مۇنداق بايان قىلىنماقتا:

11. بۇ يازمىنىڭ ئېلان قىلىنغان ۋاقتى رامىزان ئېيىنىڭ قەدىر كېچىسىگە توغرا كەلگەنلىكتىن بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك دەپ قارالدى.

«(ئۇ) سىدرەتۇلمۇنتەھانى[12] (ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ نۇرى) قاپلىغان چاغدا (كۆردى). (پەيغەمبەر) نىڭ كۆزى (ئوڭ ـ سولغا) بۇرالمىدى، (كۆزلەنگەن نەرسىدىن) ئۆتۈپ كەتمىدى.[13] شۈبھىسىزكى، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ (قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بۈيۈك ئالامەتلەرنى) كۆردى.» (نەجم سۈرىسى 16 ـ 18 ـ ئايەتلەر)

مىراج ۋەقەسى پۈتۈن تەنتەنىسى بىلەن تەپەككۇر قىلىنغاندا شۇنى چۈشىنىشكە بولىدىكى، كېچىنىڭ ناھايىتى قىسقا مۇددەتتە ئۆزگىرىشىدىن ئىبارەت ئىلاھىي نامايەندە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز قۇدرىتىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى كۆزى بىلەن كۆرۈشى ئۈچۈن پەيدا قىلىنغان " ئىككى سۆيۈلگۈچى" نىڭ كۆرۈشمىسىدۇر. بۇ ئىلاھىي تەكلىپ ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشنىڭ چوڭقۇر ھېكمەتلىرى، پەۋقۇلئاددە ئىنچىكىلىك ۋە گۈزەللىكلىرى، ئەقلىنىڭ چەك ـ چېگراسى ۋە ئىنسان مەنتىقىسىنىڭ چېگراسى ئىچىدە لايىقىدا چۈشىنىپ يېتىشتىن كۆپ ئۇزاقتا.

بۇ جەھەتتىن بۇ سەپەرنىڭ ھېكمىتى، بىلدۈرۈلگەن چەكلىك مەلۇماتلارنىڭ سىرتىدا ئىككى سۆيۈلگۈچى ئارىسىدا بىر سىر سۈپىتىدە قالغان.

بۇ مۇبارەك كېچىدە، شاھادەت بارماقلىرىغا ئوخشاش ئىگىز، ھەيۋەتلىك مۇنارىلىرىمىزدا پارقىرايدىغان چىراقلار، ئۇ كېچىنىڭ ئۇلۇغلىقىدا كۆنىمىزدە ئەكس ئەتكەن نۇرلۇق نىسۋىلەر ۋە ئىلاھىي ھەدىيەلەر ئىكەنلىكىنى ئېسىمىزدىن چىقارمايلى.

مىراج كېچىسىنىڭ ئۈممەت ئۈچۈن ئەڭ ئۇلۇق خاتىرىسى بولسا شۈبھىسىزكى نامازدۇر. ناماز دىنىنىڭ تۈۋرىكى، كۆزلەرنىڭ نۇرى، سانسىزلىغان قەلبلەرنىڭ بىرلەشتۈرگۈچىسى، بىزنى يوقتىن بار قىلغان ئاللاھ بىلەن كۆرۈشتۈرگۈچى، قىسقىسى مۆئمىن كۆڭۈللەرنىڭ مىراجىدۇر. ئاللاھقا بەندە ۋە رەسۇلىغا ئۈممەت بولغان ھالدا ھەر بىرىمىز مۇستەقىل مىراج زامانىنى ئۆتكۈزەلەيدىغان ئىستىداتقا ئىگە. بەندىچىلىك ھاياتىنىڭ مىراجىنىڭ بولۇپمۇ

12. سىدرىنى ئوراپ قاپلىغۇچىنىڭ پەرىشتە ياكى ئاللاھنىڭ نۇرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا رىۋايەتلەر بار.
13. ئايەتتىكى بۇ ئىپادىلەر "پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم رەببىگە ئۆزىنى ئو قەدەر بېغىشلىغان ئىدىكى، ئاسماندىكى پەرىشتىلەر ۋە روھلار ئالىمىدە تاماشا قىلغان سانسىز گۈزەللىكلەر ئۇنى مەشغۇل قىلمىدى " دەپ تەپسىر قىلىنماقتا.

ناماز بىلەن ئەمەللىشىدىغانلىقىغا دائىر ئۇچۇق ئىشارەتلەر مەيدانغا كەلمەكتە. شۇڭلاشقا نامىزىمىزنىڭ كەيپىياتىمۇ مىراجلىرىمىزنىڭ سەۋىيە ئۆلچەملىرىدۇر. بۇ مىراجلارغا يەنى بۈيۈك ئۇچرۇشۇش سەپىرىگە كۆندە بەش ۋاقىت دەۋەت قىلىنىۋاتىمىز.

ئاللاھتائالا بۇ مۇ مۇبارەك كېچىنى ئۈممەت ئۈچۈن بەخت-سائادەت مەنبەسى قىلسۇن.

ئاللاھىم! بىزگە رەھمىتىڭنى ياغدۇرىدىغان ئىستىقامەت نېسىپ قىل، بىزنى نەپسانى دۇنيا دېڭىزىدا بوغۇلۇشتىن ساقلىغىن (قوغدىغىن). ئەي ئەپۇ قىلغۇچى رەببىمىز! بىزگە ھەقىقەتنى چۈشىنەلەيدىغان ئىدراك ۋە ئاڭلىقلىق ئاتا قىل، قەلبىمىزنى مۇھەببىتىڭ بىلەن تولدۇر!

ئاللاھىم! بىزنى قۇرئان ئىلمى بىلەن زىننەتلە. ئۇنىڭ چەكسىز تەپەككۇر مۇھىتىدا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھەببەت گۈلشىنىدە كۆڭۈللىرىمىزنى جانلاندۇرغىن، سېنىڭ ئۇلۇغ دەرگاھىڭغا پاك-پاكىز قەلبىمىز بىلەن كېلەيلى! ئامىن!

قۇرئان ۋە تەپەككۇر
-3-

زەررىچىلىك بىر تال چىنار ئۇرۇغىنىڭ مۇنبەت تۇپراقنىڭ ۋاستىسى بىلەن يوغان بىر تۈپ دەرەخ ھالىتىگە كېلىپ، غايەت زور كۆركەم كۆرۈنىدىغان بولغىنىدەك، بىزنىڭ تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇلىرىمىزنىڭ قۇرئان ئارقىلىق جانلىنىپ كۈچىيىشى نەتىجىسىدە ئېرىشىدىغان قەلبى تۇيغۇ ۋە ھەقىقەتلەر نەقەدەر دەبدەبىلىك؟! بۇ ئېتىبار بىلەن ئەگەر قۇرئاننىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس پەيزى ۋە رەھبەرلىكى بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا بىزنىڭ تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇلىرىمىز، گويا مۇنبەت تۇپراقتىن مەھرۇم قالغان بىر تال قۇرۇق ئۇرۇقتەك بولۇپ قالاتتى.

قۇرئان ۋە تەپەككۇر (3)

ئىنساننى بەندىچىلىكى بىلەن ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئۇرۇنلىيالايدىغان قىلغان ئاللاھ، ئاسماندا ۋە يەردە نېمە بولسا ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇپ بەرگەن[14] ۋە بۇ بەندىچىلىكنى چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇ بىلەن داۋاملاشتۇرالىشى ئۈچۈن ئىنساننى تەپەككۇر ئىستىدادىدەك ھېس-تۇيغۇلار بىلەن زىنىنەتلىگەن. يەنە ئىنساننى ئىماندا كامالەتكە ئېرىشىپ ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشالايدىغان بولۇشى ئۈچۈنمۇ "ئەڭ گۈزەل ئۆرنەك ۋە رەھبەر شەخس" سۈرىتىدە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ رەھمەت ئاتا قىلغان.

پەيغەمبەرلەر ۋاستىسى بىلەن ئەمىلىلەشكەن ئىلاھىي ياردەم، ئاخىر زامان نەبىسى ۋە ئۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن پۈتۈن ئىنسانلارغا رەھمىتى بىلەن ئەۋەتىلگەن قۇرئان بىلەن ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە كەلگەن.

ئۈستىمىزدىكى شۇنچىۋالا نېمەتلەرگە قوشۇلۇپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئۈممەت بولغانلىقىمىز ھەم قۇرئانغا ئېرىشكەنلىكىمىزگە يارىشا ئاللاھتائالاغا چەكسىز شۈكۈر قىلىش بۇرچىمىز بار. چۈنكى زەررىچىلىك بىر تال چىنار ئۇرۇغىنىڭ مۇنبەت تۇپراقنىڭ ۋاستىسى بىلەن يوغان بىر تۈپ دەرەخ ھالىتىگە كېلىپ غايەت زور كۆركەم كۆرۈنىدىغان بولغىنىدەك، بىزنىڭ تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇلىرىمىزنىڭ قۇرئان ئارقىلىق جانلىنىپ كۈچىيىشى نەتىجىسىدە ئېرىشىدىغان قەلبى تۇيغۇ ۋە ھەقىقەتلەر نەقەدەر دەبدەبىلىك؟! بۇ ئېتىبار بىلەن ئەگەر قۇرئاننىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس پەيزى ۋە توغرا يول كۆرسەتكۈچىلىكى بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا بىزنىڭ تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇلىرىمىز، گويا مۇنبەت تۇپراقتىن مەھرۇم قالغان بىر تال قۇرۇق ئۇرۇقتەك بولۇپ قالاتتى. شۇڭلاشقا بىز بەندىلەر ئۈچۈن قۇرئان سايىسىدا ئەمىلىلەشكەن ئىلاھىي ئىكرامنىڭ بۈيۈكلىگى ۋە ئۇلۇغلىقىنى ئىدراك قىلىشتىن

14. قاراڭ، جاسىيە سۈرىسى 13-ئايەت

تېخىمۇ بۈيۈك بىر نېمەت يوقتۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئاسترونومىيە دەۋرى بولغان 21-ئەسىردە ئىلاھىي تەبلىغدىن مەھرۇم ئىپتىدائىي قەۋملەرنىڭ تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇسى بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان سەۋىيەسىزلىكى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرسەتمەكتە. تېخىچە قارىمۇ-قارشى دىنلارغا مەنسۇپ مىليونلىغان ئىنسان، ھەتتا تاشتىن ياسالغان بۇددا ھەيكەللىرىگە چوقۇنغان بۇتپەرەستلەرنىڭ، ئاجىز بولغان بىر ھايۋان (كالا) نى مۇقەددەس بىلگەن ھىندۇلارنىڭ ۋە مۇشۇنداق ئاجىز مەۋجۇدىيەتلەرنى ئىلاھ قىلىۋالغان مىليونلىغان ئىنسانلارنىڭ بارلىقى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نېمىتىنىڭ بۈيۈكلىگىنى چۈشىنىپ يېتىشىمىز ئۈچۈن ئىبرەتلىك مەنزىرىلەر ئەمەسمۇ؟ لېكىن بۇنىڭدىنمۇ ئېچىنىشلىق بولغىنى، ئىمان نېمىتىگە ئېرىشىپمۇ يەنە ئارىغا كىرگەن نەپسانىي سەۋەپلەر بىلەن ئاللاھنىڭ ياگراق ساداسىنى ئاڭلىماسلىق ئېغىر گاسلىقتۇر! ھەر دەۋردە مەۋجۇت بولىدىغان مۇنداق كىشىلەر ئۈچۈن قۇرئاندا:

«ئۇلار گاستۇر (يەنى گاس ئاڭلىمىغاندەك، ياخشىلىقنى ئاڭلىمايدۇ)، گاچىدۇر (يەنى گاچا سۆزلىيەلمىگەندەك، ياخشى ئىشنى سۆزلىيەلمەيدۇ)، كوردۇر (يەنى كور بولۇپ قالغاندەك، توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)....» (بەقەرە سۈرىسى 18-ئايەت) دېيىلمەكتە.

بۇ ئېتىبار بىلەن ئاللاھتائالا ئەمرىگە قارىتا مۆئمىنلەرنىڭ ھوشيار، پاراسەتلىك ۋە چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇلۇق بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال قۇرئاندا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا

«(ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ (يەنى ئۇنى بېرىلىپ ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ)» (فۇرقان سۈرىسى 73-ئايەت)

مۇنداق بىر دەۋردە بىر مۆئمىن ئۈچۈن ئىككى ئەھمىيەتلىك ۋەزىپە بار:

بىرى، قىيا تاشلارنىڭ يوچۇقلىرى ئارىسىدا ياشىرىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن قىممەتلىك گۈل-چېچەكلەردەك، ئىگە بولغان نېمەتنىڭ قىممىتىنى بىلىپ، شۈكۈر قىلىش ھېسسىياتىدا بولۇش. ئىككىنچىسى بولسا، بۇ ئىلاھىي رەھمەت ۋە ئىكراملارنىڭ تەبىئىي ھالدا مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ، ئاللاھ

ۋە ھەقىقەتتىن مەھرۇم قالغانلارغا ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئۇ ھەقىقەتلەرنى تەبلىغ قىلىشتا غەيرەتلىك بولۇش.

بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.» (ئال-ئىمران سۈرىسى 104-ئايەت)

«ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ تەۋھىدىگە ۋە تائىتىگە) دەۋەت قىلغان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ۋە «مەن ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېگەن كىشىدىنمۇ ياخشى سۆزلۈك ئادەم بارمۇ؟» (فۇسسىلەت سۈرىسى 33-ئايەت)

تەبلىغ قىلىش غەيرىتىنىڭ ئارزۇ قىلىنغان نىسبەتتە سەمەرەلىك بولىشى ئۈچۈن قۇرئاننىڭ چەكسىز مەزمۇنلىرى ھەققىدە ھەر زاماندىكىدىن تېخىمۇ كۆپ كۆڭۈل ۋە زېھىننى ئىشقا سېلىش ۋە قۇرئان بىلەن ئىستىقامەتلىنىپ، قۇرئان ئەخلاقىنى ئۆزلەشتۈرۈش شەرتتۇر. بۇ شۇنداق دېمەكتۇركى، قۇرئان كەرىمنىڭ چەكسىز روھىيەت ۋە مەزمۇنلىرى ھەققىدە تەبىئەت ئالىملىرىنىڭ ماددىي ئالەمنى تەتقىق قىلىشتىكى ئەقىل ۋە غەيرىتىنىڭ ئۈستىدە بىر غەيرەت ۋە ئەقىل ئىگىسى بولۇشقا مەجبۇرمىز.

پۈتكۈل ماتېرىيالىستىك قاراشلارنىڭ ئىنسانلارنى پەس كۆرۈش ۋە چۈشكۈنلۈككە دۇچ كەلتۈرۈشتىن باشقا نەتىجىسى يوقلىقى مەلۇمدۇر. بۇ ۋەھىملىك ئاقىۋەتنىڭ سەۋەبى ئىنسان ھەقىقەتنى پەقەتلا ئەقىل بىلەن ئۆلچەشتىن كېلىپ چىققان. قۇرئان بولسا ۋەھىي بىلەن قەدىر-قىممەتكە ئېرىشكەن ئەقىل ۋە ئىشارەت بىلەن ئۇن ئالتە قېتىم «يآ أُولِي الْأَلْبَابِ»، يەنى «ئەي ئەقىل ئىگىلىرى» دەپ خىتاب قىلىپ، كۆپ قېتىم: «ئەقلىڭىزنى ئىشقا سالمامسىز، ئويلانمامسىز، تەپەككۇر قىلمامسىز؟» دېگەن شەكىلدە ئاگاھلاندۇرماقتا.

پۈتكۈل ئىلىملەرنىڭ ئالدىدا تۇرغان قۇرئان، ئىنسانى تەپەككۇر ۋە چوڭقۇر تەتقىق قىلىش مەيلىنى قايىل قىلىش جەھەتتە قىيامەتكىچە بولغان، ھەر كۈندە يېڭى كەشپىياتلارغا پەيزىلىك بىر مەنبە بولغانلىق ھەقىقىتىنى ئوتتۇرىغا قويماقتا.

بىز قۇرئان مۇكەممەللىگىنى ئىسانىيەتكە ئىزاھلاش ۋە ئاگاھلاندۇرۇش جەھەتتە يېتەرسىز قالغانلىقىمىز ۋە ئۆلگە بولالمىغانلىقىمىزنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئويلاپ، ئەندىشە قىلىشىمىز كېرەك. بۈنىڭغا ئەگىشىپ ئەسىرلەردىن بېرى مەيدانغا كەلگەن ئىلمى كەشپىياتلار بىلەن مىليونلارچە قېتىم قۇرئان ئىسپاتلىنىۋاتقان ئىكەن، بۇ ھەقىقەتنىڭ ئىمان ئېيتىشنى تەقەززا قىلىدىغانلىقىنى، دەۋرىمىزنىڭ ھەر خىل ۋاستە ۋە ئىمكانلىرى بىلەن لايىقىدا ئېلان قىلالمىساق، دۇنيانىڭ ھەر قايسى يەرلىرىدە ياشاۋاتقان غەپلەت ئىچىدىكى ئىنسانلار بىزدىن ئىلاھىي ھۇزۇردا داۋاچى بولىدۇ. بۇ ئەھۋال بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزنى ئېغىرلاشتۇرىدۇ. چۈنكى دىنىنىڭ مېتافىزىك ھەقىقىتىنى ئىزاھلاش ۋە ئىسپاتلاشتا دەۋرىمىزنىڭ كۆپلىگەن ئىلمى كەشپىياتى ئىلگىرىكى دەۋرلەرگە سېلىشتۇرغاندا نۇرغۇن قولايلىقلار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

كائىناتتىكى بەزى ھەقىقەتلەر، ئىلمىي سەۋىيە مەلۇم دەرىجىگە كەلگەندە ئىزاھلىنالايدىغان شەكىلدە قۇرئاندا مەۋجۇتتۇر. يەنى قۇرئان قىيامەتكىچە ھەر دەۋرنىڭ ئىلمىي سەۋىيەسى ۋە ئېھتىياجىغا قارىتا ھەقىقەتلەرنى كۆرگەزمە قىلىدۇ. شۈبھىسىزكى، بۇ ئەھۋال ئىلاھىي مەرھەمەتنىڭ ئىجابىدۇر.

چۈنكى ئىنسان يارىتىلىشىدىكى ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلەر، تىببى كەشپىياتلار، ئاسمان-زېمىندىكى زېھنىنى ھەيران قالدۇرىدىغان نىزام ۋە پروگرام قاتارلىق كۆپلىگەن ھەقىقەتلەر ئىلمىي جەھەتتىن كەشپ قىلىنىشتىن ئىلگىرى قۇرئاندا ئوچۇق ۋە ئاشكارا ئىپادىلەنگەن بولسا، ئىنسانلار ئۇ ۋاقىتتىكى ئەقلىي، ئىلمىي سەۋىيەسىگە قاراپ، بۇنى تەستىقلاپ، ئىمان ئېيتىشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى.

بۇ جەھەتتىن قۇرئان قازدۇقچا خەزىنە چىقىدىغان قەدىم توپراققا ئوخشايدۇ. يېتەركى، ئۇنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنى ھەققىدە لايىقىدا زېھنىمىزنى ئىشلىتىپ، ئۇنى كۆڭۈل كۆزى بىلەن ئوقۇشقا تىرىشايلى.

كائىنات كىتابى بىلەن چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇغا قاپلىنىپ، دۇنيانىڭ ھېكمەت ۋە سىرلىرىنى مۇلاھىزە قىلىش، پەقەت ۋە پەقەت كۆڭۈل ئەھلىنىڭ تەپەككۇرى سايىسىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. رەببىمىز تۆۋەندىكى ئايەتتە پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى بۇ خىل تەپەككۇرغا چاقىرىدۇ:

«ئۇلار زېمىندا سەير قىلمىدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (يەنى سەير قىلىپ) چۈشىنىدىغان دىللارغا ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلارغا ئىگە بولمىدىمۇ؟ ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، قەلبى كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ)» (ھەج سۈرىسى 46-ئايەت)

«يەر يۈزىدە بىر - بىرىگە تۇتىشاڭغۇ قىتئەلەر بار ۋە تۈرلۈك زىرائەتلەر بار، كۆپ شاخلىق بولغان ۋە كۆپ شاخلىق بولمىغان (بىر ئۇرۇقتىن بىر قانچە تال ئۈنۈپ چىققان، بىر ئۇرۇقتىن پەقەت بىر تال ئۈنۈپ چىققان) خورما دەرەخلىرى بار، (ئۇلارنىڭ ھەممىسى) بىر خىل سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن تەمدە ئارتۇق قىلىمىز، بۇلاردا چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار» (رەئد سۈرىسى 4-ئايەت)

ھەقىقىي بىر مۆمىن بولۇش، كۆڭۈلنى ھەرىكەتكە كەلدۈرۈپ، كۆڭۈلنىڭ تەپەككۇر ۋە سۆيگۈ ئىشتىھاسىنى ئويغىتىش بىلەن باشلىنىدۇ.

ئىنساننى ئىنسان قىلغان ئەقىل ۋە قەلب فونكسىيىسىدۇر. پەقەت ئەقىلگىلا يۈزلىنىپ، قەلب دۇنياسىغا سەل قارالغاندا، بەلكىم ياخشى بىر دۇنيا ئادىمى بولۇشى مۇمكىن. لېكىن نازۇك، غەمگۈزار بىر مۆمىن بولۇش ئۈچۈن قەلب خېمىردەك يۇمشىشى، نازۇكلىشىش ۋە چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن بېزىنىشى زۆرۈردۇر. قەلبى بۇ ھالەتتە سوققان بىر مۆمىن ھەر نەرسىنى "ھال تىلى" بىلەن ئىپادىلەيدۇ. ئىنساننىڭ ئۆزىدىن باشلاپ، يۈزى، كۆزى، ئۈستى- بېشى كۆرگەزمە يېرىدۇر. بارلىق مەۋجۇداتلاردا "ھال تىلى" دەپ ئاتالغان بىر تىل باركى، ھەر نەرسە بۇنىڭ بىلەن بايان قىلىنىدۇ.

تۇغۇلما ئەما بىر كىشىنىڭ كۆزى توساتتىنلا ئېچىلسا قانچىلىك دەھشەتكە چۈشۈپ قالار. تەبىئەتتىكى دېڭىز، دەل- دەرەخ ۋە ھەر خىل قۇشلارنى كۆرۈپ، قانچىلىك ھەيران قالار. ھېچ كۆرۈپ باقمىغان نەرسىلەر... «رەببىم نېمە دېگەن گۈزەل ياراتقان» دەپ، ھەيران قىلىشى مۇمكىن. بۇ خىل مىڭلارچە گۈزەللىكلەرنى كۆرۈپ تۇرىدىغان ئىنسان ئەۋلادى بۇلارنى پەرق قىلماي، چوڭقۇر ۋە ئىنچىكە مۇلاھىزە قىلىشنى خىيالمۇ قىلماي، بۇ نەرسىلەرنى خۇددى

بەرىكەتلىك ئاپرىل يامغۇرى ئۆزىدىن ئېقىۋاتقان بولسىمۇ. ئۇنىڭدىن ھېچ بىر نەسىبىنى ئالالمىغان قىيا ـ تاغلاردەك، غەپلەتتە ئۆتۈپ كېتىدۇ.

قۇرئان ئايەتلىرى بىزنى گۈزەللىك بىلەن سەگەك بولۇشقا دەۋەت قىلىدۇ:

«كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھنىڭ بۇلۇتتىن (كۆكتىن) يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرۈشىدە ۋە شاماللارنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىدا، چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار» (جاسىيە سۈرىسى 5 ـ ئايەت)

«ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر ئالامەت كېچىدىن ئىبارەتكى، ئۇنىڭدىن كۈندۈزنى ئايرىۋېتىمىز ـ دە (يەنى كۈندۈزنىڭ نۇرىنى يوق قىلىۋېتىمىز ـ دە)، ئۇلار شۇھامان قاراڭغۇدا قالىدۇ. كۈن بەلگىلەنگەن جايىغا قاراپ سەير قىلىدۇ، بۇ، غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئالدىنئالا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىللەرنى بەلگىلىدۇق، ئۇ (ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا) خورمىنىڭ قۇرۇپ قالغان شېخىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. كۈننىڭ ئايغا يېتىۋېلىشى (يەنى ئىككىسىنىڭ جەم بولۇپ قېلىشى)، كېچىنىڭ كۈندۈزدىن ئېشىپ كېتىشى (يەنى ۋاقتى كەلمەستىن كۈندۈزنىڭ ئورنىنى ئېلىشى) مۇمكىن ئەمەس، ھەر بىرى پەلەكتە ئۈزۈپ تۇرىدۇ» (ياسىن سۈرىسى 37 ـ 40 ـ ئايەتلەر)

«بىز ئىنسانلارغا (قۇرئاندا ئۇلارنىڭ زېھنىگە يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن) بايان قىلغان بۇ تەمسىللەرنى پەقەت ئىلىم ئىگىلىرىلا چۈشىنەلەيدۇ» (ئەنكەبۇت سۈرىسى 43 ـ ئايەت)

ئىنسان ھاياتى بويىچە تەپەككۇر ۋە ھېس ـ تۇيغۇدا چوڭقۇرلىشىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، قابىلىيەت قازىنالىسا، ئىلاھىي مۇھەببەت ئىلمىدىن ئۇ نىسبەتتە نېسىپلىنەلەيدۇ ۋە ئۆلۈمدىن كېيىنكى سائادىتى شۇ نىسبەتتە كۆپىيىدۇ. تارىخى بويىچە پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيالار ۋە مۇتەپەككۇر سالىھلار كائىناتنى چۈشىنىشتىكى قابىلىيەتنىڭ جانلىق مىساللىرىدۇر. ئىنسان تەبىئىتى ۋە ۋىجدانىدا مەرىپەتۇللاھ يەنى رەببىنى قەلبەن تونۇش ئارزۇسى، ھەق تۇيغۇسى، كۈچلۈك ئېتىقاد ۋە باغلىنىش ئېھتىياجى بار.

بېشى دەرتكە مۇپتىلا بولغان غاپىللار، ھايات بوھرانىغا يولۇققان ئىنكارچىلار ھىمايىسىز قالغان قورقۇنچلۇق يالغۇزلۇقتا، بۇ تەبىئى ئېھتىياجىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىشى، ئىلاھىي قۇدرەتتىن ياردەم تىلەش ئېھتىياجى ھېس قىلىشى، ئىنسانىنىڭ يارىتىلىش غايىسىنىڭ تەبىئى تەقەززاسىدۇر. لېكىن بۇ ئىستىدادى قىلغۇچىلار، بۇ ئالەمدىكى ئىلاھىي قۇدرەت، سەنئەت نەقىشلىرىدىن خەۋەرسىز قالغانلار، بۇ ئىبرەت ئالەمدە غاپىل ياشىغانلار، دۇنيادىكى قارىغۇلارچە ئەخمەقلىقىنى ئاخىرەتتىمۇ داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، قەلبى كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ)»(ھەج سۈرىسى 46-ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

«بۇ دۇنيادا (دىلى) كور بولغان ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ گۇمراھ بولىدۇ» (ئىسرا سۈرىسى 72-ئايەت)

❁

قۇرئان كەرىمنى كۆڭلى ئىلاھىي مۇھەببەت بىلەن تولغان، سالىھ ۋە سالىھا مۇئەللىملەردىن ئۆگىنىش لازىمكى، ئۇ پەيزلىك قەلبلەردىن ئىجابى ئېنىرگىيە ئېقىپ، ئاڭلىغۇچىلارنى چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇ ۋە تەپەككۇرغا غەرق قىلسۇن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:

«قۇرئان تىلاۋىتى ئۈچۈن قايسى ئاۋاز ۋە قىرائەت تېخىمۇ گۈزەل؟» دەپ سورالغاندا:

«قۇرئان ئوقۇشىنى ئاڭلىغان ۋاقتىڭدا ئاللاھتىن قورقتۇغىنىڭنى ھېس قىلغان كىشىنىڭ قىرائىتى» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئەكسىچە بوغازدىن قەلبكە كىرمىگەن بىر قىرائەت ئىنسانىنى قۇرئانىنىڭ ئەبەدىي تەپەككۇر ئۇپقىغا ۋە چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇسىغا ئاپارمايدىغانلىقى ئوچۇقتۇر.

بۇ ھەقتە شۇ نەبەۋىي ئاگاھلاندۇرۇشقا قۇلاق سېلىشىمىز كېرەك. ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن:

"ئاراڭلاردىن مۇنداق بىر گۇرۇپ ئىنسانلار ئوتتۇرىغا چىقىدۇكى، ناماز، روزا ۋە باشقا ئەمەللەرنى ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا ئاز كۆرىسىلەر. ئۇلار قۇرئان ئوقۇيدۇ، لېكىن ئوقۇغان قۇرئان بوغازىدىن تۆۋەنگە ئۆتمەيدۇ. ئۇلار ئوقنىڭ يايدىن چىققىنىدەك دىندىن چىقىدۇ" (بۇخارى، پەزائىلۇل قۇرئان، 36)

بۇ پالاكەتكە ئىتتىرىلمەسلىك ئۈچۈن قۇرئان بىلەن بولغان مەشغۇلىيەتتە تېخىمۇ ئەستايىدىل بولۇپ، ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، مەنىسىنى چۈشىنىپ ئوقۇپ، قۇرئان ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىشقا غەيرەت قىلىش كېرەك. چۈنكى قۇرئان كەرىم مۆمىننى داۋاملىق تەپەككۇر ۋە ھېس-تۇيغۇغا چۆمۈلۈشكە دەۋەت قىلىدۇ. بىر ئايەتتە جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئۇلار (بۇ قۇرئاننى) تەپەككۇر قىلىپ (ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسىھەت ئالسۇن) دەپ نازىل قىلدۇق» (نەھل سۈرىسى 44-ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

ھەقىقەتەن، ئاللاھتائالا قۇرئان كەرىمدە بىز بەندىلىرىنى ئۆزىنىڭ مۇقەددەس زاتىنىڭ دەلىللىرىنى ھەم ئاتا قىلغان نېمەتلەردىكى چوڭقۇر ھېكمەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىنساننىڭ ھەر خىل تىل ۋە رەڭلەرگە ئىگە بولغانلىقىغا دىققىتىنى تارتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھنىڭ ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقانلىقى، تىللىرىڭلارنىڭ، رەڭگىڭلارنىڭ خىلمۇخىل بولۇشى ئاللاھنىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر، بۇنىڭدا بىلىملىك كىشىلەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئالامەتلەر بار.» (رۇم سۈرىسى 22-ئايەت)

ھەقىقەتەن، ئىنسانلار سۆزلىشىۋاتقان تىللاردىن ھەر بىرى ئۇ تىلدا سۆزلىشىدىغان ئىنسانلار تەرىپىدىن بىر ھەيئەت تەشكىللىنىپ تۈزۈلمىگەن. بۇ تىللارنىڭ گىراماتىكىسى، سۆزلۈك ئامبىرى بىر ھەيئەتنىڭ ئەمگىكى ئەمەس. بەزى تىللار پېئىل بىلەن باشلىسا، بەزى تىللار ئىگە بىلەن باشلىنىپ، پېئىل بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. بۇلار ئاڭلىق بىر تاللاش ئەمەس، بىۋاستە جانابى ئاللاھ بەخشەتكەن. بۇ ئىلاھىي بەخش بىلەن بىرگە ئىنسانلارنىڭ رەڭگىنىڭ ھەر خىللىقى ۋە ھەر خىل ئىرقلاردا يارىتىلىشى، ئايرىم ھېكمەتنى تەشكىل قىلىدۇ. رەڭلەر جۇغراپىيىلىك سەۋەپتىن كېلىپ چىقسا، ئىرقلار بىر يارىتىلىش

تەجەللىسىدۇر. بۇ ئەھۋال ئىنسانلارنىڭ بىر- بىرىنى تونۇشنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈندۇر. بۇ يەردە بىرسى ئۈستۈن، يەنە بىرى تۆۋەن دەيدىغان بىر قاراش مەۋجۇت ئەمەس. ھەر ئىرقتىن پاكىز ئىنسانلارمۇ، ناچار ئىنسانلارمۇ چىقىدۇ. مۇھىمى تەقۋا ئۈستۈنلىكىدۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئاللاھتائالا مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئاتا بىر ئانىدىن ياراتتۇق، ئۆز ئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق، ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر.» (ھۇجۇرات سۈرىسى 13 - ئايەت)

يەنە بىر تەرەپتىن جانابى ئاللاھ ۋەھدانىيەتنى (يېگانىلىق) ئۆزىگە خاس قىلىپ، باشقا جانلىقلارنى جۈپ ھالەتتە، بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان قىلىپ ياراتقان. جەننەتتە ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەزرىتى ھەۋۋا ئانىمىز بىلەن باشلىغان ئائىلە ھاياتى ئاللاھ قۇرغان ئۆيلىنىش قانۇنى ئاستىدا بىز ئىنسان ئەۋلادىغا يېتىپ كېلىپ، ئىسلام دىنى بىلەن كامالەتكە يەتكەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئاياللار بىلەن ئۇنسى- ئۈلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا (يەنى ئەر- خوتۇن ئارىسىدا) مېھرى - مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر، پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن، شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا نۇرغۇن ئىبرەتلەر بار.» (رۇم سۈرىسى 12 - ئايەت)

جانابى ئاللاھ نىكاھنى ئۈممەتى مۇھەممەد ئۈستىگە بەرىكەت قىلىپ، كىتاب ۋە سۈننەت سايىسى ئاستىدا تۇرمۇش قۇرۇشنى دۇنيا ھاياتىدىكى بىر سائادەت جەننىتى قىلغان.

ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولۇشتا، ئىككى يات كىشىنىڭ ئىنسانىي ھەيران قالدۇرىدىغان شەكىلدە يېقىنلىشىشىدا، ئەقىلنى ھەيران قالدۇرىدىغان ھېكمەتلەر يوشۇرۇنغان. ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلغان ئىككى يات ياش، ئاللاھ

ئارىسىغا بەرگەن مۇھەببەت ۋە مەرھەمەت بىلەن بىر ـ بىرىگە كۆڭلىنى باغلىشى، ھەتتا ئۆزى چوڭ بولغان ئائىلىسىدىن زىيادە سەممىي بىر جەلب قىلىش ئىقلىمىدا ھايات كەچۈرىشى مۇقەددەس بىر تەجەللى ۋە چوڭقۇر تەپەككۇر قىلىشقا تېگىشلىك مۇقەددەس بىر دەرستۇر.

ئىنسان ئەۋلادى ئىلاھى ئىمتىھان تەلىۋىگە ئاساسەن، كۇرەشچى ۋە ھەقنى قوبۇل قىلىشتا تەرەددۇتچى يارىتىلىشقا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن قۇرئان ئايەتلىرى ھەر خىل كەسىپ، ھەر خىل پىترات ئىگىلىرى ئۈچۈن ھەر خىل مىساللار بېرىدۇكى، ھەر ئىنسان ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا قارىتا نېسىپلەنسۇن. بۇ ھەقىقەت قۇرئاندا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

«بۇ قۇرئاندا ئىنسانلارغا تۈرلۈك مىساللارنى بايان قىلدۇق. ئىنسان كۆپ دەتالاش قىلىدۇ (يەنى كۆپ جېدەللىشىش ئىنسانىنىڭ تەبىئىتىدۇر.)» (كەھف سۈرىسى 54 ـ ئايەت)

قۇرئان كەرىم ئىنساننى تەبىئىتىدىكى ئىنچىكىلىكلەرگە قاراپ، تەپەككۇرغا دەۋەت قىلىدۇ. ئىنسانغا ھاياتىنى تەپەككۇر قىلىش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

«بىز ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلغان ئادەمنىڭ تېنىنى ئاجىزلىتىۋېتىمىز (يەنى ياشلىق، قىرانلىق ۋاقتىدىكىدىن ئاجىزلايدۇ، قېرىيدۇ)، ئۇلار (بۇنى) چۈشەنمەمدۇ؟» (ياسىن سۈرىسى 86 ـ ئايەت)

باشقا بىر ئايەتتە ئىنسان تەبىئىتىدىكى تەقۋا ۋە پاسىقلىققا مايىللىق ھەقىقىتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«نەپس بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشى ـ يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى، نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ. نەپسىنى (كۇفرى ۋە پىسقى ـ فۇجۇر بىلەن) كەمسىتكەن ئادەم چوقۇم نائۈمىد بولىدۇ» (شەمس سۈرىسى 7 ـ 10 ـ ئايەتلەر)

قايتا تىرىلىش بىلەن ئاللاھنىڭ قۇدرىتى، بۇنىڭغا قارىتا ئىنساننىڭ ئاجىزلىقى ۋە ئىستىقبالدە ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئىلاھىي ھەقىقەت كۆرگەزمە قىلىنىدۇ:

«ئىنسان بىلمەمدۇكى، بىز ھەقىقەتەن ئۇنى ئابىمەنىيدىن ياراتتۇق. ئەمدى ئۇ (پەرۋەردىگارىغا) ئاشكارا خۇسۇمەتچى بولۇپ قالدى. ئۇ بىزگە

(ئىنساننىڭ قايتا تىرىلىشنى يىراق ساناپ، چىرىگەن سۆڭەكلەرنى) مىسال قىلىپ كۆرسەتتى. ئۆزىنىڭ يارىتىلغانلىقىنى بولسا ئۇنتۇدى، ئۇ: «چىرىپ كەتكەن سۆڭەكلەرنى كىم تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دېدى. ئېيتقىنكى، «ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ، ئۇ ھەر بىر مەخلۇقنى بىلگۈچىدۇر» (ياسىن سۈرىسى 77 ـ 79 ـ ئايەتلەر)

زاماننىڭ پىشىدىن يۈگۈرگەنلەرگە زاماننىڭ قىسقا ئىكەنلىگىنى ئەسلىتىدۇ:

«ئۇلار قىيامەتنى كۆرگەن كۈندە، گويا ئۆزلىرىنى (دۇنيادا) پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەن تۇرغاندەك (گۇمان قىلىدۇ)» (نازىئات سۈرىسى 46 ـ ئايەت)

ئىنسان ئوغلىنى داۋاملىق تەپەككۇرغا دەۋەت قىلغان بۇ بايانلار كۆرسىتىدۇكى، بۇنداق زېھنى ۋە قەلبى بىر پائالىيەت، ئاللاھ ئەمر قىلغان بىر ۋەزىپىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 1400 يىل ئىلگىرى دېگەن: "تەپەككۇر كەبى بىر ئىبادەت يوقتۇر" (ئەلى ئەل مۇتتەقى، كەنزۇل ئۇممال، 16 ـ جىلد، 121) ھەدىس شېرىپى بىلەن تەپەككۇر نەتىجىسدە قەلبىنىڭ پەيزلىنىشنى ئىبادەت سەۋىيەسىدە كۆرگەنلىكىنى بايان قىلغان. ھەتتا دېيىشكە بولىدۇكى، ئۇنىڭ ئىبادەتتىن ئەۋۋەل مەۋجۇت بولغان بىر شەرت ئىكەنلىگىنى ئىشارەت قىلغان. چۈنكى ئىبادەتكە ئوخشاش باشقا خەير ئىشلارنىڭ ئەھمىيەت ۋە ماھىيىتىنى چۈشىنىش تەپەككۇر بىلەن مۇمكىندۇر.

1400 يىل ئىلگىرى ئەھمىيتى كۆپلىگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر بىلەن بايان قىلىنغان تەپەككۇر، كۈنىمىزدە تېخىمۇ ئەھمىيەت قازانماقتا. بۇ جەھەتتىكى مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ھەققى تەبلىغ ۋە خەيرى تەشۋىق قىلىشتىكى غەيرەت ھەققىدە قانچىلىك كۆپ توختالساق شۇنچىلىك ئازلىق قىلىدۇ.

شابان ئېيىنىڭ 14 ـ كېچىسىنى 15 ـ سەھىرىگە باغلىغان بارائەت كېچىسى ھەر يىلى سالىھ مۆمىنلەر تەرىپىدىن بۈيۈك بىر ئىمان ۋەجدى بىلەن ئىھيا قىلىنىۋاتىدۇ[15].

15. بۇ يازما شابان ئېيىغا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن بۇ ئاي ھەققىدە ئالاھىدە توختالدى.

بۇ كېچە ھۆكۈم ۋە ئالاھىدە كېچىدۇر. چۈنكى بۇ كېچىدە "بىر يىل ئىچىدە توغۇلىدىغان ۋە دۇنيادىن كېتىدىغانلار يېزىلىدۇ، رىزىقلار كۆپىيىپ، ئەمەللەر ئىلاھىي ھۇزۇرغا يۈكسىلىدۇ.

ھەدىس-شەرىپتە دېيىلگەندەك:

"شابان ئېيىنىڭ 14-كېچىسى ناماز ئوقۇڭلار، كۈندۈزى روزا تۇتۇڭلار. چۈنكى ئاللاھتائالا كۈننىڭ پېتىشى بىلەن دۇنيا ساماسىغا رەھمەت نۇرى بىلەن تەجەللى قىلىپ، بەندىلىرىگە كۈن چىققانغا قەدەر مۇنداق خىتاب قىلىدۇ:

مەندىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىدىغان بارمۇ؟ ئۇنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلاي، مەندىن رىزىق تەلەپ قىلغان بارمۇ؟ ئۇنىڭ رىزقىنى كەڭرى قىلاي، مۇسىبەتكە ئۇچرىغان بارمۇ؟ ئۇنىڭدىن مۇسىبەتنى كۆتىرىۋېتەي، يەنە شۇنداق، شۇنداق بولغانلار بارمۇ؟ " (ئىبنى ماجە، ئىقامەتۇس سالات، 191)

دېمەككى، ئاللاھتائالا بۇ كېچىگە خۇسۇسى رەھمەت، ئېھسان ۋە ئىجابەت ئىشىگىنى تاڭ سەھەرگە قەدەر ئاچىدۇ.

بارائەت كېچىسىنىڭ ئاقشىمىنى ناماز بىلەن كۈندۈزىنى روزا تۇتۇپ ئۆتكۈزۈشنىڭ، مۆمىنلەرگە ئالاھىدە شەرەپ قازاندۇرىدىغانلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىدىكى ھەدىسىدە خوش خەۋەر بەرگەن. بۇكېچىنى نامازغا قۇشۇمچە قىلىپ، قۇرئان، زىكىر، تەسبىھ، دۇرۇت ۋە مەنىۋىي سۆھبەتلەر بىلەن ئۆتكۈزۈشكە غەيرەت قىلىش كېرەك.

بارائەت كېچىسىدىن كېيىنكى كۈن ۋە كېچىلەرگىمۇ ئەھمىيەت بېرىش لازىمكى، بۇ كۈنلەر نۇر مەنبەسى رامىزان ئېيىنىڭ مۇقەددەس چاقىرىقىنى قىلىدىغان ۋاقىتلاردۇر. رامىزان خۇشاللىقى بىلەن ھاياجىنىمىز روھانىلىشىشى، خەيرى-ساخاۋەتلىرىمىز كۆپىيىشى، ئىمانى مۇھەببىتىمىز ۋە ئاللاھقا ساداقىتىمىز كۈچلىنىشى كېرەك.

بولۇپمۇ نامازلىرىمىز كۆڭۈل ۋە بەدەن ماسلىشىشچانلىقىدا ۋە بىر ۋەجد ھاۋاسىدا ئادا قىلىنىشى كېرەك. چۈنكى ناماز رەببى بىلەن بەندىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەددەس ئۇچرىششتۇر.

بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كېلىپ:

- يا رەسۇلۇللاھ! ماڭا پايدىلىق ۋە قىسقا بىر سۆز ئۆگەتكىن. دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

"نامازغا تۇرغان ۋاقتىڭدا دۇنيا بىلەن خوشلىشىۋاتقان بىر كىشىدەك بول! ئۆزۈر تىلەيدىغان بىر سۆزنى قىلما، ئىنسانلارنىڭ قولىدىكى دۇنياللىقلاردىن ئۈمىدىنى ئۈزۈشكە قارار قىل ۋە بۇنى ئىجرا قىل." (ئىبنى ماجە، زۇھد، 51)

مۆمىن ئوقۇغان نامىزىنىڭ پۈتۈن پەزىلەت ۋە ئەجرىنى ئېلىشقا غەيرەت قىلىشى، بۇ نىيەتنىڭ زايا بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىشى لازىم. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن:

"بىر مۆمىن ناماز ئوقۇيدۇ لېكىن ئوقۇغان نامىزىنىڭ يېرىمى، ئۈچتە بىرى، تۆتتە بىرى، بەشتە بىرى، ئالتىدا بىرى، يەتتىدە بىرى، سەككىزدە بىرى، توققۇزدا بىرى ھەتتا ئوندا بىرى يېزىلىدۇ." (ئەبۇ داۋۇد، سالات، 123، 124)

رەھمەت ۋە بەرىكەت سايىسى ئۈستىمىزگە چۈشكەن رامىزان ئېيى مۇناسىۋىتى بىلەن شۇنى تەكىتلەيمىزكى، رامىزاندا نازىل بولغان قۇرئان، مۆمىنلەرگە قىيامەتكە قەدەر ئۇزۇن بىر رامىزان ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن نازىل قىلىندى. رامىزان ۋە قۇرئان، ئەمەلىي ۋە ھاياتى بىر ئۆمۈر تەربىيەسىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«رامىزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى، قۇرئان ئىنسانلارغا يېتەكچىدۇر، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى روشەن ئايەتلەردۇر. سىلەردىن كىمكى رامىزان ئېيىدا ھازىر بولسا رامىزان روزىسىنى تۇتسۇن؛ كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە (يەنى مۇساپىر) بولۇپ (تۇتمىغان بولسا، تۇتمىغان كۈنلەر ئۈچۈن) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ، (ئاغرىڭلار ئوچۇق يۈرگەن كۈنلەرنىڭ قازاسىنى قىلىش بىلەن رامىزان روزىسىنىڭ) سانىنى تولدۇرۇشۇڭلارنى، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى، (ئۇنىڭ ئىنئاملىرىغا) شۈكۈر قىلىشىڭلارنى خالايدۇ.» (بەقەرە سۈرىسى 185 - ئايەت)

جانابى ئاللاھ قۇرئاننى ھىدايەت دەلىللىرى ۋە ھېكمەت ئۆلچەملىرى بىلەن توشقان نۇرلۇق بىر رەھبەر ئىكەنلىگىنى بايان قىلغاندىن كېيىن بۇ مۇبارەك

ئايغا ئېرىشكەن ھەر ئىنساننىڭ قۇرئان تەربىيەسى ئاستىدا روزا تۇتۇشقا مەسئۇل ئىكەنلىكىنى بۇيرىغان.

ئۇنۇتماسلىق كېرەككى، قۇرئاننىڭ ئاۋازىنى ۋە ھەقىقەت خەزىنىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈشلا كۇپايە قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئەبەدىيەت يەنى ئاخىرەت ھاياتىنى قۇتقۇزۇش يولىنى كۆرسىتىدىغان ئەمرلىرىنى چىن قەلبىدىن ئۇرۇنلاشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى مۆمىن نەپسانىيەت ھۇجۇمىغا قارشى قۇرئان روھانىيىتى بىلەن كەسكىن نەپس كۆرىشىگە ئاتلانغان بىر كىشىدۇر.

يا رەببى! بۇ مۇبارەك ئايدا چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇدا قۇرئاننىڭ جەننەت ئىقلىمىدا ياشاشقا نېسىپ قىل! ئىمان ۋە قۇرئانىمىز ھېكمەت، روزىلىرىمىز رەھمەت، زولىرىمىز (ساھۇرلىرىمىز) بەرىكەت، ئىپتارلىرىمىز ۋۇسلات (ئاللاھقا قايتىش) دەملىرى بولسۇن! ئامىن!

تەۋبە ۋە كۆز يېشى

نادامەت ئوتى بىلەن توشقان بىر كۆڭۈل ۋە نەملىك كۆزلەر بىلەن دۇئا ۋە تەۋبە قىل، چۈنكى چېچەكلەر كۈن چۈشىدىغان ۋە نەملىك يەرلەردە ئېچىلىدۇ.

تەۋبە ۋە كۆز يېشى

بىر تىكىمچى سالىھ بىر زاتتىن:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان: «ئاللاھتائالا بەندىسىنىڭ تەۋبىسىنى جېنى تۇمشۇقىغا كەلمىگەن مۇددەتكىچە قوبۇل قىلىدۇ»[16] دېگەن ھەدىسى ھەققىدە نېمە دەيسىز؟ دەپ سوراپتۇ.

ئۇ زات:

- بەرھەق، توغرا، سەن نېمە ئىش قىلىسەن؟ تېكىمچى:
- مەن كىيىم-كېچەك تىكىمەن. تىكىمچىلىكتە ئەڭ ئاسان ئىش قايسى؟
- قايچىنى تۇتۇپ، رەختنى كېسىش
- قانچە يىلدىن بېرى بۇ ئىشنى قىلىۋاتىسەن؟
- 30 يىلدىن بېرى قىلىۋاتىمەن.
- جېنىڭ تۇمشۇقىڭغا كەلگەندە رەختنى ئۆلچەملىك كېسەلەمسەن؟
- ياق، كېسەلمەيمەن.
- ئەي تىكىمچى! بىر مۇددەت جاپا تارتىپ، ئۆگىنىپ، 30 يىلدىن بىرى قىلىۋاتقان ئاسان بىر ئىشنى، جېنىڭ تۇمشۇقىڭغا يەتكەندە، قىلالمىغان يەردە، ھاياتىڭدا ھېچ قىلىپ باقمىغان تەۋبىنى ئۇ ۋاقىتتا قانداقمۇ قىلالايسەن؟ بۈگۈن تاقىتىڭ بار ئىكەن، دەرھال تەۋبە قىل، بولمىسا ئاخىرقى نەپەستە ئىستىغپار ۋە ھۆسنى خاتىمە (ھاياتنى گۈزەل تاماملاش) نېسىپ بولماسلىقى مۇمكىن. سەن: «ئۆلۈم كېلىشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلىشقا ئالدىراڭلار» دېگەن ھەدىسنى ئاڭلىمىدىڭمۇ[17]؟

بۇنى ئاڭلىغان تىكىمچى تەۋبىگە يۈزلەندى ۋە سالىھ كىشىلەردىن بولدى.

بۇ قىسسىدە دېيىلگەندەك، ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا مىڭ تۈرلۈك دۇنيا ۋە نەپسانى تۇزاقلار باركى، بۇلارنىڭ ئەڭ خەتەرلىكى سەممى تەۋبىنى كېچىكتۈرۈش

16. تىرمىزى، دەئاۋات، 98
17. مۇناۋى، فەيزۇل قادىر، 5-توم، 65

ياكى كەينىگە سوزاشتىن ئىبارەت. ئەمىلىيەتتە تەۋبىگە يۈزلىنىش پۈتۈن ھاياتىمىزنىڭ جان نوقتىسىدۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسھابىغا: ”ئەڭ بۈيۈك دەرت گۇناھ دەردى، بۇنىڭ دورىسى كېچە قاراڭغۇلۇقىدا قىلىنغان ئىستىغپاردۇر.“ دېگەن. ئاللاھقا يۈزلىنىش، قەلبىنىڭ مەلۇم سەۋىيەگە كېلىشىدە مۇھىم ئەھمىيىتى بولغان ئىستىغپار، مەنىۋى كىرلاردىن پاكلىنىشنىڭمۇ يېگانە ۋاستىسىدۇر. مەقبۇل بىر تەۋبە، بەندە بىلەن رەببى ئوتتۇرىسىدىكى توسالغۇ ۋە پەردىلەرنى كۆتۈرۈۋېتىدۇكى، سالىھ ئەمەل ئۈچۈن بۇ ئەھۋال ناھايىتى مۇھىمدۇر. چۈنكى نىشانغا يېتىشتە توسالغۇ بولىدىغان توسقۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە كۆڭۈلنى ئەسلى غايىگە ئۇيغۇن ھالەتكە كەلتۈرۈش كېرەك. بۇ سەۋەپتىن روھى تەكامۇل ئۈچۈن تەسەۋۋۇپ يولىدا سەھەرلەردىكى ئەۋراد (زىكىر) ئىستىغپار بىلەن باشلىنىدۇ.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

تۇنجى تەۋبە تۇنجى پەيغەمبەر ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن باشلانغان. ئۇ تەۋبىسىدە (ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېدى (ئەئراف سۈرىسى 23-ئايەت) دەپ نىياز قىلغان. بۇ دۇئا ئۆزىدىن كېيىن قىيامەتكىچە كېلىدىغان ئەۋلاتلىرىغا ئىستىغپار نەمۇنىسى بولغان.

ئەھلۇللاھ (ئاللاھ ئەھلى) تەۋبىنى ئۈچكە ئايرىيدۇ:

1. ئاۋامنىڭ تەۋبىسى: بۇلار گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىدۇ.

2. خاۋاس: تاللانغان بەندىلەرنىڭ تەۋبىسى: بۇلار غاپىل قېلىشتىن تەۋبە قىلىدۇ.

3. خاسسۇل خاس، تاللانغان خاس بەندىلەرنىڭ تەۋبىسى: بۇلار ئاللاھقا تېخىمۇ يېقىن بولۇش ئۈچۈن تەۋبە قىلىدۇ.

ھەر قانداق سالىھ ئەمەلدە بولغىنىدەك، تەۋبىدىمۇ سەمىمىيەت ۋە ئىخلاس شەرتتۇر.

بۇ شۇنداق تەۋبىكى، بىر قىسىم ئەھلۇللاھ تەۋبىدىن تەۋبە قىلغان. يەنى تەۋبىگە موھتاج تەۋبىلەردىن ئاللاھقا سىغىنىپ، ئايەتتە دېيىلگەن «تەۋبەتەن نەسۇھا» (سەمىمى تەۋبە) سىررىغا ئېرىشىش زۆرۈرىيىتى بار. چۈنكى نەپس ۋە شەيتان كۆڭۈلنى غاپىل قىلىشقا يول تاپالمىغاندا سۈرىتى ھەقتىن كۆرۈنۈپ، گۇزەل ۋە ياخشىلىقلارنى تەلقىن قىلىشقا باشلايدۇ. بۇ شەكىلدە بەندىنى تۇزاققا چۈشۈرۈپ، تەۋبىنى بۇزۇشقا يۈزلەندۈرىدۇ، ئەمىلىيەتتە توختىماستىن تەۋبىدىن يېنىش، ئاخىرەت ھاياتىنى قارارتىدىغان بىر ئاپەتتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا

«(ئەگەر تەۋبە قىلساڭلار) پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ سىلەرگە رەھىم قىلىشى مۇھەققەق يېقىندۇر، ئەگەر سىلەر قايتساڭلار (يەنى قايتا بۇزغۇنچىلىق قىلساڭلار)، بىزمۇ قايتىمىز (يەنى بىز سىلەرنى قايتا جازالايمىز)» (ئىسرا سۈرىسى 8-ئايەت)

داۋاملىق تەۋبىسىنى بۇزغان كىشى شەيتاننىڭ كۈلكىسىگە قالىدۇ. بۇ ئادەم قاچانلىكى تەۋبە قىلسا، شەيتان ۋە شەيتانلاشقان غاپىل ئىنسانلارنىڭ بىر قېتىم: «ئىست ساڭا» دېيىشى بىلەن تەۋبىسىنى دەرھال بوزىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىمدە:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

«ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا سەمىمي تەۋبە قىلىڭلار» (تەھرىم سۈرىسى 8-ئايەت) دېيىلگەن. بۇ ھەقىقەتكە ئىشارەت قىلغان شائىر، تەۋبىگە يۈزلەنگەن كۆڭۈللەرنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

بىر قانچە كەلىمە بىلەن تىل ئىستىغپار قىلىدۇ،
كۆڭۈل غاپىل بولسا، نەپس مىڭ بىر كارىدورغا چۆكىدۇ.

- سەيرى

تەۋبە ھەققىدە شۇ خۇسۇسقا دىققەت قىلىش كېرەك. "جامىئۇس سەغىر" ناملىق ھەدىس كىتابىدا ئىنسانلارنىڭ ئەمەلىنى يازىدىغان پەرىشتىلەر گۇناھنى يازىدىغان پەرىشتە قىلىنغان گۇناھنى 6 سائەت كېيىن يازىدىغانلىقى، بۇ

مۆھلەت ئىچىدە تەۋبە قىلىشى مۇمكىن دەپ ساقلايدىغانلىقى يېزىلغان. بۇ سەۋەپتىن: "تەۋبەمدە تۇرالمىدىم، يەنە گۇناھ قىلدىم، بۇ سەۋەپتىن تەۋبە قىلمايمەن" دېمەسلىك، داۋاملىق ئىستىغپار ھالىتىدە تۇرۇش كېرەك. چۈنكى ئاللاھنىڭ ئىنايىتى بىلەن تەۋبىنى قەتئىي بۇزماسلىقى مۇمكىن. شۇنى بىلىش كېرەككى، تەۋبە بىر كەچۈرۈم سوراش بولغانلىقى، سەممىي پۇشايمانلىقنىڭ ئەمەلگە ئېششى ۋە كەچۈرۈم تەلەپ قىلىنغان گۇناھنىڭ ئىككىنچى قېتىم قەتئىي قىلىنماسلىقى ھەققىدىكى ئىرادىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئى ئىنسانلار! پەرۋەردىگارىڭلارغا (بۇيرۇقلىرىنى ئورۇنلاش، مەنئىي قىلغان ئىشلاردىن چەكلىنىش بىلەن) تەقۋادارلىق قىلىڭلار» (لوقمان سۈرىسى 33-ئايەت)

«گۇناھتىن تەۋبە، نادامەت ۋە ئىستىغپاردىن ئىبارەتتۇر» (ئەھمەد بىن ھەنبەل، 6-جىلد، 264) دېگەن ھەدىستە تەكرار گۇناھ قىلمايدىغان بىر تەۋبىنى ئىشارەت قىلىدۇ.

ئەينى ۋاقىتتا بۇ ھەدىس تەۋبىنىڭ پۇشايمانلىق بىلەن باشلاش زۆرۈرىيىتى بارلىقىنى بايان قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال گۇناھ كىرلىرىنىڭ سەممىي كۆز ياشلىرى بىلەن پاكلىنىشى دېگەنلىكتۇر.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، تەۋبە ۋە پۇشايمانلىق ئىچىدىكى بىر گۇناھكارغا ئويغاق ھالىتىدە گۇناھ تىزىملىكى بېرىلىپ: «بۇنى ئوقۇ» دېيىلگەن. بۇ ئەھۋال ئالدىدا گۇناھكار ئادەم شۇنداق يىغلىدىكى، كۆز ياشلىرى تۆپەيلىدىن تىزىملىكتىكى گۇناھلىرى كۆرۈنمەس بولغان. نەتىجىدە بۇ سەممىي كۆز ياشلىرى ئۇ گۇناھلارنىڭ ھەممىسىنى يۇيۇپ، پاكلىغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇ گۇناھكار كەچۈرۈم قىلىنغان.

بۇ سەۋەپتىن بەزى ۋاقىتتا بىر گۇناھنىڭ كەچۈرىمى ئۈچۈن مىڭلارچە كۆز يېشى، بەزەن بىر تامچە كۆز يېشى مىڭلارچە گۇناھنى ئۆچۈرىدۇ.

چۈنكى كۆز يېشى ئىلاھىي مۇھەببەت بېغىغا كىرگەنلەر ئۈچۈن بىر تەۋبە بۇلىقىدۇر. بۇ بۇلاق گۇناھلارنى يۇيىدۇ، رەببىگە قارىتا شۈكران ئىپادىسى بولىدۇ. كۆز يېشى جانابى ئاللاھنىڭ ئۈمىد دەرگاھىدۇر. بارلىق ئۈمىدلەر

كېسلگەن بىر ۋاقتتا بۇ دەرگاھنىڭ ئىشكىدا كۆز يېشى تۆكەلگەنلەر، ھەقىقى بەختىيارلاردۇر.

سەممى كۆز يېشى بىلەن ئالەمنى تاماشا قىلغانلار ئۈچۈن ئۇ تامچىلارنىڭ ھەر بىرى باغرىدا مىڭ بىر ئوكيان كۆرگەزمە قىلغان ئەينەككە ئوخشايدۇكى، ھەر زەررىدە ئىلاھىي سىر ئاشكار ۋە ئايان بولىدۇ. قانچىلىغان ئوقۇلمىغان ھېكمەت ۋاراقلىرى ئۇنىڭ بىلەن ئوقۇلىدۇ. كۆز يېشى سۆزلەر كۆتىرەلمەيدىغان مەنالار يۈكلەنگەن ۋە ئىپادىلەنگەن بىر تىلدۇركى، بەندە ئۇنىڭ بىلەن ئۆزى خىيال قىلالمايدىغان نەرسىلەرنى رەببىدىن تەلەپ قىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سەۋدالار كۆز يېشى بۇلىقىنىڭ بېشىدا تەسەللى بولىدۇ، غېرىپلار ئۇنىڭ قىيىسىدا ئارام ئالىدۇ.

ئاللاھ ئۈچۈن تۆكۈلگەن بىر تامچىنىڭ قىممىتىنى شۇ قىسسە نە گۈزەل ئىپادىلەيدۇ:

جۇنەيدى بەغدادى ھەزرەتلىرى بىر كۈنى يولدا كېتىۋاتقاندا، ئاسماندىن پەرىشتىلەرنىڭ چۈشكەنلىگىنى ۋە زېمىندىن بىر نەرسىلەرنى تالىشىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلاردىن بىرسى:

- تالىشىۋاتقان نەرسە نېمە؟ - دەپ سورىدى. پەرىشتە جاۋاب بېرىپ:

- بىر ئاللاھ دوستى بۇ يەردىن ئۆتۈپ، كېتىۋېتىپ ئىشتىياقلا «ئاھ» دېدى ۋە كۆزىدىن بىر قانچە تامچە ياش تۆكۈلدى. بۇ ۋەسلە بىلەن جانابى ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشەيلى دەپ ئۇ تامچىنى تالىشىۋاتىمىز.

- دېدى.

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

"ئىككى كۆز بار، ئۇلارغا جەھەننەم ئوتى يېقىنلاشمايدۇ. ئاللاھ ئۈچۈن يىغلىغان كۆز بىلەن ئاللاھ يولىدا نۆۋەت تۇتۇپ، ئويغاق ھالەتتە تاڭ ئاتقۇزغان كۆز." (تىرمىزى، فەزائىلۇل جىھاد، 12& 1639)

گۇناھكارنىڭ تەۋبە ۋە كۆز يېشى بىلەن قانداق پاكلانغانلىقىنى مىسال قىلىپ، ھەزرىتى مەۋلانا، كىرلىنىپ، كېيىن بۇخارلىشىپ، يەر-زېمىنغا سۈزۈك ھالەتتە رەھمەت ھالىتىدە قايتقان سۇلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

”سۈزۈكلىگى قالماي، لاي ـ پاتقاقتا بۇلغانغان سۇ، بىزگە ئوخشاش زېمىندا كىرلەنگەنلىگى ئۈچۈن بىئارام بولىدۇ، يۇلنى تاپالمايدۇ، ئىچ ـ ئىچىدىن پەرياد ۋە ئاللاھقا يالۋۇرۇشقا باشلايدۇ. بۇ پەرياد ۋە يالۋۇرۇشلارغا ئاساسەن جانابى ئاللاھ ئۇنى بۇخارلاشتۇرۇپ، كۆكلەرگە ئېلىپ چىقىدۇ، ئۇ يەردە ھەر خىل يوللارغا ئېتىپ، پاكلايدۇ، كېيىن بەزەن يامغۇر، بەزەن قار، بەزەن مۆلدۈر ھالىتىدە زېمىنغا ياغدۇرىدۇ. نەتىجىدە قىيىسى بولمىغان چوڭقۇر بىر دېڭىزغا قوشۇۋېتىدۇ.“

شۈبھىسىزكى، بۇ سىمۋوللار جانابى ئاللاھ نىجاتلىققا ئېرىشتۈرمەكچى بولغان گۇناھكار بەندىلىرىگە قىلغان مەرھەمىتىدۇر. چۈنكى گۇناھ كىرى بىلەن قەلبى كىرلەنگەن كىشىلەر تەۋبە سۈيى بىلەن پۇشايمانلىق قۇياشى بىر يەرگە كەلسە، جانابى ئاللاھ ئۇ كۆڭۈللەرنى كۆكلەرگە چىقارتىدۇ، چاڭ ـ تۇزاڭ ۋە نەپسانى كىرلەردىن پاكلايدۇ. قايتىدىن جانلىقلارنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ھالىتىدە يەنى بىر رەھمەت ھالىتىدە يەر ـ زېمىنغا ئېھسان قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنىڭ ئوچۇق تەجەللىسى نامازدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئەستايىدىل ئوقۇلغان ناماز، مۆمىنىنىڭ مىراجى دېيىلگەن. لېكىن ئىنسان ئەۋلادى كۆپىنچە ۋاقىتلاردا بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنمەي، دۇنياغا بېرىلىپ، يىغلاشنىڭ ئورنىغا قاقاھلاپ كۈلىدۇ. جانابى ئاللاھ بۇ ئەھۋالنى كىتابىدا مۇنداق بايان قىلىدۇ:

وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ۞ وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ

«ئۇنى ئاڭلىغان چاغدا) كۈلەمسىلەر؟ يىغلىمامسىلەر؟ سىلەر غاپىلدۇرسىلەر»
(نەجىم سۈرىسى 60 ـ 61 ـ ئايەت) باشقا بىر ئايەتتە غەپلەتتىن يىراق تۇرۇش ھەققىدە پەرمان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

«ئۇلار قىلمىش (گۇناھ) لىرىنىڭ جازاسى ئۈچۈن، ئاز كۈلسۇن، كۆپ يىغلىسۇن» (تەۋبە سۈرىسى 82 ـ ئايەت) ئاللاھتائالا بەندىسىدىن تەۋبە ۋە كۆز يېشى بىلەن گۇناھلىرىدىن پاكلىنىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ ماھىيەتتە ھەزرىتى مەۋلانا كۆز يېشىنىڭ ئەھمىيىتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«شام يىغلاپ كۆز يېشى تۆككەندە تېخىمۇ ئايدىڭلىق بولىدۇ، دەرەخ شېخىمۇ يىغلىغان بۇلۇتنىڭ بەرىكىتى ۋە قۇياشنىڭ ئىسسىقلىقى بىلەن ياشىرىپ، يېڭىلىنىدۇ. يەنى بىر مۆئمىنىڭ پىششىق ئۇچۇن ئىسسىقلىق ۋە سۇ كېرەك. بۇنىڭغا ئوخشاش تەۋبىنىڭ قوبۇلى ئۇچۇن بۇلۇت ۋە چاقماق يەنى كۆز يېشى ۋە كۆڭۈل يالۋۇرۇشى لازىم.

"ئەگەر كۆڭۈل چاقمىقى چاقماي، كۆز بۇلۇتى يامغۇر ياغدۇرمىسا قىزغىنلىق ئوتى ۋە گۇناھ يالقۇنلىرى قانداق ئۆچىدۇ؟ ۋۇسلات (ئاللاھقا قايتىش) نىڭ پەيزى، يەنى ئىلاھىي تەجەللى نۇرىنىڭ پارلاقلىغى كۆڭۈلدە قانداق مەيدانغا كېلىدۇ؟ مەنا مەنبەلىرى قانداقلارچە جوشىدۇ؟ يامغۇر ياغمىسا، گۈل باغچىسى، يېشىللىققا قانداق سىر ئېيتىدۇ؟ مەنەكشە گۈلى (رۇخسارىگۈل) ئاقچاي گۈلى بىلەن قانداق ۋەدىلىشىدۇ؟

تەبىئەتنى تاشلا، قانغىچە يىغلىسۇن. بۇ تۇپراقلار سۇدىن ئايرىلسا قۇرۇپ كېتىدۇ. ئېرىق-ئۆستەڭدىن ئايرىلىپ قالغان، ئۇزاقلاشقان سۇلارمۇ كۆكىرىپ، پۇرايدۇ، سۇزۇكلىكىنى يۇقۇتۇپ، قاپقارا بولىدۇ.

جەننەتكە ئوخشاش ياپ-يېشىل بولغان باغلار، باغچىلار سۇدىن ئايرىلىپ قالسا، سولۇشۇپ، يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ، قۇرۇيدۇ، كېسەل ئۇۋىسى بولىدۇ. (ئىنسانمۇ ئوخشاش) "

بۇ ئەھۋالغا قالماسلىق ئۇچۇن شۇئەيب ئەلەيھىسسالام كۆپ يىغلاپ، ئەما بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ:

"مېنىڭ بىلىدىغانلىرىمنى بىلىدىغان بولساڭلار، ئاز كۈلۈپ، كۆپ يىغلايتتىڭلار، يېمەك-ئىچمەك خىيالىڭلارغا كەلمەيتتى." (سۈيۈتى، جامىئۇس سەغىر، 2-جىلد، 10-بەت) دېگەن.

كۆڭۈلدىكى بىر گۇناھتىن مەيدانغا كەلگەن بىر يارىنى ئۆمۈر بويى كۆز يېشى بىلەن يۇيۇپ، پاكلايدىغان كۆڭۈل ئەرلىرى، ئەپۇنىڭ جەننىتىگە كىرەلەيدىغان ئاشىق كۆڭۈللەر بولۇشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۇچۇن پەيغەمبەرلەردىن باشلاپ، بارلىق ۋەلىلەر، سالىھلار، سادىقلار، خۇشاللىق-قايغۇدا، مولچۇلۇق ۋە يوقسۇللۇقتا داۋاملىق ئاللاھقا ئىلتىجا ۋە يالۋۇرۇش ھالىتىدە تۇرغان. چۈنكى پەيغەمبەرلەردىمۇ ئىرادىسىنىڭ سىرتىدا يۈز بېرىدىغان بىر خاتا شەكلىدە

ئىپادىلەنگەن "زەللە" نىڭ مەيدانغا كېلىدىغانلىقى سەۋەپلىك تەۋبە ۋە ئىستىغپاردىن خالى ھېچ بىر بەندە تەسەۋۋۇر قىلىنمايدۇ. تەۋبە ۋە ئىستىغپار ھەقىقى ماھىيىتى بىلەن قاتتىق پۇشايمانلىق ۋە ئىلتىجا بولۇش سەۋەبى بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىششىنىڭ ئەڭ تەسىرلىك ۋاستىسىدۇر.

يەنە بىر تەرەپتىن جانابى ئاللاھ بەندىسىگە بەرگەن ئازاب ۋە دەرت بىلەن بەندىسىدىن تەلەپ قىلغان تەۋبە ۋە كۆز يېشى ئەبەدىيەت ئېلىم ـ سېتىمىدۇر. بۇ شۇنداق پايدىسى چوڭ ئېلىم ـ سېتىمكى ھېچ بىر مۇسىبەتتىن شىكايەت قىلماي، ئەبەدىي بىر پايدىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بۇلاردىن بىر مىسال سۈپىتىدە ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھتائالا بۇ دۇنيادا سەندىن بىر نەچچە تامچا كۆز يېشى ئالىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ قارشىلىقىدا ساڭا كۆپلىگەن جەننەت كەۋسەرلىرى بېرىدۇ. ئۇ سەندىن سەۋدا، ئىزدىراپلا تولغان ئاھ، پەرياتلىرى ئالىدۇ. ھەر ئاھ ـ پەريادقا قارشىلىق يۈزلەرچە ئالى دەرىجە ۋە ئېرىشكىلى بولمايدىغان ماقاملار نېسىپ قىلىدۇ.

شۇنى بىلىش لازىمكى، ھەر يىغلاش ئوخشاش ئەمەس، ئۇلار ئارىسىدا كۆپ پەرق بار. چۈنكى كۆپلىگەن سوغۇق، سۈنئى، يالغان يىغلاشلار باركى، بۇ غەپلەت ۋە ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت.

سۈپيانى سەۋرى ھەزرەتلىرى مۇنداق دەيدۇ:

"يىغلاش ئون قىسىمدۇر. بۇلاردىن توققۇزى رىيادۇر. لېكىن بىر دانىسى ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئاللاھ ئۈچۈن يىغلاش، يىلدا بىر قېتىم بولسىمۇ بەندىنىڭ جەھەننەمدىن قۇتۇلۇشىغا، ئىنشائاللاھ ۋەسىلە بولىدۇ."

رىۋايەت قىلىنىشىچە، يولدىشى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغان بىر ئايال يىغلاپ تۇرۇپ، قازى شۇرەيھكە مۇراجىئەت قىلدى. بۇ جەرياندا ئۇ يەردە تۇرۇۋاتقان شابى:

ـ بۇ ئايالنى مەزلۇم دەپ ئويلايمەن، قارىمامسەن، قاتتىق يىغلاۋاتىدۇ، ـ دېدى. بۇنى ئاڭلىغان قازى شۇرەيھ:

ـ ئەي شابى! يۈسۈپنىڭ قېرىنداشلىرى زالىم تۇرۇپ، يىغلىغان پېتى دادىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. يىغلىغانغا قاراپ ھۆكۈم قىلىش توغرا ئەمەس. ـ دېدى.

بۇنداق كۆز ياشلىرى ئەلبەتتە يالغاندۇر. باشقا مەنىدىكى بىر قاراش بولسا، مىسكىنلىك ۋە زىللەت ئىپادىلەيدىغان يىغلاشلاردۇر. بۇلار ئۆز ۋاقتىدا پۇشايمانلىق كۆز يېشى تۆككەن كىشلەرنىڭ پىشانىسى تەرلىمىگەنلىكى ئۈچۈن بىكار ۋە پايدىسىز كۆز يېشىدۇركى، بۇ خىل كىشلەر ھەققىدە مەرھۇم ئاكىف مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

تاشلىغىن ماتەمنى! تاشلىغىن پەريادنى،
يىغلاش پايدا قىلسايدى، دادا ئورنىدىن تۇرار ئىدى،
كۆز يېشىدىن نېمە چىقىدۇ؟ نېمشقا تەر تۆكمىدىڭ؟

بىز ئېيتقان، ئاللاھ ئىرادە قىلغان كۆز يېشى، ھالىمىزنى دوست ـ دۈشمەن ئالدىدا پەس قىلىدىغان كۆز يېشى ئەمەس، ئەكسىچە مېراجى ياشتىدىغان بىر يىغلاشتۇر. كەڭرى دەريالار قانچىلىغان چاڭ ـ تۇزاڭنى ئۈستىدە كۆتۈرۈپ، تېگىگە چۆكۈپ كېتىشتىن ساقلاپ قالغانەك، بىزنىڭ كۆز ياشلىرىمىزمۇ بىزنى زىيان تارتىشتىن ساقلاپ، بېشىدا كۆتۈرۈپ، مەنزىلىمىزگە يەتكۈزىدىغان سۇ تۈرىدىن بولۇشى لازىمكى، بۇلار كۆزدىن ئەمەس، كۆڭۈلدىن ئاققان، خەلققە ئەمەس، خالىققا (ياراتقۇچى) يېتىدىغان تامچىلار بولۇشى كېرەك.

كۆز يېشى ھەققىدىكى يەنە بىر مۇھىم مەسىلە، بۇ يىغلاشنىڭ شىكايەت يىغلىشى بولماسلىقىدۇر. چۈنكى شىكايەتتە رازى بولماسلىق ئەھۋالى باركى، قەتئىي مەقبۇل بولمايدۇ. چۈنكى شىكايەتلەر ئىنساننى ئىسيانغا قەدەر ئېلىپ بارىدۇ ۋە قولدىكى بارلىق سەرمايىسىنى يوق قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال ئاللاھنىڭ غەزىپىنى جەلب قىلىدۇ. بىز مەقسەت قىلغان يىغلاش، غەزەبنى جەلب قىلىش ئەمەس، ھەقىقى دوستنى مەمنۇن قىلىش ۋە گۇناھ كىرىدىن پاكلىنىش ئۈچۈندۇر.

نەتىجىدە ئۆلۈم كەلگەندە پۈتۈن ئۇخلىغانلار ئويغىنىدۇ، يەنى كۆزىنى ئېچىپ، ھەقىقەتنى كۆرىدۇ. لېكىن ئاخىرقى نەپەستە ھەقىقەتنى كۆرۈشنىڭ ھېچ بىر پايدىسى يوق، خۇددى پىرئەۋنگە بولمىغاندەك.

ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

”ئەقىللىق كىشىلەر ئىلگىرى يىغلايدۇ. جاھىللار ئىشنىڭ ئاخىرىدا بېشىغا ئۇرىدۇ، ئۆزىنى ئەيىپلەيدۇ. سەن ئىشنىڭ باشلانغۇچىدا ئىشنىڭ ئاخىرىنى كۆرۈپ، قىيامەت كۈنىدە پۇشايمان قىلما.

بۇ ھەقتە شۇ قۇشنىڭ ئەھۋالى ساڭا ئىبرەت بولسۇن. قۇش ئۇۋۇچىنىڭ تۇزىقىدىكى بۇغداينى كۆرۈپ، ئۆزىنى يۇقۇتۇپ، ئەقلىنى ئىشلىتەلمەيدىغان ئەھۋالغا كەلگەن. بۇنىڭ بىلەن ئىرادىسىز بىر شەكىلدە بۇغدايلارنى يېگەن، لېكىن تۇزاققا چۈشكەن. بۇ قېتىم بېشىنى دەرتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قانچىلىغان ياسىن، ئەنئام ئوقۇغان، لېكىن بىر پايدىسى بولمىغان. بالا كەلگەندىن كېيىن يىغلاش، پەرياد قىلىش، ئىسىت دېيىشنىڭ ھېچبىر پايدىسى يوق. بۇ ئاھۇ-پەرياتلارنى تۇزاققا چۈشۈشتىن بۇرۇن قىلىش كېرەك.“

لۇت قەۋمىنىڭ ئىلاھىي ئىنتىقامنى جەلب قىلغان ئازغۇنلۇقى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلىنىدىغانلىقى ئېيتىلغاندا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، ئۇلارنىڭ قانچىلىك ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكىنى تولۇق بىلمەي، ئۇلارغا مەرھەمەت تىلەپ دۇئا قىلغاندا، پەرىشتىلەر: ”ھازىر دۇئا ۋاقتى ئۆتتى“ دېگەن.

ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بىزگە ئۆلۈمنىڭ قايسى ۋاقىتتا كېلىدىغانلىقى ئېنىق ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللەر ”ئۆلۈشتىن ئەۋۋەل ئۆلۈڭ“ سىررى بىلەن يۇغۇرۇلۇشى ۋە رەببى بىلەن ئۇچرىشىشقا تەييار بولۇشى كېرەك. ئەكسىچە ئاخىرقى نەپەس: ”ئىسىت! مەن نېمە ئىش قىلدىم“ پەرياتلىرى بىلەن توشقان پۇشايمانلىق دېمى بولىدۇ. بۇ ھەقتە جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

«ئۆلۈمنىڭ سەكراتى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى (يەنى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئاخىرەتنىڭ دەھشىتىنى ئېنىق كۆرىدۇ)، سەن ئۇنىڭدىن (يەنى ئۆلۈمدىن) قاچاتتىڭ» (قاف سۈرىسى 19-ئايەت)

بۇ سەۋەپتىن بەندىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى تەزكىيەئى نەپس (نەپسلەرنى تەربىلەش) ۋە تەسپىيەئى قەلب (قەلبى پاكىزلاش) تۇر. بۇ يەرگىچە بايان قىلغانلىرىمىز بۇ ھالەتكە كېلىشنىڭ پەقەتلا كىرىش ئىشىكىدۇر. بۇ ئىشىكتىن ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن قىلىشقا تېگىشلىك بارلىق سالىھ ئەمەللەرنى قىلىش زۆرۈردۇر. پەرز، ۋاجىب، سۈننەتلەرنى ئۇسۇلىغا ئۇيغۇن

قىلغاندىن كېيىن كىشى ھەققى، ئاتا ـ ئانا ھەققى، ئاللاھ ئۈچۈن ئىنفاق، بارلىق مەخلۇقاتقا مەرھەممەت، شەپقەت ۋە كەچۈرۈم بىلەن يېقىنلىششى قاتارلىق خىسلەتلەرگە ئىگە بولۇش كېرەك. بۇ خىسلەتلەردىن ئەپۇچانلىق پەزىلىتىنى ئۈزلەشتۈرۈلگەنلەر، ئىلاھىي كەچۈرۈمگە تېخىمۇ كۆپ لايىق بولىدۇ. "بىزگە ئىچكىز ئاغرىسۇن" پەرىيادىغا كۆڭۈل بەرمىگەن مۇھەببەت ۋە مەرھەممەت مەھرۇملىرى، ھاياتىنىڭ غاپىل مۇساپىرلىرىدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللەر تەۋبە ۋە كۆز يېشى ئىقلىمىدا بارلىق ھەرىكەتلىرىمىزدە ئەكسىتىپ، رەببىمىزگە يۆنىلىشىمىز لازىم. بۇ يۆنىلىش ھاياتىنىڭ ھەر تەرىپىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە بەزى ۋاقىتلار بەندە ئۈچۈن ئالاھىدە پايدا تاپىدىغان ۋاقىتلاردۇر. خۇددى باھار مەۋسىمىنىڭ باشقا مەسۇملاردىن تېخىمۇ گۈزەل بولغىنىدەك. بەندىلەرگە بېرىلگەن شۇنداق مەنىۋىي باھارلار باركى، بۇلارنىڭ ئەڭ مۇھىمى ئىچىدە مىڭ ئايدىن قىممەتلىك بىر كېچە يەنى قۇرئاننىڭ لەۋھى مەھپۇزدىن دۇنيا ساماسىغا چۈشۈرۈلۈپ، جاھان ۋە ئىنساننى نۇرغا غەرق قىلغان قەدىر كېچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان رامىزان ئېيىدۇر.

ئىدراك قىلىنىشۋاتقان بۇ مۇبارەك ئاي، كېچىگە ئۇخشاش قارىيىپ كەتكەن كۆڭۈللەرنى نۇرى بىلەن يۇرۇتۇدىغان بىر بەدرى مۇنىر، ئاسماندىن يەرگە مىراج ئۈچۈن ئېچىلغان بىر دېرىزىدۇر. بۇ سەۋەپتىن كۆڭلى سەزگۈر بىر مۆمىن پۈتۈن ھاياتىنى بۇ ئالاھىدە ئىقلىمدىن ئالىدىغان پەيىز ۋە بەرىكەت، يەنى رامىزان شېرىن چۈشەنجىسى بىلەن ئۆتكۈزىشى كېرەك. چۈنكى بۇ خىل ئاڭ بىلەن بېزەلگەن سالىھ كۆڭۈللەرگە قىيامەت، بىر نادامەت كۈنى ئەمەس، ئەكسىچە بىر بايرام سەھرى بولىدۇ.

ئى رەببىمىز! جۈملىمىزگە مۇشۇنداق بىر بايرام سەھرى نېسىپ قىل! ئاشىق، ۋەجد ۋە سەممىي كۆز ياشلىرىمىز بىلەن ئىلاھىي رەھمەت ۋە مەغپىرىتىڭگە نائىل قىل!

دۇئا

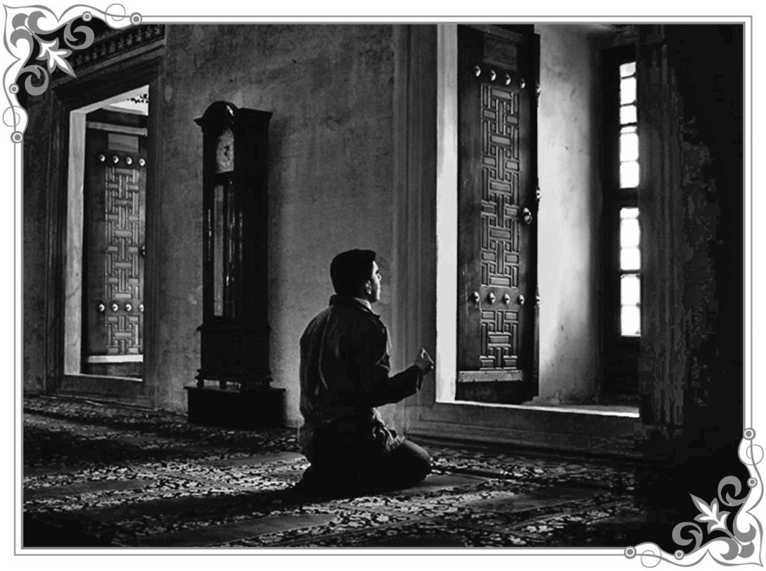

دۇئا تەكرارلانغانسىرى مۇقەددەس تۇيغۇ شەكلىدە مۆمىن روھىغا نەقىش قىلىنىپ، شەخسىيىتى بىلەن ئۆزلىشىپ، ئۇنىڭ بىر ئالاھىدىلىگى بولىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئالىي روھلار داۋاملىق دۇئا ھالىتىدە ياشايدۇ.

دۇئا

ئىنسانىيەتكە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتىلگەن بارلىق پەيغەمبەرلەر ۋە ئەۋلىيالار كۆڭلىنى راھەتلىك ۋە قىيىنچىلىقتا، خۇشاللىق ۋە ئازابتا داۋاملىق رەببىگە يۈزلەندۈرۈپ، ئىلتىجا ھالىتىدە ياشىغان. ئۇلار ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا رەببىگە يالۋۇرۇش ھالىتىدە بولۇشنىڭ ھۇزۇرىنى سۆز-ھەرىكىتى بىلەن تەلىم بەرگەن ئەبەدىيەت رەھبەرلىرىدۇر.

ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىش، بىر يارىتىلىش قانۇنى ۋە قۇللۇق تەقەززاسىدۇر. ئاسمان ۋە زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇداتلار ئىلاھىي تەقدىرگە رام بولغانلىق ھالىتىدە ئۇ چەكسىز قۇدرەت ئىگىسىنى ئۆزىگە خاس تىل بىلەن زىكىر قىلىپ، يالۋۇرماقتا. ھەقىقي بىر دىنىي تەربىيەمۇ دۇئا قىلىشنى مۆمىنىنىڭ روھىدا داۋاملىق جانلىق تۇتۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى دۇئا قەلبتە ئاللاھقا ئېچىلغان مۇقەددەس ئىشىكنىڭ ئاچقۇچىدۇر.

دۇئا تەكرارلانغانسىرى چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇ شەكلىدە مۆمىنىنىڭ روھىغا نەقىش قىلىنىپ، كىشىلىكى بىلەن ئۆزلىشىپ، ئۇنىڭ بىر خۇسۇسىيىتى بولىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئالى روھلار داۋاملىق دۇئا ھالىتىدە ياشايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قەلبلىرى دۇئاغا ئېرىشىلىشنىڭ ئەھمىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك شۇ ئايەتتىكى ئىلاھىي ئاگاھلاندۇرۇش بىلەن سەگەك تۇرىدۇ:

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ

«ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەرنىڭ دۇئايىڭلار بولمىسا، پەرۋەردىگارىم سىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ» (فۇرقان سۈرىسى 77-ئايەت)

بىر مۇسۇلمانىنىڭ روھىدا رەببىگە دۇئا بىلەن يالۋۇرۇش ھېس-تۇيغۇسىنىڭ دائىمى ئەھۋالغا كېلىشى، ئاللاھ بىلەن بەندە ئارىسىدا بىر باغ تەسىس قىلىدۇرىدۇ. ۋەجد ھالىدىكى دۇئالار كۆڭۈلنىڭ ئىلاھىي رەھمەت بىلەن قۇچاقلاشقان ۋاقىتلىرىدۇر.

دۇئادا تەلەپ قىلىنغىنى ئىلاھىي رەھمەت ۋە مەرھەمەتتۇر. بۇ سەۋەپتىن دۇئادا يۈرەكلەردىن ئىلاھىي دەرگاھقا ئۆرلەيدىغان تۇنجى ئىپادە، گۇناھكارلىق، ئاجىزلىق ۋە بىچارىلىك ئېتىراپى بولۇشى كېرەك. دۇئا چەكسىز قۇدرەت ئىگىسىگە ئاجىزلىقىمىز بىلەن يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا تەسلىمىيەت ۋە سۈكۈت بىلەن بويۇن ئېگىشىمىزدۇر. ھەقىقەتەن دۇئاغا ئاجىزلىق ۋە خاتالارنى ئېتىراپ بىلەن باشلاش ئىلاھىي مەرھەمەتنى جەلپ قىلىش ۋە دۇئانىڭ مەقبۇل قىلىنىشىدا بۈيۈك تەسىرگە ئىگە. چۈنكى ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىمىز ئايەتتە دېيىلگەندەك، دۇئاسىدا جانابى ئاللاھقا مۇنداق ئىلتىجا قىلغان:

(ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېدى (ئەئراف سۈرىسى 23 ـ ئايەت)

باشقا بىر ئايەتتە يۇنۇس ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا مۇنداق ئىلتىجا قىلغان:

«يۇنۇسنىڭ (قىسسەسىنى بايان قىلغىن) . ئۆز ۋاقتىدا ئۇ (قەۋمىنىڭ ئىمان ئېيتمىغانلىقىدىن) خاپا بولۇپ (شەھىرىدىن) چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بىزنى (بېلىقنىڭ قارنىدا) ئۆزىنى قىسمايدۇ دەپ ئويلىدى، ئۇ قاراڭغۇلۇقتا (يەنى بېلىقنىڭ قارنىدا): «(پەرۋەردىگارىم) سەندىن بۆلەك ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، سەن (جىمى كەمچىلىكلەردىن) پاكتۇرسەن، مەن ھەقىقەتەن (ئۆز نەپسىمگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولدۇم» دەپ نىدا قىلدى» (ئەنبىيا سۈرىسى 87 ـ ئايەت)

جىھانگىر سۇلتان 1 ـ مۇراتخانىنىڭ كوسوۋا ئۇرۇشىنىڭ ئالدىدا قىلغان شۇ دۇئاسى، ئاجىزلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ قىلىنغان دۇئانىڭ بەرىكىتىگە بىر ئۆرنەكتۇر:

"يا ئىلاھىي! مۈلكمۇ، بۇ قۇلۇڭمۇ ساڭا ئائىتتۇر. مەن ئاجىز بىر قۇلمەن، مېنىڭ نىيىتىم ۋە سىرلىرىمنى سەن ئەڭ ياخشى بىلىسەنكى، مال ـ مۈلك مەقسىتىم ئەمەس، پەقەتلا سېنىڭ رازىلىقىڭنى تەلەپ قىلىمەن.

يا ئىلاھىي! بۇ مۆمىن ئەسكەرلىرىڭنى كۇپپار قارشىسىدا مەغلۇپ قىلىپ، ھالاك قىلما، ئۇلارغا شۇنداق بىر زەپەر نېسىپ قىلغىنكى، پۈتۈن مۇسۇلمانلار

بايرام قىلسۇن! خالىساڭ بۇ بايرام كۈنىدە شۇ مۇرات قولۇڭ يولۇڭدا قۇربان بولسۇن!"

نەتىجىدە بۇ سەممىي دۇئادىن كېيىن ئۇ ۋاقىتقىچە ئەتراپىنى چاڭ ـ تۇزاڭ قىلغان بوران توختاپ، ئۈچ ھەسسە كۆپ دۈشمەنگە قارشى سەككىز سائەت داۋاملاشقان قانلىق ئۇرۇشنىڭ ئاخىرىدا غەلىبىگە مۇيەسسەر بولغان.

سۇلتان مۇراتخان ئۇرۇشتىن كېيىن غازىلارنى زىيارەت قىلىپ، ئېھتىياجىنى ھەل قىلىۋاتقاندا ياردار بىر سىرىپ ئەسكىرى تەرىپىدىن خەنجەرلىنىپ، شاھادەت شەربىتىنى ئىچكەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ دۇئاسى ئىجاۋەت بولغان.

ئالى روھلارنىڭ تىلى ۋە سۆزلىرىنىڭ ئەڭ گۈزىلى بولغان سەممىي دۇئالار نۇر ۋە سەۋدادىن مەيدانغا كېلىدۇ. دۇئا ئۈمىدسىزلەرگە ھايات بېرىپ، سۇنۇق قەلبلەرگە تەسەللى قىلىدۇ. ئىخلاس، سەممىيەت ۋە كۆز ياشلىرى بىلەن قىلىنغان دۇئالار ئىلاھىي رەھمەتنىڭ زۇھۇرىغا دەۋەتتۇر. دۇئادا قەلبكە ھۇزۇر بېرىدىغان رەببىگە تەسلىمىيەت سىرى مەخپىيدۇر. بىزگە دۇئانى ئەمەلىيىتى بىلەن ئەڭ گۈزەل تەلىم بەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدۇر. ئۇ كۆز ياشلىرى ئىچىدە ۋە پۈتۈن ئىششىپ كەتكۈچە ئۇقۇغان نامازلىرىغا قوشۇمچە قىلىپ دۇئالىرىدا داۋاملىق:

"ئاللاھىم! سېنىڭ غەزىبىڭدىن رازىلىقىڭغا، ئازابىڭدىن ئەپۇيىڭغا، سەندىن يەنە ساڭا ئىلتىجا قىلىمەن. سەن ئۆزەڭنى قانداق مەدھىلىگەن بولساڭ، شۇنداقسەن!" (مۇسلىم، سالات، 222) دەپ، ئاجىزلىق ئىچىدە جانابى ئاللاھقا ئىلتىجا قىلغان. يەنە دۇئانىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەن:

«دۇئا ئىبادەتتۇر، ئىبادەتنىڭ يىلىكى ۋە ئۆزىدۇر. ئاللاھ نەزىرىدە ئۇنىڭغا دۇئا قىلىشتىن قىممەتلىك بىر نەرسە يوقتۇر. ئاللاھ ئۆزىدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلمىغان (دۇئا قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمىگۈچىنى)غا ئازاب قىلىدۇ. قىيىنچىلىق ۋە مۇشكۈل ۋاقىتلاردا دۇئاسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشنى ئارزۇ قىلغان راھەت ۋە ھۇزۇرلۇق ۋاقىتلىرىدا كۆپ دۇئا قىلسۇن. رەببىمىز ھەيىيى كەرىمدۇر، بىر بەندە قولىنى ئاچسا ئۇنى قۇرۇق قايتۇرمايدۇ، كىمگە دۇئا ئىشىكلىرى ئېچىلسا ئۇنىڭغا ھېكمەت ئىشىكلىرى ئېچىلغان بولىدۇ. دۇئا رەھمەت ئىشىكلىرىنىڭ ئاچقۇچى،

مۆمىنىنىڭ قۇرالى، دىنىنىڭ تۈۋرۈكى، ئاسمان ۋە زېمىنىنىڭ نۇرىدۇر.» (رىۋادانى، جەمئۇل پەۋائىد، 9219ـ20ـ21ـ22ـ25)

ئىنسان ئەۋلادىغا زۇلۇم قىلغان، ئاجىز، خور كۆرۈپ ئەزگەن ۋە غاپىلانە بىر هايات كەچۈرگەنلەرگە نىسبەتەن، ئۈمىدسىزلىكتە يىغلىغان، يېتىمنىڭ يۈزىنى كۈلدۈرگەن، دەرتلىك ئىنسانلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولغان كىشلەرنىڭ قىلغان دۇئاسىنىڭ قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى بىر ھەقىقەتتۇر. ھەقىقەتەن، ئۆزىنى گۇناھسىز ھېسابلايدىغان مۇتەكەببىرلەرنىڭ دۇئالىرى ئەمەس، گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى ئۈچۈن كۆزلىرىدىن كۆڭلىگە توختىماستىن ياش ئاققۇزغان ھەق ئاشىقلىرىنىڭ قىلغان دۇئاسى قوبۇل قىلىنىشقا لايىقتۇر.

ھەزرىتى مەۋلانا دۇئانىڭ قوبۇل قىلىنىشىنىڭ تەمىناتى ماھىيىتىدە مۇنداق دەيدۇ:

”نادامەت ئوتى بىلەن توشقان بىر كۆڭۈل ۋە نەملىك كۆزلەر بىلەن دۇئا، تەۋبە قىل، چۈنكى چېچەكلەر كۈن چۈشىدىغان ھۆل يەرلەردە ئېچىلىدۇ.“

بۇ سەۋەپتىن دۇئانىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئارزۇلارنىڭ ئاغزاكى بايان قىلىنىشى كۇپايە قىلمايدۇ. دۇئانى ”خەۋپ ۋە رىجا“ يەنى قورقۇ بىلەن ئۈمىد ھېس ـ تۇيغۇسىدا قىلىشقا غەيرت قىلىش كېرەك. قەلب دۇئا ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن بىلەن تىترىشى لازىم. يەنە دۇئا بىر گۇناھنىڭ ئەپۇ قىلىنىشى ئۈچۈن قىلىنغان بولسا، ئۇ گۇناھنى قايتا تەكرارلىماسلىق ئىرادە ۋە نىيىتىدە قىلىنىشى كېرەك.

رىۋايەت قىلىنىشچە مۇسا ئەلەيھىسسالام بىچارىلىكتە دۇئا قىلغان بىر ئادەمنى كۆردى. ئۇنىڭ زاھىرىغا قاراپ، دۇئاسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى يۈرەكتىن ئارزۇ قىلدى. ئۇ ۋاقىتتا ئاللاھتائالادىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي كېلىپ:

«مەن ئۇ بەندەمگە سەندىن ئارتۇق مەرھەمەتلىكمەن. ئۇ تىلى بىلەن ماڭا دۇئا قىلىدۇ، لېكىن كۆڭلى قۇتاندىكى قويلاردا»

مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇ ئەھۋالنى ئادەمگە ئېيتىشى بىلەن ئۆزىنى ئوڭشاپ، خالىس نىيەت بىلەن دۇئا قىلدى.

يەنە بىر تەرەپتىن بىر دىن قېرىندىشى ھەققىدە قىلىنغان خالىس دۇئامۇ تىز سۈرئەتتە ئىجابەت بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

«بىر مۆمىنىنىڭ باشقا بىر مۆمىن ئۈچۈن قىلغان دۇئاسىدىن تىز قوبۇل قىلىنىدىغان بىر دۇئا يوقتۇر.» دېگەن. (تىرمىزى، بىر، 50)

ئىنسانلار دۇئاسى قوبۇل بولىدۇ دەپ، ھۆرمەت قىلغان كىشىلەردىن دۇئا تەلەپ قىلىدۇ. ھالبۇكى، دۇئانىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى تەمىنلەيدىغان ئاساسي سەۋەپ ئىخلاس ۋە سەممىيەتتۇر. بۇنداق دېگەنلىك گۇناھكار بولسىمۇ مۆمىن قېرىندىشى ئۈچۈن سەممىي شەكىلدە يۈرەكتىن قىلىنىدىغان بىر دۇئا ئاللاھ نەزىرىدە دەرىجىسى ئۆزىدىن ئۈستۈن دەپ قارالغان باشقا بىر كىشىنىڭ ئاغزاكى دۇئاسىدىن تېخىمۇ پەزىلەتلىكتۇر.

ھەزرىتى مەۋلانانىڭ مەرھەمەت ۋە شەپقەت ئوكيانى بولغان كۆڭلىدىن يۈكسەلگەن شۇ پەريات بەك مەنىلىكتۇر:

”ئەي رەببىم! ئەگەر سېنىڭ مەرھەمىتىڭنى پەقەت سالىھ كىشىلەرلا ئۈمىد قىلسا، ئۇ ۋاقىتتا گۇناھكارلار كىمگە ئىلتىجا قىلىدۇ؟

ئەي ئۇلۇغ ئاللاھىم! ئەگەر سەن پەقەتلا خاس بەندىلىرىڭنى قوبۇل قىلساڭ، گۇناھكارلار كىمگە بېرىپ يالۋۇرىدۇ؟“

ھەقىقەتەن، بىر بەندە گۇناھكار بولسىمۇ، بۇ ئەھۋالى ئۇنى جانابى ئاللاھنىڭ تەركەتكەنلىك مەناسى چىقمايدۇ. بۇ سەۋەپتىن بىر كىشىنىڭ كىمنىڭ دۇئاسى ھۆرمىتىگە بىنائەت مۇرادىغا ئېرىشىدىغانلىقىنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. ئاللاھنىڭ قۇللىرىدىن بىرسىنىڭ قەلبى دۇئالىرىنى ئېلىشتىكى قىممىتىنى ئىدراك قىلىش كېرەك.

بىر كۈنى مارۇپى كەرھى ھەزرەتلىرى بازاردا بىر سۇ ساتقۇچىغا ئۇچرىدى. سۇ ساتقۇچى:

- ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن سۇيۇمدىن ئىچىڭ. - دېدى.

مارۇپى كەرھى ھەزرەتلىرى ”ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن“ دېگەن سۇ ساتقۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش نىيتى بىلەن نەپلە روزا تۇتقان ھالەتتە ئۇ سۇدىن ئىچتى.

مارۇپ كەرھى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئەۋلىيادىن بىر زات، ئۇنى چۈشىدە گۈزەل بىر ماقامدا كۆرۈپ سورىدى:

ـ جانابى ئاللاھقا قىلغان قايسى ئەمەلىڭ تۈپەيلىدىن ساڭا بۇ ماقام ئىلتىپات قىلىندى؟ مارۇپى كەرھى ھەزرەتلىرى:

ـ سۇ ساتقۇچىنىڭ ئاللاھ رازىلىقىنى تەلەپ قىلىپ، قىلغان دۇئاسى بىلەن، ـ دەپ جاۋاب بەردى. مەزلۇم ۋە كۆڭلى سۇنۇق مۆمىنلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ بەددۇسىنى ئالماسلىققىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

سەلجۇقلۇ سۇلتانى ئالائاددىن كەيكۇبات، شەھەرنىڭ قەلئەسى پۈتكەندە، ھەزرىتى مەۋلانانىڭ ئاتىسى، باھائۇددىن ۋەلەدتىن تەبەررۇكەن قەلئەنى كۆرۈپ، قەلئە ھەققىدىكى پىكرىنى بايان قىلىشنى تەلەپ قىلغان. باھائۇددىن ۋەلەد ھەزرەتلىرى قەلئەگە كېلىپ:

”قەلئەيىڭىز، كەلكۈن، دۈشمەن ھۇجۇمىنى توسۇشتا پەۋقۇلئاددە مۇستەھكەم ياسالغاندەك تۇرىدۇ. لېكىن ھۆكۈمرانلىقىڭ ئاستىدىكى مەزلۇم، ھەق ئىگىلىرىنىڭ بەددۇئا ئوقلىرىغا قارشى قايسى تەدبىرلەرنى ئالدىڭ؟ چۈنكى ئۇلارنىڭ بەددۇئا ئوقلىرى پەقەتلا سېنىڭ قەلئەدەك بىر قەلئەنى ئەمەس، يۈزلەرچە قەلئە تېمىنى تېشىپ ئۆتۈپ، دۇنيانى خارابىغا ئايلاندۇرالايدۇ.

سەن ئەڭ ياخشىسى ئادالەت ۋە ياخشىلىقتىن قەلئە تاملىرى سال، سالىھ كىشىلەردىن خەيىر دۇئا ئەسكەرلىرى تەشكىل قىلىشقا تىرىش، چۈنكى جەمئىيەت ۋە دۇنيانىڭ تىنچلىقى ئۇ دۇئا ئەسكەرلىرى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.“

ھەقىقەتەن، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر تۈرلۈك مۇۋاپىقىيەت، غەلبىلىرى كۆرسەتكەن غەيرەت ۋە تىرىشچانلىقى بىلەن بىرگە ئىخلاسلىق دۇئالارنىڭ بەرىكىتى بىلەن بولغان. ھاياتتا تەتبىقلاپ، ھېس قىلالىغىنىمىز نىسبەتتە ئەبەدىي سائادەت رەھبىرى بولغان قۇرئان كەرىم، دۇئانىڭ ئەڭ بۈيۈك تەلىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. رەببىمىز بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

«ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار ئېيتىپ بېقىڭلار، ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئازابى ياكى قىيامەت كەلسە، ئاللاھتىن غەيرىيگە ئىلتىجا قىلامسىلەر؟ ئۇنداق ئەمەس، سىلەر پەقەت ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىسىلەر، ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەر ئاللاھنىڭ كۆتۈرۈۋېتىشىنى

ئىلتىجا قىلغان بالانى ئاللاھ كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىلەر ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى قىلىۋالغىنىڭلارنى ئۇنتۇيسىلەر» (ئەنئام سۈرىسى 40 ـ 41 ـ ئايەت)

«پەرۋەردىگارىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن يوشۇرۇن دۇئا قىلىڭلار، (دۇئا قىلغاندا كەلسە ـ كەلمەس سۆزلەپ، توۋلاپ) ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرنى ئاللاھ ياقتۇرمايدۇ» (ئەئراف سۈرىسى 55 ـ ئايەت)

ئاخىرىتىمىزنى قۇتقۇزۇشنىڭ يېگانە سەرمايىسى بولغان شۇ پانى دۇنيا ھاياتىدا ئىسىمىزدىن چىقماسلىقىقا تېگىشلىك مۇھىم دۇئالاردىن بىرى ھۆسنى خەتىم بىلەن دۇنيادىن كېتىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

«ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا لايىق رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار، پەقەت مۇسۇلمانلىق ھالىتىڭلار بىلەنلا ۋاپات بولۇڭلار» (ئال ئىمران سۈرىسى 102 ـ ئايەت)

ھەر مۆمىنىنىڭ بىر بىر ئۆمۈر بويى قىلغان غەيرىتىنىڭ نەتىجىسى ئاخىرقى نەپەسنى ئىمان بىلەن بېرىش سائادىتىگە ئېرىشىشتىن ئىبارەت. چۈنكى پەيغەمبەرلەردىن باشقا كىشىلەر تەمىنات ئاستىدا ئەمەس. ئەۋلىيائۇللاھمۇ ئاخىرقى نەپەس غېمىدە دۇنيادىن كېتىدۇ.

كىمنىڭ قايسى ئەھۋالدا دۇنيادىن كېتىدىغانلىقى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئومۇمي جەھەتتىن ئىنسانىنىڭ ياشاش ئەھۋالىغا ئاساسەن دۇنيادىن كېتىدىغانلىقى بىر ھەقىقەتتۇر. بۇ سەۋەپتىن ئاخىرقى نەپەسنى ئىمان بىلەن بېرىش ئۈچۈن سىراتى مۇستەقىم ئۈستىدە مېڭىپ، دائىما جانابى ئاللاھقا دۇئا ۋە ئىستىغپار ھالىتىدە ياشىشىمىز كېرەك.

ئايەتتە دېيىلگەندەك، يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلغان:

«مېنى مۇسۇلمان پېتىمچە قەبزى روھ قىلغىن، مېنى ياخشى بەندىلەر قاتارىدا قىلغىن» دېدى. (يۇسۇف سۈرىسى 101 ـ ئايەت)

ئاللاھتائالا ئەقلى سەلىم ئىگىلىرى دەپ مەدھىلىگەن بەندىلىرىنىڭ دۇئاسى قۇرئاندا مۇنداق بايان قىلىنغان:

تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

«پەرۋەردىگارىمىز! بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، يامانلىقلىرىمىزنى يوققا چىقارغىن، بىزنى ياخشىلارنىڭ قاتارىدا قەبزى روھ قىلغىن.» (ئال ئىمران سۈرىسى 193 ـ ئايەت)

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى ئالدىدا يېڭى ئىمان كەلتۈرگەن سېھىرگەرلەر پىرئەۋنىنىڭ قىيناش بىلەن ئۆلتۈرۈشىگە قارىماي، پۈتۈن قەلبى بىلەن جانابى ئاللاھتىن زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشنى تىلىمەي، ئىماننى خەتەرگە ئۇچراتماستىن مۇسۇلمان پېتىدە جېنىنى تەسلىم قىلىشنى ئويلىشى بىز ئۈچۈن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئىبرەتتۇر.

يەنە بىر تەرەپتىن دۇئادا ئىلاھىي لۇتۇپقا ئېرىشىدىغىنى، پەقەتلا يۇقىرى ئاۋاز، قەلبتىن چىقمىغان رىياكارلارچە قىلىنغان سۆزنى يالۋۇرۇش، جىگەرلەرنى پارچىلايدىغان دەرىجىدە ئۈن سېلىپ يىغلاش، يالۋۇرۇشلار ئەمەس. ئەگەر بۇنداق بولسا ئىدى، بۇلارنىڭ زىددىدىغا، قانلىق كۆز ياشلىرى بىلەن ئازاپ تارتىۋاتقان بىر كېسەل ياكى ئۆز نەپەسىگە كۈچى يەتمەيدىغان دەرىجىدە ئاجىز، غېرىپلارنىڭ دۇئاسى قوبۇل قىلىنمىغان بولسا بولاتتى. بۇنداق بىر قاراشقا ئىگە بولۇش، كۆڭۈل ۋە ھال تىلىنى بىلمەسلىك ياكى يوق دەپ پەرەز قىلغانلىقتۇر. دۇئادا بۇ خىل ئاشقۇنلۇققا كېتىش، دۇئانىڭ ئۆزى، روھانىيتى، مۇقەددەسلىكىگە دەخلى قىلغانلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ خىل دۇئا ھەققىدە:

"بىر قىسىم ئادەملەر مەيدانغا كېلىدۇكى، دۇئادا ھەددىدىن ئاشىدۇ." (ئەبۇ داۋۇد، ۋىتىر، 23) دەپ، بۇ ئەھۋالغا كەلمەسلىككە چاقىرغان.

«سىلەر قۇلىقى ئېغىر بىرسىگە دۇئا قىلمايسىلەر، ھەر نەرسىنى ئاڭلايدىغان ۋە سىلەرگە يېقىن بىرسىگە دۇئا قىلىسىلەر.» (بۇخارى، جىھاد، 131)

جانابى ئاللاھ سەمىمى دۇئالارنى رەت قىلمايدۇ. لېكىن قانچىلىك سەمىمى بولۇشىدىن قەتئىنەزەر مۇتلەق قەدەرگە مۇۋاپىق كەلمىگەن دۇئانى قوبۇل قىلمايدۇ. بۇ سەۋەپتىن ھېچ بىر ۋاقىت دۇئادا زېرىكىشلىك ھېس قىلماي، دۇئانى داۋاملاشتۇرۇش لازىم. بۇنداق ئەھۋاللاردا دۇئانىڭ قارشىلىغى ئاخىرەت ئالىمىگە ھاۋالە قىلىنىدۇ.

دۇئانىڭ ۋەجدىگە كىرگەن بىر قەلب، ئەڭ ئۇلۇغ ئىشىككە ئىلتىجا قىلغانلىقىنىڭ ئىدراكىدا بولۇشى كېرەك.

ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (1)

ئۈممىتى بولۇش شەرىپى ۋە بەختىيارلىقىغا ئېرىشكىنىمىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبەدىي نىجاتلىق دەۋىتىنى ئىنسانىيەتكە ئېلان قىلىش ئۈچۈن بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىشنى ئۇنۇتماي، ئۇنىڭ سۈننىتىنى، ئۈممىتى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن قانچىلىك ئەھيا قىلالىشىمىز ۋە ئاللاھنىڭ يەر-زېمىندىكى شاھىتلىرى بولۇشقا قانچىلىك لايىق ئىكەنلىكىمىزنى داۋاملىق ئەسلەپ تۇرۇشىمىز لازىم.

ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (1)

ئەقىل، ئىدراك، تەپەككۇر قاتارلىق سەرمايىسى بوزۇلمىغان ئىنسان، ياشاۋاتقان جەمئىيەت ۋە كائىناتنى قەلب كۆزى بىلەن كۆزەتكىنىدە، بۇ نەرسىلەرنى بىكار ۋە غايىسىز ياراتمىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتەلەيدۇ. چوڭقۇر ھېكمەت ۋە مۇقەددەس غايىلەر بىلەن يارىتىلغان ئىنساننىڭ بۇ پانى دۇنيادا ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىلمىگەنلىكى ئوچۇقتۇر. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى

«ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرئىي ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنماي، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) دەپ ئويلامدۇ؟» (قىيامەت سۈرىسى 36 ـ ئايەت)

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

«ئى ئىنسانلار! بىزنى سىلەر ئۆزۈڭلارنى بىكار ياراتتى (يەنى سىلەر بىزنى ھايۋاناتلارنى ياراتقىنىمىزدەك ھېچقانداق ساۋابمۇ بەرمەيدىغان، جازامۇ بەرمەيدىغان قىلىپ ياراتتى). ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايدۇ، دەپ ئويلامسىلەر؟» (مۆمىنۇن سۈرىسى 115 ـ ئايەت)

ھەر ئىنساننىڭ ئۆمۈر ئىسمى بىلەن ئاتالغان ھايات مۇساپىسىنى يەنى ئىنسان بىلەن كائىنات ئوتتۇرىسىدىكى رابىتا ـ باغلىنىش) نى بۆشۈك بىلەن تاۋۇت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى چۈشىنىش مەجبۇرىيىتى بار.

كائىناتقا ھاكىم بولغان ئىلاھىي نىزام ۋە قۇدرەت نامايەندىلىرى ئەقىل ۋە ۋىجدان ئىگىلىرىنى ھېكمەت ئىگىسى ياراتقۇچىنى قوبۇل قىلىشقا يەنى ئىمانغا ئۈندەيدۇ. لېكىن ئاللاھتائالا ئىنسانلارنىڭ ئىمانىنىڭ تاكامۇللىشىشى ئۈچۈن، ئۇلارغا يەنە ھىدايەت رەھبىرى پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىش ئارقىلىق قوشۇمچە ئىلتىپات قىلىدۇ. بۇ ئىلتىپاتقا ئېرىشكەن ئىمان نېمىتىنىڭ ئىنسانغا قازاندۇرىدىغان ئەڭ

مۇھىم خىسلەتلىرىدىن بىرسى شۈبھىسىزكى، مەرھەمەتتۇر. مەرھەمەت مۆمىنىنىڭ قەلبىدە قەتئىي ئۆچمەيدىغان بىر ئوت، بىزنى رەببىمىزگە يېقىنلاشتۇرىدىغان ئىلاھىي بىر جەۋھەردۇر. مەرھەمەت ئىنساننى شەخسىيەتچىلىكتىن غەمگۈزارلىققا يۈزلەندۈرىدىغان ئىمانىنىڭ بىر لۈتۈپ مېۋىسىدۇر. چۈنكى ئىمان نېمىتى كۆڭۈلدە تاكامۇللاشقانسىرى ئىماندىن مەھرۇملارغا ئېچىنىش ھېس-تۇيغۇسى كۈچىيىدۇ، ئۇلار ئۈچۈن كۆرسىتىلىدىغان غەيرەتمۇ زىيادىلىشىدۇ. بۇ سەۋەپتىن كامىل بىر مۆمىنىنىڭ روھى ئەتراپىدا ھىدايەت دەۋىتىگە موھتاج ئىنسانلار بولغان مۇددەتكىچە ئۆز ئىمانى بىلەنلا كۇپايىلەنمەيدۇ.

شۈبھىسىزكى، ئىنسان ئاخىرەت سەپىرىگە ماڭغان پانى بىر مۇساپىردۇر. بۇنى ئىنكار قىلىش، كۆزنى يۇمۇپ قۇياشنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىشقا قەدەر ئەقىل ۋە ۋىجدانغا زىت بىر ئەھۋالدۇر. بۇنداق بولغان ئىكەن ھاياتنى بۇ ھەقىقەت يولىدا مېڭىشقا چاقىرىشمۇ ئەقلى، مەنتىقى ۋە ۋىجدانى بىر زۆرۈرىيەتتۇر. بۇ ھايات سەپىرىدە مۆمىن ئىگە بولغان نېمەتلەرنى نەپسىگىلا ئىشلەتمەي، موھتاجلارنىڭ ئىرشادىغا غەيرەت قىلىشى، ئۇنىڭ، دىنىنىڭ ۋىجدانى مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرسىدۇر. چۈنكى ئىنسانلارنى ھەققە، پەزىلەتكە، ئىمانغا، خالىس ئەمەللەرگە، ئەبەدىي سائادەتكە چاقىرىپ، ئۇلارنى سەلبىي ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشقا، ئەخلاقسىزلىشىپ، كۇپۇر خەندەكلىرىگە چۈشۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا غەيرەت قىلىش، دۇنيا-ئاخىرەتتە ئەڭ خەيرلىك، ئەجرى بۈيۈك بولغان ۋەزىپىلەردۇر.

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

«توغرا يولغا چاقىرغان كىشىلەر، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن كىشىلەر قەدەر ئەجىر ئالىدۇ، بۇ ئەگەشكەنلەرنىڭ ئەجرىدىن بىر نەرسە كەملەتمەيدۇ.

ناچار يولغا چاقىرغان كىشىلەر، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەر قەدەر گۇناھ ئالىدۇ، بۇمۇ گۇناھقا ئەگەشكەنلەرنىڭ گۇناھىدىن بىر نەرسە كەملەتمەيدۇ.» (مۇسلىم، ئىلىم، 16؛ ئەبۇ داۋۇد، سۈنەن، 6؛ تىرمىزى، ئىلىم، 15)

ھەدىس شېرىپتە دېيىلگەندەك، ھەققە ۋە خەيرگە تەبلىغ ۋەزىپىسىنىڭ پەزىلەت ۋە بەرىكىتىگە مۇناسىۋەتلىك بۈيۈك بىر نەبەۋىي خوشخەۋەر بېرىلمەكتە. بۇنىڭ بىلەن بىرگە گۇناھقا دەۋەت قىلىشنىڭ بىر قار توپىنىڭ بۈيۈك بىر

چىغقا ئايلىنىش تۇرىدىن ھەسسىلەپ كۆپىيىدىغان گۇناھقا ئېتتىرىدىغانلىقى بىلدۈرۈلىدۇ. بۇ ئەھۋال ھەققە ۋە خەيرگە چاقىرىش، يامانلىقلاردىن يىراق تۇتۇش ۋەزىپە ۋە مەسئۇلىيىتىنىڭ ئەھمىيىتىگە كۆپايىدۇر.

يەنە بىر تەرەپتىن تەبلىغ ۋەزىپىسى قىلىدىغان ھەر مۆمىن ئالدى بىلەن ئۆز شەخسىيىتىنى كامالەتكە يەتكۈزىشى لازىم. ئىنسانلارنى ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت ئۈچۈن ئەڭ تەسىرلىك ۋاستا، ھەق، پەزىلەت ۋە راستچىللىقنىڭ جانلىق ۋە كونكېرىت بىر تىمسالى ھالىغا كېلىشىدۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ھىدايەت دەۋەتچىسىنىڭ ئۆزى ئالدى بىلەن سىراتى مۇستەقىم ئۈستىدە بولۇشى كېرەك. تەبلىغنىڭ كامىل مەنادا تەسىر قىلىشى ئۈچۈن «ئىتمىنانغا ئېرىشكەن بىر قەلب» بولۇشى كېرەك. چۈنكى بۇ مەنىۋى ماقامغا ئېرىشكەن زاتلار، ئەبەدىيلىكنىڭ ۋەجدى ئىچىدە ياشىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پانى ھاز ۋە لەززەتلەر جەلب قىلارلىقنى يوقاتقان بولىدۇ. بۇ سەۋەپتىن تەبلىغ ۋەزىپىسنى پانىلەردىن ھەر قانداق بىر مەنپەئەت ئېلىش ئارزۇسى بىلەن ئەمەس، پەقەتلا ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن يەنى ئىخلاس بىلەن قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال ئەينى ۋاقىتتا پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەخلاقىغا ئائىت بىر ئالاھىدىلىكتۇر.

قۇرئاندا تەبلىغ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بىر ئايەتتە: «تەبلىغ قىلغانلىقىمغا سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، ئۇنى پەقەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىدىن تىلەيمەن.» (شۇئەرا سۈرىسى 180-ئايەت) دېيىلگەن. بۇ نەبەۋىي ئەخلاققا ئىشارەت قىلىدىغان كۆپلىگەن ئىلاھىي بايانلار مەۋجۇت.

دىنىمىزدا خەيرگە دەۋەت ۋە گۇناھتىن يىراقلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى «ئەمرى بىلمەئرۇپ ۋە نەھىي ئەنىل مۇنكەر» دېيىلىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئىلاھىي ئەمر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر» (ئال ئىمران سۈرىسى 104-ئايەت)

ھەقىقەتنى باتىلدىن، ياخشىنى ياماندىن، پەزىلەتنى ئەخلاقسىزلىقتىن، پىششىقنى خامدىن ئايرىشنىڭ يېگانە شەرتى، دىنىنىڭ ئاۋازى يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمىر ۋە تەۋسىيەلىرىدۇر.

بۇ ئاۋازنى جاراڭلىتىش ھەر مۆمىنىنىڭ ئالدىنقى ۋەزىپىسىدۇر.

جانابى ئاللاھ بىر ئايەتتە تەبلىغ ۋەزىپىسىنىڭ «بۈيۈك بىر جىھاد» ئىكەنلىكىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«شۇنىڭ ئۈچۈن كاپىرلارغا ئىتائەت قىلمىغىن، قۇرئان ئارقىلىق ئۇلارغا قارشى (پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ) بارلىق كۈچۈڭ بىلەن كۈرەش قىلغىن» (فۇرقان سۈرىسى 52 - ئايەت)

ھەقىقەتەن بۇ «بۈيۈك جىھاد» ئەمرىنىڭ، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشرىكلار بىلەن كۈرەش قىلغۇدەك كۈچى بولمىغان مەككە دەۋرىدە يەنى جاھالەت ھۆكۈم سۈرگەن، پىتنە - پاسات ئەۋجى ئالغان، كۇپۇر سەلتەنەت سۈرگەن بىر دەۋردە قىلىنىشى جىھادنىڭ ئەڭ مۇھىم مەنىسىدىن بىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇكى، بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ تەبلىغى ئىدى. چۈنكى ئۇ ۋاقىتلاردا مۆمىنلەرنىڭ زالىم ۋە دۈشمەنلەرگە قارشى ئۇرۇشىدىغان كۈچى ۋە قورال - ياراقلىرى يوق ئىدى. ئۇ ھالدا ئايەتتە دېيىلگەن بۈيۈك جىھاد ۋە غەيرەتنىڭ يېگانە يولى قۇرئان كەرىمنىڭ تەبلىغىدۇر.

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر ھەدىسى شېرىپىدە مۇنداق دېگەن.

«شۇ ئىككى كىشىگە ھەۋەس قىلىش كېرەك. بىرى ئاللاھتائالا قۇرئان بېرىپ، ئەمەل قىلغان، كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولغان كىشى، يەنە بىرى ئاللاھتائالا مال - دۇنيا ئاتا قىلىپ، بۇ مال - دۇنيانى كېچە - كۈندۈز ئاللاھ يولىدا خەجلىگەن كىشى.» (بۇخارى، ئىلىم، 15، مۇسلىم، مۇساپىرىين، 266)

قۇرئان بىلەن مەشغۇل بولۇشنىڭ ئەڭ پەزىلەتلىك ئۇسۇلى، ئۇنى ئۆگىنىش، ئۆگىتىش، ئۇنىڭ ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىش، بۇيرۇق - چەكلىمىسى دائىرىسىدە ياشاش، ئىمان زاراپىتى بىلەن تاتلىق بىر تىلدا تەبلىغ قىلىش. قۇرئان بىلەن تەبلىغنىڭ ئۈمىد قىلىنغان نەتىجىنىڭ ھاسىل

بولۇش ۋەزىپىسىنى، پەقەت قۇرئان بىلەن بولغان مەشغۇلىيەتتە بۇ چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇغا ئىگە بولغان سەزگۈر مۇسۇلمانلارلا قىلالايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈشتەك قەبىھ بىر نىيەتتە يولغا چىققان ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھىدايەتكە ئېرىشىشىگە ۋەسىلە بولغان ۋەقە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىغا قوشۇمچە قىلىپ، ئۆمەرنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئۆيدە چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇدا ئوقۇلغان ۋە ئەمەل قىلىنغان قۇرئان تەبلىغىدىن ئىبارەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئەسھابى كىرام قۇرئان كەرىم ۋە ئاللاھنىڭ دىنى تەبلىغ قىلىش يولىدا بارچە كۈچىنى سەرپ قىلىپ، بۇ يولدا ماللىرى، جانلىرى ۋە ئىمكانىنى سەپەرۋەر قىلغان. ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ھىدايەتكە دەۋەت قىلغان مەكتۇبىنى جاللاتلارنىڭ ئالدىدا پادىشاھلارغا قورقماستىن ئوقۇپ، تاپشۇرغان ساھابە، ۋەزىپىسى ئۈچۈن جېنىنى بېرىشتىنمۇ قورقمىغان. ئاللاھ رەسۇلىنىڭ مەشھۇر ۋىدا خۇتبىسىنى تىڭشىغان 120 مىڭ ساھابىدىن مەككە، مەدىنىدە 20 مىڭىنىڭ دەپنە قىلىنغانلىقىنى ئويلىساق، تەبلىغ دەۋىتىنىڭ ئەسھابى-كىرام تەرىپىدىن چېگرالاردىن ھالقىپ، دۇنيانىڭ قانداق يەرلىرىگە يېتىپ بارغانلىقىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. چىن (جۇڭگو) دىن ئىستانبۇلغا، ئاپرىقىدىن كاۋكاز رايۇنىغىچە بارغان ساھابى كىرام، بارغا ھەر يەرگە ھىدايەت، رەھمەت ئۇرۇغى چېچىپ، ئىسلامنىڭ تەقدىرىدە شەرەپلىك بىر ماقامغا ئېرىشىشكە مۇۋەپپەق بولغان. بۇنىڭ بىلەن مەككىدە باشلىغان ھىدايەت دەۋىتىنى پۈتۈن دۇنياغا يەتكۈزۈشكە تىرىشقان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانىيەتنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلغان ئىلاھىي چاقىرىقنى تەبلىغ قىلىشتا كۆرسەتكەن پەۋقۇلئاددە غەيرىتى، بىر تەرەپتىن تەبلىغ ۋەزىپىسىنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن مۆمىنلەرنىڭ بۇ جەھەتتە قانداق بىر ئىمان ھاياجىنى ئىچىدە بولۇشى لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ.

جانابى ئاللاھ بىز بەندىلىرىگە مۇكەممەل بىر ئۆرنەك شەخس قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتىنى تەبلىغ قىلىشقا ئاتىغان. مۇشرىكلارنىڭ دۇنيا ۋە نەپسانى جەھەتتىن جەلب قىلارلىق

تەكلىپنى رەت قىلغاندا، زۇلۇم ۋە ئەزىيەتنىڭ ھەسسىلەپ كۆپىيىشى، ئۇنى داۋاسى يولىدا غەيرەت قىلىشقا تۇسالغۇ بولمىغان. بۇ يولدا قىلچىلىك بوشاپ قېلىش ياكى ئۈمىدسىزلىنىش ھېس قىلمىغان. دەۋەتنى باشلىغان ئەڭ ئاجىز ۋاقتىدا ئۇنى داۋاسىدىن ۋاز كەچۈرۈش ئۈچۈن قىلغان تەكلىپلەرگە بەرگەن پەيغەمبىرىمىزنىڭ شۇ جاۋابى بۇنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

«ۋەللاھى، ئاللاھنىڭ دىنىنى تەبلىغ قىلىشتىن ۋازكېچىشىم ئۈچۈن قۇياشنى ئوڭ قولۇمغا، ئاينى سول قولۇمغا بەرسىلەرمۇ مەن يەنىلا داۋايىمدىن ۋاز كەچمەيمەن، تاكى ئاللاھ بۇ دىننى پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىدۇ ياكى بۇ يولدا ئۆلۈپ كېتىمەن.[18]»

ھەقىقەتەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام تەبلىغى ئۈچۈن ھېچ بىر بەشەر (ئىنسان) تاقەت قىلالمايدىغان قىيىنچىلىق ۋە ئەزىيەتلەرگە سەبرى قىلىپ، ھەر تۈرلۈك پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىگە ھىدايەت ئۇرۇقى چېچىشنىڭ بارلىق يوللىرىنى تەتبىق قىلىپ، ئۈممەتكە ئەڭ گۈزەل شەكىلدە ئۈلگە بولغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رىسالىتى (پەيغەمبەرلىكى)نىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا مۇشرىكلار ھەج ئۈچۈن مەككىگە كەلگەندە، ئۆزى بىۋاستە قەبىلىلەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئۇلارغا ئىسلامنى قانچىلىغان قېتىم بايان قىلغان. خەلق توپلاشقان يەرلەرگە بېرىپ، باي-كەمبەغەل، ھۆر-قۇل، ئاجىز-كۈچلۈك ئايرىماستىن ھەممەيلەننى ئالدى بىلەن ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە دەۋەت قىلغان. بۇ ھەقتە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ بىر ھەج مەۋسىمىدە ۋاقپە مەھەللىسىدە داۋاسىنى ھاجىلارغا بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: مېنى قەۋمىگە ئاپىرىدىغان بىر كىشى بارمۇ؟ رەببىمنىڭ سۆزنى تەبلىغ قىلىشقا قۇرەيش تۇسالغۇ بولدى» دېدى. (ئەبۇ داۋۇد، سۈننەت، 19-20)

مەككىدە قۇرۇلغان ئۇكاز، ماجەننە، زۇلمەجاز بازارلىرىدا قەبىلىلەر ئارام ئالىدىغان يەرلەرگە بېرىپ، ئۇلارغا ئۆزىنى تونۇتۇپ، ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىقرار قىلىشقا، پەقەتلا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان.

18. قاراڭ، ئىبنۇل ئەسىر، ئەل كامىلى پىت تارىخ، 2-جىلد، 64

بولۇپمۇ تائىپتا ئۇچرىغان ئېغىر ئەزىيەت ۋە ھاقارەتكە پسەنت قىلماي، يەنىلا ئۇلارنىڭ ھىدايىتى ئۈچۈن دۇئا قىلىپ، تائىپتەك بىر شەھەردىن ئادداس ئىسىملىك بىر قۇلنىڭ ھىدايەت تېپىشى، ئۇنىڭ غەمكىن كۆڭلىگە تەسەللى بولۇشقا كۇپايە قىلغان. زۇلۇم ۋە ھاقارەتكە ئۇچرىسىمۇ، ئاچچىقلانماي، كۆڭلىدىكى ئەپۇ ۋە مەرھەمەت ھېسسى بىلەن ئۇلارنىڭ ھىدايىتى ئۈچۈن دۇئا قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلى تائىف خەلقىنىڭ ئۆزىگە قىلغان ئەزىيىتى بىلەن يېرىم بولسىمۇ، ئۇنى غەم قىلدۇرغان ئاساسى مەسىلە تەبلىغ ۋەزىپىسىدىكى نوقسانلىق ۋە ئاجىز قېلىش غەم-قايغۇسى ئىدى. بۇ سەزگۈرلىكى تۆپەيلىدىن شۇ شەكىلدە ئاللاھقا يالۋۇرغان:

«ئاللاھىم! كۈچ-قۇۋۋىتىمنىڭ ئاجىزلاشقانلىقىنى، چارىسىزلىگىمنى، خەلق نەزىرىدە پەس كۆرۈلگەنلىكىمنى ساڭا ئېيتىمەن ئەي مەرھەمەتلىكلەرنىڭ ئەڭ مەرھەمەتلىكى. ئەگەر ماڭا قارشى غەزەپ قىلمىساڭلا، چەكتىگىم ئازاب ۋە بالالارغا سەبرى قىلىمەن. ئىلاھىم! سەن قەۋمىمگە ھىدايەت قىل، ئۇلار بىلمەيدۇ، ئاللاھىم! سەن رازى بولغىچە مەغپىرەت تەلەپ قىلىمەن» (ئىبنى ھىشام، 2-جىلد، 30)

شۇ پانى ھاياتنىڭ ئەبەدىي لەززىتىنى تېتىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدەك كۆڭۈل باغچىسىنى ئەپۇ ۋە مەرھەمەت بىلەن زىننەتلىگەندە مۇمكىن بولىدۇ. مەرھەمەتنى بارلىق سەۋدالارنىڭ ئۈستىگە چىقىرىشىمىز لازىم. مەرھەمەت قىلايلىكى، ئىلاھىي مەرھەمەتكە لايىق بولايلى ۋە ئاللاھتائالانىڭ راھمان سۈپىتىدىن ئۈستىمىزگە بىر تەجەللى نېسىپ بولسۇن!

ئاللاھتائالانىڭ رەھمىتى شۇنداق بىر دەريادۇركى، يۈرىكىمىزنىڭ تولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن پەقەتلا بىر تامچە ئېقىشى كۇپايە قىلىدۇ. ئۇ تامچە كۆڭلىمىزگە چۈشۈپ، دەريانىڭ لەززىتىنى تاتتۇرغاندا ئۇ كۆڭۈل دەرياغا يەتكەن بولىدۇ. رەھمەت دەرياسىغا ئايلانغان كۆڭۈللەردە ئىلتىجا، دۇئا، تەبلىغ بىلەن تاكامۇللىشىدۇ. بۇنداق كۆڭۈللەر ھال تىلى بىلەن «بىزگە رەھىم قىلىڭ» دېگەن پەرياتلارنى ئاڭلايدىغان ھالەتكە كېلىدۇ. ئۇ ماتەملەرنىڭ ئەتراپىدا بولىدۇ. تائىف بۇ ئەھۋالنىڭ جانلىق بىر مىسالىدۇر. قۇياش ئۈچۈن

ئىسسىتماسلىق ۋە يورۇتماسلىق قانداقلارچە مۇمكىن بولمىغاندەك، كامىل روھلار ئۈچۈنمۇ رەھىم-شەپقەت قىلماسلىق ۋە ھەق-ھەقىقەتنى تەبلىغ قىلىشتىن غەپلەتتە قېلىش، ئىمكانسىزدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇھەققەقكى، ئالەملەرگە رەھمەت سۈپىتىدە ئەۋەتىلگەن. بەزى ئىنسانلار ئۇنىڭ قىممىتىنى ۋاقتىلىق تونىماي ئىنكار قىلىپ، ئۇنىڭغا ھەر تۈرلۈك ھاقارەت قىلىشنى راۋا كۆرسىمۇ، ئۇلارنىڭ بۇ خىل ئاشقۇنلۇق ۋە جاھىللىقى ئالدىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرھەمىتى غەزىپىدىن غالىپ كېلىشكە توسالغۇ بولمىغان، ئەكسىچە ئۇلارغا تېخىمۇ رەھىم-شەپقەت قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ھالاكىتىنى سائادەت دەپ ئويلىغان قانچىلىغان ئازابلىق روھلار، شەپقەت، كەڭ قورساقلىق، ئەپۇچانلىق ۋە مەرھەمەت دەرياسى ھالىتىدىكى نەبەۋىي كۆڭۈل ئىقلىمىدا ئىمان شەرىپىگە نائىل بولغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ ئىپادىلىرى ئۇنىڭ تەبلىغ ۋەزىپىسىدىكى روھى ھالىتىنى نە قەدەر گۈزەل ئىپادىلەيدۇ:

"مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلار شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. بىر ئادەم ئوت ياقىدۇ، ئوت ئەتراپىنى يورۇتقاندا كېپىنەكلەر ۋە يورۇقلۇقنى ياخشى كۆرىدىغان بىر قىسىم ھايۋانلار بۇ ئوتقا ئۆزىنى ئېتىشقا باشلايدۇ. ئادەم بۇنى توساشقا تىرىشىدۇ. لېكىن ھايۋانلار غالىپ كېلىپ، كۆپ قىسمى ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ. مەن سىلەرنىڭ ئوتقا چۈشمەسلىكىڭلار ئۈچۈن سىلەرنىڭ بېلىڭلاردىن تارتىمەن، لېكىن سىلەر ئوتقا چۈشۈش ئۈچۈن يۈگۈرىسىلەر!» (بۇخارى، رىقاق، 26)

ئاللاھتائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

«(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى!) سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر.» (ئال ئىمران سۈرىسى 110-ئايەت)

يۇقىرىدا ئايەتتە دېيىلگەن ئەڭ خەيرلىك ئۈممەت دائىرىسىگە كىرىشىمىز ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش مەرۋەيۇ يەنى ياخشىلىق ۋە پەزىلەت

ئىگىسى بولۇپ، مۇنكەر يەنى ئەسكىلىك ۋە ناچار ئىشلارنىڭ سىرتىدا قىلىپ، بۇ ئىشلارنى چەكلىشىمىز لازىم.

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ تەۋھىدىگە ۋە تائىتىگە) دەۋەت قىلغان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ۋە «مەن ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېگەن كىشىدىنمۇ ياخشى سۆزلۈك ئادەم بارمۇ؟» (فۇسسىلەت سۈرىسى 33) دەپ، بۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنىڭ ئۆزىنىڭ قېتىدىكى قىممىتىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۈممەت بولۇش شەرەپ ۋە بەختىيارلىقىغا نائىل بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبەدىي قۇتۇلۇش دەۋىتىنى ئىنسانىيەتكە ئاڭلىتىش ئۈچۈن بارلىق كۈچى بىلەن كۆرەشكەن غەيرىتىنى ئۇنۇتماي، ئۇنىڭ بۇ سۈننىتىنى ئۈممەتى بولۇش سۈپىتى بىلەن قانچىلىك ئەمىلىلەشتۈرگەنلىكىمىزنىڭ ھېسابىنى قىلىشىمىز كېرەك. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتى بويىچە ئىجرا قىلغان بۇ ۋەزىپىنى ئۈممىتى تەرىپىدىن ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا داۋاملاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئۇ ھەر پۇرسەتتە ئۈممىتىگە تەبلىغ ۋەزىپە ۋە مەسئۇلىيىتىنى ئەسلىتىپ تۇرىدۇ. بۇ ھەقتىكى بىر ھەدىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

«مەندىن بىر ئايەت بولسىمۇ ئىنسانلارغا يەتكۈزۈڭلار.» (بۇخارى، ئەنبىيا، 50) يەنە بىر ھەدىسىدە:

«بىزدىن بىر نەرسە ئاڭلاپ، ئۇنى ئاڭلىغاندەك، باشقىلارغا يەتكۈگەن كىشىنىڭ يۈزى ئاقارسۇن! چۈنكى ئۆزىگە مەلۇمات بېرىلگەن قانچىلىغان ئىنسانلار باركى، ئۇ مەلۇماتنى ئاڭلىغان كىشىدىن ياخشىراق چۈشىنىپ، تەتبىق قىلىدۇ.» (تىرمىزى، ئىلىم، 7) دەپ، ئۈممىتىنى تەبلىغ قىلىشقا چاقىرىدۇ.

ئىنسانىيەتنى يامان ئىشلاردىن توسۇپ، ياخشىلىققا دەۋەت قىلىش، ئىمانىمىزنىڭ سەۋىيەسىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئۆلچەم تېشى سۈپىتىدە ئىكەنلىگىنى ئەسلىتىدىغان ئاگاھلاندۇرۇش ئۇسۇلىدىكى شۇ نەبەۋىي بايانمۇ ناھايىتى ئىبرەتلىكتۇر:

«سىزدىن بىرسى بىر ناچارلىق كۆرسە، ئۇنى قولى بىلەن تۈزەتسۇن، بۇنىڭغا كۈچى يەتمىسە، تىلى بىلەن تۈزەتسۇن، بۇنىڭغىمۇ كۈچى يەتمىسە،

قەلبىدە نارازى بولسۇن، بۇ قەلبىدە نارازى بولغانلىق ئىماننىڭ ئاجىز هالىتىدۇر.» (مۇسلىم، ئىمان، 78)

باشقا بىر ھەدىس شەرىپتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

«ماڭا ھايات ئاتا قىلغان ئاللاھقا قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر ياخشىلىقنى تەۋسىيە قىلىسىلەر ياكى ناچار ئىشلارنى چەكلەيسىلەر ياكى ئاللاھ ئۆز قېشىدىن سىلەرگە ئازاپ ئەۋەتىدۇ، ئۇ ۋاقىت دۇئا قىلىسىلەر لېكىن دۇئايىڭلار قوبۇل قىلىنمايدۇ.» (تىرمىزى، فىتەن، 9)

يا رەببى! ئەمرى بىلمەئرۇپ ۋە نەھيى ئەنىل مۇنكەر ۋەزىپىسىگە سەل قاراشتىن كېلىپ چىقىدىغان ئېچىنىشلىق ئاقىبەتتىن بىزنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلا!

يا رەببى! ئىنسانىيەتكە ئەڭ گۈزەل ئۆرنەك شەخس سۈپىتىدە تەقدىم قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىدىن ھېسسە ئېلىپ، خەيرگە دەۋەت ۋەزىپىمىزنى لايىقىدا ئادا قىلىشىمىز ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ شاپائىتىگە نائىل بولۇشنى بىز ئاجىز بەندىلىرىڭگە نېسىپ قىل!

ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (2)

ئىنسانلارنىڭ ئەڭ بەختىيارلىرى قەلبىنى قۇرئان ۋە سۈننەت ئىقلىمىدا مەنۋىي بىر دەرگاھ ھالىغا كەلتۈرۈپ، مەخلۇقاتى ئۇنىڭ ئىچىگە ئالالىغانلاردۇر. ئىنساننىڭ ئاساسلىق قىممىتى ۋە سەزگۈرلىگى كۆڭلىنى پەيز بىلەن تولدۇرۇپ ھايات سۈرۈشى ۋە كۆڭۈل بايلىقى بىلەن تەبلىغ قىلىشىدۇر. كۆڭۈل مەنۋىي جەھەتتىن تىكەن بىلەن توشقان ھالەتتە تەبلىغ قىلىشقا ئۇرۇنۇش، بىھۇدە ھېرىپ-چارچاش ۋە ئاجىزلىقتىن ئىبارەت.

ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەت (2)

ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى ھاياتىمىزغا تەتبىق قىلىشىمىز ئۈچۈن ھەققە تەبلىغ ۋە خەلققە خىزمەت ۋەزىپىسى كۆڭلىمىزدە بىر سەۋدا ھالىتىگە كېلىشى لازىم. چۈنكى بىر مۇسۇلمانىڭ ھاياتى خىزمەت ۋە تەبلىغ ھاياتى بولۇشى كېرەك.

شۈبھىسىزكى، ھەقىقى بىر مۇسۇلماننىڭ باشقا ئىنسانلاردىن پەرقلىنىدىغان ئالاھىدە تەرىپى ئۇنىڭ مەرھەمەتلىك بولۇشىدۇر. تەبلىغ ئەينى ۋاقىتتا بىر مەرھەمەت مەھسۇلىدۇر. مەرھەمەتنىڭ بىر تەزاھۇر شەكلى بولغان ھەققە دەۋەت ۋە خەيرگە تەشۋىق مۆمىننىڭ ئالدى بىلەن ئۆز نەپسىدە ئەمەلگە ئېشىشى كېرەك.

ھەققە دەۋەت ۋە خەيرگە تەشۋىق ئۈچۈن ئالدى بىلەن ھەقنىڭ ۋە خەيرنىڭ ماھىيىتىنى لايىقىدا بىلىش زۆرۈردۇر. چۈنكى جاھىلنىڭ تەبلىغى پەقەت ئۇسلۇب جەھەتتىنلا ئەمەس، بەلكى مەزمۇنى جەھەتتىنمۇ خاتالىقلاردىن خالى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يولدا تۇنجى ئىش ئىلمي ۋە قەلبى سەرمايىدۇر. چۈنكى ئىمان ۋە بەندىچىلىك ھاياتىنى قەلب ۋە ئەقىل تەگپۇگىلىقىدا داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن بۇ ئىككى سەرمايىغا ئېھتىياج بار.

يەنە بىر جەھەتتىن زۆرۈر دىنىي مەلۇماتلارنى بىلىش ئىلمي جەھەتتىن ھەر مۇسۇلمانغا پەرز بولۇش سەۋەبى بىلەن ھەر مۆمىن بۇ ئاساسي مەلۇماتلارنى بىلىشى كېرەك. بىلىمگەنلەر «كۆزنى داۋالايمەن دەپ، قارىغۇ قىلىپ قويۇش» قورقۇسى بىلەن ئىلمي ۋە قەلبىي نوقسانلىقلارنى تولۇقلاشقا تىرىششى، ئۆگەنگىننى ئەمىلىيەتكە تەتبىقلاپ، ئىلمنى ئىرپان ھالىتىگە كەلتۈرىشى كېرەك. چۈنكى ھەققە ۋە خەيرگە دەۋەتنىڭ تەسىرى كۆڭۈل ئۇپۇقۇمىزنىڭ چوڭقۇرلىقىغا باغلىقتۇركى، بۇ ئىچكى دۇنيايىمىزنىڭ پەيىز ۋە روھانىيەت بىلەن تولىشىغا باغلىقتۇر. ھەزرىتى مەۋلانانىڭ دېگىنىدەك:

«بىر تاغانى تولدۇرۇشقا تىرىشقاندا، ئاستىدىكى تۆشۈكنى ئېتىش كېرەك.»

ئەمىلىيىتى بولمىغان، جاھىل، ئاشىق ـ شەۋكى يوق ۋە ھاياجانىدىن مەھرۇم، قاتتىق ـ قۇرۇق ۋە كوچا ئۇسلۇبىدا قىلىنغان تەبلىغدىن ئۈمىد قىلىنغان نەتىجە كېلىپ چىقماسلىق بىلەن بىرگە بۇ ئېغىر گۇناھتۇر.

بۇ سەۋەپتىن بىر مۆمىن كۆڭلىنى ئىسلامنىڭ نەزاكەت، ئەدەپ ـ ئەركانى بىلەن زىننەتلىشى، سۆز ـ ھەرىكىتى بىلەن ئۈلگە بولۇپ، ھەققە تەشۋىق ۋە خەيرگە دەۋەتتە ئۆرنەك بولۇشى كېرەك. ھەققە دەۋەت ۋەزىپىسىنىڭ ھەقىقىتى رەببىگە ئاشىق بىلەن يۈنىلىشتە مەخپىدۇر. ھىرا غارىدا تۇنجى ۋەھيىنى قوبۇل قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىكى بۇ مۇقەددەس ئاشىق، ئۇنىڭ روھىنى تەبلىغنىڭ پەيىز ۋە ھاياجىنى بىلەن تولدۇرۇپ، ئۇنى مىراجدا ئىلاھىي ھۇزۇرغا يۈكسەلتكەن.

بۇ ھەقتە جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر - بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار (كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، نامازنى (تولۇق) ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ئاللاھ مۆمىن ئەرلەر ۋە مۆمىن ئاياللارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى ۋەدە قىلدى. ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ھەمىشە تۇرىدىغان جەننەتلەردە گۈزەل جايلارنى ۋەدە قىلدى. (ئۇلار ئېرىشىدىغان) ئاللاھنىڭ رازىلىقى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ ھەممىسىدىن) كاتتىدۇر، بۇ چوڭ بەختتۇر» (تەۋبە سۈرىسى 71 ـ 72 ـ ئايەت)

ئىنسانلارنىڭ بەختىيارلىرى كۆڭلىنى قۇرئان ۋە سۈننەت ئىقلىمىدا مەنىۋى بىر دەرگاھ ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، مەخلۇقاتى ئۇنىڭ ئىچىگە سىغدۇرالىغان كىشىلەردۇر. ئۇلار يەنە قۇرئاننىڭ چوڭقۇرلىقىدىن نېسىپلىنىپ، ھەقىقىي بىر ئىمان ھاياتى ياشىغانلار ۋە كۆڭلىنى ئاخىرقى نەپەسكە قەدەر، نەپسانىيەتكە رام بولغان ئەقىل ۋەسۋەسەسىدىن قۇتقۇزغان كىشىلەردۇر. چۈنكى ئىنساننىڭ ئاساسلىق قىممىتى ۋە شەرىپى قەلبىنى پەيىز بىلەن تولدۇرۇپ ياشىشى ۋە قەلبى روھانىيەت بىلەن تولغان ھالەتتە تەبلىغ قىلىشىدۇر. دىنىمىز ئىنسان روھىنىڭ راك كېسىلى بولغان يالغان ۋە بۆھتاننى رەت قىلىدۇ، كۆڭۈللەرگە كەمتەرلىك،

مۇھەببەت، مەرھەمەتنى تەلقىن قىلىدۇ. بىر مۆمىننىڭ كۆڭۈل دۇنياسى چىچەك باغچىسى بولۇشى لازىمكى، ئۇنىڭدا كۆڭلى سۇنۇقلار، غەملىك يۈرەكلەر ھۇزۇر تېپىپ، تەبەسسۇم بولالىسۇن. بۇ سەۋەپتىن قەلب ۋە بەدىنىنى تىكەندەك قاتتىق بولغان ھېس-تۇيغۇ، چۈشەنچە ۋە سۆز-ھەرىكەتلەردىن پاكلاپ، تەبلىغ قىلغۇچى ھالەتكە كەلتۈرۈشى كېرەك.

تارىختا زالىملىقى بىلەن داڭ چىقارغان ھەججاجى زالىم، زۇلمى بىلەن مەشھۇر بولسىمۇ پەيلاسوپ تەبىئەتلىك بىر ئىنسان ئىدى. بىر كۈنى جۈمە نامىزىدا خاتىب، ھەججاجنى كۆرۈپ: «ئاللاھ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئەمەل، زالىم ھۆكۈمرانغا قارشى ھەقنى سۆزلەشتۇر» مەنىسىدىكى بۇيرۇقنى ئىزاھلاپ، خۇتبىدە قاتتىق تەنقىتلەرنى قىلدى. ھەججاجى زالىم بۇ سۆزلەرنى سۈكۈنەتتە تىڭشىدى. نامازدىن كېيىن خاتىپنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

- سەن خۇتبىدە نېمىشقا قاتتىق سۆزلەرنى قىلىسەن؟ - دەپ سورىدى. خاتىپ، قانداقلا بولسۇن، بېشىنىڭ تېنىدىن جۇدا قىلىنىدىغانلىقىنى ئويلاپ، قورقماستىن ھەججاجغا خۇتبىدىكى سۆزلەردىن تېخىمۇ ئېغىر تەنقىتلەرنى قىلدى. ھەججاج:

- ئەپسۇس، سەن سەۋىيەلىك بىرسىدەك قىلىسەن. لېكىن ئىسلامى دەۋەتنىڭ مېتودىدىن خەۋىرىڭ يوق. سەن ھېچ قۇرئان ئوقۇمىدىڭمۇ؟ سەندىن تېخىمۇ پەزىلەتلىك بولغان مۇسا ئەلەيھىسسالامنى، مەندىن زالىم، ھەتتا كاپىرلىقى ئېنىق بولغان پىرئەۋنگە ئەۋەتكەندە، جانابى ئاللاھ، ئۇنىڭغا «لەيىن» يەنى سۇنىڭ ئېقىشىدەك، يۇمشاق بىر تىل ئىشلىتىشنى بۇيرىمىدىمۇ؟

خاتىب خاتاسىنى تونىدى، ئۆزۈر تىلىدى ۋە ھەججاجنىڭ كەڭ قۇساقلىقى سايىسىدا بېشىدىن جۇدا بولۇشتىن قۇتۇلدى.

مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارىتا ئېيتىلغان بىزگە بىر مېتود كۆرسەتكەن بۇ ئەھۋال پەقەت بۇ ۋەقە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بايانلاردىلا ئەمەس[19]. كۆپلىگەن ئايەتلەردە تەبلىغنىڭ تاتلىق ۋە ھېكمەتلىك سۆزلەر بىلەن قارشى تەرەپنى رەنجىتمەي قىلىش لازىملىقى بىلدۈرۈلگەن. بۇ ھەقتە جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

19. تاھا سۈرىسى 43-44-ئايەت

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ

«پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز ـ نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن.» (نەھل سۈرىسى 125 ـ ئايەت) دېيىش ئارقىلىق دەۋەتنىڭ ئۇسۇلىنى بايان قىلىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ھاياتى جانلىق بىر قۇرئان بولغان ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۆرنەك شەخسىيىتىدىن ھېسسە ئېلىپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئۇسۇل ۋە مېتودىغا رىئايە قىلىش كېرەك.

بۇنىڭغا ئاساسەن بىر مۆمىن ئالدى بىلەن ئىچكى ۋە تاشقى دۇنياسىنى ئىسلامنىڭ گۈزەللىگى بىلەن زىننەتلەپ، گۈزەل ئەخلاق ۋە ھەرىكىتى بىلەن ئەتراپىغا ئىشەنچ ئاتا قىلغان بىر شەخسىيەت ۋە خاراكتېر ئىگىسى بولۇشى كېرەك. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:

«سەن ئالدى بىلەن ئەڭ يېقىن كىشىلىرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن!» (شۇئەرا سۈرىسى 214 ـ ئايەت) دېگەن ئايەت نازىل بولغاندا قۇرەيش قەبىلىسىنى ساپا ئېگىزلىكىگە چاقىرىپ، يۇقىرى ئاۋازدا:

ـ ئەي قۇرەيش قەبىلىسى! مەن سىلەرگە شۇ تاغنىڭ كەينىدە دۈشمەن قوشۇنى بار، سىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، مال ـ دۇنيايىڭلارنى بولاڭ ـ تالاڭ قىلىدۇ دېسەم، ئىشىنەمسىلەر؟ ـ دەپ سورىدى.

ئۇلار قىلچە ئىككىلەنمەستىن:

ـ ئىشىنىمىز! چۈنكى سەن ھازىرغا قەدەر يالغان ئېيتىپ باقمىدىڭ، سېنى راستچىل دەپ بىلىمىز. ـ دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنىڭ بىلەن تەبلىغدىن ئىلگىرى ئۇلاردىن ئۆزىنىڭ قەتئىي يالغان ئېيتمايدىغان، ئەمىن ۋە سادىق بىرسى ئىكەنلىگى ھەققىدە تەستىق ئالغان. يەنى كامالەتكە يەتكەن ۋە دۇرۇست بىر كىشى ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلىغان. كۆپۈرنىڭ ئەشەددى قوغدىغۇچىسى بولغان ئەبۇ

جەھىلمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى يالغانچىلىق بىلەن ئەيىپلىماي، شۇ سۆزلەر بىلەن ئېتىراز قىلغان:

- ئى مۇھەممەد! بىز سېنى يالغانچى دېمەيمىز. ساڭا «ئەل ئەمىن» سۈپىتىنى مەككە خەلقى يەنى بىز بەردۇق. سەن يالغان ئېيتمايسەن، بەلكى ساڭا بۇ ۋەزىپىنى بەرگەن پەرىشتە خاتالاشتۇرغان بولۇشى مۇمكىن.

جانابى ئاللاھ بۇ ئالاھىدىلىكنى تۆۋەندىكى ئايەتتە ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان:

«ئۇلارنىڭ سۆزى سېنى قايغۇغا سالىدىغانلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز، ئۇلار سېنى (ئىچىدە) ئىنكار قىلمايدۇ (لېكىن ئۇلار تەرسالىقتىن ئىنكار قىلىدۇ)، (ھەقىقەتتە) زالىملار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ» (ئەنئام سۈرىسى 33- ئايەت)

يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ئەڭ بۈيۈك دۈشمىنى بولغان ئەبۇ جەھىلمۇ ئۇنىڭ تاللانغان بىر ئىنسان ئىكەنلىكىنى تەستىقلايتتى. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى كۆرە-كۆرمەيلا، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تەسىرىدە قېلىپ: «بۇ يۈزدە يالغانچىلىق يوق» دەپ، ئىمان بىلەن مۇشەررەپ بولغانلار بولغان. بۇنىڭغا ئوخشاش كۆڭۈلنى فەتىھ قىلىشتا (ئۇتۇشتا) بۇ ئالاھىدىلىكنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ.

تارىخىمىزنىڭ مۇھىم شەخسلىرىدىن فاتىھ سۇلتان مۇھەممەدخان، ئىستانبۇلنىڭ فەتھىدىن 10 يىل كېيىن بوسنا ھەرسەكنى فەتىھ قىلغان. لېكىن ئەسلى فەتىھ يەنى كۆڭۈللەرنىڭ فەتھى تاشقى قۇلۇپلارنى ئاچقان قىلىچلار غىلىپىغا كىرگەندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشقان. چۈنكى ئۇ يەرگە ئاناتولىيەنىڭ باغرىدا يېتىشكەن پاك-پاكىز كۆڭۈل ئەرلىرى ئورۇنلۇشۇپ، گۈزەل ئەخلاقى ۋە دۇرۇستلۇقى بىلەن ياخشى ئىز قالدۇرغان. بۇنىڭ نەتىجىسىدە كۆپ ئۆتمەستىن بوشناكلار مۇسۇلمان بولغان.

ھەقىقەتەن، قۇرال زۇلۇمنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. لېكىن قازىنىشقا تېگىشلىك ھەقىقى زەپەر كۆڭۈللەرنىڭ فەتھىدۇر. بۇ ئەھۋال پەقەت ئىسلام ئەخلاقى ۋە نازاكىتى بىلەن ياشاپ، ئۆرنەك بىر شەخس بولۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. تەبلىغ ۋە دەۋەتنىڭ تەسىرى دەۋەتچىنىڭ سۆز-ھەرىكىتى

ۋە قەلبى هاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ھەقىقى بىر تەبلىغ ئۇچۇن كائىناتتىكى ئىلاھىي نىزامنىڭ ھېكمىتىنى چۈشىنەلمەسلىك ۋە مەخلۇقاتنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولماسلىق، قەلبتىكى نوقسانلىقتۇر. ئىچىدە نازۇك بىر يۈرەك بولمىغان قۇرۇق بىر يەكتەك، ئەتراپىغا ھېچ بىر شەكىلدە ھۇزۇر، خۇشاللىق ۋە گۈزەللىك تارقىتالمايدۇ.

بۇ سەۋەپتىن ئالدى بىلەن غەلبە قىلىشقا تېگىشلىك ھەقىقىي ئۇرۇش، ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى ئۇرۇشتۇر. جانابى ئاللاھ بۇ ئۇرۇشنى، ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى «گۇناھ ۋە تەقۋا» نىڭ كۈرىشى دەپ ئىزاھلىغان. كۆڭۈلنىڭ گۇناھلاردىن تازلىنىپ، تەقۋا بىلەن زىننەتلىنىشى، ئىنسان ئەۋلادىنىڭ ھەقىقىي سائادەت ۋە ئەبەدىي نىجاتلىقىنىڭ سەرمايىسىدۇر. كۆڭۈللەرگە تەسىر قىلىپ، ئەبەدىي نىجاتلىق ۋاكسىنىسى ئۇرالىغان كىشىلەر پەقەت ۋە پەقەتلا ئىچىدىكى كۈرەشنى يېڭىپ، ئاللاھقا تولۇق تەسلىم بولغان كىشىلەردۇر.

يەنە بىر تەرەپتىن تەبلىغدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك بىر خۇسۇس قارشى تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىشتۇر. چۈنكى تەبلىغ ئوبيېكتى ئىنسان بولغانلىقى، ئىنسان ئاللاھ ياراتقان شەرەپلىك بىر مەخلۇق ئىكەنلىگى ھېچ بىر ۋاقىت ئېسىمىزدىن چىقماسلىقى كېرەك. ئەگەر تەبلىغكە ئىماندىن باشلاشقا توغرا كەلسە، قارشى تەرەپ بۇنىڭدىن مەھرۇم بولسىمۇ، يارىتىلىشتىكى ئەسلى قىممەت ئېتىبارى بىلەن دىققەت قىلىنىشى كېرەك. بۇنىڭ مەنىسى ئاچچىقلىنىش، غەزەپلىنىشنىڭ ئورنىغا ئۈمىد، كەڭ قۇساقلىق ۋە مەرھەمەتلە مۇئامىلە قىلىشتۇر. بۇنداق قىلىش ئىنسانغا بولغان چۈشەنچىمىز شۇ ئاساسىي قائىدىگە ئۇيغۇندۇر. شائىر بۇ نوقتىنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

«گۆھەر يەرگە چۈشۈش بىلەن،

يوقالمايدۇ قەدرى ـ قىممىتى»

قۇرئاننىڭ ئىنسانغا بەرگەن قىممىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئايەتلىرىدە ئىنساننىڭ بۇ ئەسلى ماھىيىتى ئېتىبار قىلىنىدۇ. بۇ ھەقتە بىر ئايەتتە:

«بىز ھەقىقەتەن ئىنسان ئەۋلادىنى شەرەپلىك قىلدۇق» (ئىسرا سۈرىسى 70 ـ ئايەت)

ھەقىقەتەن، ئۇ ئىنسان بولۇش سۈپىتى بىلەن ئاللاھنىڭ خەلىپىسى قىلىنىپ، تەقدىم قىلىنىدى.

ئىمان ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كېلىدىغان سالىھ ئەمەللەر بۇ ئەسلى ۋەزىپىنىڭ تەلىۋىدۇر. ئىمان ۋە سالىھ ئەمەلدىن مەھرۇم قېلىش بۇ ئەسلى شەرەپ يەنى ئىنسان بولۇش سۈپىتىنىڭ تەلىۋىنى ئورۇنلىيالماسلىق ماھىيىتىدە قورقۇنچلۇق بىر مەھرۇمىيەت ۋە ئۆزىنى خار قىلغانلىقتىن ئىبارەت. ئەمەل جەھەتتىن نوقسان بولغانلارمۇ، ئىمان مەھرۇملىرى قەدەر بولمىسىمۇ، ئېچ ئاغرىتىشقا لايىقتۇر. بۇنداق بىر مەھرۇمىيەتكە ئۇچرىغان ئىنسانغا نورمال كىشىلەر ئاچچىقلىنىشى مۇمكىن. لېكىن ئىماننىڭ ۋەجد، لەززەت ۋە كەمالىغا نائىل بولغان كىشىلەر ئېچ-ئاغرىتىشى كېرەك. چۈنكى بۇ خىل ئىنسانلاردىن بۇ ئۈمىد كۈتۈلىدۇ. بۇ سىلە-رەھىم تۇيغۇسى ياردەم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەڭ بۈيۈك ياردەم ئەبەدىي سائادەت دەۋىتى بولغان تەبلىغ بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

ھەقىقى بىر تەبلىغچى روھلارغا نىزام ۋە ھايات ۋاكسىنىسى ئۇرالايدىغان رەھبەر شەخستۇر. ھەر ئىشتا تەبلىغنى ئاشىق، مۇھەببەت ۋە مەرھەمەت بىلەن قىلالايدىغان، ئىمان مەنبەسى بولغان كۆڭۈل ئىنسانىدۇر. سۆزى، يازمىسى، مۇلايىم ھەرىكىتى بىلەن ئىنسانلارغا سائادەت ۋە ھۇزۇر يولىنى كۆرسىتىدىغان ئۇ رەھبەر ئىنسانلار، مۇسىبەتنىڭ، ئىگە-چاقىسىزلارنىڭ ۋە دەرتمەنلەرنىڭ يېنىدا بولىدۇ. ئۇلار ئەتراپىدىكى ناچارلىقلارنىڭ دەردىنى ۋە بۇ خۇسۇسىتىكى مەسئۇلىيىتىنى كۆكسىدە ھېس قىلغانلىقى ئۈچۈن داۋاملىق ھىدايەت چىرىغى كۈتىۋاتقانلارنىڭ ياردىمىگە يۈگرەيدۇ.

يەنە ئۇلار ئىنسانلارنى ئاللاھنىڭ ئامانىتى دەپ ئويلايدۇ. بارلىق مەخلۇقاتقا ئاشىق ۋە مەرھەمەت بىلەن يېقىنلىشىدىغان بىر روھ قازىنىدۇ. كۆڭلىدىكى مەرھەمەت ئۇرۇقىدىن ئۆسۈپ چىققان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئۇلارنى ئادەتتىكى بىر ئىنسان بولۇش ئارزۇسىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، ئەبەدىي ۋۇسلات (ئۇچرۇشۇش) مۇساپىرى قىلىدۇ. ۋۇسلات غەيرىتى ئىچىدە خېيىم-خەتەرلەرگە سەبرى قىلىپ، خىزمەت، تەبلىغقا ئۆزىنى ئاتاپ، ھەقىقەت كارۋىنىغا قوشۇلۇپ، قەلبىنى ئەبەدىيلىككە يۈزلەندۈرگەنلەر، ھۇدايى، يۇنۇس كەبى ئاللاھ ئاشىقلىرى ئۆز قېرىنداشلىرىغا ئوخشايدۇ.

جانابى ئاللاھنىڭ نۇرىنى تاماملايدىغانلىقى ۋە ئىسلامنىڭ قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغانلىقى ئىلاھىي ۋەدىدۇر. لېكىن تەبلىغ ۋەزىپىسىنىڭ دىنىنىڭ داۋاملىشىشىغا بىر ۋەسىلە، ھەتتا كۈچلىنىشىگە ۋاستە ئىكەنلىگىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك. بۇ دىنكى، ئاللاھ ھەقىقەتكە ئۈيغۇن تۇنۇتىلىشى ۋە ئىبادەتلەر بىلەن تولۇقلىنىشى كېرەك. چۈنكى كائىناتنىڭ مەۋجۇتلۇق سەۋەبى بۇنىڭدىن ئىبارەت.

بىر يەر ۋە مەلۇم ماكاندا دىنى ھاياتنىڭ ئاجىزلىغانلىقى، ئىنسانلارنىڭ خاتا يوللارغا كىرىۋاتقانلىقى كۆرۈلسە، ئۇ يەردە تەبلىغ پائالىيىتى ئىماندىن كېيىنكى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە بولىدۇ. ھەقىقەت ۋە خەيرى تەبلىغ قىلىش جەھەتتە بىر مۇۋاپىقىيەت قازانماسلىقتا بىر قىسىم توغرا ئىشلارنىڭ توغرىلىقى قالمايدۇ. مەسىلەن، بىر ئانىنىڭ سۈت ئېمىش ۋاقتىدىكى بوۋىقىنى ئەمدۈرىشى قانچىلىك توغرا ۋە مۇبارەك بىر ئىشتۇر. لېكىن ئۆيىنىڭ كۆيىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بىر ئانا بالىسىنى ئەمدۈرۈشنى داۋاملاشتۇرسا مەسئۇل بولىدۇ. چۈنكى كۆيىۋاتقان ئۇتقا قارشى بىر نەرسە قىلىش، شۇ ۋاقىتتا بالىنى ئەمگۈزۈشتىن تېخىمۇ مۇھىم ۋە بىرىنچى ۋەزىپىدۇر. دىنىنىڭ تەمسىل پىلانىدا مەغلۇپ بولغان بىر ۋاقىتدا ھەقىقەت ۋە خەيرنى تەبلىغ ۋە تەشۋىق قىلىدىغان بىر گۇرۇپ مەۋجۇت بولمىسا، باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇش، باشقا ۋاقىتلاردىكىدىن تېخىمۇ ئېغىر گۇناھ بولىدۇ.

شۇنى ئۇنۇتماسلىق كېرەككى بۇ ئىسلام نېمىتى 1400 يىلدىن بېرى قانچىلىغان قىيىنچىلىق ۋە تىرىشچانلىق بىلەن بىزگە يېتىپ كەلدى. بىزگە چۈشكەن ۋەزىپىمۇ بۇ نېمەتنى بىزدىن كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئوخشاش تىرىشچانلىق ۋە غەيرەت بىلەن يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك. بۇ جەھەتتىن دەۋرىمىز بۇيۇك پىداكارلىق بىلەن ھەق ۋە ھەقىقەتنىڭ غەلبىسى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش دەۋرىدۇر. بۇ ئاساسەن مەنتىققا ئۇيغۇندۇر. چۈنكى بىر ماشىنىنىڭ چاقلىرى پاتقاققا پېتىپ قالغاندا، ئۇنى پاتقاقتىن چىقىرىش ئۈچۈن كۆرسەتكەن غەيرەتنى ئۇنى تۈز يولدا ئىكەن ئىتتىرىپ ماڭغۇزۇشتا كۆرسەتكەن غەيرەت بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. بۇ يەردە بىر ئىنچىكە نوقتا بار. بىر ماشىنا چاقىنى پاتقاقتىن چىقىرىش ئۈچۈن بىر

بالىنىڭ كۆچىنى كۆرسىتىش تەلەپ قىلىنىدىغان بىر ئېھتىياج ئاستىدا، ئۇ كىچىك مۇرىنى مۇرىگە تىرەش غەيرىتى ئېخىمۇ ئەھمىيەت قازىنىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە ئۇ نازۇك ۋاقىتتا بىر چەتتە تۇرۇپ، قاراپ تۇرغان كىشىنىڭ گۇناھى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. ئىمان ئاجىزلاۋاتقان، كۆپ قىسىم ياشلار سەلبى يوللارغا كېتىۋاتقان، ئىنسانلارنىڭ كۆپ قىسمى كۆچكە ھەۋەسلىنىۋاتقان كۈنىمىزدە ئاز غەيرەتكە كاتتا ساۋاب، كىچىك سەل قاراشقا بۈيۈك گۇناھ بولىدىغانلىقىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەك.

دىن، ئىمان، ۋەتەن ۋە مىللەت خىزمىتىدە مۇۋاپىقىيەتلىك بولۇش، ئەلبەتتە ھەر ئىنسان ئۈچۈن بۈيۈك بەختىيارلىقتۇر. لېكىن تەبلىغ ۋەزىپىسىدە ئەسلى غايە مۇۋاپىقىيەت ياكى مەغلۇبىيەت ئەمەس، مۇھىمى ئاللاھنىڭ رىزاسىغا ئېرىشىش ئۈمىدى بىلەن بۇ يولدا قولدىن كېلىشىچە غەيرەت كۆرسىتىشتۇر. قولدىن كەلگەننى قىلدۇق دەپ، ھەر قىلىنغان تەبلىغدىن ئىجابى نەتىجە كۈتۈش ۋە بۇ ئىجابى نەتىجە ھاسىل بولمىغاندا ئۈمىدسىزلىنىپ، غەم-قايغۇغا چۆكۈش توغرا ئەمەستۇر. چۈنكى ھىدايەت بەرگۈچى ئاللاھتۇر. بەندىگە چۈشكەن ۋەزىپە زىرىكمەي-تىرىلمەي، بوشاپ قالماي، تەبلىغنى داۋاملاشتۇرۇپ، نەتىجىنى ئاللاھقا قويۇپ، تەۋەككۇل قىلىشتىن ئىبارەت. ئالەملەرگە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئىنساننى جەھەننەمدىن قۇتقۇزۇش ئۈمىدى بىلەن ئۆزىنى قاتتىق مەجبۇرلىغان ۋاقىتلىرىدا شۇ ئىلاھىي ئاگاھلاندۇرۇش قىلىنغان:

«ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتمىغانلىقىدىن ئۆزۈڭنى ھالاك قىلىۋېتىشىڭ مۇمكىن. ئەگەر بىز ئۇلارنىڭ (ئىمان ئېيتىشىنى) خالايدىغان بولساق، ئۇلارغا ئاسماندىن (ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلايدىغان) بىر ئايەتنى (ئالامەتنى) نازىل قىلاتتۇق - تە، ئۇنىڭغا ئۇلار باش ئەگكەن بولاتتى.»
(شۇئەرا سۈرىسى 3-4-ئايەت)

«شۈبھىسىزكى، سەن خالىغان ئادىمىڭنى ھىدايەت قىلالمايسەن، لېكىن ئاللاھ ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ، ئاللاھ ھىدايەت تاپقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ.»(قەسەس سۈرىسى 56-ئايەت)

بۇ سەۋەپتىن قىلىنغان تەبلىغ قوبۇل قىلىنمىسىمۇ لېكىن سەلبىيلىكنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىشى، بەلكى ئۇزۇن ۋاقىتتىن كېيىن نەتىجىسىنى كۆرسىتىپ ئىسلاھقا ۋەسىلە بولىدىغانلىقىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەك. تەبلىغچى بىر نەتىجە قولغا كەلتۈرەلمىگەن بولسىمۇ لېكىن تەبلىغ مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلغان بولىدۇ. ئاللاھ يولىدىكى كۈرەشكە قېتىلىپ، غەلبە قىلالماسلىقتىن، قېتىلىش ئىمكانى بار تۇرۇپ، قاتناشمىغان، غەيرەت كۆرسەتمىگەن كۈرەشتىن مەسئۇل بولىدىغانلىقى ئېنىقتۇر. ئىلاھي مىزاندا باھالىنىدىغان نوقتىمۇ بۇ جەھەتتىكى ئۆزىمىزگە چۈشكەن ۋەزىپىنى قىلىپ، قىلمىغانلىقىمىزدۇر.

شۇنداق ۋاقىتلار بولىدىكى، بىر پەيغەمبەر كەلدى، كۆپلىگەن كىشىلەر ئەگىشىپ، ھىدايەتكە ئېرىشتى. يەنە بىر پەيغەمبەر كەلدى، ھىدايەت تەجەللىسى ناھايىتى ئاز ئىنسانلارغا نېسىپ بولدى. ھىدايەت ئاللاھتىندۇر، لېكىن پەيغەمبەرلەردىن باشلاپ، پۈتۈن ئۈممەتنىڭ ئىسلامغا ئەمەل قىلىپ، تەبلىغ قىلىش مەجبۇرىيىتى بار.

خۇلاسىلىساق، تەبلىغ ئەۋلات ۋە ئائىلىدىن باشلاپ، بىر مۇسۇلماننىڭ تەبىئىتى ئەسلىيەسى بولۇشى زۆرۈردۇر. ھەر مۆمىننىڭ ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا تەبلىغ يولىنى ئىزدەپ تېپىپ، مەدەنىيەت سەۋىيەسى، بىلىمى، كۈچى ۋە تۇرىۋاتقان ئورنىدىن پايدىلىنىپ، تەبلىغ ۋەزىپىسىنى ئۇرۇنلىشى ۋە ئىنسانلارنى ئويغىتىشقا غەيرەت قىلىش مەسئۇلىيىتى بار. قۇرئاندا بايان قىلىنغاندەك، جانابى ئاللاھ بەندىلىرىدىن تاقىتىدىن ئارتۇق ۋەزىپە تەلەپ قىلمايدۇ، لېكىن تاقىتى نىسبىتىدە ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ھەق ۋە ھەقىقەتكە دەۋەت جەھەتتە ئەڭ مۇكەممەل رەھبەر ھېچ شۈبھىسىزكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ پەيغەمبەرنىڭ ۋارىسى بولغان ئالىملاركى، ھەر ھەرىكىتى ئايرىم بىر گۈزەللىك، ئىنچىكىلىك، چوڭقۇرلۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خاس بەندىلەردىن ئىرشاد (يول كۆرسەتكۈچى) نىغا مۇيەسسەر بولغان مۇسا ئەپەندىنىڭ پەزىلەتلىك ئۆمرى، بىزنى ھەق ۋە ھەقىقەتكە يۈزلەندۈرىدىغان ئىشارەتلەر بىلەن تولغان.

مۇسا ئەپەندى ۋاپاتى بىلەن نەتىجىلەنگەن كېسەل ۋاقتىدىمۇ: "كۆچۈم بولسا، شەھەرمۇ-شەھەر، يېزىمۇ-يېزا ئايلىنىپ، قېرىنداشلىرىمنىڭ ماددى ۋە مەنىۋىي دەرتلىرىگە دەرمان بولسام" دېگەن ئىشتىياق ۋە ھەسرىتىنى چەككەن.

چۈنكى بۇ ئىنسان ئۆمرىنى ماددى، مەنىۋىي ۋە قەلبى بەندىچىلىك ئىچىدا ياشاشنى ئۆزىگە ئەڭ بۈيۈك دەستۇر قىلغان. كۆچى نىسبىتەن قولى، كۆڭلى بىلەن يېتىشەلەيدىغان ھەر ياردار يۈرەككە، ھەتتا بارلىق مەخلۇقاتنى قۇچاقلىغان. ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئىشكى تۈنجى ئېچىلغاندا، ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماي، بۈيۈك بىر غەيرەت بىلەن بۇ جۇغراپىيەگە يۈگۈرگەن. يەنە بىر تەرەپتىن جەنۇبى ئافرىقا، ياۋرۇپاغا بېرىپ، ئۇ يەرلەرگە مەنىۋىي، ئىجتىمائىي ۋە قەلبى گۈزەللىكلەرنى كۆتۈرگەن.

قىسقىسى ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى قۇرئاندا دېيىلگەن: «نېمە دېگەن ياخشى بەندە» دەپ، مەدھىلەنگەن گۈزەل خىسلەت ئىگىسى بىر بەندە بولۇش غەيرىتىدە ئۆتكۈزگەن. بۇنىڭ بىلەن بۇ پانى ھاياتتا ئۇنىڭدىن ئەبەدىي داۋاملىشىدىغان گۈزەل بىر ئىز قالغان. ئۇنىڭدىن گۈزەل بىر ۋاپا، گۈزەل بىر مەرتىلىك، گۈزەل بىر كۆڭۈل ۋە باشتىن تارتىپ گۈزەللىكلەر بىلەن تولغان بىر ھايات قالغان. رەببىمىز ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى مۇقەددەس پەيزلەردىن پايدىلىنىشقا نېسىپ قىلسۇن!

رەببىمىز! زامانىمىزنىڭ نازاكىتى سەۋەبىدىن ھەق ۋە ھەقىقەتكە دەۋەت قىلىشنى تاقىتىمىزگە لايىق نىسبەتتە ئادا قىلىپ، ئىلاھىي ھوزۇردا بارائەت قىلىشنى جۈملىمىزگە نېسىپ قىلسۇن!

ئاللاھىم! ئەبەدىيەت يولوچىسى ئىكەنلىكىمىز شۇ دۇنيادا غەپلەتكە چۈشۈشتىن بىزنى ساقلا. ئاستىمىزدىكى تۇپراقنى باسقان ۋاقتىمىزدا كۆڭلەرنىڭ بىرسىدە دەسسىلىدىغان بىر تۇپراق بولىدىغانلىقىمىزنىڭ چوڭقۇر ھېكمەت ۋە ئىرپانىنى قەلبىمىزگە ئېھسان قىل! ئىسلامنىڭ روھى ئۈزۈۋقىمىز، مۇھەممەدىي روھانىيەت ئىقلىمى تەنەپپۇسىمىز، سېنىڭ مۇھەببىتىڭ ۋە رىزالىقىڭ سائادەت جەننىتىمىز بولسۇن! ئامىن!

ئىسار

مەرھەمەت بىر مۇسۇلماننىڭ قەلبىدە قەتئى ئۆچمەيدىغان ئوتتۇر. مەرھەمەت ئىنسانلىغىمىزنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ مۇقەددەس جەۋھىرىدۇركى، قەلب يولى بىلەن ئاللاھنىڭ ۋۇسلىتىغا ئېلىپ بارىدۇ. مەرھەمەتلىك مۆمىن مەرت، كەمتەر، خىزمەت ئەھلى ۋە روھلارغا نىزام ۋە ھايات ۋاكسىنى ئۇرىدىغان بىر كۆڭۈل دوختۇرىدۇر.

ئىسار

ئابدۇللاھ ىبن جاپەر رەزىيەللاھۇ بىر ساياھەت جەريانىدا بىر خورما باغچىسىغا كىردى. باغچىنىڭ ئىشچىسى بىر نېگىر قۇل ئىدى. قۇلغا ئۈچ دانە نان ئېلىپ كەلگەنىدى. بۇ ۋاقىتتا بىر ئىت كەلدى. نېگىر قۇل ناندىن بىرنى ئىتقا تاشلاپ بەردى. ئىت ناننى يېدى. ئىككىنچى ناننى بەردى، ئىت ئۇنىمۇ يېدى ئاخىرىدا قۇل ئۈچىنچى نانىنىمۇ ئىتقا بەردى، ئىت ئۇنىمۇ يېدى. بۇنى كۆرگەن ئابدۇللاھ ىبن جاپەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن بۇ قۇل ئوتتۇرىسىدا مۇنداق بىر دىئالوگ بولدى. ئابدۇللاھ ىبن جاپەر:

- سېنىڭ ئىش ھەققىڭ قانچە پۇل؟

- سەن كۆرگەن ئۈچ تال نان.

- نېمىشقا ھەممىسىنى ئىتقا بېرىسەن؟

قۇل:

- بۇ يەردە ئىت يوق، بۇ ئىت بەلكىم بەك يىراق يەردىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن، ئاچ قېلىشىغا كۆڭلۈم رازى بولمىدى.

ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

- ئۇنداقتا سەن بۈگۈن نېمە يەيسەن؟

قۇل:

- سەبىر قىلىمەن، بۈگۈنكى ھەققىمى رەببىمنىڭ ئاچ بىر مەخلۇقىغا بەردىم. - دېدى.

ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

- سۇبھانەللاھ! ھەممە ئادەم مىنى مەرت دەيدۇ، بۇ قۇل مەندىن ئارتۇق مەرتكەن. - دېدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، بۇ قۇلنى ۋە خورما باغچىسىنى سېتىۋالدى، قۇلنى ئازاد قىلىپ، خورمىلىقنى بۇ قۇلغا ھەدىيە قىلدى. (غەززالى، كىمىيائى سائادەت، 440 ـ بەت)

بۇ خىل شەپقەتلىك، مەرھەمەتلىك، ھېس-تۇيغۇلۇق شەخسلەر يېتىشتۈرگەن ئىسلام، ئىجتىمائىي نىزامدا باي-كەمبەغەل ئوتتۇرىسىدىكى ھەسەد، نەپرەتنى ئىسلاھ قىلىپ، تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاپ، مۇھەببەت ئورنىتىش ئۆچۈن زاكاتنى پەرز قىلغان. ئىسلام قېرىنداشلىقنى يۇقىرى سەۋىيەگە كۆتۈرۈش ۋە ھەر مۆمىننى باي بىر كۆڭۈلگە ئىگە قىلىش ئۆچۈن ۋىجدانى بىر مەجبۇرىيەت بولغان ئىنفاقنى تەشۋىق قىلىپ، ئۇنى ئىسار بىلەن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرگەن. چۈنكى دىنىنىڭ غايىسى ئاللاھنىڭ بىرلىگىنى تەسىسقلىغاندىن كېيىن گۈزەل ئىنسان، دۇرۇست ئىنسان ۋە شەپقەتلىك ئىنسان يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق جەمئىيەتتە خۇشاللىقنى ھاكىم قىلىشتىن ئىبارەت.

بۇنداق كامىللىشىش پەقەت كۆڭۈلدە مەيدانغا كېلىدىغان شەپقەت، مەرھەمەت ھېسسى ۋە ئۇنىڭ ئەڭ گۈزەل نامايەندىسى سۈپىتىدە ئۆز ئىمكانىنى ئورتاقلىشىشى، ھەتتا تېخىمۇ ئىلگىرلەپ، ئىسار دەپ تەبىر قىلىنغان ئۆزى ئېھتىياجلىق بولسىمۇ، ئىگە بولغان نېمەتلەردىن ۋاز كېچىپ، باشقىلارغا بېرەلەيدىغان پەزىلەتكە ئىگە بولۇشتۇر.

مەرھەمەت بىر مۇسۇلماننىڭ قەلبىدە قەتئىي ئۆچمەيدىغان ئوتتۇر. مەرھەمەت ئىنسانلىغىمىزنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ مۇقەددەس جەۋھىرىدۇركى، قەلب يولى بىلەن ئاللاھنىڭ ۋۇسلىتىغا ئېلىپ بارىدۇ. مەرھەمەتلىك مۆمىن مەرت، كەمتەر، خىزمەت ئەھلى ۋە روھلارغا نىزام ۋە ھايات ۋاكسىنىسى ئۇرىدىغان بىر كۆڭۈل دوختۇرىدۇر. يەنە مەرھەمەتلىك بىر مۆمىن ھەر ساھەدىكى خىزمىتىنى سۆيگۈ، شەپقەت بىلەن قىلىشنى بىلىدىغان، ئۈمىد ۋە ئىمان مەنبەسىدۇر. ئۇ روھلارغا ھۇزۇر ئاتا قىلىدىغان ھەر غەيرەتنىڭ ئالدىنقى سېپىدە بولىدۇ. يەنە ئۇ سۆزى، يازمىسى، ھەرىكىتى بىلەن دەرتمەنىنىڭ، مەزلۇمنىڭ يېنىدا بولىدۇ. ئۇ دەرتمەنلەرنىڭ يېنىدا، مەزلۇمنىڭ يېنىدا، ئىگە-چاقىسىز ۋە ئۈمىدسىزلەرنىڭ باش تەرىپىدە بولىدۇ. چۈنكى ھەقىقىي بىر مۇسۇلماندا ئىماننىڭ تۇنجى مېۋىسى رەھمەت ۋە شەپقەتتۇر. ئىنسانلىق ئەخلاقىمۇ قۇرئان بىلەن تاماملىنىدۇ. قۇرئاننى ئاچقان ۋاقتىمىزدا ئالدىمىزغا چىققان تۇنجى ئىلاھىي سۈپەت «راھمان» ۋە «رەھىم» دۇر. رەببىمىز ئۇلۇغ زاتىنى «مەرھەمەتلىكلەرنىڭ ئەڭ مەرھەمەتلىگى» دەپ تونۇتۇپ، بەندىسىنى ئۆزىنىڭ ئەخلاقى بىلەن

زىننەتلىنىشنى ئەمر قىلىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئاللاھقا مۇھەببەت باغلىغان بىر مۆمىن يۈرىگى رەببىنىڭ پۈتۈن مەخلۇقاتىنى شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن قۇچاقلايدۇ. سۆيگۈچى سۆيۈلگۈچىگە قارىتا سۆيگۈسى نىسبىتىدە پىداكارلىق كۆرسىتىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدۇ. ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىغا ئىنفاق، ئاللاھقا مۇھەببەت دېگەنلىكتۇر.

ھەقىقەتەن، ئاللاھ ئۈچۈن بېرىشنىڭ ئومۇمىي ئىسمى بولغان ئىنفاق ۋە سەدىقىنىڭ تۈرى كۆپ. بۇلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ئىساردۇر. ئىسار دېگەنلىك باشقىلارنىڭ ئېھتىياجىنى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇق بىلىش دېگەنلىكتۇر. ھەر كامىل مۇسۇلمان ۋىجدانى جەھەتتىن مەسئۇل بولغان ھېسداشلىق ۋە غەمگۈزارلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى نوقتىسىدۇر. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ھاكىم تىرمىزى ھەزرەتلىرىدىن سورىدى:

- بېرىش دېگەن نېمە؟

ھەزرەت:

- بېرىش، باشقىسىنىڭ خۇشاللىقى بىلەن سۆيۈنۈش. - دەپ جاۋاب بەردى.

ئىسارنىڭ پەيزىلىك ئىقلىمىغا كىرىش پەقەت نازۇك قەلبلەر ۋە ئىنچىكە روھلارنىڭ ئىشىدۇر. چۈنكى ھەقىقى ئىسار پېقىرلىقتىن قورقماستىن بېرىشتۇر. بۇ سۈپەت ئەڭ گۈزەل ۋە كامىل سۈرەتتە پەيغەمبەرلەر ۋە تەقۋا زاتلارنىڭ ھاياتلىرىدا كۆرۈلگەن. ئەلۋەتتە، بۇ سەۋىيەگە ھەر ئىنسان يېتەلمەيدۇ. لېكىن ئۇ ئىنسانلارغا كۈچىمىز نىسبىتىدە قانچىلىك يېقىنلىشالىساق، ئىسار نوقتىسىدا ئەبەدىي ھاياتىمىز ئۈچۈن پايدىسى بولىدىغان بىر كىچىك قەدەم تاشلىغان بولىمىز.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:

- ئەي ئاللاھنىڭ رەسۇلى، مەن ئاچمەن، - دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرىدىن بىرسىگە خەۋەر يوللاپ، يەيدىغان بىر نەرسە ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. لېكىن مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى:

- سىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئاللاھقا قەسەم قىلىمەنكى، ئۆيدە سۇدىن باشقا بىر نەرسە يوق. - دېدى. باشقا ئاياللىرىمۇ ئۆيدە بىر نەرسە يوقلىقىنى ئېيتتى. بۇ ئەھۋالدا پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام، ئەسھابىغا قاراپ:

- بۇ ئاقشام بۇ شەخسنى ئۆيىدە كىم مېھمان قىلىدۇ؟ - دەپ سورىدى. ئەنساردىن بىرسى:

-مەن مېھمان قىلاي، يا رەسۇلۇللاھ دەپ، بۇ يوقسۇل ئادەمنى ئۆيىگە باشلاپ كەلدى. ئايالىدىن:

- ئۆيدە يەيدىغان بىر نەرسە بارمۇ؟ - دەپ سورىدى. ئايالى:

- بالىلار يەيدىغان نەرسىدىن باشقا نەرسە يوق، - دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ساھابە:

- ئۇنداق بولسا، سەن بالىلارنى ئوينۇتۇپ تۇر، داستىخانغا كەلمەكچى بولغاندا ئۇخلاتقىن. مېھمان ئۆيگە كىرگەندە چىراقنى ئۆچۈرۈۋەت، بىزمۇ داستىخاندا بىر نەرسە يەۋاتقانداق ئولتۇرايلى، - دېدى.

مېھمان داستىخاندا ئولتۇرۇپ، قورسىقىنى تويغازدى، ئۇلار ئاچ ياتتى. ئەتىسى بۇ ساھابە پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام بۇ ساھابىنى كۆرۈپ:

- بۇ ئاقشام مېھمانغا قىلغان ھەرىكىتىڭلاردىن ئاللاھتائالا زىيادىسى بىلەن مەمنۇن بولدى. - دېدى. (بۇخارى، مەناقىبۇل ئەنسار، 10، مۇسلىم، ئەشرىبە، 172)

بۈيۈك زاتلاردىن رامازانئوغلۇ ماخمۇت سامى ھەزرەتلىرى قانۇن فاكولتېتىنى تۈگەتكەن بولسىمۇ، كىشى ھەققى قورقۇسى ۋە غېمى بىلەن ئادۇكاتلىق كەسپىنى قىلماي، تاختاقەلئەدە بىر ئىش ئورنىنىڭ بۇغالتىرلىقىنى قىلغان. ھەزرەت ئىشقا بېرىش ئۈچۈن ئەرەنكۆيدىن كېمە بىلەن قاراكۆيگە كەلگەن. قاراكۆيدىن تاختا قەلئەگە بېرىشتا مىنىبۇسقا چىقماي، پىيادە مېڭىپ، ئۆز ئېھتىياجىدىن پىداكارلىق كۆرسىتىپ، ئۇ مىنىبۇس پۇلىنى ئىنفاق قىلغان. بۈيۈكلەرنىڭ بۇ خىل ئالىجانابلىقى بىز ئۈچۈن گۈزەل نەمۇنىدۇر.

ھەقىقەتەن، شەخسىي راھەت، ئۆيلەرنىڭ دېكوراسيونى، كۆڭۈلۈك چىقىملاردىن تېجەلگەن ئاز پۇل بىلەن بۇ ئالىجانابلىقتىن ئازراق بولسىمۇ نېسىپلەنگىلى بولىدۇ.

ئىسار مەرتىلىكنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر. چۈنكى مەرتىلىك مالنىڭ زىيادىسىدىن ئۆزىگە لازىم بولمىغىنىنى بېرىش دېگەنلىكتۇر. ئىسار ئۆزى موھتاج بولغان نەرسىنى ئۆزىدىن تارتىپ ئېلىپ، باشقىسىغا بېرىش دېگەنلىكتۇر. ئىسارنىڭ مەنىۋىي مۇكاپاتى بەندىنىڭ پىداكارلىقى نىسبىتىدە بولىدۇ. جانابى ئاللاھ مەككىلىك مۇھاجىرلارغا ئىمكانلىرىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىدىن ئارتۇق كۆرگەن ئەنسار كىرامنى مۇنداق مەدھىلىگەن:

«ئۇلار موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى) ئۆزلىرىنىڭ (مەنپەئىتى) دىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.» (ھەشر سۈرىسى 9 ـ ئايەت)

يەرمۇق ئۇرۇشىدا شېھىد بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئۈچ ساھابىغا ئايرىم ـ ئايرىم سۇ بېرىلگەن بولسىمۇ، بۇ ساھابىلار بىرسى يەنە بىرسىگە ھاۋالە قىلىپ، بېرىلگەن سۇدىن بىر يۇتۇم ئىچەلمەي، سۇغا تەشنا ھالەتتە شېھىد بولغان.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، ئەسھابى كىرامنىڭ بىرسىگە بىر قوي كاللىسى ئەۋەتىلگەنىدى. ئۇ زات:

ـ پالانى كىشى مەندىن تېخىمۇ موھتاج، بۇنى ئۇنىڭغا بېرىڭ، ـ دېدى، بۇ شەكىلدە بۇ قوي كاللىسى يەتتە كىشىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، دەسلەپكى ئادەمگە كەلدى. چۈنكى ئەڭ ئاچقان قالغان ئادەم بۇ ئىدى. (غەززالى، ئىھيائۇل ئۇلۇمىددىن، 3 ـ جىلد، 571 ـ بەت)

ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شامغا ماڭغاندا تۆگىگە مىنىش نۆۋىتى قۇلىغا كەلگەن. تۆگە شەھەرنىڭ كىرىش ئىشىكىگە يېقىنلاشقاندا، قۇل تۆگىگە ھەزرىتى ئۆمەرنى مىنىشنى ئېيتىسىمۇ، ھەزرىتى ئۆمەر بۇنىڭغا قەتئىي قوشۇلماي، تۆگىسىگە قۇلنى مىندۈرۈپ، ئۆزى پىيادە ماڭغان. بۇ ئەھۋال ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ تەسۋىرلىگۈسىز ئىنفاق تەجەللىسىدۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ئىنفاق ھەر ۋاقىت مال بىلەن قىلىنمايدۇ، بۇ خىل ئەھۋاللارمۇ بىر خىل ئىنفاق تۈرىدۇر.

ئىنفاقنىڭ ئەڭ يۇقىرى نوقتىسى بولغان ئىسار، ئۆزىدىن كېسىپ ئېلىپ بېرىش، ئۆز ھەققىنى دىن قېرىندىشىغا بېرىش ئەھۋالىدۇر. بۇ پەيغەمبەرلەر، ساھابىلار، ئەۋلىيائۇللاھ ۋە ئاللاھ ئەھلىگە ئائىت بولغان ئەھۋاللاردۇر.

ھەزرىتى ئەلى كەرىمەللاھۇ ۋەجھە بىلەن ھەزرىتى پاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ شۇ ئەھۋالى ئىنفاقنىڭ ئەڭ گۈزەل نامايەندىسىدۇر. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، ھەزرىتى ئەلى ۋە مۆھتەرەم ئايالى ھەزرىتى پاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئەۋلاتلىرى ھەزرىتى ھەسەن ۋە ھەزرىتى ھۈسەيىننىڭ كېسەلدىن ساقايغانلىقىغا شۈكۈر قىلىش ئۈچۈن ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشنى نىيەت قىلىپ، رۇزا تۇتقان. تۇنجى كۈنى ئارپا ئۇنىدىن بىر تاماق تەييارلىغان. ئىپتار ۋاقتىدا ئىشىگى قېقىلغان. كەلگۈچى ئاچ ۋە يوقسۇل بىر كىشى ئىدى. بۇ مۇبارەك ئائىلە ئۆيىدىكى تاماقنى چىن كۆڭلىدىن ئاللاھ ئۈچۈن بۇ پېقىرغا ئىكرام قىلىپ، ئۆزلىرى سۇ بىلەن ئىپتار قىلغان. ئىككىنچى كۈنى ئىپتار ۋاقتىدا بۇ قېتىم ئىشىكنى بىر يېتىم قاققان، بۇ قېتىم تەييارلىغان تاماقنى بۇ يېتىمگە بېرىپ، سۇ بىلەن ئىپتار قىلغان. ئۈچىنچى كۈنى ئىپتار ۋاقتىدا بىر ئەسىر كەلگەن. بۇ قېتىممۇ تەييارلىغان تاماقنى بۈيۈك بىر سەبىر ۋە غەمگۈزارلىقتا بۇ ئەسىرگە بەرگەن.

ئىنفاقتىكى بۇ تەسۋىرلىگۈسىز مەرتىلىك، ئۆزى موھتاج ئىكەن باشقىلارنى تاللاشتىكى بۇ گۈزەل ئەخلاق نازىل قىلىنغان ئايەت بىلەن تەبرىككە مۇيەسسەر بولغان. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«ئۆزى موھتاج تۇرۇقلۇق، مىسكىنگە، يېتىمگە ۋە ئەسىرگە تائام بېرىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «سىلەرگە بىز ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن تائام بېرىمىز، سىلەردىن (بۇنىڭ بەدىلىگە) ھېچقانداق مۇكاپات ۋە تەشەككۈر تەلەپ قىلمايمىز. شۈبھىسىزكى، بىز پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن ئېغىر، قاتتىق كۈندىن قورقىمىز». ئاللاھ ئۇلارنى شۇ كۈننىڭ شەررىدىن ساقلايدۇ، ئۇلارنىڭ (يۈزلىرىگە) نۇر، (دىللىرىغا) خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ.» (ئىنسان سۈرىسى 8 ـ 11 ـ ئايەت)

ئەسرى سائادەتتىن يەنە بىر ئىسار مەنزىرىسى:

بەدىر ئۇرۇشىدىن كېيىن ئەسىرلەر، ئىككى، ئۈچتىن ئەسھابى كىرام ئارىسىدا تەقسىم قىلىنغانىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئەسىرلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىشنى بۇيرىغان. ئۇ ۋاقىتلاردا ئەسىرلەرنىڭ ئارىسىدا تۇرۇۋاتقان مۇسئاب بىن ئۇمەيرنىڭ ئىنىسى ئەبۇ زەيىر مۇنداق دېگەن:

"مەن ئەنسارلارنىڭ يېنىدا ئەسىر ئىدىم. ئەنسارلار تاماق ۋاقتى كەلگەندە ئۆزلىرى خورما بىلەن ئىدارە قىلدى. لېكىن نان ۋە قېتىقنى ماڭا بەردى. مەن بۇ ئەھۋالدىن خىجىل بولۇپ، تاماقنى ئۇلارغا بەردىم، لېكىن ئۇلار بۇنى قوبۇل قىلمىدى. چۈنكى ئاللاھ رەسۇلى ئەسىرلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىشنى بۇيرىغانىدى." (رامازان ئوغلى ماخمۇت سامى «بەدىر ئۇرۇشى»، 93 ـ بەت)

مەخلۇقاتلارنىڭ ھېچ بىرسىنى سېخىلىق، ئىنفاق ۋە ئىساردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئۇ مەرتىلىكنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدە ئىدى.

ئاللا يولىدا ئۇنىڭ دىنىنى تەبلىغ قىلىش، ئىنسانلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىش، ئاچلارنى تويغۇزۇش، جاھىللارغا بىلدۈرۈش، موھتاجلارنىڭ ئېھتىياجىنى ھەل قىلىش، ئۇلاردىن كەلگەن جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە سەبرى قىلىشتىكى خىسلەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا مەۋجۇت ئىدى.

قۇرەيش مۇشرىكلىرىنىڭ مۆتىبەر كىشىلىرىدىن سەپۋان بىن ئۇمەييە مۇسۇلمان بولمىغان ھالەتتە، ھۇنەيىن ۋە تائىف ئۇرۇشلىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا بولغان.

جىرانىدا توپلانغان غەنىمەت ماللىرىنىڭ يېنىغا كەلگەندە سەپۋاننىڭ بۇ ماللارغا ھەيرانلىق بىلەن قاراۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ ساپۋان، بۇ ماللار كۆزۈڭنى قاماشتۇردىمۇ؟ ـ دەپ سورىدى. سەپۋان:

ـ شۇنداق. ـ دەپ جاۋاب بەرگەندە ئاللاھ رەسۇلى:

ـ ئال، ھەممىسى سېنىڭ بولسۇن.ـ دېگەن. بۇنىڭ بىلەن سەپۋان ئۆزىنى تۇتالماي:

ـ پەيغەمبەر قەلبىدىن باشقا ھېچقانداق بىر قەلب بۇ دەرىجىدە مەرت بولالمايدۇ.ـ دەپ، شاھادەت ئېيتىپ، مۇسۇلمان بولغان. (ۋاقىدى، مەغازى، 2 ـ جىلد، 854 ـ 855)

ھەقىقەتەن، ئىسار، ئىكرامنىڭ ئەڭ بۈيۈكىدۇر. ئۇيلاش لازىمكى، رەسۇلۇللاھ، ساھابە ۋە سالىھ بەندىلەرنىڭ ئىكراملىرى نەتىجىسىدە قانچىلىغان كۆپۈردا چىڭ تۇرىدىغان ئىنسانلار ئىنساپقا كەلگەن، قانچىلىغان دۈشمەنلەر دوست بولۇپ، ھىدايەتكە ئېرىشكەن، قانچىلىغان مۆمىننىڭ دىن قېرىنداشلىرىغا بولغان مۇھەببىتى كۈچەيگەن.

ئاللاھ رەسۇلى ھېچبىر ۋاقىت ئۆزىدىن تەلەپ قىلىنغان، قىلالايدىغان بىر تەلەپنى جاۋابسىز قويمىغان. بىر قېتىم ئۆزىگە 90 مىڭ دەرھەم كەلگەنىدى. بۇنى بىر ئەدىيالنىڭ ئۈستىگە تۆكتى، ئۇنى كەلگەن موھتاجلارغا تارقىتىپ، پۈتۈنلەي تۈگەتتى.

بىرر

قۇرئاندا «بىرر» دەپ تەبىر قىلىنغان «ياخشى كۆرگەن نەرسىلەردىن ئىنفاق قىلىش» پەزىلىتى ئىساردەك يۇقىرى سەۋىيەدىكى ئىنفاق تۇرىدۇر.

ئەخلاقى پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەمىلىي بىر ئۈلگە بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۈبھىسىزكى، بۇ جەھەتتىمۇ تەسۋىرلىگۈسىز سەۋىيەدە ئىدى. ئۇنىڭ كىچىك بىر نەرسىدىمۇ مۇسۇلمان قېرىندىشىنى ئۆز نەپسىدىن ئارتۇق كۆرىدىغان پەزىلىتىدىن بىر مىسال:

بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىر مىسۋاك قەلەمچىسىدىن ئىككى مىسۋاك قىلدى. مىسۋاكلارنىڭ بىرسى تۈز، بىرسى ئەگرى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىسۋاكلاردىن گۈزەل بولغىنىنى يېنىدىكى ساھابىسىدىن بىرسىگە بەردى، ئۆزى ئەگرى بولغىنىنى ئالدى. ساھابى:

- بۇ گۈزەل مىسۋاك، سىزگە لايىق! يا رەسۇلۇللاھ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- بىر سائەت بولسىمۇ بىر كىشى بىلەن دوست بولغۇچىغا، دوستلۇق ھەققىگە رىئايە قىلىپ، قىلمىغانلىقى سورىلىدۇ. - دېدى. بۇ ھەقنىڭ ئىسار چۈشەنچىسى بىلەن يەنى مۆمىن قېرىندىشىنى ئۆز نەپسىدىن ئارتۇق كۆرۈپ، ئىنفاق قىلىش بىلەن تولىندىغانلىقىنى ئېيىتتى. (غەززالى، ئىھيائۇل ئۇلۇمىددىن، 2 ـ جىلد، 435 ـ بەت)

تۆۋەندىكى بىر قىسسمۇ بۇ تۇردىكى ئىنفاقنىڭ پەزىلىتىگە گۈزەل بىر مىسالدۇر:

بىر كۈنى ئەسھابى كىرام مەسجىدى نەبەۋىدە توپلىنىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆھبىتىنى تىڭشاۋاتقان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆھبەتتە شۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ

«ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن سەرپ قىلمىغىچە ھەرگىز ياخشىلىققا ئېرىشەلمەيسلەر، (ئاللاھنىڭ يولىدا) نېمىنى سەرپ قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.» (ئال ئىمران سۈرىسى 92-ئايەت)

چوڭقۇر بىر ۋەجد ئىچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تىڭشاۋاتقان ئەسھابى كىرام بۇ ئايەتنى ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنىڭ چوڭقۇرلىقىدا ھېس قىلىپ، بۇ نەبەۋىي دەۋەتنىڭ مەزمۇنىدا نېمە بولسا ھەممىسنى ئىنفاق قىلىشنىڭ ھېساپ-كىتابىنى قىلغان. توساتتىن بىر ساھابى ئورنىدىن تۇردى. يۈزىدە ئىلاھىي نۇر چاقنىغان بۇ ساھابە ئەبۇ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىدى. ئەبۇ تەلھانىڭ مەسجىدى سائادەتكە يېقىن، ئىچىدە 600 يۈز تۈپ خورما دەرىخى بار، قىممەتلىك بىر باغچىسى بار ئىدى، بۇ باغچىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسسالامنى پات-پات چاقىرىپ، باغچىسىنى بەرىكەتلەندۈرەتتى. ئەبۇ تەلھا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى:

- يا رەسۇلۇللاھ! مېنىڭ سەرۋىتىم ئىچىدە ئەڭ قىممەتلىك ۋە ئەڭ سۆيۈملۈك بولغىنى شۇ ھەسەرنىڭ ئىچىدىكى بەيرۇھا ناملىق باغچەمدۇر. ھازىردىن باشلاپ، بۇنى ئاللاھ ۋە رەسۇلغا بېرىمەن. ئۈمىد قىلىمەنكى، بۇ سايىدا رەببىم مېنى بىررىغا يەتكۈزەر ۋە ئۇنى ماڭا ئاخىرەت ئۆزۈقى قىلار. يا رەسۇلۇللاھ بۇ سائەتتىن باشلاپ، بۇ باغچىنى ئاللاھ ساڭا كۆرسەتكەن يولدا ئىشلەتكىن[20].

20. قاراڭ، بۇخارى، ۋەسايە، 17

ئەبۇ تەلھاغا بۇ پىداكارلىقنى قىلدۇرغان گۈزەل ئەخلاقنىڭ روھلاردا يىلتىز تارتىششى جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان پەزىلەتنىڭ ئىنسانلىق تارىخىدا راۋاجلىنىشى بىلەن يەر زېمىندا قانداق بىر ئەسرى سائادەت مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى تەخمىن قىلىش تەس ئەمەس.

ئاللاھ رەسۇلى ھېچقانداق بىر نەرسىسى بولمىغانلارنىمۇ ئىنفاققا تەشۋىق قىلاتتى. مەسىلەن، ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كەمبەغەللەردىن بىرسى بولسىمۇ، ئۇنى ئىنفاققا دەۋەت قىلىپ:

"يا ئەبۇ زەر! شورپا قايناتقان ۋاقتىڭدا سۇنى كۆپ قۇيۇپ، خوشنىلىرىڭغا بەر." دېگەن. (مۇسلىم، بىرر، 142)

مۆمىن قاراڭغۇ كېچىنىڭ نۇرلۇق چىرىغىدەك، سەزگۈر، غەمگۈزار، مەرھەمەتلىك، مەرت، شەپقەتلىك ۋە ئىنفاق ھاياجىنىغا ئىگە بولۇشى كېرەك.

كۈنىمىزدە ئىمكان نىسبىتىدە ئىنفاق ۋە ئىسار سەپەرۋەرلىكىگە ئېھتىياج بار. ئۇنۇتمايلىكى، موھتاج ۋە دەرتلىك ئىنسانلارنىڭ ئورنىدا بىز بولىشىمىز مۇمكىن ئىدى. بۇ سەۋەپتىن كېسەل، دەرتلىك، غېرىب، ئىگە-چاقىسىز ئىنسانلارغا قىلىدىغان ئىنفاق ۋە ئىسارىمىز رەببىمىزگە قارىتا بىر شۈكۈر قەرزىمىزدۇر. قولىمىزدىكى نېمەتلەرنى موھتاجلار بىلەن بۆلۈشەيلىكى، مەمنۇن ۋە خۇشال قىلغان كۆڭۈللەر، دۇنيادا روھانىيىتىمىز، ئاخىرەتتە قۇتقازغۇچىمىز، جەننەتتە سائادىتىمىز بولسۇن!

يا رەببى! مەرھەمەتىنىڭ پۈتۈن تەجەللىلىرى كۆڭۈل ھاياتىمىزنىڭ تۈگىمەس خەزىنىسى بولسۇن! رەببىمىز ئائىلەرنىڭ خوجىسىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىزىدىن ماڭغان ئىسلام بۈيۈكلىرىنىڭ ئىسار بىلەن تولغان ھاياتىدىن بىزلەرگىمۇ ھېسسىلەر نېسىپ قىلسۇن!

ئىستىغنا

ئىستىغنا خام كىشىلىكتىن قۇتۇلۇپ، كامالەتكە يەتكەن سالىھ، سادىقلارنىڭ قەلبى ئالاھىدىلىگىدۇر. كۆڭۈل بايلىقى بىلەن قولدىكىگە قانائەت قىلىش، ئۇنىڭدىن ئارتۇقىنى ئارزۇ قىلماسلىقتۇر. قانائەت تۈگىمەس بىر خەزىنىدۇر، ھەدىس شەرىپتا دېيىلگىنىدەك، قەلبىنىڭ مەنىۋى بايلىققا ئېرىشىش، ھۇزۇرغا ئېرىشىشىدۇر.

ئىستىغنا

ئەسهابى كىرام ھەممە نەرسىسىنى تاشلاپ، مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇھاجىرلاردىن ئابدۇراخمان بىن ئەۋپ بىلەن ئەنساردىن سائاد بىن رەبى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قېرىنداش قىلدى. سائاد بىن رەبى ئابدۇراخمان بىن ئەۋپكە: "مەن مال جەھەتتىن ئەنسارلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ باي كىشىمەن. مېلىمنىڭ يېرىمىنى ساڭا ئايرىدىم، بۇ مال سېنىڭ." دېدى. ئابدۇراخمان بىن ئەۋپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ماللارغا كۆز سالماستىن:

"ئاللاھ، مال ۋە ئىمكانلىرىڭغا بەرىكەت ئاتا قىلسۇن! مېنىڭ بۇلارغا ئېھتىياجىم يوق، سەن ماڭا بازارنىڭ يولىنى كۆرسەت، كۇپايە" دېدى.

ئابدۇراخمان بىن ئەۋپ بازارغا بېرىپ، تىجارەت قىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەستىن تىجارەتتىن پايدا تېپىپ، ئەغنىيائى شاكىرىن (شۈكۈر قىلغۇچى باي) قاتارىغا كىردى.

ۋاقتىنىڭ ئۆتىشى بىلەن مۆمىنلەر ئىسلامنىڭ كۈچلۈك ۋە قۇدرەتلىك دەۋرىگە كىردى. بىر كۈنى ئىپتار ۋاقتىدا ئابدۇراخمان بىن ئەۋپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئالدىغا ئوغلى بىر نەچچە خىل تاماق قويغاندا، ئۇ بۇ تاماقتىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ:

"مۇسئاب بىن ئۇمەر شېھىد قىلىنغان ۋاقتىدا ئۇستىنى ياپىدىغان رەخ تېپىلمىغان. ئۇستىنى ياپىدىغان كېپەن قىسقا كېلىپ، بېشىنى ياپساق ئايىغى، ئايىغىنى ياپساق بېشى ئوچۇق قالغان. ئاخىرىدا كېپەننى بېشىغا يېپىپ، پۇتىنى پۇراقلىق ئوت بىلەن ياپتۇق. ھەمزە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىد قىلىنغاندا، ئۇستىنى ياشانغان ئاياللار كىيىدىغان كونا بىر كىيىم بىلەن ياپقان ئىدۇق.

بۈگۈن جانابى ئاللاھ ماڭا كۆپلىگەن نېمەت ئاتا قىلدى. ئەجەبا ئاخىرەتتە نېمەتلىرىم ئازلارمۇ؟ ئاخىرەتتىكى ھەققىمنى بۇ دۇنيادىلا تۈگىتىمەنمۇ؟ ئەتە

ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا بۇ نېمەتلەرنىڭ ھېسابىنى قانداق بېرىمەن؟ دېدى ۋە كۆز ياشلىرى ئىچىدە داستىخاننى تەركەتتى.»

بۇيۈك زاتلار ئاللاھ يولىدا قەلبى جەھەتتىن ئۇتتۇرىغا قويىغان ئۇستۈن بەندىچىلىكى، دۇنياغا قارىتا ئالاقىسىنى ئەكسەتتۈرگەن زۇھد ۋە ئىستىغنا ھالى. چۈنكى ئۇلارنىڭ دۇنياسىدا زۇھد ئاللاھ سۆيگۈسى ۋە قورقۇسى بىلەن ئۇنىڭدىن باشقا ھەر نەرسىنىڭ كۆڭۈلدە قىممىتىنى يۇقىتىشى، قەلبتە بىر قىممەت ئىپادە قىلالماسلىقى، ئىستىغنا بولسا، زۇھدنىڭ تېخىمۇ ئۈستۈن دەرىجىدە قەلبتە يەرلىششىدۇر.

بۇنىڭغا ئاساسەن ئىستىغنا خام شەخسىيەتتىن قۇتۇلۇپ، كامالەتكە يەتكەن سالىھ، سادىقلار ئىگە بولغان قەلبى بىر سۈپەتتۇر. كۆڭۈل بايلىقى بىلەن قولىدىكىگە قانائەت قىلىپ، تېخىمۇ كۆپىگە ۋە باشقىلارنىڭ قولىدىكىگە كۆز سالماسلىقتۇر. يەنە ئىستىغنا:

"قانائەت، تۈگىمەس بىر خەزىنىدۇر" (دەيلەمى، مۇسنەد ،4699) دېگەن ھەدىس شېرىپ بويىچە كۆڭۈلنىڭ ئاللاھتائالاغا يېقىنلىقى نەتىجىسىدە مەنىۋىي باي بولۇپ، ھۇزۇرغا ئېرىششىدۇر. چۈنكى قانائەت بىلەن باي بولغان قەلب، دۇنياغا ئائىت غەم-قايغۇدىن يىراق بولىدۇ. روھ ئەبەدىيلىكنى ئارزۇ قىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن مۆمىندە پانى لەززەتلەرنىڭ جەلبكارلىقى ئۆمرىنى تۈگىتىدۇ.

بۇ ھالەتنى ئەڭ گۈزەل بىر كەمالەت بىلەن ياشاپ، قەلبەن يۇقىرى پەللىگە چىققان تەقۋا زاتلارنىڭ ھاياتلىرى ئىستىغنا مىساللىرى بىلەن تولغان.

ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك يىللىرىدا، سۇرىيە، فەلەستىن، مىسىر قاتارلىق تۇپراقلار فەتىھ قىلىندى، ئىران تۇپراقلىرى باشتىن باشلاپ، ئىسلام دۆلىتىنىڭ چېگراسىغا قوشۇلدى. ۋىزانتىيە، ئىراننىڭ خەزىنىلىرى ئىسلام دۇنياسىنىڭ مەركىزى بولغان مەدىنە مۇنەۋۋەرگە ئېقىشقا باشلىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسى ئۆستى. لېكىن مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، بۇ تۇرمۇش ئەھۋالىنىڭ ياخشىنىلىنىشىغا قارشى ئىستىغنا قالغان بىر كۆڭۈل بىلەن، دۆلەتنىڭ كاتتىلىقى، بەيتۇل مالنىڭ خەزىنىگە توشۇپ كېتىشىگە قارىماي، ياماقلىق كىيىم بىلەن خۇتبە ئوقۇدى. بەزى ۋاقىتلاردا قەرزدار بولدى، قىيىنچىلىقتا ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى.

چۈنكى ئۇ خەزىنىدىن پەقەت تۇرمۇشىغا يېتىدىغان دەرىجىدە خىراجەت بىلەن كۇپايە قىلىپ، ئارتۇق ئېلىشنى خالىمىدى.

ئەسھابىنىڭ بۇيۇكلىرى ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ بۇ تۇرمۇشىغا تاقەت قىلالماي، خەلىپىنىڭ نەپىقىسىنى كۆپەيتىشكە ئۇرۇندى. لېكىن بۇنى ھەزرىتى ئۆمەرگە بىۋاستە دېيىشكە جۈرئەت قىلالماي، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ قىزى، ئەينى ۋاقىتتا ئاللا رەسۇلىنىڭ خانىمى ھەزرىتى ھاپسا رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا مۇراجىئەت قىلدى. ھاپسا رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئەسھابىنىڭ بۇ تەكلىپىنى دادىسىغا ئېيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆن بويى ئاچ قېلىپ، قورسىقىنى تويغۇزىدىغان بىر دانە خورمىمۇ تاپالمىغان ۋاقىتلارغا شاھىد بولغان ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ[21]، قىزى ھاپساغا:

- قىزىم، رەسۇلۇللاھنىڭ يېمەك-ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەكتىكى ئەھۋالى قانداق ئىدى؟ - دەپ سورىدى.

- كۇپايە قىلغۇدەك (پەقەتلا يەتكۈدەك) دەرىجىدە ئىدى، - دېگەن جاۋابنى ئېلىش بىلەن ھەزرىتى ئۆمەر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

- ئىككى دوست (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەزرىتى ئەبۇبەكىر) ۋە مەن بىر يولدا كېتىۋاتقان ئۈچ مۇساپىرغا ئوخشايمىز. بىرىنچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام) مەنزىلگە باردى. ئىككىنچىسى (ئەبۇ بەكىر) ئوخشاش يولدىن مېڭىپ، بىرىنچىسى بىلەن ئۇچراشتى. ئۈچىنجىسى بولغان مەن، دوستلۇرۇم بىلەن ئۇچرۇشۇشنى ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر ئارتۇق يۈك بىلەن ماڭسام، ئۇلارغا يېتىشەلمەيمەن. ئەجبا سەن مېنىڭ بۇ يولنىڭ ئۈچىنجىسى بولۇشۇمنى خالىمامسەن؟ - دېدى[22].

شۈبھىسىزكى، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ بۇ ھەرىكىتى يۈكسەك قەلبى ھېس-تۇيغۇنىڭ ئەسىرىدۇر. ھەق-ھوقۇقنى لايىقىدا ئىجرا قىلىپ، ئالەمگە ئادالەت تارقاتقان ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەزىلەت داستانلىرى مەنىۋى تەربىيەدە ئۆرنەك بولىدىغان ئەڭ گۈزەل نەمۇنىلەردۇر.

21. قاراڭ، مۇسلىم، زۇھد، 36
22. شەھبەندەرزادە ھىمەت ھىلمى، تارىخى ئىسلام، 1-جىلد، 367-بەت

ھەقىقەتەن، ئىنسانلار سەنئەتكار ۋە داھىلارنى تەقدىرلەيدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ خۇسۇسىي سۆز-ھەرىكەتلىرىنى تەقلىد قىلىشقا يۈزلەنمەيدۇ. تەقلىد قىلىنىغانلار خارەكتېرى ساغلام، مال-دۇنياغا كۆزى توق ئىنسانلاردۇر. پەقەتلا بۇ خىل كىشلەرنىڭ ساغلام خارەكتېرى ھاياتىدا ۋە ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ ئۈممەتكە بىر ئىبرەت كۆرگەزمىسى ۋە پەزىلەت تەلىمى بولۇپ، نەقىل قىلىنىدۇ.

ئاللاھ رەسۇلىنىڭ كىشىلىكىگە ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ ئىزىدىن ماڭغان ئەسھاب:

"ئىسلامغا چاقىرىلىپ، ئۆزىگە يەتكۈچىلىك بىر رىزىق بىلەن كۇپايىلەنگەن كىشى نېمە دېگەن بەختلىك" (تىرمىزى، زۇھد) دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا بولغان چۈشەنچىسىنى ئۆزىنىڭ ھاياتىغا ھاكىم قىلمىغان مۇددەتكىچە بۇ مۇقەددەس كارۋانغا يېتىشەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن. ئۇلار نەبەۋىي تەربىيە بىلەن تەربىيەلەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۈممەتكە پەزىلەت ئۆلچىمى كۆرسىتەلىگەن رەھبەر ئىنسانلار ئىدى. ئۇلار ئۆزى موھتاج ھالەتتە ئىكەن دىن قېرىنداشنىڭ ئېھتىياجىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، ئۆز نەپسىدىن ۋاز كېچەلەيدىغان، نېمەتكە مۆمىن قېرىنداشنى تېخىمۇ لايىق كۆرۈپ، ئىمكانلىرىنى قېرىنداشقا ئۆتكۈزۈپ بېرەلەيدىغان پەزىلەتنى ئىنسانىيەتكە يەنە ئۇلار تەقدىم قىلدى.

ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئانىمىز مۇنداق دەيدۇ:

«رەسۇلۇللاھنىڭ ئۆيىدە تويغىدەك بىر نەرسە يېمەيتتۇق. لېكىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسار قىلاتتى، (ئۈممىتىنى) ئۆز نەپسىگە تاللايتتى» (قاراڭ، بەيھاقى، 3-جىلد، 1396 &61)

ھەزرىتى جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەندەك ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى بۈيۈك خەندەكلەر قېزىلىۋاتقان ئۇ مۈشكۈل ۋاقىتلارنىڭ بىر ئەسلىمىسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«بىز خەندەك قېزىۋاتقاندا ناھايىتى قاتتىق بىر تاش ئۇچرىدى. ئەسھاب ئەھۋالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەندەككە چۈشۈپ، قازغۇچى بىلەن قاتتىق تاشقا ئۇرۇشى بىلەن تاش قۇمدەك ئېزىلدى. بۇ مۆجىزىۋىي تەجەللى جەريانىدا شۇنى كۆردۇقكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

قورسىقىغا تاش تاڭغان ئىدى. چۈنكى ئۇ يەردە قالغان ئۈچ كۈن بويىچە ھېچ بىر نەرسە يېمىگەن ئىدۇق. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ:

- يا رەسۇلەللاھ! ئۆيگە بېرىپ كېلىشىمگە رۇخسەت قىلسىڭىز.- دېدىم. رۇخسەت بەردى. ئۆيگە بېرىپ، ئايالىمغا:

- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەھۋالىغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم. ئۆيىمىزدە يەيدىغان بىر نەرسە بارمۇ؟ دېدىم. ئايالىم:

- بىر ئاز ئارپا بىلەن ئەچكۈ قۇزىسى بار دېدى. مەن ئوغلاقنى كەستىم، ئايالىم ئارپىنى ئېزىپ، ئۇن قىلدى. گۆشنى قازانغا قويدۇق. نان ۋە گۆش پىشەي دەپ قالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:

- بىر ئاز تامىقىمىز بار، بىر نەچچە كىشى بىلەن كەلسىڭىز. دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قانچىلىك تامىقىڭلار بار؟ - دەپ سورىدى. بار نەرسىنى ئېيتتىم.

- كۆپ، ھەم ياخشى. ئايالىڭغا ئېيت! مەن كەلگۈچە قازاننى ئۇچاقتىن ئالمىسۇن، ناننىمۇ تونۇردىن چىقارمىسۇن. - دېدى. ئەسھابىغا:

- ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار! دېدى. مۇھاجىر ۋە ئەنسارلار بىرلىكتە ئورنىدىن تۇردى.

بۇنى كۆرۈپ، ئۆيۈمگە قايتىپ: (تاماقنىڭ ئازلىقى، كۆرۈنۈشتە يېتەرلىك ئەمەسلىگى چۈشەنجىسىدە ۋاقىتلىق قايغۇردۇم)

- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇھاجىر ۋە ئەنسارلار بىلەن كېلىۋاتىدۇ. - دېدىم. ئايالىم:

- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، تاماقنىڭ مىقدارىنى سورمىدىمۇ؟

- سورىدى. ئۇنداق بولسا خاتىرجەم بول. - دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلگەنلەرگە:

- كىرىڭلار، بىر ئاز بوشلۇق قالدۇرۇپ تۇرۇڭلار. - دېگەندىن كېيىن ناننى پارچىلاپ، ئۈستىگە گۆش قويۇپ، شورپىسىنى تۆكۈپ بەردى. نەتىجىدە پۈتۈن ئەسھاب تويدى، ھەتتا تاماق بىر مىقدار ئارتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئايالىمغا خىتاب قىلىپ:

ـ بۇنى يە ۋە خوشنىلىرىڭغا ئىكرام قىل، چۈنكى ئاچلىق ھەر تەرەپكە تارقالدى. ـ دېدى. (ئىمام نەۋەۋى، ھەدىسلەر بىلەن ئىسلام، 363 ـ بەت)

بۇ ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، تاماقتا بىر نەچچە كىشى بىلەن ئۆزىنىڭ چاقىرىلغانلىقىغا قارشىلىق، كۆڭلى بۇنىڭغا رازى بولماي، ئەسھابىنىمۇ يېنىدا بىللە ئېلىپ، رەھمەت ۋە شەپقەت توشقان كۆڭلىنىڭ غەمگۈزارلىق سۈپىتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۈممىتى، ئۈممىتى سىررىنى ئاشكارىلىغان. دەۋەت قىلىنغان ئۆيگە بارغاندا، ئەسھابىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدى بىلەن ئېغىز تېگىشى تەشەببۇسىغا قارىماي، ئالدى بىلەن ئەسھابىنى تاماققا چاقىرىشى، ئەسھابى بىلەن بىللە تاماق يېيىشى، ئەسھابى تويغاندىن كېيىن ساھىپخانىنى قالغان تاماقنى باشقىلارغا تارقىتىشنى ئېيتىشى، ئۇنىڭ قەلبىدىكى چوڭقۇر رەھمەت ۋە شەپقەتنىڭ تەسۋىرلىگۈسىز مەنزىرىسىدۇر. بىزمۇ ئۇنىڭ بۇ شەپقىتىگە سېغىنىمىز.

ئالەملەرگە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتى بويىچە دەستۇر قىلغان زۇھد ۋە تەقۋالىقىدا قىينىچىلىق ۋە مولچىلىقتىمۇ دائىم ئازغا قانائەت قىلىپ، ئاللاھقا مۇنداق ئىلتىجا قىلغان.

«ئاللاھىم! مۇھەممەد ئائىلىسىنىڭ رىزقىنى كىپايەت (يېتەجەك قەدەر) مىقدارى قىل.» (بۇخارى، رىقاق، 17)

يەنە ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ دېيىشىچە، ئەنساردىن زىيارەتكە كەلگەن بىر ئايال رەسۇلۇللاھنىڭ ياتىغىنىڭ قاتلانغان بىر شىلتە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆيىگە يۈگرەپ بېرىپ، ئىچى يۇڭ بىلەن تولدۇرۇلغان بىر ياتاق ئېلىپ كەلگەن. ياتىغىنىڭ ئالماشقانلىقىنى كۆرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، بۇ ئەھۋالدىن كۆڭلى بەك خوش بولمىغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ:

«ئى ئائىشە، ئۇ ياتىغىمنى قايتۇرۇپ بەر! ئاللاھقا قەسەم قىلىمەنكى، ئەگەر تەلەپ قىلسام، ئاللاھ ئالتۇن ۋە كۈمۈش تاغلىرىنى ئالدىمغا ئەكىلىپ، ئەمرىمگە بېرەتتى.» دېدى. (ئەھمەد بىن ھەنبەل، كىتابۇز زۇھد، 30 ـ بەت)

ئايەت ۋە ھەدىسكە قاراپ، بۇ نەبەۋىي ئۇسلۇبنى خالىغانلارنىڭ شۇئارى بولغان "زۇھد" ۋە "تەقۋا" بەزى ۋاقىتتا خاتا چۈشىنىلمەكتە. بۇلارغا قاراپ مال ـ دۇنيانى پۈتۈنلەي تەركېتىش دەپ قارايدىغانلارمۇ بار. ھالبۇكى، مال

بىلەن ئىجرا قىلىنىدىغان مالىي ئىبادەتلەرمۇ ئاللاھ قېتىدا بەك قىممەتلىكتۇر. قۇرئاندا 200 يەردە ئىنفاق كەلىمىسى بار. ئىسلامنىڭ بەش ئاساسىدىن ئىككىسى بولغان ھەج ۋە زاكاتنىڭ ئىجرا قىلىنىشى، دىنىي جەھەتتىن باي ھېسابلىنىشنىڭ ئۆلچىمى بولغان نىساب مىقدارى بايلىققا ئىگە بولۇش بىلەن مۇمكىندۇر. يەنە بەرگۈچى قولنىڭ ئالغۇچى قولدىن ئۈستۈن ئىكەنلىگى ھەققىدىكى ئىسلامى قائىدىمۇ[23]، بۇ ئىبادەتلەرنىڭ نىسابىغا ئىگە بولۇشنى تەشۋىق قىلىش ماھىيەتتە. شۇڭا زۇھد دىن تەشۋىق قىلغان قائىدىگە خىلاپ بولمايدۇ.

گۇناھ ۋە غەپلەتكە چۈشۈش قورقۇسى بىلەن دۇنياغا ئارتۇق بېرىلمەسلىك زۇھد ۋە تەقۋانىڭ تەلىۋىدىن ئىبارەت بىر ھەقىقەتتۇر. لېكىن بۇ دۇنياغا مۇھەببەت باغلىماسلىق قەلبىي جەھەتتىن، زاھىرىي جەھەتتىن ئەمەس. يەنى زۇھد ۋە ئىستىغنا دۇنيا نېمەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇش بىلەن بىرلىكتە ئۇلارنى قەلبكە كىرگۈزمەسلىكتۇر. بۇ سەۋەپتىن زۇھد پېقىرلىق بولماستىن، باي ـ كەمبەغەل ھەر مۆمىنگە لازىم بولغان قەلبى بىر پوزۇتسىيەدۇر.

ئىلاھىي تەقدىر نەتىجىسىدە تاشقى جەھەتتىن پېقىرلىقتا ياشىغان بىر كىشى قەلبى جەھەتتىن دۇنيا مۇھەببىتىنىڭ پىشىدىن ماڭسا، بۇ كىشى زۇھد ۋە ئىستىغنا ئەھلى ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى زۇھد ۋە ئىستىغنا تەقدىرنىڭ نەتىجىسىدە ئازغا قانائەت ئەمەس، ئىرادى جەھەتتىن قەلبنى دۇنياغا ئەسىر قىلماسلىقتۇر. شۇ قىسسە بۇ ئەھۋالنى ناھايىتى گۈزەل ئىپادىلەپ بېرىدۇ:

شاھى نەقشبەندى ھەزرەتلىرى يېتىشتۈرگەن بۈيۈك ۋەلىلەردىن مۇھەممەد پەرساھ ھەزرەتلىرى ھەجگە مېڭىش سەپىرىدە باغداتقا يولى چۈشۈپ، بىر سەرراپنى ئۇچراتقان. بۇ ياشنىڭ كۆپلىگەن مۇشتىرىسى بىلەن توختىماستىن ئېلىم ـ سېتىم قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ۋاقتىنى پەقەتلا دۇنيا مەنپەئەتلىرى بىلەن مەشغۇل قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ئىچىدە:

”ئىست! بۇ ياش ئىبادەت قىلىدىغان چاغلىرىدا كۆڭلىنى دۇنيا ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل قىلىۋاپتۇ“ دەپ ئويلىغان. لېكىن ۋاقىتلىق مۇراقەبە (قەلبى قاراش) قىلىپ، بۇ ياشنىڭ قەلبىگە نەزەر قىلىش بىلەن ھەيران قالغان.

23. قاراڭ، بۇخارى، زاكات،18.

چۈنكى ئەزالار دۇنيا ئىشى بىلەن مەشغۇل، لېكىن قەلب ئاللاھ بىلەن زىكىر ھالەتتە. بۇ قېتىم:

"قول ئىشتا، كۆڭۈل ئاللاھ بىلەن بىرگە" دەپ، بۇ يىگىتنى تەقدىرلىگەن.

ھىجازغا بارغاندا، كەبىنىڭ يۇپۇقىغا ئېسىلىپ، تىنىمسىز يىغلاۋاتقان ئاق ساقاللىق بىر مويسىپىتنى ئۇچراتقان. بۇ مويسىپىتنىڭ يېنىغا يېقىنلىشىپ، جانابى ئاللاھقا يالۋۇرۇشى ۋە زاھىرىغا قاراپ:

"كاشكى، مەنمۇ بۇنداق يىغلاپ، ئاللاھقا ئىلتىجا قىلالىغان بولسام" دەپ بوۋاينىڭ ئەھۋالىغا ھەۋەس قىلغان. لېكىن ئۇنىڭ قەلبىگە نەزەر سالغىنىدا، كۆردىكى، ئۇنىڭ دۇئا ۋە يىغلاشلىرى پانى بىر دۇنيالىق ئۈچۈن ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ نازۇك قەلبى يېرىم بولغان.

ھەزرىتى مەۋلانا دۇنيا ھاياتىدا ئىنساننى مال-مۈلك دەرياسىدا ئۈزۈۋاتقان بىر كېمىگە ئوخشۇتۇپ:

"ئەگەر دەريا كېمىنىڭ ئاستىدا بولسا، ئۇنىڭغا پاناھگاھ بولىدۇ، لېكىن دولقۇنلار كېمىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە باشلىسا ئۇنى ھالاك قىلىدۇ." دېگەن.

ھەقىقەتەن، دۇنيا نېمەتلىرى ئىنساننىڭ قەلبىنى ئاللاھتىن يىراقلاشتۇرۇپ، ئۆزىگە باغلايدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. ھەر مۇسۇلمان قۇرئان كەرىمدە بۇ تەھلىكىدىن "مال" ۋە "ئەۋلات" ئۈچۈن دېيىلگەن "پىتنە" ئىسمى بىلەن ئاگاھلاندۇرۇلغان. قەلب دۇنيا مۇھەببىتىدىن قوغدالمىسا، دۇنيانىڭ زەررىسىمۇ زىيانلىقتۇر.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

«(نەپسانىيەت بىلەن توشقان) دۇنيا نېمەتلىرى ئاخىرەتنىڭ مۇشەققەتلىرىدۇر. دۇنيانىڭ مۇشەققەتلىرى ئاخىرەتنىڭ لەززەتلىرىدۇر.» (ھاكىم، مۇستەدرەك، 4-جىلد، 345-بەت)

باشقا بىر ھەدىس شېرىپتە:

«دۇنيا تاتلىقتۇر ۋە مەنزىرىسى گۈزەلدۇر. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ دۇنيانىڭ ئىدارىسىنى سىزگە بېرىدۇ ۋە قانداق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىڭىزغا، قانداق ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىڭىزغا قارايدۇ. ئۇ ھالدا دۇنيادىن يىراق تۇرۇڭلار.» (مۇسلىم، زىكىر، 99)

بىر كۈنى ئۆيدىن ناماز بامدات ئۈچۈن چىقىۋاتقىنىمدا ئىككى مۈشۈكنىڭ پەريادىنى ئاڭلىدىم. باغچىغا كىرىپ، ئۇلارغا قارىدىم. كۆردۈمكى، ئىككى مۈشۈك بىر-بىرىگە قارشى تۇرۇپ، بىر-بىرىنى يەيدىغان هالەتتە ئىدى. ئەڭ كىچىك بىر هەرىكەتتە بىرى يەنە بىرىنى يۇقۇتالايتتى. بۇلارنى بۇ دەرىجىدە بىر-بىرىگە دۈشمەن قىلغان نەرسە نېمە ئىكەن دەپ قارىدىم، قارىسام ئوتتۇرىدا ئۆلۈك بىر چاشقان بار ئىكەن. چۈشەندىمكى، بۇ مۈشۈكلەر بۇ چاشقاننى يېيش ئۈچۈن بىر-بىرسى بىلەن ئۇرۇشىدىغان هالەتتە ئىكەن.

بۇ مەنزىرە ئەسلىدە بۈيۈك ئىبرەتنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ. بۇ چاشقان لېشىدىن مۇستەغنى قالماسلىقنىڭ دۇچار قىلغان سەلبى ئاقىۋەتنى ئەكسەتتۈرەتتى. بىر جەھەتتىن دۇنياغا رام بولغانلارنىڭ بىهۇدە هىرسى ئۈچۈن ئاخىرەتنى زىيانغا ئۈچرىتىشنى تاللىغانلىقنى بايان قىلىدۇ. قانچىلىغان غەپلەت ئەهلى دۇنيانىڭ پىشكە قاتتىق ئېسىلىپ، پانى هەۋەس، ئارزۇ، ۋاقىتلىق ماقام، مەۋقى داۋالىرىنىڭ بىر لەشتىن (هايۋان ئۆلۈگى) ئىبارەت ئىكەنلىگىنى بايان قىلىپ، بۇلارنىڭ ئەبەدىي سەلتەنەتنى زىيانغا ئۇچرىتىشقا ئەرزىمەيدىغانلىقنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

بۇ زىيانغا ئۇچرىتىشنىڭ تېگىدە ئىشتىياق ۋە هەۋەسنى خاتا يەرگە ئىشلەتكەنلىك ياتىدۇ. بۇ خىل كىشىلەر هەققىدە جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى ۞ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى ۞ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى

«(ئى ئىنسان!) بارىدىغان يېرىڭ پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرگاھىدۇر (قىلمىشىڭغا قاراپ جازاغا ياكى مۇكاپاتقا ئېرىشىسەن)» (ئەلەق سۈرىسى 6-8-ئايەت)

مەنىۋىي جەھەتتىن خام بىر ئىنسان دۇنيا مەنپەئەتلىرى پىشىدىن هىرس بىلەن يۈگرەشكە پېتىنىپ تۇرىدۇ. بىر نەرسە قولغا كەلتۈرگەن ۋاقتىدا غەپلەت ئۈيقۇسىغا چۆكىدۇ. ئەگەر قولغا كەلتۈرەلمىسە، قايغۇ ئازابقا مۇپتىلا بولىدۇ. مال-دۇنيا ۋە رىزىق ئۈچۈن ئېهتىياجدىن ئارتۇق غەم يېيىش، قەلبنى دۇنياغا رام قىلىپ، ئۇنىڭ قۇلغا ئايلاندۇرىدۇ.

بۇ هەقتىكى شۇ نەبەۋىي بايان بۈيۈك بىر ئاگاهلاندۇرۇشتۇر:

«كىمكى قاچىلىرىنى بىر قاچا يەنى ئاخىرەت قاچىسىغا كەلتۈرسە، ئاللاھ ئۇنىڭ دۇنيا قاچىلىرىغا كېپىل بولىدۇ. كىم دۇنيا ئىشلىرى ئالدىدا

غەم ـ قايغۇسىنى كۆپەيتسە، ئاللاھ ئۇنىڭ قايسى ۋادىدا ھالاك بولىدىغانلىقىغا ئالدىرىمايدۇ.» (ئىبنى ماجە، زۇھد، 2)

دۇنيا بەندە بىلەن رەببى ئوتتۇرىسىدا پەردە بولغاندا، بەندىنى مەنىۋى جەھەتتىن ھالاك قىلىدۇ. بۇ غەپلەت داۋاملاشقان مۇددەتكىچە بەندە شۇ ھالەتكە كىلىدۇكى، زاھىرى جەھەتتىن ئىپادە قىلمىسىمۇ، ھەقىقەتتە ئاللاھ رەسۇلى ئېيتقىنىدەك:

«ئۇلارنىڭ شەرىپى مال ـ دۇنيا، قىبلىسى ئاياللاردۇر. ئۇلار مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ پەسلىرىدۇر، ئۇلارنىڭ ئاللاھ قېشىدا ھېچقانداق بىر نېسىۋىسىمۇ يوقتۇر.» (ئەلى ئەل مۇتتەقى، كەنزۇل ئۇممال، 11 ـ جىلد، 192 ـ بەت) دېگەن بايانىنىڭ دائىرىسىگە كىرىدۇ. رەببىمىز ھەممىمىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن.

بۇ ھەقتە ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەسھابىغا:

«ئاللاھقا قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر ئۈچۈن پېقىرلىقتىن قورقمايمەن. لېكىن سىلەرنىڭ ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئالدىغا قويۇلغان دۇنيا مەنپەئەتىنىڭ سىلەرنىڭمۇ ئالدىڭلارغا قويۇلۇپ، دۇنيا ئۈچۈن مۇسابىقىلاشقىنىدەك، سىلەرنىڭمۇ مۇسابىقىلىشىڭلاردىن، دۇنيانىڭ ئۇلارنى ھالاك قىلغىنىدەك، سىلەرنىمۇ ھالاك قىلىشىدىن قورقىمەن.» دېگەن. (بۇخارى، رىقاق، 7)

بۇ سەۋەپتىن پانى دۇنياغا كېرەكلىك ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن قەلبنى زىيادە مەشغۇل قىلماسلىق كېرەك.

دۇنيا ھەممە نەرسىسى بىلەن ئالەملەرنىڭ رەببىنىڭ مۈلكىدىن بىر تامچىدۇر. ئاخىرەت ھاياتىغا قىياس قىلىنغاندا، دۇنيا ھاياتى نەبەۋىي تەبىر بىلەن ئېيتساق، دەرياغا بارمىقىنى سوقۇپ، چىقارغان سۇدەكمۇ ئەمەستۇر.[24] بۇ ھەقتە ئاللاھتاالا مۇنداق دەيدۇ:

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

24. قاراڭ. مۇسلىم، جەننەت، 55

«دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت ئويۇن ـ كۈلكە ۋە غەپلەتتىن ئىبارەتتۇر، شۈبھىسىزكى، ئاخىرەت يۇرتى ھەقىقىي ھايات (يۇرتىدۇر)، ئەگەر ئۇلار بىلسە ئىدى (بۇ دۇنيانى ئۇ دۇنيادىن ئارتۇق كۆرمەيتتى)» (ئەنكەبۇت سۈرىسى 64 ـ ئايەت)

ھەقىقەتەن، بۇنى بىلگەنلەرنىڭ كۆڭۈل كۆزىدە دۇنيا ھېچ بىر نەرسە ئەمەس. ئۇلارنىڭ يېگانە ئارزۇسى ئاللاھ رازىلىقىدۇر. بۇ ھەقتە يۇنۇس ئەمرە ھەزرەتلىرى مۇنداق دەيدۇ:

بارلىققىمۇ سۆيۈنمەيمەن،
يوقلۇققىمۇ سۆيۈنمەيمەن،
ئاشقىڭ بىلەن سۆيىنىمەن،
ماڭا سەن (ئاللاھ) كېرەك.

غاپىل ئىنسانلارنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ، ئۇلارنى كۆپ ۋاقىتلاردا دالالەتكە ئىتتىرىدىغان دۇنيانىڭ پۇل، نام، شۆھرەت، شەھۋەتلىرى، سەلىم بىر قەلبكە ئىگە بولغان كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ھېچ بىر قىممىتى يوق. ئەۋلىيائۇللاھ ۋە سالىھ مۆمىنلەر داۋاملىق ئاللاھنىڭ رىزاسىنى كۆزلىتىدۇ ۋە يولىدىن قەتئىي ئايرىلمايدۇ. ئۇلار دۇنيانىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن داۋاملىق دىققەتتە تۇرىدۇ.

يەھيا بىن مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

«ئارىپ ئاخىرەتنى ئوڭ قولىغا، دۇنيانى سول قولىغا ئالغان، كۆڭلىنى ئاللاھقا يۈزلەندۈرگەن كىشىدۇر. ئۇنى ھەقتىن باشقا ھېچبىر نەرسە مەشغۇل قىلالمايدۇ.»

ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"دۇنيا ئاللاھتىن غاپىل قېلىشتۇر. مال ـ دۇنيا، ئايال ۋە ئەۋلات ساھىبى بولۇش ئەمەس، سېنى ئالداپ، ھەقتىن غاپىل قىلغان ھەر قانداق نەرسە سېنىڭ دۇنيايىڭدۇر."

ئىستىغنا پەقەتلا مال ـ مۈلك ۋە سەرۋەت دېگەنلىكلا ئەمەس، سېنى رەببىڭدىن غاپىل قالدۇرغان جىمى مەۋجۇدات ۋە مەشغۇلىيەتلەردىن قەلبەن يىراق تۇرۇش كېرەك.

قەلبى ئاللاھتىن غاپىل قىلىدىغان ئەڭ كۈچلۈك ئىللەتلەردىن بىرسى «ھۇببى رىياسەت» يەنى باشلىق بولۇش ۋە سەلتەنەت ئارزۇسىدۇر. دۇنيا تارىخى خىرسى بىلەن سەلتەنەت ئارزۇ قىلغان ياكى تەختىنى قوغداش ئۈچۈن قانچىلىغان زۇلۇملارنى ئىشلىگەن زالىملار بىلەن تولغان. بۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىسلام تارىخىدا كۆڭلى ھەققە باغلىق بولۇپ، سەلتەنەت ئارزۇسىغا ئەسىر بولماي، ۋاقتى كەلگەندە ئىمكانى ۋە تەختىنى ئۆز ئىرادىسى بىلەن باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن ئابىدە شەخسىيەتلەرمۇ مەۋجۇت بولغان. تارىختا ئۈچ شەخس باركى، بۇلار ئىسلام بىرلىگى ئۈچۈن تەسۋىرلىگۈسىز بىر پەزىلەت ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئارقىسىغا كۆپلىگەن پەزىلەت ئەسلىمىسىنى خاتىرە قالدۇرغان.

بۇلارنىڭ دەسلەپكىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدۇر. ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دۆلەتنىڭ پارچىلانماسلىقى ئۈچۈن خەلىپىلىكنى 6 ئاي ئىجرا قىلغاندىن كېيىن بۇنى بۈيۈك بىر ئالىجانابلىق بىلەن مۇئاۋىيەگە ئۆتۈنۈپ بېرىپ، سىياسى زىددىيەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىپ، قېرىنداش قېنىنىڭ كەلكۈندەك ئېقىشىنىڭ ئالدىنى ئالغان.

ئىككىنجىسى شەرق ۋىلايەتلىرىنى بۈيۈك بىر سۆيگۈ بىلەن قىلىچ ئىشلەتمەستىن ئوسمانلىغا تەۋە قىلغان ئىدرىسى بىتلىسى ھەزرەتلىرىدۇر.

ئۈچىنجىسى بارباروس ھەيرەتتىن پاشادۇركى، ئالجىرىيە ۋە بىر قىسىم يەرلەرنىڭ سۇلتانى ئىكەن، ئەمرى ئاستىدىكى مەملىكەتنى ئۈممەتنىڭ بىرلىگى ۋە پۈتۈنلىگى ئۈچۈن ئوسمانلى سۇلتانىغا باغلىق بىر ئۆلكە ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، ئۆزى ئۇ بۈيۈك دۆلەتنىڭ مەمۇرى بولۇشنى سۇلتانلىققا تاللىغان.

سۇلەيمان ئەلەيھىسسالام مال-مۈلك ۋە سەلتەنەت سۆيگۈسىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى پېقىر ھېسابلايتتى. ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرغاندا، پېقىر ۋە بىچارە كىشلەرنىڭ يېنىغا كەمتەرلىك بىلەن كېلىپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىپ: "پېقىر، پېقىرلار بىلەن دوست بولىدۇ" دېگەن.

خۇلاسە، دۇنيادا باشقىلارغا موھتاج بولماسلىق ئۈچۈن ئىشلەپ، ھالالدىن مال-مۈلك قازىنىش ئەيىب ئەمەس، ئەكسىچە: «قايسى بىرىڭلارنىڭ قولىغا ئاغامچا ئېلىپ، تاغقا چىقىپ، دۈمچىسىگە بىر باغ ئۇتۇپ ئارتىپ كېلىپ، سېتىشى ۋە ئاللاھنىڭ بۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ شەرىپىنى قوغدىشى، بەرىسمۇ

بەرمىسىمۇ ئىنسانلاردىن بىر نەرسە تىلىشىدىن تېخىمۇ پەزىلەتلىكتۇر.» (بۇخارى، زەكات، 50ـ53، نەسائى، زاكات، 85) دېگەن ھەدىس شېرىپىنىڭ ھۆكمى بويىچە بىر پەزىلەتتۇر. چۈنكى باي ۋە كۈچلۈك بىر مۇسۇلمان تېخىمۇ كۆپ ئىنفاق قىلىپ، تېخىمۇ كۆپ ئىنسانغا ئىش بېرىدۇ، ياخشى ئىشلاردا ئالدىدا ماڭىدۇ. نەتىجىدە: «ئىنسانلارنىڭ ئەڭ خەيرلىگى ئىنسانلارغا ئەڭ پايدىلىق بولغىنىدۇر» (سۇيۇتى، ئەل جامىئۇس سەغىر، 2ـ جىلد، 8) دېگەن ھەدىس شېرىپىنىڭ سىررىغا نائىل بولغان بولىدۇ.

خاتا بولغىنى، دۇنيادىن نېسىبىنى ئىزدەش ئەمەس، ئۇنىڭغا كۆڭلىنى تەسلىم قىلىپ، دىنىي، ۋىجدانى ۋەزىپىلىرىنى كېچىكتۈرۈپ، پىخسىقلىق قىلىپ، دۇنياغا ئەسىر بولۇشتۇر.

ئۇ ھالەتتە بۇ خۇسۇسقا رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك نەبەۋىي ئۆلچەم تۆۋەندىكىلەردۇر:

”دۇنياغا كۆڭۈل باغلىمىنكى. ئاللاھ سېنى ياخشى كۆرسۇن. ئىنسانلارنىڭ قولىغا باقمىغىنكى، خەلق سېنى ياخشى كۆرسۇن.“ (ئىبنى ماجە، زۇھد، 1)

جانابى ئاللاھ ھەممىمىزنى ياخشى كۆرگەنلەردىن قىلسۇن! ماسىۋا يەنى مۇقەددەس زاتىدىن غەيرىسىگە قارشى نەبەۋىي بىر ئىستىغنا ئاتا قىلىپ، بارلىق ئالاقە، سۆيگۈ ۋە باغلىلىقىمىزنى مۇقەددەس ئاشقى ۋە ئەمرى ـ پەرمانىغا تەسىس قىلغۇچىلاردىن قىلسۇن!

ئامىن!

سودا ئەخلاقى

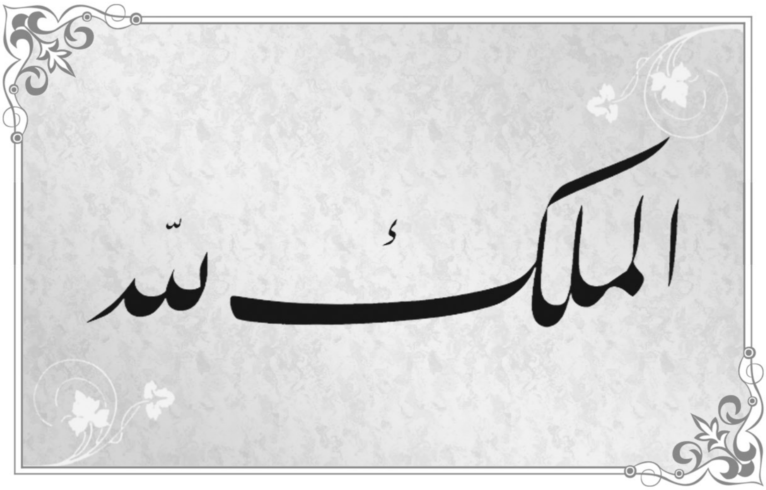

بىز مالنى توغرا يولدىن تېپىپ، توغرا يولغا سەرپ قىلىشقا مەسئۇل ۋە مەجبۇرمىز. ئارىپ بىر سودىگەر دۇنيا تىجارىتىنى داۋاملاشتۇرغاندا، تېخىمۇ بۈيۈك بولغان ئاخىرەت قازانچىنى يەنى تىجارەتتەن لەن تەبۈرنى تاشلاپ قويماي، ئەبەدىي سائادىتىنى ئويلاپ، ئىلاھىي يولدىن ئايرىلمايدۇ.

سودا ئەخلاقى

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام بۇغداي ساتقان بىر كىشىگە ئۇچراپ:
- بۇغداينى قانداق سېتىۋاتىسەن؟ - دەپ سورىدى.
ئادەم ئۆزىنى بايان قىلدى. ئۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامغا قولۇڭنى بۇغداينىڭ ئىچىگە سالغىن. دەپ ۋەھىي قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام قولىنى بۇغداينىڭ ئىچىگە سىلىپ، بۇغداينىڭ ھۆل ئىكەنلىكىنى كۆردى. بۇنىڭ بىلەن:
"ئىنسانلارنىڭ كۆرىشى ئۈچۈن بۇغداينىڭ ھۆل قىسمىنى ئۈستىگە قويسايدىڭ، ئالدىغۇچى بىزدىن ئەمەس." دېدى. (مۇسلىم، ئىمان، 164)

ھەدىس شەرىپتە دېيىلگەندەك، ئىسلام ئىقتىساد سىستېمى تىجارەتنى توغرىلىق، دۇرۇستلۇق بىلەن شەخس ۋە جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىش ئاساسى ئۈستىگە قۇرغان.

مالنىڭ ئىشلەپچىقارغۇچىدىن ئىستىمالچىغا ئۆتۈشى ۋە سەرمايىسىغا قەدەر غەيرەت قىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان، پايدا قىلغاندەك، زىيان قىلىش ئېھتىماللىمۇ بولغان سودا-سېتىق، مالنىڭ پايدىسىنى كۆپەيتىش بىلەن ھالال قىلىندى، ھەتتا تەشۋىقمۇ قىلىندۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ مۇبارەك ئېغىزىدىن چىققان: "پايدىنىڭ توققۇزى تىجارەتتە[25]"دېگەن سۆزىگە قارىساق، بۇ تەشۋىقنىڭ دەرىجىسى تېخىمۇ ئاسان چۈشىنىلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلام ئېتىقادى تايىنىدىغان بەش ئاساسىنىڭ ئىككىسى بولغان "ھەج" ۋە "زاكات"مۇ باي مۇسۇلمانلارغا خاس بولغان ئاساس بولۇپ، بۇلار ئەينى ۋاقىتتا توغرا يولدىن پۇل تېپىپ باي بولۇشقا ئىشارەتتۇر. ھەدىس شەرىپتە:
"بەرگۈچى قول، ئالغۇچى قولدىن ئۈستۈندۇر" (بۇخارى، زاكات، 18) دېيىش ئارقىلىق بەرگۈچى بولۇشقا تەشۋىق قىلىنغان.

25. قاراڭ، سۈيۈتى ئەل جامىئۇس سەغىر، 1-جىلد، 113

بۇنىڭ بىلەن بىرگە مال-دۇنيانى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋاستىسى بولغان تىجارەتتە: «ھەر ئۈممەتنىڭ بىر پىتنىسى بار، مىنىڭ ئۈممىتىمنىڭ پىتنىسى مالدۇر.» (ئىبنى ھەنبەل، 4-جىلد، 160-بەت) دېگەن ھەدىس شېرىپنىمۇ ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك.

تىجارەتتىكى تېخىمۇ كۆپ تېپىش ھېرسى نەپىس ئارزۇلايدىغان قورقۇنچلۇق بىر تۇسالغۇدۇر. ھېرىسلى ئىنسان بىر قاچىغا ئوخشايدۇ، قوسىغى تولسا ئاغزى ئېتىلمەيدۇ. ھالبۇكى بىر قاچىغا دەريانى قويۇشقا ھەرىكەت قىلساڭ، ئۆزىنىڭ سىغىمىدىن باشقا بىر نەرسە ئالمايدۇ. يەنە خىرىسلى كىشى بىر ئۇچاق ياكى مەشكە ئوخشايدۇكى، ئۇنىڭغا ئۇتان، كۆمۈرگە ئوخشاش كۆيىدىغان نەرسە يىغىلدىقچا كۇپايە قىلماي، ئەكسىچە يالقۇنلاپ، قىززىقلىقى يۇقىرىلايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېرىسلى كىشىنىڭ ئەھۋالىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

"ئىنسان ئەۋلادىنىڭ ئىككى دەريا لىق توشقۇدەك مال-دۇنياسى بولسا، ئۈچىنجىسىنىمۇ ئىستەيدۇ. ئىنسان ئەۋلادىنىڭ ئىچىنى (قارنىنى) تۇپراقتىن باشقا نەرسە توشقۇزالمايدۇ." (بۇخارى، رىقاق، 10، مۇسلىم، زاكات، 116)

ئىنساننىڭ مال-دۇنياغا بولغان خىرسى تۈپەيلىدىن تىجارەتتە قىلغان ھىلە-مىكرىنىڭ ھەددى-ھېسابى يوق. بۇ سەۋەپتىن قانچىلىغان قەۋملەر ھالاك بولغان. شۇنداق بولسىمۇ بۇ دۇنيادا يەنىلا ئىبرەت ئالمىغان كۆپلىگەن يولوچىلار بار. ھېسابسىز بايلىقى بىلەن ئىنفاق، زاكات ۋە ھەر تۈرلۈك خەيرى-ساخاۋەت بىلەن غېرىب، بىچارە، يېتىم-يېسىر ۋە موھتاجلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشنىڭ ئورنىغا ئۆلارنىڭ ھەققىنى بىر ۋامپىر (قان شورىغۇچى) ئىشتىھاسى بىلەن تارتىۋالىدىغانلار تارىختىن بېرى كەم بولمىدى.

دىنىنىڭ روھقا، بىر پۈتۈن ھالىتىدىكى بەدەنگە سائادەت ۋە راھەتلىك بېرىش غايىسى يوق. ئەكسىچە روھنى ئىنساننىڭ بەدىنى ۋە نەپسانى تەرىپىگە ھاكىم قىلىش غايىسى بار. تىجارەتتە بىر باسقۇچتىن كېيىن نەپسىمىز ۋە خىرسىمىزنى تىزگىنلىشىمىز لازىمكى، ھەددىمىزدىن ئېشىپ، دۇنيا-ئاخىرەت بەدبەختى بولمايلى. تىجارەتچىسى ئالدامچى، كونترول ئورگانلىرى ئوغرى ۋە پارىخورلار بىلەن توشقان بىر جەمئىيەتتە ھۇزۇر ئىزدەش بىھۇدە خام-خىيالدىن ئىبارەت.

جانابى ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە قىيامەتكە قەدەر كېلىدىغان ئۇممەتلەرگە ئىبرەت بولۇشى ئۈچۈن شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بولغان مەديەن ۋە ئەيكە خەلقىنىڭ تىجارەت ئەخلاقىنىڭ قاتتىق بوزۇلغانلىقى سەۋەبلىك ھالاك بولغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تىجارەتتە ئالدامچىلىق قىلىپ، ھارام يېيىش، ئاجىزلارنى بوزەك قىلىش، مىللەتلەرنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان بۈيۈك گۇناھلاردىن بىرسىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

"ئالتۇن-كۈمۈش، تەكەببۇر ۋە مەغرۇرلۇقنى ئىپادىلەيدىغان كىيىم-كېچەكنىڭ قۇلى بولغانلار ھالاك بولسۇن! مەنپەئەتچى بىر كىشىگە تەلەپ قىلغىنى بېرىلسە خوش بولىدۇ، بېرىلمىسە رازى بولمايدۇ (ئىلاھىي تەقسىم ۋە تەقدىرگە ئىسيان قىلىدۇ)"

ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر كىشى ماختالغاندا ماختىغۇچىدىن ئۈچ نەرسىنى، يەنى:

- سەن ئۇ كىشى بىلەن خوشنا بولدۇڭمۇ، بىر سەپەرگە چىقتىڭمۇ ياكى بىر تىجارەت قىلدىڭمۇ؟ دەپ سورىغان. قارشى تەرەپنىڭ ئۈچ ئىشنىڭ ھېچ بىرسىنى قىلمىغانلىقىنى دېيىشى بىلەن، ئويلۇشۇمچە سەن ئۇنى مەسجىددە قۇرئان ئوقۇغاندا بېشىنى لىڭشىتقانلىقىنى كۆردۈڭ. - دېگەن. بۇ ئىنسان:

- شۇنداق يا ئۆمەر، مەن شۇنداق كۆردۈم. - دېگەندە، ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

- ئۇنداقتا سەن ماختىما، چۈنكى ئىخلاس ئىنساننىڭ بوينىدا ئەمەس. - دېگەن.

بۇ يەردە ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قويغان ئۆلچەم زاھىرەن (سىرتقى كۆرۈنۈش) ئالدانماسلىق ئۈچۈن ئىنساننىڭ سۆز-ھەرىكىتى ۋە پۇل-مۇئامىلە جەھەتتىكى دۇرۇسلۇقىغا قاراش تەلەپ قىلىنغان. مەنپەئەتتىن ئىمتىھان بېرىپ، لايەقەتلىك نۇمۇر ئالالمىغان كىشىلەر نەپس تەزكىيەسىنى تاماملىيالمىغان كىشىلەردۇر.

كۆرۈلگىنىدەك تىجارەت، شەخسنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى سىرتىغا نامايەن قىلىدۇ. يەنى شەخسنىڭ ئىچكى دۇنياسى قانداق بولسا، تىجارىتىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

ئىسلامدا ئالغۇچى ۋە ساتقۇچى بىر مال ئالغاندا، ئۇ مالنىڭ باھاسىنى قەستەن چۈشۈرمەسلىكى، ساتقاندىمۇ ئۆزىنىڭ قىممىتىدىن زىيادە كۆرسىتىپ ساتماسلىقى كېرەك. خېرىدارنىڭ ساددىلىقى ۋە بازار ئەھۋالىدىن خەۋەرسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ، مالنىڭ قىممىتىنى زىيادە يۇقىرلاتماسلىقى، ئالدىماسلىقى، تارازىدا كەم-زىيادە قىلماسلىقى، قەسەمخورلۇقتىن يىراق تۇرۇشى، جەمئىيەتكە زىيان كەلتۈرىدىغان ھارام ماللارنى ئېلىپ، ساتماسلىقى كېرەك.

تىجارەتنىڭ قائىدىسىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى گۈزەل ئىپادىلىگەن:

"ئەي سودىگەرلەر تائىپىسى! شۈبھىسىزكى، شەيتان ۋە گۇناھ ئېلىم-سېتىم ئىشلىرىغا ئارىلىشىدۇ. (قەسەم قىلىش، پايدىسىز سۆز قاتارلىق ئىشلارنىڭ ئەيۇ قىلىنىشى ئۈچۈن) تىجارىتىڭلارغا سەدىقە ئارىلاشتۇرۇڭلار (تاپاۋەتنى بۇ شەكىلدە پاكلاڭلار)“ (تىرمىزى، بۆيۇ، 4/1208)

”سودىگەرلەر قىيامەت كۈنى پاجىرلار (گۇناھكارلار) بولۇپ تىرىلدۈرىلىدۇ. لېكىن ئاللاھقا قارىتا تەقۋالىق قىلغانلار، ياخشى، دۇرۇست ۋە توغرا بولغانلار بۇنىڭدىن خالى“ (تىرمىزى، بۆيۇ، 4/1208)

”سېتىش جەريانىدا قەسەم قىلىش، مالنى سېتىشقا پايدا قىلغان بىلەن بەرىكىتىنى يۇقىتىدۇ.“ (بۇخارى، بۆيۇ، 26)

مالنىڭ قىممىتىنى بىلمەيدىغان بىر ساتقۇچىغا مالنىڭ ھەقىقى قىممىتىنى بىلدۈرۈش كېرەك. ئۇنىڭ ساددىلىقى، تەجرىبىسىزلىكى ۋە ساپلىقىدىن پايدىلىنىشقا ئۇرۇنۇش ئالدامچىلىق بولىدۇ. كۆڭلىدە ئاللاھ قورقۇسى ۋە ئۇنىڭ رىزاسىنى قازىنىش ئارزۇسى بولغانلار بۇ ھەقتە ناھايىتى ئەستايىدىل ۋە سەزگۈر بولىدۇ.

ئىمام ئەزەم ھەزرەتلىرىگە سېتىش ئۈچۈن بىر ئايال يىپەك رەختلىك بىر كىيىم كۆتۈرۈپ كەلدى. ئىمام باھاسىنى سورىدى، ئايال:

- يۈز دەرھەم يا ئىمام، دېگەندە، ئىمام ئېتىراز قىلىپ:

- ياق، بۇنىڭ باھاسى تېخىمۇ يۇقىرى. - دېدى.

ـ ئايال ھەيرانلىقتا كىيىمنىڭ باھاسىنى يۈز دەرھەم ئاشۇردى، يەنە يۈز دەرھەم ئاشۇردى. ئىمام ئەزەم:

ـ ياق، بۇ 400 دەرھەمدىن ئارتۇق بولۇشى كېرەك. ـدېگەندە، ئايال:

ـ ئى ئىمام، سىز مېنى ئاخماق قىلىۋاتامسىز، ـ دېيىشكە مەجبۇر قالدى.

بۇنىڭغا ئاساسەن ئىمام، مالنىڭ ھەقىقى باھاسىنى تەخمىن قىلالايدىغان بىرسىنى چاقىرتتى. كەلگەن كىشى مالنىڭ باھاسىنى 500 دەرھەم دەپ بېكىتتى ۋە ئىمام ئەزەم بۇ باھاغا مالنى سېتىۋالدى.

چۈنكى ئىمام شۇنى بىلەتتىكى، توغرىلىقتىن ئايرىلىش، مالنىڭ ئەيىپ ـ نوقسىنىنى يوشۇرۇش، بولۇپمۇ تارازىدا ئېگىز ـ پەس قىلىش، ئىنسانىنى ئېچىنىشلىق ئاقىبەتكە دۇچار قىلاتتى.

ئوسمانلى خەلقى بۇ ئەخلاق بىلەن يېتىشكەنلىكى ئۈچۈن جەمئىيەتنىڭ تىنچ ۋە خاتىرجەملىكىنى بەرپا قىلغانلىقىغا ئەھلى كۆپۈرمۇ ھەيران قالغان. فاتىھنىڭ ئىستانبۇلنى پەتھىدىن كېيىن ئىككى يوپ ئوسمانلى ئوقەتچىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن بازارنى ئايلانغان.

يوپلار بىر كۈنى ئەتىگەندە بىر دۇكانغا كىرىپ، بىر نەرسە ئالماقچى بولغان. دۇكانچى ئۇلارغا:

ـ مەن دەسلەپ قىلدىم، دەسلەپ قىلمىغان خوشنامدىن ئالسىڭىز، ـ دېگەن. بۇنىڭ بىلەن باشقا بىر دۇكانغا بارغان. ئۇ دۇكانچىمۇ ئوخشاش شەكىلدە:

ـ مەن دەسلەپ قىلدىم، دەسلەپ قىلمىغان باشقا خوشنامدىن ئالسىڭىز، دېگەن. بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان يوپلار يەنە باشقا دۇكانغا بارغان، بۇ دۇكاندىنمۇ ئوخشاش جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن باشتا كىرگەن دۇكانغا كىرىپ، ئېلىم ـ سېتىم قىلغان.

ئەجدادىمىز، ئىنسانىنى بۇنداق غەمگۈزار ۋە پىداكار قىلغان ئەخلاق مۇھىتىدا يېتىشكەن. ئىسلام ئەخلاقىنىڭ ئىگىزى بولغان بۇ مۇھىتتا داۋاملىق بىر ـ بىرىنى ئويلاش بار. بۇنداق بولغان ئىكەن ھىلىگەرلىك قىلىش ناھايىتى قاتتىق گۇناھتۇر. بىر مۇسۇلمان يالغان ئېيتمايدۇ، ئالدىمايدۇ. ئالدىنىش بىر ئەخمەقلىق ئالامىتىدۇر. بۇمۇ بىر مۇسۇلمانغا ياراشمايدۇ. ئىنسانىيەتكە

رەھبەر سۈپىتىدە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەر ”سىدىق“ يەنى راستچىللىق ۋە ”پەتانەت“ يەنى ئەقىللىق سۈپىتى بىلەن قۇراللانغان. ئۇلارنىڭ ئىزىدىن ماڭغان مۇسۇلمانلارمۇ ئەقىللىق ۋە سەزگۈر بولۇشقا مەجبۇردۇر. جانابى ئاللاھ ئالدامچىلارغا ئالدانماسلىق ھەققىدە بىز بەندىلىرىنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

«ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار. ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار.» (نىسا سۈرىسى 5-ئايەت)

ئالدامچىلارغا كەلسەك، ئۇلار شۇ ھەدىستە كۆرسىتىلگەن ئازاب بىلەن تەھدىت قىلىنىدۇ:

”ئۈچ كىشى بار، ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئۇلارغا قارىمايدۇ، ئۇلار بىلەن سۆزلەشمەيدۇ، ئۇلارنى پاكلىمايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن قاتتىق ئازاب بار“ سۆزىنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىغانلىقىنى ئاڭلىغان ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

- (ئىسمى ئۆچۈرۈلسۇن، ئارزۇسىغا يېتەلمىسۇن، ھالاك بولسۇن) ئۇلار كىم يا رەسۇلۇللاھ؟ - دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- كىيىم-كېچىكىنى (كىبىر ۋە مەغرۇرلۇقىدىن لەپپەڭشىتىپ ماڭغان) كۆز-كۆز قىلىدىغان، بەرگىنىگە مىننەت قىلىدىغان ۋە يالغان يەرگە قەسەم قىلىپ، مېلىنى ساتقۇچىلار. - دېدى. (مۇسلىم، ئىمان، 17)

يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلام ئىقتىساد نىزامىدا قاراڭغۇ بازارچىلىق يەنى مالنى يىغىپ ساقلاپ، باھاسى ئۆرلىگەندە سېتىشمۇ توغرا ئەمەس، بۇ جەمئىيەتنى مادى جەھەتتىن زىيانغا ئۇچراتقانلىق بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلغۇچىلارغا بەددۇئا قىلىپ، مۇنداق دېگەن:

”مېلىنى سېتىشقا چىقارغان سودىگە مەرزۇق (رىزىقلاندۇرۇلىدۇ)، قاراڭغۇ بازارچى يەنى (تېخىمۇ يۇقىرى باھادا سېتىش ئۈچۈن مالنى يىغىپ ساقلىغان) سودىگەر مەلئۇندۇر“ (ئىبنى ماجە، تىجارەت، 6)

ئىسلام تىجارەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك قائىدە-تۈزۈملەرنى ئۇنىڭ قازىنىلىش ۋە سەرپ قىلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلىگەن.

قۇرئان كەرىم ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭۈل رازىلىقى بىلەن قىلىنىدىغان ئېلىم-سېتىمدىن باشقا مۇئامىلىلەرنى ھارام قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

«ئى مۆمىنلەر! بىر ـ بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ـ سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەر ئۆزۈڭلارنى (يەنى بىر ـ بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر.» (نىسا سۈرىسى 29 ـ ئايەت)

”نەپسىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار“ ئىپادىسى، مۇھىم ۋە ئىنچىكە بىر مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يەردە روھى ھاياتنى يوقۇتۇپ، دەۋزەخ ئەھلى بولۇشتىن يىراق تۇرۇشقا چاقىرىدىغان بىر ئاگاھلاندۇرۇش بار. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇرۇش ـ جېدەل ۋە جىنايەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبىمۇ باشقىلارنىڭ ھەققىنى ناھەق يەرگە يەۋېلىش ۋە تېخىمۇ كۆپ قازىنىش ئىشتىھاسىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇ تەھلىكىدىن ساقلىنىش ئىسلام بېكىتكەن قائىدە ـ تۈزۈملەرگە ئەمەل قىلىش بىلەن مۇمكىن. ۋىدا خۇتبىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

”جازانىخورلار (قەبرىلىرىدىن) شەيتان سوققاندەك (ساراڭ ئورنىدىن تۇرغاندەك) ئورنىدىن تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇلارنىڭ ئېلىم ـ سېتىم تىپكى جازانە كەبىدۇر“ دېگەنلىكى سەۋەبىدىندۇر. ھالبۇكى، ئاللاھ ئېلىم ـ سېتىمنى ھالال، جازانىنى ھارام قىلغان. بۇنىڭدىن كېيىن كىمكى رەببىدىن بىر ئاگاھلاندۇرۇش كېلىپ، جازانىخورلۇقتىن ۋاز كەچسە، ئىلگىرىكىسى ئۆزىگە ئائىت ۋە ئۇنىڭ ئىشى ئاللاھقا قالىدۇ. كىمكى قايتىدىن جازانىخورلۇق قىلسا، ئۇلار دەۋزەخلىكتۇر، ئۇ يەردە ئەبەدىي قالىدۇ."

«جازانە، ئۆسۈم يەيدىغان ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشنى ھالال بىلىپ: «سودا ـ سېتىقمۇ جازانىگە ئوخشاش» دېدى. ھالبۇكى ئاللاھ سودا ـ سېتىقنى ھالال قىلدى، جازانىنى، (بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) ھارام قىلدى. كىمكى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ۋەز ـ نەسىھەت كەلگەندىن كېيىن (يەنى جازانە مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن) يانسا، بۇرۇن ئالغىنى

ئۆزىنىڭ بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىشى ئاللاھقا تاپشۇرۇلىدۇ. قايتا جازانە قىلغانلار ئەھلى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ جازانىنىڭ (بەرىكىتىنى) ئۆچۈرۈۋېتىدۇ، سەدىقىنىڭ (بەرىكىتىنى) زىيادە قىلىدۇ. ئاللاھ ھەربىر ناشۈكۈر (يەنى جازانىنى ھالال سانىغۇچى) گۇناھكارنى دوست تۇتمايدۇ.» (بەقەرە سۈرىسى 275 ـ 276)

بولۇپمۇ جازانىخورلۇق توپەيلىدىن ئاللاھنىڭ ئازابىنى كەلتۈرىدىغان شۇ ئايەتتىكى تەھدىت نېمە دېگەن قورقۇنچلۇقتۇر:

«ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقىي) مۆمىن بولساڭلار، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە) مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە) قېلىپ قالغان جازانىنى (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار. ئەگەر شۇنداق قىلمىساڭلار، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا ئۇرۇش ئاچقان بولىسىلەر. ئەگەر (جازانە قىلىشتىن) تەۋبە قىلساڭلار، (قەرز بەرگەن) سەرمايەڭلار ئۆزۈڭلارغا قايتىدۇ، باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر، ئۆزۈڭلارمۇ زىيان تارتمايسىلەر.» (بەقەرە سۈرىسى 278 ـ 279)

كىم كائىناتنىڭ خالىقى ئاللاھ ۋە كائىناتنىڭ شەرەپلىك ئىنسانى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، يېڭەلەيدۇ؟

ئەگەر بىر مۆمىن جازانىخورلۇق قىلسا مېلىنى يۇقتىدۇ ياكى ئىمانى زىيانغا ئۇچرايدۇ. پاسىق بولسا بۇنداق خاتا يولغا ماڭغاندا تېخىمۇ ئېغىر جازاغا ئۇچرىسۇن دەپ، مېلى كۆپىيىدۇ. يەنى بۇ يول پاسىق ئۈچۈن دۇنيادا پايدىلىق قىلىنىدۇ. چۈنكى جانابى ئاللاھ ۋاقتىدا جازالىمايدۇ، مۆھلەت بېرىدۇ. بۇنداق ئىنسانلار ئۇچرايدىغان جازا ۋاقتى كەلگەنگە قەدەر پۇرسەت بېرىلىدۇ. ئايەتتىكى ئىلاھىي تەھدىتكە بەك دىققەت قىلىش كېرەك. ئەكسىچە ئەھۋال بەك خەتەرلىك بولىدۇ. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆسۈم يېگەن، يېگۈزگەن، ئۆسۈمنى خاتىرلىگەن ۋە شاھىت بولغۇچىلارغا لەنەت قىلدى ۋە بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشتۇر." دېدى. (مۇسلىم، مۇساقات، 106)

ئەبۇ ھەنىپە ھەزرەتلىرىنىڭ ئەھۋالى نېمە دېگەن ياخشى! ئۇ بۈيۈك ئىمام جازانىگە ئوخشاش بىر ئەھۋال كېلىپ چىقمىسۇن دەپ، قەرزدارنىڭ دەرىخىنىڭ سايىسىدىمۇ تۇرمىغان.

ئۆسۈم چەكلىمىسىنىڭ كۆپلىگەن سەۋەب ۋە ھېكمىتى بار. بۇلارنىڭ بىشىدا ئىشسىزلىقنىڭ كۆپىيىشى، سۆيگۈ، مەرھەمەت، شەپقەت قاتارلىق ئىنسانى ئەخلاقى-پەزىلەتلەرنى ئاجىزلىتىشى، شەخسىيەتچىلىك ۋە دۇنيا پەرەستلىكنى قامچىلاش قاتارلىق خۇسۇسلار كېلىدۇ.

يۇقىرىدىكىدەك كۆپلىگەن ھېكمەتلەرگە بىنائەن ئىسلام ئۆسۈمنى چەكلەپ، بۇنىڭغا قارشىلىق قەرزى ھەسەنە دەپ ئاتالغان "ئىمكان نىسبىتىدە ئاللاھ ئۈچۈن قەرز بېرىش"نى تەشۋىق قىلىپ، قىيىنچىلىقتا قالغان بىرسىگە بېرىلگەن قەرزنى سەدىقىدىن ئەۋزەل كۆرىدۇ.

يۇقىرىقىدەك سەلبى ئەھۋاللارغا قارىتا جەمئىيەتتە يەنىلا توغرا، دۇرۇس ئىش قىلىدىغان ئىشەنچىلىك سودىگەر ۋە تىجارەتچىلەر سان جەھەتتىن ئاز سانلىق ھالەتتە مەۋجۇت. بەلكى بۇ سەۋەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، دۇرۇس تىجارەتچىگە بۈيۈك مۇكاپاتلار بىلەن خوشخەۋەر بەرگەن. بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

"توغرا سۆزلۈك، دۇرۇست، ئىشەنچلىك بىر مۇسۇلمان سودىگەر، قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار ۋە شېھىدلار بىلەن بىرگە بولىدۇ." (تىرمىزى، بۈيۈ، 4، ئىبنى ماجە، تىجارەت، 1)

ئىمان ئەبۇ ھەنىپە تىجارەت بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايدىغان مال-دۇنياسى كۆپ بىر ئىنسان ئىدى. لېكىن ئىلىم بىلەن مەشغۇل بولغانلىقى ئۈچۈن تىجارەت ئىشلىرىنى ۋەكىلى ۋاستىسى بىلەن داۋاملاشتۇرۇپ، ئۆزى تىجارەتنىڭ ھالال دائىرىسىدە بولغان، بولمىغانلىقىنى كونترول قىلاتتى. بۇ ھەقتە شۇ دەرىجىدە ئەستايىدىل ئىدىكى، بىر قېتىم شېرىكى ھاپىس بىن ئابدۇراخماننى رەخ بازىرىغا ئەۋەتىپ:

"ئەي ھاپىس! بۇ مالدا شۇ، شۇ نوقسانلىقلار بار، بۇنى خېرىدارغا ئېيتىپ ، ئەرزان باھادا سات" دېدى.

ھاپىس رەختنى ئىمام دېگەن باھادا ساتتى. لېكىن مالنىڭ ئەيىبىنى خېرىدارغا ئېيتىشنى ئۇنۇتتى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئىمامى ئەزەم، ھاپىسقا:

- بۇ رەخنى ئالغان خىرىدارنى تونۇمسەن؟ - دەپ سورىغاندا، ھاپىس:

تونىمايدىغانلىقىنى ئېيتىشى بىلەن ئىمام مالنىڭ ھەممىسىنى سەدىقە ئورنىدا تارقاتتى. چۈنكى ئۇ ھەر ھالى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەزرىتى ئامىرغا دېگەن:

- ئەي ئامىر، سالىھ كىشى ئۈچۈن سالىھ مال ناھايىتى ياخشىدۇر! (ئەھمەد بىن ھەنبەل، مۇسنەد، 6-جىلد، 197، 202) ھەقىقەتنى ئىدراك قىلىپ، ھالال ۋە ھارام مەسىلىسىدە تەقۋا ئۆلچەملىرى بىلەن ھەرىكەت قىلغان. چۈنكى ھالال ۋە ھارامغا دىققەت قىلىش، بىزگە ئامانەت قىلىپ بېرىلگەن مالنىڭ پاكلىقى ۋە ئاخىرەتتە ھېسابىنىڭ بېرىلىشى جەھەتتىن مۇھىم بىر مەجبۇرىيەتتۇر.

ھالال لوقما ئۈچۈن تىجارەتتە ھارام ئارىلاشتۇرماسلىقنىڭ ئەھمىيەت ۋە بەرىكىتىنى مەرھۇم دادام مۇسا ئەپەندى شۇ ۋەقە بىلەن بايان قىلغانىدى:

"مۇسۇلمان بولغان ئەرمەنى بىر خوشنىمىز بار ئىدى. بىر كۈنى بۇ خوشنىمىزدىن مۇسۇلمان بولۇش سەۋەبىنى سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دېدى:

- ئىستانبۇلنىڭ ئاجى بادام مەھەللىسىدە ئېتىز خوشنام موللا رەبىنىڭ تىجارەتتىكى گۈزەل ئەخلاقى ۋەسىلىسى بىلەن مۇسۇلمان بولدۇم. موللا رەبى سۈت سېتىپ، تۇرمۇشىنى قامدايتتى. بىر ئاقشام ۋاقتى بىزگە كېلىپ:

- بۇ سۈت سىزنىڭ، ئېلىڭ. -دېدى. ھەيرانلىقتا سورىدۇم:

- بۇ سۈت قاندىق بولۇپ، بىزنىڭ بولىدۇ؟ بىز سىزدىن سۈت تەلەپ قىلمىدۇق.

ئۇ گۈزەل ئىنسان:

- مەن پەرق ئەتمەستىن ھايۋانلىرىمدىن بىرسىنىڭ سىزنىڭ باغچىڭىزدا ئوتلاۋاتقانلىقىنى كۆردۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۈت سىزنىڭ. بۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ ھايۋاننىڭ تاھاۋۋۇلات مۆھلىتى (يېدىگى ئوتنىڭ ۋۇجۇدىدىن پۈتۈنلەي چىقىش ۋاقتى) تۈگىگەنگە قەدەر سىزگە سۈت ئەكىلىمەن.- دېدى. مەن:

- بۇنداق ئىشمۇ بولامدۇ؟ خوشنام، يېگىنى ئوت ئەمەسمۇ، ھالال بولسۇن، دېسەممۇ موللا رەبى:

- ياق، بولمايدۇ، ئۇنىڭ سۈتى سىزنىڭ ھەققىڭىز. - دەپ ھايۋاننىڭ تاھاۋۋۇلات مۆھلىتى كەلگەنگە قەدەر سۈت ئەكىلىشنى داۋاملاشتۇردى. بۇ مۇبارەك ئىنساننىڭ بۇ ھەرىكىتى بىزنى زىيادىسى بىلەن تەسىرلەندۈردى.

نەتىجىدە كۆزلىرىدىكى غەپلەت پەردىسى ئېچىلدى. ھىدايەت نۇرى ئىچىمگە كىردى. ئۆز-ئۆزۈمگە:

- مۇنداق گۈزەل ئەخلاقلىق بىر ئىنساننىڭ دىنى، مۇھەققەقكى، ئەڭ مۇقەددەس دىندۇر. بۇنداق ئەستايىدىل، ھەقپەرەس، مۇكەممەل ۋە پاك-پاكىز ئىنسان يېتىشتۈرگەن دىنىنىڭ ھەقلىقىدا شۈبھە يوقتۇر. - دەپ كەلىمە شاھادەت ئېيتىپ، مۇسۇلمان بولدۇم.

مۇسۇلمان بىر جەمئىيەتتە بۇ گۈزەللىكلەرنىڭ يېنىدا ھەدىستە دېيىلگەن:

"ئىنسانلارغا شۇنداق بىر زامان كېلىدۇكى، كىشى مېلىنى ھالالدىنمۇ ياكى ھارامدىنمۇ قازانغانلىقىغا قارىمايدۇ." (بۇخارى، بۇيۇ، 7، 23) شەكلىدىكى ئەھۋاللارنىڭ يۈز بېرىشى نېمە دېگەن ئېچىنىشلىقتۇر.

ئەمىلىيەتتە دىن بېكىتكەن قائىدە-تۈزۈملەرگە رىئايە قىلمىغاندا بېرىلىدىغان جازالار شەخسى بولۇش بىلەن بىرگە كۆپىنچىسى ئاخىرەتكە ئائىت بولغانلىقى ئۈچۈن ھارام مال يىغىشتىن كېلىدىغان بالا-قازا، ئۇنى تېپىشتا بىر دەخلى بولمىغان كېلەچەك نەسىللەر ئۈچۈنمۇ زىيانلىقتۇر. بۇ ھارام مالنىڭ زىيىنى ئاخىرەتكىلا قېلىپ قالماي، بۇ دۇنيادىمۇ كۆرىلىدۇ. خەلق بۇ ئەھۋالنى: "بوۋىسى قورۇق يەيدۇ، نەۋرىسىنىڭ چىشى قاماپتۇ" شەكلىدە ماقال-تەمسىللەشتۈرگەن. ھارام مال-دۇنيادىن مىراس ئالغانلارنىڭ كۆپ قىسمى توغرا يولدا ماڭمىغانلىقى بىر ھەقىقەتتۇر. چۈنكى پۇلدا بىر سىر بار، قەيەردىن كەلسە شۇ يەرگە كېتىدۇ. كەلگەن يېرى ھارام بولغان بىر مال مىراسچىسىنى كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ، گۇناھ يوللارغا ئىتتىرىدۇ. بۇنداق بىر مال يىلانغا ئوخشايدۇ. يىلان چىققان تۆشۈكتىن قانداق كىرگەن بولسا، مالنىڭ سەرپ قىلىنىش ئورنىمۇ تاپاۋەتنىڭ پاكلىقىغا باغلىقتۇر.

ئىمان ۋە تەقۋا يولىدا ئىشلىتىلمىگەن بىر مال كۈيۈرغا سەۋەپ بولىدىغانلىقى ئايەت-كەرىمىدە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىدىن مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

«مۇسا ئېيتتى: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرىغا ھاياتىي دۇنيادا زىننەت بۇيۇملىرىنى، تۈرلۈك مال - مۈلۈكلەرنى بەردىڭ. ئى پەرۋەردىگارىمىز! ئۇلار بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنى ئازدۇردى.

ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىنى يوق قىلغىن، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى قاتتىق قىلغىن، ئۇلار قاتتىق ئازابنى كۆرمىگۈچە ئىمان ئېيتمايدۇ.» (يۇنۇس سۈرىسى 88 ـ ئايەت)

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، دۇرۇست تىجارەت قىلسا پۇل تاپقىلى بولمايدىغانلىقى ھەققىدىكى پىكىرلەرمۇ راۋاج تاپماقتا. بۇ ئەھۋال بىر غەپلەتنىڭ ئۆزى، ھەقىقەت ئەمالىقى، ئىلاھىي تەقسىمات پروگراممىنى ئىنكار قىلغانلىقتۇر. بۇ غەپلەتكە دۇچار بولغانلارغا مېلىنى ئاللاھ ۋە رەسۇلى يولىدا ئىشلىتىپ، سەرۋەتنى ھېچ قالمىغان، ھېچ بىر ۋاقىت دۇرۇس تىجارەتتىن ئايرىلمىغان ھەزرىتى ئەبۇ بەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەسھابىنىڭ ئەڭ كەمبەغەللىرى ئارىسىدا بولۇشى كېرەكتى. لېكىن تارىخ شاھىتتۇركى، ھەزرىتى ئەبۇ بەكىر ساھابىنىڭ ئەڭ بايلىرىنىڭ قاتارىدا ئۇرۇن ئېلىپ كەلدى. نەچچە قېتىم ئاللاھ ۋە رەسۇلى ئۈچۈن مال ـ دۇنياسىنى سەرپ قىلغان بولسىمۇ يەنىلا ئىلاھىي بەرىكەتلەرگە نائىل بولۇپ، تەكرار مال ـ دۇنيا ئىگىسى بولدى.

بۇ سەۋەپتىن بىز مالنى توغرا يولدىن تېپىپ، توغرا يولغا ئىشلىتىشكە مەجبۇرمىز. ئارىپ بىر سودىگەر دۇنيا تىجارىتىنى داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىرگە ئۇنىڭدىن تېخىمۇ بۈيۈك بولغان ئاخىرەت قازانجىغا سەل قارىماي، ئەبەدىي سائادىتىنى ئويلاپ، ئىلاھىي دەستۇرلارغا رىئايە قىلىدۇ. شۇ ئايەت كەرىمە بۇنداق كىشلەرنىڭ قەلبى ھاياتىنى نېمە دېگەن گۈزەل تەسۋىرلەيدۇ:

«ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، سودا ـ سېتىق ئۇلارنى ئاللاھنى زىكىر قىلىشتىن، ناماز ئۆتەشتىن، زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ، ئۇلار دىللار ۋە كۆزلەر قالايمىقانلىشىپ كېتىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) دىن قورقىدۇ» (نۇر سۈرىسى 37 ـ ئايەت)

بۇ شەكىلدە تىجارەت ئەھلى بولغانلار باشقا بىر ئايەتتە دېيىلگەن "تىجارەتەن لەن تەبۇر" (قەتئى زىيان تارتمايدىغان بىر پايدىنىڭ سىررىغا ئېرىشىدۇ) يەنى ھەقىقى تىجارەتتىن نېسىبى ئالىدۇ. چۈنكى ھەقىقى تىجارەتنى ئاللاھتائالا مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغانلار، نامازنى ئادا قىلىدىغانلار ۋە بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن) يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا سەرپ قىلىدىغانلار ھەرگىزمۇ كاسات

بولمايدىغان تىجارەتنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا ئەجىرلىرىنى تولۇق بېرىدۇ ۋە مەرھەمىتىدىن ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ئاز ياخشىلىققا كۆپ ساۋاب بەرگۈچىدۇر.» (فاتىر سۈرىسى 29 ـ 30 ـ ئايەت)

جانابى ئاللاھ بىزلەرگە بۇ ئايەت ـ كەرىمىنىڭ سىررى ئىچىدە ھايات بەرسۇن! قەلب كۆزى بىلەن ئىلاھىي كىتابنى ئوقۇشنى، مېراجقا يۈكسەلتىدىغان بىكەت ئۆزىگە سەجدە قىلىشنى ھالالدىن قازىنىپ، ئىسراپ قىلماي سەرپ قىلىشنى، بەرگەن نېمەتلىرىنى رىزاسى يولىدا ئىنفاق قىلىشنى نېسىپ قىلسۇن!

يا رەببى! تىجارەت ئەھلى قېرىنداشلىرىمىزنى قولى، تىلى ۋە بايلىقىدىن مۆمىنلەر خاتىرجەم بولۇپ، پايدىلىنالايدىغان، ۋەتەن، مىللىتىمىز ئۈچۈن پايدىلىق كىشىلەردىن قىلغىن. ئۇلارنى ھەر ئىككى جاھاندا رەھمەت، بەرىكەتكە ۋەسىلە بولىدىغان ئەمەلى سالىھلارغا مۇۋەپپەق قىل!

ئامىن!

ئاللاھقا بېرىلگەن قەرزى ـ ھەسەنە

بىزگە ئامانەت سۈپىتىدە بېرىلگەن بۇ بەدەن، جان، مال-مۈلك مەڭگۈلۈك ئەمەس. مۇھەققەقكى، كۈتۈلمىگەن بىر كۈنى ھەممىسى بىلەن خوشلىشىمىز، ھەممە نەرسە مال-دۇنيانىڭ ھەقىقىي ئىگىسى بولغان ئاللاھقا قالىدۇ، يەنى ئاللاھقا قايتىپ بارىدۇ. شۇڭلاشقا بىر قېتىم ئىنئام قىلىنغان ھايات نېمىتىدە بۇ ئامانەتلەرنى ئاللاھ يولىدا جاي-جايىدا سەرپ قىلىپ ئەبەدىي مۇكاپاتقا نائىل بولايلى!

ئاللاھقا بېرىلگەن قەرزى ـ ھەسەنە
(ياخشى ئەمەل ـ ئىنفاق قىلىش)

بۇ كائىنات، قۇدرەت ئىگىسى ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان، نەچچە مىڭ تۈرلۈك نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن ئومۇمىي، پانى بىر تۇرالغۇ جايدۇر. بىر ئىمتىھان ئالىمى بولغان بۇ دۇنيادا ئۆتكۈزىدىغان كۈنلىرىمىز جىددىي، نازۇك بىر روھ ۋە چوڭقۇر بىر ئىدراك بىلەن تەپەككۇر يۈرگۈزىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى بىز ئۈچۈن ئەسلى قالىدىغان نېمەتلەر، مەڭگۈلۈك تۇرالغۇ جايغا، يەنى چەكسىز ھاياتقا ئېلىپ بارالايدىغان گۈزەللىكلەردۇر. بەندىلىرىنىڭ مۇنداق ئەبەدىي گۈزەللىكلەر بىلەن دەرگاھىغا كېلىشىنى ئارزۇ قىلغان ئاللاھ، ئۆزىنىڭ بۈيۈك مۇكاپاتى ۋە رازىلىق ئىستىقامىتىدە قىلىنىدىغان ياخشى ئەمەللەرگە بەرگەن قىممەتنى قۇرئاندا بايان قىلىدۇ.

ئاللاھتائالا مېھىر ـ شەپقەت، شان ـ شەرەپ، مەرتىلىك، ياخشىلىق كەبى ئۈلۈغ سۈپەتلىرىنىڭ ئىپادىسى بولغان سەدىقە ۋە ئىنفاق ھەققىدە ئىزچىل تەشۋىق قىلىدۇ. بۇ مەيداندا ھازىرقى ۋاقىتتا قول ئىلكىدە بولغان بايلىق ئىگىلىرىگە ئۆشرە ـ زاكات، قۇربانلىق قاتارلىق مال ـ مۈلك ئىبادىتىنى ئادا قىلىشنى ئەمىر قىلىدۇ. بۇ مەجبۇرىيەتلەرنىڭ يېنىدا يەنە ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ئىمان ھاياجىنىغا باغلىق بولغان شۇنداق پەزىلەتلەرمۇ باركى، بۇلارنىڭ بىرى **قەرزى ـ ھەسەنە** يەنى ياخشى ئەمەلدۇر.

ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھەر قانداق سەدىقە ۋە سەرپ قىلىنىدىغان پۇل ـ مالنى ئۆزىگە بېرىلگەن بىر قەرز (**قەرزى ـ ھەسەنە**) سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ ۋە بۇنى قاتمۇ ـ قات قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

«كىمكى ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئۇنىڭ يولىدا پۇل ـ مال سەرپ قىلىدىكەن)، ئاللاھ ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ قايتۇرىدۇ، ئۇنىڭغا چوڭ ساۋاب بېرىدۇ.» (ھەدىد سۈرىسى 11 ـ ئايەت)

بۇنىڭغا ئاساسەن ئىنفاق قىلىشتا موھتاجلارنى سۆيۈندۈرگىدەك، بىر كۈنى تۈيۈقسىز ئالدىمىزغا كېلىدىغان ئۆلۈمگە قارشى ئاخىرقى نەپەس تەمىناتى بولىدىغانلىق چۈشەنچىسى بىلەن تېخىمۇ غەيرەتلىك بولىشىمىز لازىم.

بىلىشىمىز لازىمكى، بۇ دۇنيادىكى قىيىنچىلىق ياكى راھەت-پاراغەت ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە باغلىقتۇر. ھەقىقىي مۆئمىنلەر ئاللاھ نېمەت بەرگەنسىرى تەكەببۇرلىشىپ ئېزىپ كەتكەن ۋە ئاللاھ بەرگەن نېمەتنى ئۇنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن سەرپ قىلمىغان غاپىللاردىن بولمايدۇ. ئۇلار قەرزى-ھەسەنەنى ھەر ئىككى مەنىسى بىلەن ئىدراك قىلىپ تەدبىق قىلىدۇ. يەنى:

1) ھەم ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە قەرز بېرىدۇ،

2) ھەم ئىنفاق شەكلى بىلەن ئاللاھقا قەرز بېرىدۇ.

شۇنداق، قەرزى-ھەسەنەنىڭ يەنە بىر مەنىسى قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغىنىدەك، ئاللاھقا قەرز بېرىشتۇر. بۇمۇ ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە پۇل-مال سەرپ قىلىش ۋە ئاللاھ يولىدىكى خىزمەتلەرنى قوللاش ئۇسۇلىدۇركى، ئاللاھتائالا بۇ ئەمەلنى، قوبۇل قىلىش، تەشۋىق قىلىش ۋە مۇكاپاتلاش قاتارلىقلارنى بايان قىلىش مەخسىتىدە "ئۆزىگە بېرىلگەن بىر قەرز" سۈپىتىدە ئىپادىلەيدۇ. يەنى ئىنفاقنى ئاللاھتائالا شەخسەن ئۆزى قەرز سۈپىتىدە بەندىلىرىدىن تەلەپ قىلماقتا. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

«(پەرز) نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، ئاللاھقا قەرزىي ھەسەنە بېرىڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار)، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن (دۇنيادا) قايسى بىر ياخشى ئىشنى قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ كاتتا ساۋابقا ئېرىشىسىلەر (دۇنيا بولسا پانىيدۇر، ئاخىرەت بولسا باقىيدۇر، ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ھەممىدىن ئارتۇقتۇر)، ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.» (مۇزەممىل سۈرىسى 20-ئايەت) ئاللاھتائالانىڭ رازىلىقى ئىستىقامىتىدە بەندىسىنىڭ ئىنفاقىنى قەرزى-ھەسەنە (ياخشى ئەمەل) سۈپىتىدە قوبۇل قىلىشى بىلەن ئىنسان ئەۋلادىغا پەۋقۇلئاددە بىر ياخشىلىق ئاتا قىلماقتا. ئەلبەتتە، خالىس نىيەت بىلەن ۋە بۇ دۇنيادا ھېچ بىر شەخسى مەنپەئەت، شۆھرەت ئاررۇسى

بولماستىن بېرىلىش شەرتى بىلەن بېرىلگەندىن كېيىن "تەشەككۈر ئېيتىش" كۈتۈلمەسلىكى ۋە پەقەتلا ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن سەرپ قىلىنىشى لازىم. ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ھەزرىتى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ بىر ئىنفاقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

«(ئۇلار ئېيتىدۇ) «سىلەرگە بىز ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن تائام بېرىمىز، سىلەردىن (بۇنىڭ بەدىلىگە) ھېچقانداق مۇكاپات ۋە تەشەككۈر تەلەپ قىلمايمىز. شۈبھىسىزكى، بىز پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن ئېغىر، قاتتىق كۈندىن قورقىمىز». ئاللاھ ئۇلارنى شۇ كۈننىڭ شەررىدىن ساقلايدۇ، ئۇلارنىڭ (يۈزلىرىگە) نۇر، (دىللىرىغا) خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ.» (ئىنسان سۈرىسى 8 ـ 11 ـ ئايەتلەر) دېيىلگەن ئايەتتىكى دەسستۇرلەرگە رىئايە قىلىش كېرەك.

بۇ ئايەتتە ئىنفاق بىلەن مۇناسىۋەتلىك تۆۋەندىكى نوقتىلار نەزەردە تۇتۇلماقتا:

1) مۆئمىن قېرىنداشنى ياخشى كۆرۈش، ئۇنىڭغا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن مۇئامىلە قىلىش،

2) پانى ۋە دۇنيا غايىسى ئۈچۈن ئەمەس، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن پۇل ـ مال سەرپ قىلىش،

3) قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن ئىنفاق بىلەن قوغدىنىش،

4) ئىخلاس بىلەن سەرپ قىلىنغان پۇل ـ مالنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى ۋە ئىگىسىنىڭ يۈزىنى ئاقارتىدىغانلىقى،

5) مۆئمىنلەردىن بۇخىل ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئىشلىنىشىنىڭ تەلەپ قىلىنىدىغانلىقى.

ئاللاھقا مانا شۇ شەكىلدە بېرىلگەن قەرز ئۈچۈن ئاللاھتائالا ئۇنىڭغا قاتمۇ ـ قات بەدەل بىلەن ياخشىلىق قىلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھتائالا بۇ شەكىلدە بېرىلگەن قەرزنىڭ پەزىلىتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

« ... ئەگەر سىلەر نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇساڭلار، زاكات بەرسەڭلار، پەيغەمبەرلىرىمگە ئىمان ئېيتساڭلار ۋە ئۇلارغا ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بەرسەڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مېلىڭلارنى

سەرپ قىلساڭلار)، ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمەن، سىلەرنى ئەلۋەتتە ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمەن....» (مائىدە سۈرىسى 12ـ ئايەت)

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، ئەبۇ دەھدا ئەل ئەنسارى ياخشى ئەمەل قەرز بېرىش ھەققىدىكى ئايەتلەر نازىل بولغاندا، رەسۇلۇللاھتىن:

ـ يا رەسۇلۇللاھ! ئاللاھ بىزدىن قەرز تەلەپ قىلىۋاتامدۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـ شۇنداق، يا ئەبا دەھدا، ئاللاھ قەرز تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.ـ دەپ جاۋاب بەردى.

بۇنىڭ بىلەن ئەبۇ دەھدا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قولىنى ئۇزىتىشنى تەلەپ قىلدى ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ـ مەن بېغىمنى ئاللاھقا قەرز (قەرزى ـ ھەسەنە) سۈپىتىدە بېرىمەن! ـ دېدى.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەبۇ دەھدانىڭ بېغىدا 600 تۈپ خورما دەرىخى بارلىقى ۋە بېغىدىكى ئۆيدە ئائىلىسى بىلەن بىرلىكتە ئولتۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بۇ ئىنفاقتىن يەنى ئاللاھقا قەرزى بېرىش سۆزىدىن كېيىن ئەبۇ دەھدا ئۆيىگە كەلدى ۋە ئايالىغا:

ـ ئەي دەھدانىڭ ئانىسى! بۇ باغنى ۋە ئۆينى بىكارلا. چۈنكى مەن بۇ باغنى ئاللاھقا قەرز بەردىم. ـ دېدى.

ئايالى:

ـ يا دەھدا، ناھايىتى ياخشى تىجارەت قىلدىڭ!ـ دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن نەرسە ـ كېرەك ۋە بالىلىرىنى ئېلىپ باغدىكى ئۆينى بىكارلىدى. (تەبەرى، تەپسىر، II، 803، ھاكىم، مۇستەدرەك، II، 24)

مانا بۇ ئاڭ ۋە پەزىلەت يۇقىرى سەۋىيىدە بولغان ھەر دەۋردە مۆئمىنلەرنىڭ جامائىتى دائىما ھۇزۇر ۋە بەخت ـ سائادەت ئىچىدە ياشىغان ھەم دۇنيا ھەم ئاخىرىتىنىمۇ قوغدىغان. مونۇ ۋەقەمۇ بۇ ھەقىقەتنىڭ كۆز قاماشتۇرىدىغان بىر پاكىتىدۇر:

ئەلى كەدۇرى (Elie Kedourie) قەلەمگە ئالغان، ئوسمانلىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئەنگلىيىنىڭ ئوتتۇرا شەرق سىياسىتىگە دائىر كىتابىنىڭ قوشۇمچە

ئىزاھاتىدا 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي ئاناتولىيەدە قەھەتچىلىك يۈز بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئىنگلىزلار قەھەتچىلىكتىن پايدىلىنىپ، بۇ رايۇندا ئوسمانلىغا قارشى بىر ئىسيان كۆتۈرۈپ ـ كۆتۈرمەيدىغانلىقىنى قارار قىلىش ئۈچۈن ئۇ يەرگە بىر جاسۇس ئەۋەتتى. جاسۇسنىڭ تەھلىل ـ تەتقىقى نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىققان ھەقىقەت ئىنتايىن ئىبرەتلىك ئىدى. دوكلاتتا دېيىلدىكى:

"بۇ يەردە قەھەتچىلىك بار، لېكىن ئاچلىق يوق. ھەممە كىشى بىر ـ بىرىنى كۆزىتىۋاتىدۇ، بىر ـ بىرىگە ياردەم قىلىۋاتىدۇ. شۇڭا قەھەتچىلىك ئاچارچىلىققا ئايلانمىدى. خۇلاسە قىلغاندا، مۇنداق كۈچلۈك ئىجتىمائىي قۇرۇلما ئىچىدە ھەرىكەت بىلەن ئىسيان پەيدا قىلىش مۇمكىن ئەمەس!"

شۈبھىسىزكى، بۇ يۇقىرى ئاڭ، ئېھتىياج ۋە يوقسۇللۇق ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتقان چاغلاردا ۋە باشقا قىيىن ۋاقىتلاردا ئىنفاقنىڭ ئەھمىيىتىگە دىققەتنى تارتقان ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا مۇناسىپ ھالدا ياشاشنىڭ دۇنيادىكى مۇكاپاتى ۋە بەرىكىتىدۇر. ئاللاھتائالا بۇ ھەقتە بوشاپ قالماسلىق ۋە غەپلەتكە چۈشمەسلىك ئۈچۈن بىزنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

«نېمىشقا سىلەر ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلمايسىلەر، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ مىراسى ئاللاھقا خاستۇر، سىلەردىن مەككە پەتھى قىلىنىشتىن ئىلگىرى پۇل ـ مال سەرپ قىلغانلار ۋە (رەسۇلۇللاھ بىلەن بىرلىكتە تۇرۇپ دۈشمەنلەر بىلەن) ئۇرۇشقانلار (مەككە پەتھى قىلىنغاندىن كېيىن پۇل ـ مال) نەپىقە قىلغانلار ۋە ئۇرۇشقانلار (بىر ـ بىرى بىلەن) باراۋەر ئەمەس، ئەنە شۇلارنىڭ دەرىجىسى (مەككە پەتھى قىلىنغاندىن) كېيىن نەپىقە قىلىنغان ۋە ئۇرۇشقانلارنىڭ (دەرىجىسىدىن) چوڭدۇر، (ئۇلارنىڭ) ھەر بىرىگە ئاللاھ جەننەتنى ۋەدە قىلدى. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر.» (ھەدىد سۈرىسى 10 ـ ئايەت)

ئاللاھتائالا ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلار ئېغىر كۈنگە دۇچ كەلگەن ۋاقىتلاردا بەندىلىرىنىڭ پىداكار بولۇشىنى تەلەپ قىلماقتا. بەندىلىرىنىڭ بۇ پىداكارلىقى قۇرئاننىڭ ئىپادىسى بىلەن "قەرزى ـ ھەسەنە" دېيىلمەكتە. شۇڭلاشقا چاناققەلئە ۋە ئىستىقلال ئۇرۇشىدىكى پىداكارلىقلار بەندىلەردىن بىر "قەرزى ـ ھەسەنە"

هالىتىدە قوبۇل كۆرۈلگەچكە، ئاللاھتائالا بۇنىڭ بەدىلى سۈپىتىدە غەلبە ئاتا قىلغان.

ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەككى، بىزگە ئامانەت سۈپىتىدە بېرىلگەن بۇ بەدەن، جان، مال ئىلكىمىزدە مەڭگۈ قالمايدۇ. مۇھەققەقكى، بىر كۈنى كۆتۈلمىگەندە ھەممىسى بىلەن خوشلىشىمىز ۋە ھەر قانداق نەرسە مال-مۈلۈكنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى ئاللاھقا قالىدۇ، يەنى ئاللاھقا قايتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ يەنى ھايات ۋاقتىمىزدا بۇ ئامانەتلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدا ئۆز جايىغا تاپشۇرۇشىمىز لازىمكى، ئەبەدىي مۇكاپاتقا ئېرىشەلەيدىغان بولايلى. بىز تاپشۇرمىغان بىلەن ئۇلارنىڭ ئەسلى ئىگىسى بولغان ئاللاھ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىدىغان ۋاقتىمىزدا بىزدىن ھەرقانداق نەرسىنى قايتۇرۇپ ئالىدۇ. لېكىن ئوتتۇرىدا چوڭ بىر پەرق بولىدۇ. بىرىنچى شەكىلدە، يەنى بىز ئىنفاق قىلغان تەقدىردە، ئاللاھتائالا ئاسمان-زېمىننىڭ خەزىنىسى ئۇلۇق زاتىغا ئائىت بولسىمۇ ئەمما بۇنى ئۆزىگە بېرىلگەن بىر قەرز سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ ۋە بەدىلىنى قاتمۇ-قات ياخشىلىق بىلەن ئۆتەيدۇ. ئىككىنچى شەكىلدە، يەنى ئىنفاق قىلمىساق، قولىمىزغا ھېچقانداق نەرسە كەلمەيدۇ ۋە پەقەتلا ئۇ مالنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىمىزگە ئالىدىغان ئەھۋالغا كېلىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمرىنى ئىنفاقتىن مەھرۇم ئۆتكۈزگەنلەرنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرغان:

"ئىنسانلار «مېلىم، مېلىم...» دەپ تۇرىدۇ. ئەي ئىنسانلار! يەپ تۈگەتكەن، كىيىپ كونىراتقان ياكى سەدىقە سۈپىتىدە بېرىپ ساۋاپ قازىنىش ئۈچۈن ئالدىدىن ئەۋەتكىنىڭدىن باشقا مېلىڭ بارمۇ؟!" (مۇسۇلمانلار، زۇھد، 3-4؛ تىرمىزى، زۇھد، 34)

ھەزرىتى مەۋلانا "مەسنەۋى"سىدە نېمە دېگەن ياخشى ئېيتقان:

"ئۆلۈم پەرىشتىسى غاپىل بىر باينىڭ قۇلىقىنى تارتىپ تۇرۇپ (جېنىنى ئېلىپ) ئۇنى ھايات چۈشىدىن ئويغاتقاندا، ھەقىقەتەن ئىگىسى بولمىغان بىر مال ئۈچۈن باينىڭ ھاياتىنكى چېغىدا دۇچ كەلگەن ئىسراپ قىلىش ئەھۋالغا ئۆزىنىڭمۇ كۈلگىسى كېلىدۇ."

ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، رەسۇلى ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئائىلىسىدە بىر قوي سويۇلغان ئىدى. قوينىڭ

گۆشى نۇرغۇن كىشىلەرگە نەپىقە قىلىنغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە قانچىلىك قالغانلىقىنى سورىدى.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

ـ پەقەتلا بىر تاغاق سۆڭەك قالدى. ـ دېگەن جاۋابنى بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ بىر تال تاغاق سۆڭەكتىن باشقا ھەممىسى بىزنىڭ بولدى دېگىنە! ـ دېدى. (تىرمىزى: «قىيامەتنىڭ سۈپىتى»، 35)

ھەقىقەتەن، ئىنساننىڭ ئاساسلىق سەرمايىسى ياخشى ئىشلارنى قىلىش جەھەتتىكى بىلەن ئەبەدىي ھايات ئۈچۈن توپلىغانلىرىدۇر.

دۇنيانىڭ مال ـ مۈلكىدىن بىر مۇسىبەت ھالىتىدە مەيدانغا چىقىپ قەلپ ئاۋازىنى جىمىقتۇرغان پانى ۋە نەپسانى مۇناسىۋەتلەردىن پەقەتلا مەرتىلىك ۋە باشقىلارنىڭ غېمىنى يېيىش ئارقىلىقلا يىراقلاشقىلى بولىدۇ.

ئاللاھتائالا ئىنسانلارنىڭ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقان چاغدا ھەسرەت چېكىدىغان ئىبادەتلەر ئارىسىدا سەدىقىنى ئالاھىدە ئىسكە ئالدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلەرنىڭ سەكراتتىكى روھىي ھالىتىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«(بېرىڭلارغا ئۆلۈم كېلىپ: «پەرۋەردىگارىم! نېمىشقا مېنى (يەنى ئەجىلىمنى) بىر ئاز كېچىكتۈرمىدىڭ، سەدىقە قىلىپ ياخشىلاردىن بولار ئىدىم» دېيىشتىن بۇرۇن، ئۆزۈڭلارغا رىزىق قىلىپ بېرىلگەن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىڭلار.)» (مۇنافىقۇن سۈرىسى 10 ـ ئايەت)

شۇڭا پېخسىقلىق ۋە دۇنيا مۇھەببىتى تۈپەيلىدىن ئىنفاق قىلىشتىن يىراقتا قېلىپ، بىر كۈنى بارلىق مال ـ مۈلكىمىزنى ئارقىمىزدىكىلەرگە قالدۇرغاندا ئۇلارنىڭ قاتتىق ھېسابى ۋە ئازابىنى ئۈستىمىزگە ئالىدىغان ئاخىرەت ۋەيرانلىرى ھالىتىگە چۈشۈپ قالمايلى!

چۈنكى مالنىڭ قەيەردىن ئېرىشىلىپ قەيەرگە سەرپ قىلىنىدىغانلىقى ئاخىرەتتىكى چوڭ ھېساب ـ كىتابنىڭ تۇنجى سوئالى بولىدۇ. ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن:

"ھېچ بىر بەندە قىيامەت كۈنىدە ئۆمرىنى قەيەردە ئاخىرلاشتۇرغانلىقىدىن، ئىلمى بىلەن نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىدىن، مال ـ مۈلكىنى قەيەردىن تېپىپ

نىمگە ئىشلەتكەنلىكىدىن ۋە ۋۇجۇدىنى قەيەردە ئىشلىتىپ ئۇپىراتقانلىقىدىن سوئال-سوراق قىلىنمىغىچە تۇرىۋاتقان جايىدىن باشقا بىر جايغا قىمىرمۇ قىلالمايدۇ.“ (تىرمىزى، «قىيامەت»، 1)

مانا بۇ ھەقىقەتنى ئەڭ ياخشى ئىدراك قىلغان ئەجدادىمىزنىڭ سەدىقە جەھەتتە نامايان قىلغان غەيرەت ۋە پىداكارلىقى تارىختا ناھايىتى بۈيۈك ”خەيرى-ئېھسان مەدەنىيىتى“نى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇلار ئادەتتە بىر ياخشىلىق مۇسابىقىسىگە قاتناشقان ۋە بۇ مۇسابىقىدە ھەر تۈرلۈك ئېھتىياجنى ھەل قىلىدىغان ئىدارە-ئورگان ۋە خەيرى-ئېھسان جەمئىيەتلىرىنى بەرپا قىلغان. بۇلارنىڭ يېنىدا ئىززەت-ھۆرمىتى تۆپەيلى ھېچ كىمدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلالمايدىغانلارنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتىپ قويماسلىق ۋە تەلەپ قىلىش مەجبۇرىيىتىگە چۈشۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن كونا ئىستانبۇلنىڭ بەزى رايونلىرىغا قويۇلغان **سەدىقە تاشلىرى** بەك مەشھۇردۇر.

بۇ سەدىقە تاشلىرىدىن ئۈسكۈدار دوغانچىلار كوچىسىدىكى تارماق يوللار باشلىنىش نوقتىسىدا، ”ئۆيلەندۈرۈش ئىدارىسى“ نىڭ ئۇدۇلىدىكى پىيادىلار يولىنىڭ يېنىدا تەخمىنەن بىر مېتىر ئېگىزلىكتە ۋە 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدىكى تارىخي خاتىرىنىڭ سىرتىدىكىلەر ھازىر ئورنىدا ئەمەس.

ھالبۇكى، ئۇلار بىر زامانلار بۈيۈك بىر خىزمەت ۋە ياخشىلىق مۇسابىقىسىگە شاھىت ئىدى. ھېلىمۇ جايىدا بولغانلار ”ئوڭ قولۇڭ بەرگەننى سول قول كۆرمەيدىغان شەكىلدە“ سەدىقە بېرەلەيدىغان بولۇش ئۈچۈن كىچە قاراڭغۇلۇقىدا سەدىقىسىنى بۇ تاشنىڭ ئۈستىدىكى كاۋاك بوشلۇققا تاشلاپ قوياتتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن مەھەللىنىڭ پەزىلەتلىك پېقىر-مىسكىنلىرى ئۇ يەردىن ئېھتىياجىغا چۈشلۈق ئېلىپ، ئارتۇقىغا چېقىلمايتتى. بولۇپمۇ ئېھتىياجى بولسىمۇ تىلەشتىن ئۆزىنى تارتقانلار كەچ ۋاقىتلاردا تاشنىڭ يېنىغا كېلىپ ئېھتىياجىغا چۈشلۈق ئالاتتى. ئىستانبۇلنىڭ 17-ئەسىردىكى ئەھۋالىنى بايان قىلغان بىر فرانسۇز سەيياھ، ئۈستىدە پۇل بار بىر تاشنى تولۇق بىر ھەپتە كۆزەتكەنلىكى، لېكىن ئۇ يەردە سەدىقە ئېلىشقا كەلگەن كىشىنى كۆرەلمىگەنلىكىنى يازغان.

رىۋايەتتىن مەلۇم بولىشچە، ئىستانبۇلنىڭ تۆت يېرىدە سەدىقە تېشى بار ئىكەن. ئۈسكۈداردا گۈلفەم خاتۇن جامىسىنىڭ ھويلىسى، ئۈسكۈدار دوغانچىلار، قاراجا ئەھمەد ۋە كوجا مۇستاپا پاشادا.

شانلىق ئەجدادىمىزنىڭ مۇنداق بىر خىزمەتنى قىلغانلىقى مەلۇم. لېكىن ھەرقانداق جەمئىيەت ۋە دەۋردە يوقسۇل ۋە موھتاجلار دائىما مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئايەتتە:

«باينىڭ مېلىدا كەمبەغەلنىڭ ھەققى بار[26]» دېيىلگەن دەستۇرنى كۆڭلىمىزنىڭ شۇئارى قىلىشىمىز ۋە "سەدىقە تاشلىرىدىن خەير ـ ئېھسان ئورۇنلىرىغا" سوزۇلغان ياخشىلىق مۇسابىقىسىنى داۋاملاشتۇرىشىمىز لازىمكى، موھتاجلارنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى قوغدالسۇن. تۆنۈگۈنكى بەزىدە بېرىش، بەزىدە ئېلىش ئۈچۈن سەدىقە تېشىغا سوزۇلغان سەمىمىيەت ۋە ئىخلاسنى قوغدىشىمىز، كوڭلىمىز بىر سەدىقە تېشى ھالىتىگە كېلىشى لازىم. موھتاج، بىزگە بىر ئانا قۇچىغىنىڭ ئىسسىقلىغىنى ھېس قىلغان ھالدا يېقىنلىشالايدىغان بولىشى كېرەك. بىزمۇ مېھرى ـ شەپقەت كۆرسىتىپ: "پۈتكۈل يارىتىلغۇچىلارنىڭ رىزقىنى بېرىدىغان" رەببىمىزنىڭ بىر بەندىسى سۈپىتىدە شۈكۈر سەجدىسى قىلىشىمىز لازىم. دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئۆلچىمىمىز:

"ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغۇچىلاردۇر." (سۇيۇتى، ئەل ـ جامئۇس ساغىر، II، 8) دېگەن بايان بىلەن «ئېيتقىنكى، «ھەقىقەتەن، پەرۋەردىگارىم قايسى بەندىسىنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىشنى خالىسا ئۇنى كەڭ قىلىدۇ، (قايسى بەندىسىنىڭ رىزقىنى تار قىلىشنى خالىسا ئۇنى) تار قىلىدۇ، (ئاللاھنىڭ يولىدا) بەرگەن نەرسەڭلارنىڭ ئورنىنى ئاللاھ تولدۇرۇپ بېرىدۇ، ئۇ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ياخشىسىدۇر» (سەبەئ سۈرىسى 39 ـ ئايەت) دېگەن ئايەتتۇر.

قىسقىسى، مەيلى ئىنفاق، مەيلى قەرزى ـ ھەسەنە بولسۇن، ئەسلىدە ئاللاھتائالانىڭ بىزگە بەرگەن نېمەتلىرى سايىسىدا قىلىنماقتا. يەنى ئاللاھتائالا بىزگە بەرگەن نېمەتلەر بىلەن بىز قىلىدىغان ياخشىلىق ۋە قەرزى ـ ھەسەنەنى بىزدىن ئۆزىگە قەرز سۈپىتىدە قوبۇل قىلماقتا. بىر قاراشقا بۇ تاللاش

26. قاراڭ، زارىيات سۈرىسى، 91، مەئارىج سۈرىسى، 24 ـ 25

ئاللاھتائالانىڭ بىزگە بەرگەن نېمەتنى يەنە نېمەتلەر بىلەن قەدىر-قىممەتكە ئىگە قىلىشىدۇر.

ھەقىقەتەن، پۈتمەس-تۈگىمەس نېمەتلەرنى بەرگەن ئاللاھتۇر، ئۇ نېمەتلەرنى ئېلىپ ئىشلەتكۈچى بەندىلەردۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا ئەسلىدىكى قەرزدار تەرەپ ئىنسان، ئالغۇچى بولسا ئاللاھتائالادۇر.

ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئاسمانلار ۋە زېمىندىكى مەۋجۇداتلار ھەرقانداق نەرسىنى ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى پۈتكۈل تاپقان-تەرگەنلىرى ئۇچۇن ئۇنىڭغا قەرزداردۇر."

بۇ ئارىدا، ئىنسانلار ئۆزىگە بېرىلگەن مەۋجۇداتلارنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى بولۇش سۈپىتى، ئىسلام ۋە ئىمان نېمىتىگە ئېرىشىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۈممەت بولۇش ۋە ھېسابلاپ تۈگەتكۈسىز نېمەتلەر ئالدىدا ئاللاھقا قەرزداردۇر. بولۇپمۇ ھەر كۆڭۈل يارىتىلىشىنىڭ سەۋەبى ۋە ئەبەدىيلىك يوللىرىدا يېگانە ھىدايەت رەھبىرى بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قەرزداردۇر، ئۇ ئىنسانلارغا ئاشكارا ۋە مەخپى ھالدا قىلغان ئىبادەت، مۇئامىلە، ھەرىكەت مۇكەممەللىكى ۋە گۈزەللىگى كۆڭۈللەرگە يۇلتۇزلار مىسالى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەسھابى كىرامغا ۋە پۈتكۈل ئىسلام بۈيۈكلىرىگە قەرزداردۇر، ئاتا-ئانىسىغا قەرزداردۇر، ئائىلىسىگە قەرزداردۇر.

بۇ قەرزلەرنىڭ تۆلىنىشى ئاللاھ جەللەجەلالۇھۇ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن جانلىق بىر قۇرئان سۈپىتىدە ياشاش ۋە سۈننەت مۇھىتىدا ياشارغان بىر گۈل سۈپىتىدە يېتىپ بارىدىغان ئالەمگە قاراپ قەدەم تاشلاش بىلەن مۇمكىن بولىدۇ. ئاللاھقا شۈكرى قىلىشمۇ ھەر بەندىنىڭ بويىنىدىكى قەرزىدۇر.

بىلىش لازىمكى، ئاللاھتائالانىڭ ھەددى-ھېسابسىز نېمەت، خەير-ئېھسانىغا قارىتا كۆڭۈللەر ئۇنىڭ رازىلىقىنىڭ سىرتىدا قالسا، يەنى نەپسانى ۋە پانى تۇزاقلاردا ئىسراپ قىلىنىۋېتىلگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئىنسانلىق شان-شەرىپى ۋە ئىززەت-ئېتىبارىنى يوقۇتۇشقا باشلايدۇ. بۇ شەكىلدە ئىلاھىي ئۆلچەملەرنىڭ سىرتىدا ياشاپ، ۋاقىتلىق گۈزەللىكلەرنى كۆز ئالدىدا ۋايىغا يەتكۈزگەنلەر دائىما پەسكەش ۋە چۈشكۈنلەرگە بويۇن ئېگىدۇ. بىر قاراشقا، ئۆزىدىكى

ئەڭ چىرايلىق يارىتىلىش سىرىنى ئۇنتۇپ، ئۆزىدىن تېخىمۇ تۆۋەندە بولغان، تېخىمۇ نامرات، تېخىمۇ موھتاج ۋە ئاجىز مەۋجۇداتلاردىن قەرز تەلەپ قىلغان بىچارىلەردىن بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە پەرق قىلالمىغان ئەسلىدىكى ئىسىل خۇسۇسىيەتلىرىنى يوقۇتۇپ قويىدۇ. مۇنداق كىشىلەرنىڭ ھالىغا قاتتىق ھەيران قالغان ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"بۇ نېمە دېگەن ھەيران قالارلىق ئەھۋال؟ قۇياش بىر زەررىچىدىن نۇر تەلەپ قىلارمۇ؟ زۆھرە يۇلتۇزى كىچىككىنە بىر كۇپتىن مەي تىلەرمۇ؟"

"سەن نېمە ئىكەنلىكى بىلىنمىگەن بىر روھسەن. سالاھىيتى تولۇق مەناسى بىلەن بىلىنمەيدىغان بىر جانسەن. كەيپىيات ۋە سۈپەتلەر ئالمىگە قامىلىپسەن. سەن بىر قۇياشسەن، بىر زورلۇققا تۇتقۇن بولۇپسەن، نالەت ساڭا!"

بۇ بېيىتلاردا ھەزرىتى مەۋلانا ئىنساننى بىر مەنىۋى قۇياشقا ئوخشىتىدۇ. ئالەمدىكى ئۇ قۇياشنىڭ نۇرى بىلەن پارلاپ ئەكس ئەتكەن، تىترەشكەن زەررىچىلەرگە ئوخشايدۇ. شوڭلاشقا ئىنساننىڭ ئاللاھتىن مەنپەئەت ئېلىشنى ئويلىماي دۇنيادا پانى زوق-ھاياجاننىڭ كەينىدىن يۈگۈرىشى، خۇشاللىق ئىزدىشى، بىر قاراشقا قۇياشنىڭ زەررىچىدىن نۇر تەلەپ قىلىشنى تەمسىل قىلىدۇ. زادى قۇياش زەررىچىلەرگە موھتاج بولامدۇ؟

ئىنسان روھىمۇ ئاللاھتائالانىڭ قۇرئانى بىر ئىپادىسى بىلەن «قۇدرىتىمدىن بىر سىر پۈۋلىدىم[27]» دېگەن ئىلاھىي بىر نۇردۇر. لېكىن ئىنسانلارنىڭ كۆپچىلىكى روھنىڭ ئۇلۇغلىقىنى، قىممىتىنى بىلمەي ئۇنىڭ ھەققىتىدىن خەۋەرسىز ياشايدۇ. بۇلار ئۆزىگە بېغىشلانغان ئەزىز ۋە مۇقەددەس نېمەتنى، ئۇ ئىلاھىي ئامانەتنى، ماددىي ۋە پانى زوقلارغا پىدا قىلىپ، پەقەتلا بەدەن پىلانىدا ياشاش سەۋداسىدا غەزەپنىڭ، شەھۋەتنىڭ، شۆھرەتنىڭ، جىسمانىي زوقلارنىڭ قاينىمىغا چۆكۈپ كېتىدۇ، نازۇ-نېمەت ۋە ئويۇن-تاماشالارغا مەپتۇن بولىدۇ. خۇددى روھ قۇياشى سەماۋىي بىر ھادىسىگە ئەگىشىپ گۇناھ تۇتۇلۇشىگە باغلانغان، تۇتۇلغان، نۇرىنى چاچالمايدىغان بولغان. بۇ ئەھۋالدا ھەر بەندە، ئۆز مەرتىۋىسىنى بىلىشى، ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن

27. قاراڭ ساد سۈرىسى، 72، ھىجر سۈرىسى، 29

بولۇپمۇ "ئەڭ گۈزەل شەكىل" سىرىدىن خەۋەردار بولىشى لازىم! ۋاقىتلىق، ئىشەندۈرۈپ راھەتلەندۈرەلمەيدىغان قىزىقىشلارغا ئەسىر بولۇپ قالماسلىق كېرەك! خۇشاللىقنى نەپسانى ئارزۇلاردىن، پانى سۆيگۈلەردىن ئىزدىمەسلىكى، ھەر قانداق نەرسىنى ئۆزىدىن، ئۆز كۆڭلىدىن ئىزدىشى لازىم!

خۇلاسە شۇكى، دۇنيادىن جەبرى سۈپىتىدە چىقىرىلىشتىن ئەۋۋەل، رەببىمىزنىڭ لۇتفى بىلەن ئىمان خاتىرجەملىكى ۋە ئىرادىمىز بىلەن ئاخىرەت سەپىرىگە چىقىشنىڭ تەييارلىقىدا بولىشىمىز كېرەك!

يا رەببى! ئۇلۇق زاتىڭغا بېرىلگەن بىر قەرز سۈپىتىدە بەندىلىرىڭدىن تەلەپ قىلغان ئىنفاق ئىبادىتى ۋە قەرزى-ھەسەنە پەزىلىتى توغرىسىدا كۆڭۈللىرىمىزگە سىنىڭ ئەبەدىي مېھرى-شەپقەت دەريايىڭدىن نېسىپلار بەر! ئۈستىمىزدىكى پۈتكۈل ماددىي، مەنىۋىي مەسئۇلىيەتلەرنى ۋە قەرزلەرنى ئادا قىلىشنى ھەممىمىزگە مۇيەسسەر قىل! بىزگە يېتىملارنىڭ، موھتاجلارنىڭ ۋە يالغۇزلارنىڭ پەرياتلىرىنى ئاڭلىيالايدىغان قۇلاق ۋە ھېس قىلالايدىغان كۆڭۈل ئاتا قىل!

ئامىن!

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە قەرز ۋە قەرزدارلىق

باشقا ئىسلامىي پەزىلەتلەرگە ئوخشاش، قەرز بېرىش ئىبادىتىنىمۇ داۋاملاشتۇرۇش مەجبۇرىيىتىمىز بار. ئەتە ئەبەدىي تۇرالغۇ جايىمىزغا كەلگەن ۋاقتىمىزدا بايلىقىمۇ مۇنداق بىر پۇرسىتى بولمايدۇ، موھتاجلىقىمۇ مۇنداق بىر ئېھتىياجى قالمايدۇ. ئەھۋالى يار بەرگەنلەر بىر قىسىم باھانىلەر بىلەن قەرز بېرىش ئىبادىتىنى تاشلاپ قويماسلىقى، قەرز ئالغان كىشىلەرمۇ ھەرخىل قىيىنچىلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ قەرزنى قايتۇرۇشقا سەل قارايدىغان ئىشنى قىلماسلىقى، بۇ پەزىلەتلىك ئىجتىمائىي ئىبادەتكە تەسىر يەتكۈزمەسلىكى لازىم.

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە قەرز ۋە قەرزدارلىق

مەيلى قايسى خىل ياخشى ئەمەل بولسا ـ بولسۇن، ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ياخشىلىقى، تەدبىق قىلىنىشىدىكى مۇكەممەللىك، يېتىشكەنلىك ۋە ئىخلاسىنىڭ نەتىجىسىدە نامايان بولىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، قۇرئاندا:

وَ اَحْسِنُوا ۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

(...ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.) (بەقەرە سۈرىسى 195 ـ ئايەت) دېيىلگەن.

ئوتتۇرىغا چىققان ھەر قانداق ياخشى پائالىيەتلەر، ھەرىكەتلەر، ئىبادەت ۋە باشقىلار پۈتۈنلەي ئۇلاردىكى ياخشىلىقنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇلۇغلۇق ۋە مۇكەممەللىك ئۆلچەملىرى ئىچىدە تۇرمۇشتا ئەكس ئېتىشى ۋە ھەممىسى كۆڭۈلدىن چىققان بولىشى لازىم. ئۇنداق بولمىسا، ئەڭ ياخشى ھېسابلانغان ھەرىكەت ۋە ئىبادەتلەرمۇ نەپسىنىڭ قايىنىمىدا پەراكەندە بولۇپ زىيان ۋە ئوڭۇشسىزلىق بىلەن خۇلاسىلىنىدۇ.

بۇ چوڭقۇر ھەقىقەتكە ھۆرمەت قىلىشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئەڭ مۇھىم خۇسۇسلارنىڭ بىرى ھېچ شۈبھىسىزكى **قەرز ۋە قەرزدارلىق** جەھەتتىكى ئىنچىكە ئۆلچەملەردۇر. چۈنكى قەرز بېرىش ئىبادىتىنىڭ داۋامى قەرز ئالغان ۋە بەرگەندىن ئىبارەت ئىككى تەرەپ ئۈچۈنمۇ ئەقەللى پرىنسىپلارغا ھۆرمەت قىلىشقا باغلىقتۇركى، بۇلار روھلاردىكى پەزىلەت بۇلاقلىرىنى ئېقتىپ قانچىلىغان تەشنا كۆڭۈللەرنى مۇھەببەت، باشقىلارنىڭ غېمىنى يېيىش ۋە مەرتلىك دەريالىرىدا ئۈزدۈرىدۇ. ئاللاھتائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشكە سەۋەپ بولىدىغان ھەرىكەتلەرگە، قىسقىسى پەرىشتىلەر جېنىدا ئىنتىلگەن گۈزەل ئەخلاققا ئىگە قىلىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئەكس ئەتتۈرىشى جەھەتتىن ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نەقىل قىلغان مونۇ ھەدىس ـ شېرىپ بەك ئىبرەتلىكتۇر:

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بەنى ئىسرائىل قەۋمىدە بىر كىشىدىن مىڭ دىنار قەرز پۇل تەلەپ قىلغان بىر كىشى توغرۇلۇق توختالدى. ئۆزىدىن قەرز تەلەپ قىلىنغان كىشى:

- يېنىمغا شاھىتلىرىڭنى ئېلىپ كەل، ئۇلارنىڭ دەرگاھىدا بېرەي، ئۇلار شاھىت بولسۇن! "دېدى.

پۇل قەرزى ئالغۇچى كىشى:

- شاھىت سۈپىتىدە ئاللاھ يېتەر!- دېدى.

قەرز بەرگۈچى:

- ئۇنداق بولسا بۇنىڭغا كېپىل ئېلىپ كەل!- دېدى.

قەرزدار:

- كېپىل ئۈچۈن ئاللاھ يېتەر! دېدى.

قەرز بەرگۈچى:

- توغرا ئېيتتىڭ!- دېدى ۋە بەلگىلىك مۇددەت بىلەن ئۇنىڭغا پۇلنى بەردى.

بۇ ئادەم دېڭىز سەپىرىگە چىقتى ۋە ئېھتىياجىنى ھەل قىلدى. كېيىن پۇلنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە قايتۇرۇش مەقسىدى بىلەن ئارقىسىغا قايتىش ئۈچۈن بىر كېمە ئىزدېدى، لېكىن تاپالمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئامالسىز بىر ئوتۇن پارچىسىنى ئېلىپ ئىچىنى ئويدى. مىڭ دىنارنى ئىگىسىگە خىتاپ قىلغان بىر مەكتۇپ بىلەن بىرلىكتە ئويغان يەرگە قويدى. كېيىن ئويغان يەرنى چىڭ ئېتىپ تۈزلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن دېڭىز ساھىلىغا كېلىپ:

"ئەي ئاللاھىم! بىلىۋاتىسەنكى، مەن پالانى بىر كىشىدىن مىڭ دىنار قەرز ئالغان ئىدىم. مەندىن شاھىت تەلەپ قىلغاندا مەن "شاھىت سۈپىتىدە ئاللاھ يېتەر!" دېگەن ئىدىم. ئۇمۇ شاھىت سۈپىتىدە ساڭا رازى بولدى. مەندىن كېپىل تەلەپ قىلغاندىمۇ "كېپىل سۈپىتىدە ئاللاھ يېتەر!" دېگەن ئىدىم. ئۇمۇ كېپىل سۈپىتىدە ساڭا رازى بولغان ئىدى. ئەمدى مەن بىر كېمە تېپىش ئۈچۈن غەيرەت قىلدىم. لېكىن تاپالمىدىم. ئۇنى ساڭا ئامانەت قىلىمەن!" دېدى ۋە ئوتۇن پارچىسىنى دېڭىزغا ئاتتى. ئوتۇن دېڭىزدا ئۈزۈپ كىتىۋېتىپ كۆزدىن غايىپ بولدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بىچارە ئادەم ئۇ يەردىن ئايرىلىپ ئۆزىنى ئېلىپ كېتىدىغان كېمە ئىزدەشنى داۋاملاشتۇردى.

بۇ ئارىلىقتا قەرز بەرگەن كىشىمۇ پۇلنى ئېلىپ كېلىدىغان كېمىنى ساقلاپ تۇرىۋاتاتتى. كېمە يوق لېكىن ئىچىدە پۇلى بار ئوتۇن پارچىسىنى كۆردى. ئۇنى ئوتۇن قىلىش ئۈچۈن ئالدى. (ھەرە بىلەن) پارچىلىغان چاغدا پۇل ۋە خەتكە كۆزى چۈشتى.

بىر مەزگىلدىن كېيىن، قەرز ئالغان كىشىمۇ (بىر كېمە تاپتى ۋە ۋەتىنىگە) قايتىپ كەلدى. (ئۇتۇن پارچىسى ئىچىدە ئەۋەتكەن پۇلنى ئالدىغان كىشىنىڭ ئالمىغانلىق ئېھتىمالى بىلەن دەرھال) مىڭ دىنار پۇل بىلەن ئۇ ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ:

- پۇلنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن توختىماي كېمە ئىزدىدىم. لېكىن مېنى ئېلىپ كەلگەندىن باشقا بۇرۇن كەلگەن بىر كېمە تاپالمىدىم.- دېدى.

قەرز بەرگۈچى:

- سەن ماڭا بىر نەرسە ئەۋەتتىڭمۇ؟ - دەپ سورىدى.

ئۇ كىشى:

- مەن ساڭا بىر كېمە تاپالمىغانلىقىمنى ئېيتتىم. - دېدى.

قەرز بەرگۈچى:

- ئاللاھتائالا ھەزرەتلىرى ئۇتۇن پارچىسى ئىچىدە ئەۋەتكەن پۇلۇڭنى سېنىڭ ئورنۇڭدا (ماڭا) يەتكۈزدى (يەنى ئىخلاسىنىڭ ئىگىسى ئاللاھتائالا ساڭا كېپىل سۈپىتىدە ماڭا يەتكۈزدى. ئەمدى ئېلىپ كەلگەن مىڭ دىنارىڭمۇ ساڭا قالدى. بۇ سەۋەپ بىلەن ھۇزۇر ئىچىدە) مىڭ دىنارىڭغا ئېرىشكەن ھالدا قايتقىن. - دېدى. (بۇخارى: كاپالەت،1؛ سېھىر، 10)

بۇ ھەدىس شېرىپتە، ئاللاھ نامىغا بېرىلگەن سۆز ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش غەيرىتىدىكى كۈچلۈك سەممىيەتنىڭ ئاللاھتائالا تەرىپىدىن قانداق قوبۇل قىلىنغانلىق ۋە قوغدالغانلىق ھەقىقىتى نامايەن قىلىنماقتا. بۇ ئالغۇچى-بەرگۈچى مەسىلىسىدە ئىككىلا تەرەپ ئاڭلىق، ئىخلاسمەن ۋە ئوخشاش بولۇشى لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىشنىڭ ئىچىگە سۈيىئىستىمال كىرمىگەن مۇددەتكىچە

ئاللاھ ھەر ئىككى تەرەپكە رەھمىتىنى ئاتا قىلىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھېكمەت بىلەن تولغان مونۇ قىسسىمۇ نېمە دېگەن ئىبرەتلىك؟

ئىپتار ۋاقتى يېقىنلاشقان ئىدى. بىر ناۋايخانىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا ئىككى كۆزى كۆرمەيدىغان ئىززەت-ئابرۇيلۇق بىر زات كەلدى ۋە تۇنۇرغا يېقىنلاشتى. ئادەملەر توپى تارقالغاندىن كېيىن ناۋايغا:

- بالام، بۈگۈن نەپىقەمنى چىقىرالمىدىم. ئەجىلىم توشمىغان بولسا ئەتە تۆلىشىم ئۈچۈن ماڭا بىر توغرام نان بېرەمسىز؟ دېدى.

بۇ كىشىنىڭ ئاۋازى تىترەيتتى، يۈزى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. ناۋاي:

- بۇ نېمە دېگەن گەپ ئاتا؟ ساڭا بىر توغرام ئەمەس، پۈتۈن نان بېرەي، ھالال بولسۇن، پۇلىنىڭ لازىمى يوق - دېگەن بولسىمۇ ئۇ غېرىبان كىشى:

- ياق بالام، بىر توغرام نان كۇپايە... بەلكى يەنە ئۈچ يوقسۇل كېلىشى مۇمكىن. ھەم تۆتتىن بىرىچىلىك يۈزۈمنى قىزارتىۋېلىۋاتىمەن. ئارتۇقىنى قوبۇل قىلالمايمەن. تۆتتىن بىرىنى ئېلىش ئۈچۈن شەرتىم، ئەتە قەرزىمنى قايتۇرۇش ئۈچۈندۇر.- دېدى.

ناۋاي ئەجەپلەنگەن ھالدا بىر توغرام نان بەردى. ناننى سۆيۈپ تۇرۇپ ئالغان بىچارە ئادەم ئاستا ۋە تىۋىشسىز قەدەملىرى بىلەن ئۇ يەردىن ئايرىلدى. ئالدى تەرەپتە، دوقمۇشتا ئالدىغا بىر ئىت چىقىپ كەلدى. بۇ ئىت يالۋارغان كۆزلىرى بىلەن ئاچ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرمەكچى بولغاندەك بۇ ياشانغان كىشىگە قاراپ تۇراتتى. يۈزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان بۇ مۇبارەك:

"دېمەك بۇنىڭ يېرىمى سېنىڭ ئىكەن!" دەپ، بىر توغرام نانىنىڭ يېرىمىنى ئىتقا بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن جامەگە قاراپ ماڭدى. قولىدا قالغان بىر چىشلەم نان ۋە بىر قانچە يۇتۇم سۇ بىلەن ئىپتار قىلدى ۋە بۇ نېمەتلەرنى ئېھسان قىلغان ئالالاھقا شۈكرى ئېيتتى.

ئەتىسى بىر دۇكانچى:

"ئاتا! شۇ قارشى تەرەپتىكى بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ كېلىپ تۇلۇملارنى توشقازغىن، ئۇنىڭدىن كېيىن يېڭىلا كەلگەن شۇ ئەشيالارنى ئىچكىرىگە تۇشىغىن." دېدى ۋە بۇ ئىشىنىڭ ھەققى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىر لىرا بەردى.

بىچارە غېرىبان دەرھال ناۋايخانىغا قاراپ يۈگۈردى ۋە بىر توغرام ناننىڭ پۇلى بولغان 25 قۇرۇشنى تاپشۇردى. ناۋاي ئالمايدىغانلىقنى ئېيتىپ ھەرقانچە چىڭ تۇرىۋالسىمۇ ئۇ نۇر يۈزلۈك زاتنىڭ قاتتىق تەلىۋى سەۋەپلىك ئارتۇقچە چىڭ تۇرالمىدى ۋە كۆزلىرى ياشقا تولغان ھالدا ناننىڭ پۇلىنى ئېلىشقا مەجبۇر بولدى.

مانا بۇ مىسالدا مەلۇم بولغىنىدەك، سەممىي ھالدا تۆلەش نىيىتى بىلەن قەرز ئالغان كىشىگە ئاللاھتائالا تۆلەش قولايلىقى بېرىدۇ. ئەگەر قەرزدار كىشى قىيىنچىلىقتا سەۋر قىلىپ يامان خىيال ۋە سۇيىئىستىمال قىلماي، قەرزىنى ئۆتەشكە ئىخلاس بىلەن غەيرەت قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا بۇ غەيرىتى نىسبىتىدە بىر ئاسانچىلىق ۋە چىقىش يولى ئېھسان قىلىدۇ.

مال-مۈلكى بار قەرزدار كىشى مېلىنى سېتىپ قەرزىنى تۆلىمىسە جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. قەرزدار بىر چارە تاپالمىغاندا زۆرۈر بولمىغان نەرسىلىرى ۋە مال-مۈلكىنى سېتىپ قەرزىنى تۆلىشى لازىم. بىر كىشى قەرزدار بولسا، ئەمما ياشىشى راھەت-پاراغەت ۋە ئىسراپ ئىچىدە داۋاملىشىۋاتقان ئىدىمۇ قەرزىنى تۆلىمىسە، بۇ "كىشى ھەققى" ۋە مەسئۇلىيىتىنى ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. قەرزدار، سەرپىياتىدا تېجەشلىك بولۇشى، چىقىمنى كۆپەيتىشتىن يىراق تۇرۇشى، قەرزىنى قايتۇرۇپ بولغىچە ئالغۇچىنىڭ ھەققىگە قاتتىق ھۆرمەت بىلەن مۇئامىلە قىلىشى لازىم. مۇنداق بولماي، ئىشنىڭ ئىچىگە نەپسانى ھېسابلار كىرىدىغان بولسا ئىلاھىي رەھمەت غايىپ بولىدۇ ۋە "كىشى ھەققى"گە تۇتۇلىدۇكى، بۇمۇ ئاللاھتائالا كەچۈرمەيدىغان بىر ئەھۋالدۇر. «شۈبھىسىزكى، ئاللاھتائالا تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر...»[28] دېگەن ئايەتتە ئىشارەت قىلىنغان كەچۈرۈم ئىگىسى بولغان ئاللاھ "كىشى ھەققى"نى بۇ كەچۈرۈمنىڭ سىرتىدا قويىدۇ. باشقا جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ قەرزنى كىچىكتۈرۈپ ئۆتىگۈچىنىڭ يېمەك-ئىچمىكىگە ھارام ئارىلاشتى، دېگەنلىكتۇر. بولۇپمۇ ئۆتىمەسلىك قەستى بىلەن قەرز ئېلىش ئاخىرەتنىڭ چوڭ بىر پالاكىتىدۇر. مۇنداق جىنايەتنى ئىشلىگەنلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ:

28. قاراڭ. شۇرا سۈرىسى، 25 ؛ تەۋبە سۈرىسى، 104

”كىم تۆلىمەسلىك قەستى بىلەن قەرز ئالسا ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئوغرى سۈپىتىدە كېلىدۇ.“ (ئىبنى ماجە، ساداقات، 11 / 2410) شەكلىدە بايان قىلىغان خەتەرگە مەھكۇم بولىدۇ. باشقا بىر ھەدىسى شېرىپتە بۇ خۇسۇسنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ئەھمىيىتىنى رۇشەن ئىپادىلىمەكتە:

”كىم ئۆتەش نىيىتى بىلەن ئىنسانلاردىن بىر مال ئالغان بولسا ئاللاھ ئۇنىڭ قەرزىنى ئۆتەيدۇ. (ئۆتىشىنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.) كىم تەلەپ قىلىش نىيىتى بىلەن خەلقنىڭ مېلىنى ئالسا ئاللاھ ئۇنىڭ مېلىنى دۇنيادىكى ۋاقتىدىلا تەلەپ قىلىدۇ.“ (بۇخارى، قەرز ئېلىش، 2)

قەرز مەسىلىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مونۇ تەۋسىيىسى نېمە دېگەن ياخشى ئۆرنەك؟

”زاتۇررىقا ئۇرۇشىدىن قايتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن سۆھبەتلەشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېڭىلا ئۆيلەنگەنلىكى، بۇ سەۋەپتىن كۆپ قەرزى بار دەپ ئويلاپ، نېمىسى بارلىقىنى سورىدى. ئۇ بىرلا تۆگىسى بارلىقىنى ئېيتتى. بۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى قەرزدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن جابىردىن تۆگىسىنى ئۆزىگە سېتىپ بېرىشىنى ئېيتتى، سودىلاشتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مەدىنىگە بارغاندا پۇلىنى بېرىدىغان بولۇپ، جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تۆگىسىنى سېتىۋالدى. مەدىنىگە بارغاندا جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تۆگىسىنى ئېلىپ كەلدى ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېيىشكەن ھەققىنى بەردى. ئېلىم-سېتىم تولۇق ئاخىرلاشقاندىن كېيىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تۆگىنى ھەزرىتى جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ھەدىيە قىلدى. تەسۋىرلىگۈسىز ئالىجانابلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق مۇسۇلمانلارنى شۇ قەدەر تەسىرلەندۈردىكى، بۇ ۋەقە يۈز بەرگەن كېچە «تۆگە كېچىسى» دەپ ئاتالدى. بولۇپمۇ ئۇ كېچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى جابىر ئۈچۈن ئاللاھتىن 25 قېتىم كەچۈرۈم سورىدى.“ («ياخشىلار باغچىسى»، 1-جىلد، 104-105-بەتلەر)

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدىكى:

”يولدا يەھۇدى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم ۋە بۇ ۋەقەنى ئۇنىڭغا بايان قىلدىم. ئۇ يەھۇدى ھەيران قالدى ۋە: «تۆگىنى سېتىۋالدى. كېيىن پۇلىنى

بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ساڭا قايتۇرۇپ بەردىمۇ؟» دېدى. مەن «شۇنداق» دېدىم.“ (ئىبنى هاجەر، فەتهۇل بارى، 5/317)

قىسقىسى، بۇ گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە:

1. قەرزدار كىشى قولىدىكى مال-مۈلكى ۋە ياخشى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قەرزىنى تۆلىشى لازىم.

2. ئەھۋالى ياخشى كىشىلەر قەرزدار كىشىلەرگە ياردەم قىلىشى كېرەك.

3. قەرزدار كىشىلەر ئۈچۈن ئاللاھتىن كەچۈرۈم سوراش ۋە دۇئا قىلىش كېرەك.

❀

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

”ئاللاھ بەندىسىگە نېمەت بېرىدۇ ۋە ئۇنى ئەڭ ياخشى شەكلى بىلەن تاماملايدۇ، - دە، كېيىن ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجىنى ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلىدۇ. ئۇمۇ بۇنىڭدىن بىئاراملىق ھېس قىلسا، قولىدىكى نېمەتنى يوقاتقان بولىدۇ...“ (مۇنزىرى، ئەت-تەرگىب، 4/170)

بىركۈنى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

”زىيان تارتىدىغان كىشىلەر كىملەر؟ بىلەمسىلەر؟“ دەپ سورىدى.

ئەسھابى كىرام:

”ئۇلار بىزنىڭ ئارىمىزدا، پۇلى ۋە مال-دۇنياسى بولمىغان كىشىلەر“ دېگەندە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

”ئۈممىتىمدىن زىيان تارتىدىغانلار قىيامەت كۈنى ناماز، روزا ۋە زاكات سەۋەبى بىلەن (بۇ سەۋەپلەر بىلەن بىللە يەنە ئەمەل دەپتىرىگە) ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇدى، بۇنىڭغا زىنا تۆھمىتىنى چاپلىدى، شۇنىڭ مېلىنى يېدى، بۇنىڭ قېنىنى تۆكتى، شۇنى ئۇردى (دەپ يېزىلغان ھالدا) كەلگەن كىشىدۇر. ئۇنىڭ سالىھ ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىدىن (ھەق ئىگىسى بولغان) ئۇنىڭغا-بۇنىڭغا بېرىلىدۇ. ئەگەر **ئۈستىدىكى قەرز تۆلەنمەستىن** بۇرۇن ئىبادەت ۋە ياخشىلىقىنىڭ ساۋابى تۈگەپ كەتسە قەرزدار بولغان كىشىنىڭ گۇناھىدىن

ئۇستىگە يۈكلىنىدۇ. كېيىن (ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى بىلەن بىرلىكتە) جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ.“ (مۇسلىم، بىرر، 59؛ ئەھمەد بىن ھەنبەل، II، 303، 324، 372)

باشقا بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:

”بىر دىنار ياكى بىر دەرھەملىك قەرزى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ قەرزى ئۇنىڭ ياخشىلىقى ۋە ياخشى ئەمەللىرىدىن تۆلىنىدۇ. ئۇ يەردە (مەھشەرگاھتا) دىنارمۇ يوق، دەرھەممۇ يوق.“ (ئىبنى ماجە، ساداقات، 12 / 2414)

بۇ جەھەتتىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ئۈستىدە قەرزى بولۇش بىلەن بىللە «كىشى ھەققى» بولغان كىشىلەر بۇ دۇنيادىكى ۋاقتىدا قەرز ئىگىسى بىلەن رازىلىشىش توغرىسىدا مۇنداق ئەمىر قىلغان:

”كىمنىڭ قېرىندىشىغا مال-دۇنيا ياكى باشقا بىر ئەھۋال سەۋەبىدىن ھەققى بولسا، دىنار ياكى دەرھەم تېپىلمايدىغان (قىيامەت ياكى ھېسابلىشىش) كۈن كېلىشتىن بۇرۇن، دۇنيادىكى چېغىدا رازىلاشسۇن. ئۇنداق بولمىسا، ئۇ كۈنى ياخشى بىر ئەمەلى بولسا، ئۇ زۇلمىنىڭ نىسبىتىدە ئۇنىڭدىن ئېلىنىدۇ. ئەگەر ياخشى ئەمەلى بولمىسا دوستىنىڭ گۇناھىدىن ئۇستىگە ئارتىلىدۇ.“ (بۇخارى، مەزالىم، 10؛ رىقاق، 48؛ تىرمىزى، قىيامەت،2)

ئەلبەتتە ئۆزى ئېتىبارى بىلەن بۇ رازىلىشىش، قەرز ئىگىسىنىڭ ھەق ۋە ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش، قەرزىنى ئاخىرەتكە قويماسلىق، بۇ دۇنيادىكى چېغىدا ئۆتەش (تۆلەش) دېمەكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەتبىقاتىمۇ مۇشۇنداق بولغان. ئۇ ئالدىغا قەرزدار بىر كىشىنىڭ جىنازىسى كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرمىگەن ۋە قەرزى تۆلەنگەندىلا ئىمامىلىق قىلغان. ئەبۇ قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە نامىزىنى چۈشۈرىشى ئۈچۈن بىر ئادەم (نىڭ جىنازىسى) ئېلىپ كېلىندى. لېكىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

- ئۇنىڭ قەرزى بار، دوستىڭىزنىڭ نامىزىنى سىز چۈشۈرۈڭ! دېدى.

مەن:

- قەرز ماڭا ئائىت بولسۇن، ئەي ئاللاھنىڭ رەسۇلى. - دېدىم.

- ساداقات بىلەنمۇ؟ دېدى.

ـ ساداقات بىلەن! دېدىم.

شۇنىڭ بىلەن جىنازا نامىزىنى چۈشۈردى. (تىرمىزى: جەنائىز، 69؛ نەسائى، جەنائىز، 67)

مانا بۇ ئىنچكە ئۆلچەم ئىچىدە ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېدىكى:

"ئاللاھتائالانىڭ نەزىرىدە، بىر بەندىنىڭ ئاللاھتائالا تەرىپىدىن چەكلەنگەن بۈيۈك گۇناھلاردىن كېيىن، شۇ گۇناھلار بىلەن ئېلىپ كېلەلەيدىغان ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىن بىرى كىشىنىڭ قەرزدار ھالدا دۇنيادىن كېتىشىدۇر." (ئەبۇ داۋۇد، سىيھىر، 9)

قەرز ئالغۇچى ۋە بەرگۈچى دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك نوقتىلارنى قىسقىچە خۇلاسىلىساق، بۇلارنى ئىككى كاتېگورىيىگە ئايرىشقا بولىدۇ. قەرز بەرگۈچى:

1. ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن بىر مۆئمىن قېرىندىشىنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشنى غايە قىلىشى لازىم. ھەدىسى ـ شەرىپتە مۇنداق دېيىلىدۇ:

"كىم (دىن) قېرىندىشىنىڭ ئېھتىياجىنى ھەل قىلسا ئاللاھمۇ ئۇنىڭ ھاجىتىنى ھەل قىلىدۇ. (ئۇنىڭغا ياردەم قىلىدۇ.) كىم بىر مۇسۇلماننىڭ دەردىگە دەرمان (ئۇنى راھەتكە ئېرىشتۈرسە)، بولسا ئاللاھمۇ ئۇ سەۋەپ بىلەن قىيامەتنىڭ قىيىنچىلىقىدىن بىر قىيىنچىلىقنى ئۇنىڭدىن كۆتۈرىۋېتىدۇ (ئۇنى خۇرسەن قىلىدۇ.)" (بۇخارى، مەزالىم، 3؛ مۇسلىم، بىرر، 58)

2. قەرزگە ھەر قانداق بىر مەنپەئەت ئارىلاشتۇرماسلىقى لازىم.

3. قولىدىن كېلىشىچە ئاسانلىق كۆرسىتىشى لازىم. بولۇپمۇ قەرزدار كىشى قەرزىنى سەمىمىيلىك بىلەن تۆلەشكە غەيرەت قىلغاندا، بۇنىڭغا مۇۋاپىپەق بولالمىسا ئۇنىڭغا مۆھلەت بېرىشى كېرەك. ھەدىس ـ شەرىپتە مۇنداق دېيىلىدۇ:

"كىم بىر قەرزدار كىشىگە مۆھلەت بەرسە، ھەر كۈنى ئۈچۈن بىر سەدىقىگە ئېرىشىدۇ. كىم ئۇنىڭ قەرزىنى مۇددىتى كەلگەندىن كېيىن تەخىر قىلسا تەخىر قىلغان مۇددەتچە ھەر ئۆتۈپ كەتكەن كۈن (ئالىدىغان مىلىدەك) سەدىقە يېزىلىدۇ." (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 14 / 2418)

"سىلەردىن بۇرۇن ياشىغان بىرسىگە، ئۇنى قەبزى روھ قىلىش ئۈچۈن بىر پەرىشتە كەلگەن ئىدى. پەرىشتە ئۇنىڭدىن سورىدى:

- بىرەر ياخشى ئىش قىلدىڭمۇ؟
ئادەم:
- بىلمەيمەن، دەپ جاۋاب بەردى.
پەرىشتە:
- ياخشى ئويلۇنۇپ باق (بەلكىم ئېسىڭگە كېلىشى مۇمكىن) دېدى.
ئادەم:
- بىرەر ئىشنى ئەسلىيەلمەيۋاتىمەن، لېكىن دۇنيادىكى ۋاقتىمدا ئىنسانلار بىلەن ئېلىم-سېتىم قىلاتتىم. بۇ مۇئامىلەمدە بايغا تۆلەش مۇددىتىنى ئۇزارتاتتىم، پېقىرغا بولسا، (سەۋر تاقەت قىلىپ ۋە بەزى كەمچىل تەرەپلىرىنى كەچۈرۈپ) ئاسانچىلىق كۆرسىتەتتىم.“ دېدى.
ئاللاھ ئۇنى (بۇ ياخشىلىقى سەۋەبى بىلەن) جەننەتتىگە كىرگۈزدى.“ (بۇخارى، سېھىر، 17-18؛ مۇسلىم، مۇساقات، 26-31)
4. ئەھۋالى ياخشى بولسا، قەرزدار كىشى پېقىر ۋە غېرىپ بولسا، بەرگەن قەرزنى سەدىقە ئورنىدا ھېسابلىشى لازىم.
5. قەرزدارنى رەنجىتمەسلىك كېرەك. ھەدىس-شېرىپتىكى:
”قارشىسىدىكى كىشى بەرسۇن، بەرمىسۇن، ھەق تەلەپ قىلغان كىشى ئىززەت-ھۆرمەت چېگرىسى ئىچىدە ھەققىنى تەلەپ قىلسۇن.“ (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 15) دەستۇرىگە يارىشا گۈزەل بىر ھەرىكەتنى نامايەن قىلىشى كېرەك.
باشقا بىر ھەدىس-شېرىپتە ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ:
”ئاللاھ سىلەردىن بۇرۇن ياشىغان بىر كىشىگە رەھمىتى بىلەن مۇئامىلە قىلدى. چۈنكى بۇ ئادەم، ساتىدىغان ۋە سېتىۋالىدىغان چاغلاردا ئاسانچىلىق كۆرسىتىپ، ئالىدىغىنىنى تەلەپ قىلىدىغان چاغدىمۇ (قوپاللىق ئەمەس، بەلكى قولايلىق) ئاسانچىلىق كۆرسىتەتتى“ (تىرمىزى، سېھىر، 75)
ئەمدى قەرز ئالغۇچى:
1. زۆرۈر بولمىغىچە قەرز ئالماسلىقى كېرەك.
2. تۇرمۇش قىستىغاندا كۇپايە بولغىدەك مىقتاردا قەرز ئېلىشى لازىم.
3. راھەت-پاراغەتكە بېرىلىپ ئىسراپچىلىق قىلماسلىقى كېرەك.

4. قەرزنى تۆلەشنى نىيەت قىلىش، غەيرەتلىك ۋە سەممىي بولۇش لازىم.

5. قەرز ئالغۇچى كىشى قەرز بەرگۈچى كىشىنىڭ ياخشى نىيىتى ۋە ھەرىكىتىدىن پايدىلىنىش ۋە سۇيىئىستىمال قىلىشتىن ساقلىنىشى لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلغۇچىلار ھەقىقىي ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ قەرز تاپالىشىغا توسالغۇ بولۇپ، باشقىلارغا زىيان سالىدۇ.

6. ئالغان مىقتاردا قىممەت يوقىلىشىغا يول ئاچىدىغان شەكىلدە قەرز ئالماسلىق، بولۇپمۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك قەرزدە قىممەت يوقالمايدىغان شەكىلدە قەرز ئېلىش لازىم. (ئەلبەتتە قەرز بەرگەن شەخسنىڭ سەۋر ـ تاقىتى ئايرىم)

7. تۆلەش ۋاقتىنى كېچىكتۈرمەسلىك، بولۇپمۇ قەرزدار تۆلەش ئىمكانىيىتى بار ئەھۋالدا ۋاقتىدا تۆلىشى لازىم. ئەگەر مۇنداق ئىمكانىيىتى بولمىسا ئۆزۈر تىلەپ مۆھلەت تەلەپ قىلىشى كېرەك. ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:

"قەرزنى تۆلىيەلىگىدەك ئەھۋالدىكى باي كىشىنىڭ قەرزنى كېچىكتۈرىشى زۇلۇمدۇر." (بۇخارى، قەرز ئېلىش، 12؛ ھاۋالە، 1 ـ 2؛ مۇسلىم، مۇساكات، 33)

8. قەرزنى ئەسلا ئاخىرەتكە قالدۇرماسلىقى كېرەك.

بۇ ئۆلچەملەرگە دىققەت قىلىش بىلەن بىرگە زۆرۈر سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن قەرزىنى تۆلىيەلمەي ئاخىرەت ئالىمگە قالدۇرغان تۆۋەندىكى ئۈچ خىل ئەھۋالدا قەرزدارنىڭ قەرزىنى ئاللاھتائالا ئۆزى تۆلەيدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە قىلغان. بۇ ھەقتىكى ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:

"شۈبھىسىزكى، قەرزدار ئۆلگەندە قەرز ئۈنىڭدىن قىيامەت كۈنى تۆلىتىۋېلىنىدۇ. لېكىن مونۇ ئۈچ خىل سەۋەپ بىلەن قەرزدار بولۇپ قالغان كىشى بۇ ھۆكۈمنىڭ سىرتىدا:

1. ئادەمنىڭ كۈچى ئاللاھ يولىدا (ئۇرۇشتا) ئاجىزلايدۇ. ئۇمۇ ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ۋە ئۆزىنىڭ دۈشمىنىگە قارشى كۈچ توپلاش ئۈچۈن قەرزدار بولۇپ قالىدۇ.

2. بىر ئادەمنىڭ يېنىدا بىر مۇسۇلمان ئۆلگەن بولىدۇ. ئۇنى كېپەنلەپ كۆمگىدەك پۇلى بولمايدۇ. بۇ سەۋەپ تۈپەيلى قەرزدار بولۇپ قالىدۇ.

3. بىر ئادەم بويتاقلىق سەۋەبى بىلەن نەپسى تۇپەيلى ئاللاھتىن قورقۇشنى ھېس قىلىدۇ. دىنىگە زىيان يېتىدىغانلىق ئەندىشىسى بىلەن (قەرز ئېلىپ) ئۆيلىنىدۇ.

(ئەنە شۇنداق ئۈچ خىل ئەھۋالدا) ئاللاھتائالا قىيامەت كۈنى بۇخىل كىشىلەرنىڭ قەرزىنى ئۆزى تۆلەيدۇ." (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 21)

شۈبھىسىزكى، ئاللاھتائالا ئۇ قەرزنى قىيامەت كۈنى تۆلىشى قەرز تاپشۇرۇپ ئالغۇچىنىڭ ھەققىنى قاتمۇ-قات ئېھسان قىلىشى دېمەكتۇر، ئاخىرەت مەرتىلىكى بىلەن، زايا بولمىغان بىر ھەق ۋە ئەبەدىي ئېرىشكەنلىرى بىلەن....مۇنداق بىر بەدەلمۇ شۈبھىسىزكى، قەرز تاپشۇرۇپ ئالغۇچى ئۈچۈن خەزىنىلەردىنمۇ قىممەتلىك بىر مۇكاپاتتۇر.

قەرزدارنىڭ ھەدىس- شېرىپتە ئېيتىلغان تەبىقىگە مۇناسىپ كېلىدىغان- كەلمەيدىغانلىقى بۇ خۇسۇستا ئەڭ مۇھىم ئامىل بولىدۇ. ئەگەر قەرزدە ھەر قانداق بىر غەرەز بولسا، كىشى ئاللاھ يولىدا ياكى باشقا بىر مۇسۇلمان قېرىندىشى ئۈچۈن ياكى بولمىسا دىنىگە زىيان يېتىپ قالمىسۇن دېگەن مەخسەت بىلەن ئۆيلىنىش ئۈچۈن خەجلىگەن بولسا يەنە قەرز تۆلەشكە مەسئۇل بولىدۇ ۋە قەرزنى قىيامەت كۈنى بولسىمۇ قەتئىي تۆلەيدۇ.

مەيلى قانداق سەۋەپ بولۇشتىن قەتئىي نەزەر قەرز ئالغۇچى قەرزنى كۈپايە بولغىدەك مىقتاردا ئېلىپ، قەرزنى تۆلەش ئۈچۈن غەيرەت قىلىشى لازىم. قەرز بەرگۈچىمۇ قەرز بېرىش پەزىلىتىگە يېڭى بىر پەزىلەتنى قوشقان ھالدا سەۋرچان بولىشى كېرەك.

قەرز خۇسۇسىدا قەرز بەرگۈچىنىڭ ھەم قەرز ئالغۇچىنىڭ ئەھۋالىنى قوللايدىغان ھالەتتە ئۆيلىنىش كېرەك. چۈنكى قەرز بەرگۈچىنىڭ ھەققىنىڭ قوغدىلىشى بۇ گۈزەل ھەرىكەتنى داۋاملاشتۇرغىلى بولۇشنىڭ مۇھىم ئامىلىدۇر. ئەكسىچە بولغاندا، جەمىيەتتە قەرز بېرىش پەزىلىتىنىڭ داۋاملىششى مۇمكىن بولمايدۇ.

قەرز بەرگۈچىنى قوللاش جەھەتتە مونۇ ھەدىسى- شېرىپ بەك ئىبرەتلىكتۇر:

"بىر ئادەم رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن قەرزنى تەلەپ قىلدى. بۇ ئىشنى قىلىۋېتىپ ئەدەپ-ئەخلاققا

سىغمايدىغان بەزى قوپال ۋە ياراشمايدىغان سۆزلەرنى ئاغزىدىن چىقاردى. ئۇ ئادەمنىڭ رەسۇلۇللاھقا تۇتقان بۇ پوزۇتسىيىسى تۇپەيلى ئەسھابى كىرام ئۇنىڭغا ھەددىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى بولدى. لېكىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم رۇخسەت قىلماي:

"چېقىلماڭلار! قەرز بەرگۈچىنىڭ ھەققىنى ئېلىپ بولغىچە قەرزدارغا سۆزلەش ھەققى بار"، دېدى." (بۇخارى: قەرز ئېلىش، 7؛ مۇسلىم، مۇساقات، 118 ـ 122 / 1601 ـ 1600)

بۇ ھەدىس بىلەن مۇناسىۋەتلىك باشقا بىر مىسالنى ئەبۇ سەئىد ئەل خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق ئاڭلىتىدۇ:

"بىر سىگان رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ ئالىدىغان ھەققى بارلىقىنى ئېيتتى ۋە بۇنى دېيىش بىلەن قوپاللىق قىلدى. ھەتتا:

ـ قەرزىڭنى تۆلەپ بولغىچە سېنى بىئارام قىلىشنى داۋاملاشتۇرىمەن ـ دېدى.

ئەسھابى ـ كىرام ئۇ سىگانغا ئازار بېرىپ:

ـ لەنەت ساڭا! سەن كىم بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىڭنى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن! ـ دېدى.

ئۇ ئادەم:

ـ مەن ھەققىمنى تەلەپ قىلىۋاتىمەن. ـ دېدى.

رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەسھابى كىرامغا:

ـ سىلەر نېمە ئۈچۈن ھەققى بار كىشى بىلەن زىت گەپ قىلىشىسىلەر؟ ـ دېدى ۋە ھاۋلە بىنتى قەيس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئادەم ئەۋەتىپ:

ـ سەندە قۇرۇق خورما بولسا مېنىڭ قەرزىمنى تۆلىۋەت. بىزنىڭ خورمىمىز كەلگەندە ساڭا قايتۇرىمىز. ـ .دېدى.

ھاۋلە:

ـ نېمىشكىمۇ شۇنداق بولسۇن! ئاتام ساڭا قۇربان بولسۇن ئەي ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ـ دېدى.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇ سىگانىغا تۆلەيدىغان قەرزنى تۈگەتتى ۋە ئۇنىڭغا يەمەك ئىكرام قىلدى. (بۇ مۇئامىلىدىن مەمنۇن بولغان) سىگان:

- قەرزىڭنى ياخشىلىقچە تۆلىدىڭ. ئاللاھمۇ ساڭا مۇكاپاتىنى تولۇق بەرسۇن. - دەپ رازىمەنلىكىنى بىلدۈردى.

بۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- مانا بۇلار (قەرزنى ھەققىگە يارىشا تۆلىگەنلەر) ئىنسانلارنىڭ ياخشىلىرىدىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. زىيانغا ئۇچرىماستىن ھەققىنى ئالالمىغان ئاجىزلار مەۋجۇت جەمئىيەت گۈللىنەلمەيدۇ. - دېدى. (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 17)

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قەرز ئىگىلىرى قەرزنى ۋاقتىدىن بۇرۇن ئالماقچى بولسىمۇ،ئۇلارنىڭ تىلىگى بويىچە مۇئامىلىدە قىلغان ۋە ئىنسانلىق تارىخىدا ھېچ بىر رەھبەرنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان ھەق-ھوقۇق پەزىلىتىنى نامايەن قىلغان. ئۇنىڭ ئەسھابى كىرامنى:

"سىلەر نېمە ئۈچۈن ھەقدار بىلەن زىتلىشىسىلەر؟" دەپ ئاگاھلاندۇرىشى ھەقىقەتەن كۆزنى ياشقا تولدۇرىدىغان ۋە كۆڭۈللەردە ئادالەت بىخلىرىنى كۆكلىتىدىغان كىشىلىك ھوقۇق دەرسىدۇر. بەلكى ئۆزىدىن كېيىنكىلەرنىڭمۇ ئەڭ چوڭ تۇسالغۇلىرىدىن بىرى بولىدىغانلىقى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممەتكە ئۈلگە كۆرسىتىش ھېكمىتىگە بىنائەن بۇ خۇسۇستا نامايەن قىلغان مىساللار بەك كۆپ.

يەھۇدى ئالىملاردىن زەيد ئىبنى سائنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالاھىدىلىكىگە دائىر تەۋراتتىكى مەلۇماتلارنىڭ پەيغەمبىرىمىزدە بار-يوقلىغىنى تەكشۈرگەن. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئۆيىدىن چىقىۋاتقاندا كۆرۈپ كەينىدىن ماڭغان. ئۇ چاغدا سىگانلارچە كىينگەن بىر ئادەم رەسۇلۇللاھقا يېقىنلىشىپ:

- يا رەسۇلۇللاھ! مەن پالانى قەبىلە خەلقىگە ئەگەر مۇسۇلمان بولىدىغان بولسا ئاللاھتائالانىڭ مول رىزىق ئاتا قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدىم. ئۇلار مۇسۇلمان بولدى. ئەپسۇسكى، قەبىلىسىدە قەھەتچىلىك يۈز بەردى. ئىنسانلار ئېغىر ئەھۋالدا قالدى. دۇنيالىق ئۈمىدى بىلەن مۇسۇلمان بولغان بۇ ئادەملەرنىڭ

ئۇمۇ قىلغانلىرىغا ئېرىشەلمىسە كونا دىنىغا قايتىپ كېتىشىدىن قورقۇۋاتىمەن. ئەگەر ئۇلارغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن بىر نەرسە ئەۋەتمەكچى بولساڭ ئۇنى مەن ئېلىپ باراي. - دېدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان زەيد ئىبنى سائىنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سىناش ئۈچۈن مۇۋاپىق بىر پۇرسەتكە ئىگە بولغانلىقىنى ئويلۇنۇپ سۆزگە ئارىلاشتى:

- يا مۇھەممەد! ئەگەر ئۇ ئادەملەرگە ياردەم قىلىشنى ئويلىساڭ، توختام بىلەن ساڭا قەرز بېرىمەن. - دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن 80 دىنار قەرز ئالدى ۋە كېرەكلىك ياردەم پۇلنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئۇ ساھابىگە بەرگەن چاغدا:

- ئۇلارنىڭ يېنىغا تېزلىكتە يېتىپ بار ۋە ئېھتىياجىنى ھەل قىل! - دېدى.

بىر كۈنى كائىناتنىڭ پەخرى ھەزرىتى ئەبۇ بەكىر، ھەزرىتى ئۆمەر ۋە بەزى ساھابىلەر بىلەن بىرلىكتە قەبرىستانلىقتا بىر جىنازا ئېلىپ ماڭدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جىنازا نامىزىنى چۈشۈرىۋاتقاندا زەيد ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى ۋە مۇبارەك دۈمبىسىدىكى ئىمچە (ئۇزۇن چاپان)نى كۈچىنىڭ بېرىچە تارتتى. ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇنداق قىلغانلىقىنى چۈشىنەلمىگەن ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر يەرگە چۈشكەن چاپانغا، بىر كۆڭلى يېرىمچىلىق ئىپادىلىنىۋاتقان چىرايىغا ھەيرانلىق بىلەن قارىغان چاغدا، زەيد پىلانلىغىنىدەك بىر ئەلپازدا سۆزلەشكە باشلىدى:

- قەرزىڭنى تۆلىمەمسەن مۇھەممەد! سىلەر ئابدۇلمۇتتەلىپنىڭ ئەۋلاتلىرى ھەققەتەن قەرزىڭلارنى داۋاملىق كېچىكتۈرىسىلەر! - دېدى.

ھالبۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ زەيددىن ئالغان قەرزىنىڭ مۇددىتى تېخى توشمىغان ئىدى.

بۇ ھادىسىنى بايان قىلغان زەيد دېدىكى،

- بۇ چاغدا بۇرۇلۇپ ئۆمەرگە قارىدىم. ئۇنىڭ كۆكسىنىڭ كۆرۈكتەك ئۆرلەپ چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يۈرۈگۈم ئاغزىمغا كەلدى. ئۆمەر يۈزۈمگە قاتتىق ئەلپازدا تېكىلىپ:

ـ ئەي ئاللاھ دۈشمىنى! سەن بۇ گەپلىرىڭنى رەسۇلۇللاھقا دەۋاتىسەن، شۇنداقمۇ؟ ئۇنىڭغا ھۆرمەتسىزلىك قىلىۋاتىسەن، ھەم ئەدەپسىزلەرچە گەپ قىلىۋاتىسەنغۇ! ئۇنى پەيغەمبەر سۈپىتىدە ئەۋەتكۈچىگە قەسەم قىلىمەنكى، ئەگەر رەسۇلۇللاھ ساڭا قەرزدار بولمىغان بولسا ئىدى، كاللاڭنى ئالغان بولاتتىم! ـ دېدى.

ئۆز يېنىدا بىر يەھۇدىنىڭ ئاللاھ رەسۇلىغا ھاقارەت قىلىشىغا چىدىيالمىغان ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ غەزىۋى ئۆرلەپ تۇرىۋاتقاندا پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ:

ـ جىم تۇر ئۆمەر! شۇ تاپتا ھەم مەن، ھەم بۇ زات سەندىن تېخىمۇ پەرقلىق ھەرىكەت كۈتىۋاتىمىز. سەن ماڭا قەرزىمنى ياخشى بىر ئۇسۇل بىلەن تۆلىشىمنى، ئۇنىڭغىمۇ ئالدىغىنىنى مۇۋاپىق گەپ-سۆز بىلەن تەلەپ قىلىشنى تەۋسىيە قىلىشىڭ لازىم. گەرچە قەرز مۇددىتىنىڭ توشۇشىغا ئۈچ كۈن بولسىمۇ، خەير سەن ئورنۇڭدىن تۇر، ئۇنىڭغا قەرزىمىزنى تۆلىۋەت. ئۇنى قورقۇتۇۋەتكەنلىكىڭ ئۈچۈن بىرئاز قوشۇپ تۆلە!ـ دېدى.

زەيد ئالدىغىنىنى ئارتۇقى بىلەن ئالغاندىن كېيىن ھەزرىتى ئۆمەرگە مونۇ ئېتىراپنى قىلدى:

ـ ماڭا قارا ئۆمەر! رەسۇلۇللاھنىڭ يۈزىگە ھەر قارىغىنىمدا پەيغەمبەرلىك ئالامەتلىرىنى كۆرىمەن. لېكىن ئۇنىڭدا بولۇشقا تېگىشلىك ئىككى ئالاھىدىلىكنىڭ بار-يوقلىغىنى بۈگۈنكى كۈنگىچە چۈشىنەلمىگەن ئىدىم. ئەجەبا ئۆزىگە قارشى قوپاللىق قىلغانلارنى ئەپۇ قىلغانمىدۇ؟ ئۆزىگە قىلىنغان قوپاللىق ئېغىرلاشقانسىرى ئۇنىڭ يۇمشاق تەبىئىتى ۋە خۇشخۇي قارشى شۇ نىسبەتتە يۇقىرى بولامدىغاندۇ؟ بۈگۈن مەن مانا بۇنى سىناپ باقتىم ۋە ئۆزىدىن كۈتكەن پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. ئاللاھنى رەب، ئىسلامنى دىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر سۈپىتىدە قوبۇل قىلغانلىقىمغا، مال-مۈلكۈمنىڭ يېرىمىنى مۇھەممەد ئۈممىتىگە سەدىقە سۈپىتىدە بېرىدىغانلىقىمغا شاھىت بول!
“

زەيدنىڭ مۇسۇلمان بولىشىدىن سۆيۈنگەن ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق ئاگاھلاندۇردى:

ـ مېلىڭنى پۈتكۈل مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزەلمەيسەن، ئاز دېگەندە بەزىلىرىگە ئىئانە قىلىدىغانلىقىڭنى ئېيت» دېدى.

زەيد:

ـ توغرا ئېيتىسەن، مېلىمنىڭ يېرىمىنى بەزى مۇسۇلمانلارغا ئىئانە قىلدىم.

ـ دەپ سۆزىنى تۈزەتتى. (هاكىم، مۇستەدرەك، III، 700 /6547)

بۇ ھەدىس ـ شېرىپلەر قەرز ئالغان كىشىنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن نامايەن قىلغان كۆڭۈل نازۇكلىقى ۋە قەرز ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ساپ دىللىق بىلەن كۆزلۈتۈش نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئىلاھىي بەرىكەت ۋە گۈزەللىكلەرنىڭ مىسالىدۇر. ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ پات ـ پات قەرز ئېلىشىنىڭ بىر ھېكمىتىمۇ قەرز بەرگۈچىگە قارىتا بىر ھەرىكەت گۈزەللىكنى نامايەن قىلىپ، ئۈممىتىگە بۇ خۇسۇستا ئۈلگە بولۇشتۇر.

بۇ مىساللاردىن چىققان خۇلاسە شۇكى، قەرز ئېلىش ـ قايتۇرۇش مەسىلىسى نازۇك بىر تېمىدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئارىلىرىدا مۇنداق بىر مۇئامىلە بار كىشىلەر بۇ ئىبادەتتىكى نىيەت ۋە بەرىكەتتىن مەھرۇم قالماسلىقى ئۈچۈن بىر قىسىم ئۆلچەملەرگە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك.

ئەپسۇسكى، بۈگۈن قەرز بېرىشتەك پەزىلەتلىك بىر ئىبادەتنىڭ بارغانسىرى ئازىيىپ كېتىشى، ئادەتتە قەرز بەرگەن كىشى بىرەر زىيان ياكى يوقۇتۇشقا دۇچ كېلىشى ۋە بەك كۆپ كىشىنىڭ بۇ ئىبادەتكە ئەھمىيەت بەرمەسلىكى، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئۆلچەملەرگە رىئايە قىلمىغانلىقىدىن كېلىپ چىقىۋاتىدۇ. يەنى ئېلىم ـ سېتىمدا خاتىرجەمسىزلىكنىڭ پەيدا بولىشى، يالغانچىلىق ۋە ۋەدىگە ۋاپا قىلماسلىقنىڭ كۆپىيىشى ۋە قەرزنى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تۆلىمەسلىكنىڭ نورمال ئەھۋال بولۇپ قېلىشى قاتارلىق ۋاپاسىزلىقلار قەيەردىلا بولمىسۇن بۇ گۈزەل ئىبادەتنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان ئەھۋالغا كەلتۈرمەكتە. ئەمما مەسىلىنىڭ پىرىنسىپ ۋە قائىدىسىگە ئاساسلانغاندا بۇ تۇسالغۇلارنى ئەمەلدىن قالدۇرىدىغان ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرۈش لازىم. يەنى ئەھۋالى ياخشى بولغانلار بەزى باھانىلار بىلەن قەرز بېرىش ئىبادىتىنى تاشلاپ قويماسلىقى، قەرز ئالغان كىشىلەر بولسا ھەرخىل قىيىنچىلىق ۋە خەتەرلەرنى تىلغا ئېلىپ قەرزنى تۆلەشكە سەل قارايدىغان ئەھۋالنى پەيدا قىلماسلىقى، بۇ ئىجتىمائىي ئىبادەتكە تەسىر

يەتكۈزمەسلىكى كېرەك. ئەكسىچە بولغاندا، باي ئاللاھتائالا ئامانەت سۈپىتىدە ئاتا قىلغان نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلمايدىغان، موھتاجمۇ دىققەت قىلمىغانلىقى سەۋەبىدىن قەرز تاپالمايدىغان ئەھۋالدا قالىدۇ ۋە ھەتتا ئېھتىياجى ئېغىر ۋە جىددىي بولسا ئۆزىنى ئۆسۈمگە مەجبۇر قىلىدىغان چارىسىزلىققا مەھكۇم بولۇشتىن قۇتۇلالمايدۇ.

ھالبۇكى، قەرز بېرىشنىڭ قانچىلىك ئۇلۇق پەزىلەت ئىكەنلىكى نۇرغۇنلىغان ئايەت كەرىم ۋە ھەدىس-شېرىپلەردە بايان قىلىنغان. خاتا ھەرىكەتلەرنى قىلىش ۋە ئۇسۇلغا رىئايە قىلماسلىق سەۋەبى بىلەن بۇ ئۇلۇق پەزىلەتنىڭ داۋاملىشىشىغا تۇسالغۇ بولغانلار چوڭ بىر ئۇۋاللىقنى پەيدا قىلغان بولىدۇ. چۈنكى ئۇسۇلغا رىئايە قىلىپ بېرىلگەن قەرزلەر مۆئمىننىڭ ئاخىرەت سەرمايىسى بولىدۇ.

ئەنەس بىن مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېدىكى،

"مىراج كېچىسىدە جەننەتنىڭ ئىشىكى ئۈستىدە مونۇ ئىبارىنىڭ يېزىغلىق تۇرغانلىقىنى كۆردۈم:

«سەدىقە 10 ھەسسە مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ. ئۆتنە بولسا 18 ھەسسە...»

مەن:

- ئەي جىبرىئىل! ئۆتنە بېرىلگەن نەرسە نېمە ئۈچۈن سەدىقىدىنمۇ ئۈستۈن بولىدۇ؟ - دەپ سوردۇم.

جىبرائىل ئەلەيھىسسالام:

- چۈنكى تىلىگۈچى (كۆپ سانلىق كىشىلەر بىلەن) يېنىدا پۇلى بولغان ھالدا سەدىقە تەلەپ قىلىدۇ. قەرز تەلەپ قىلغۇچى بولسا ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن تەلەپ قىلىدۇ»، دەپ جاۋاب بەردى. " (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 19 / 2431)

شۈبھىسىزكى، سەدىقە بېرىش دىنىمىزدا تەشۋىق قىلىنغان بىر ئىبادەتتۇر. لېكىن موھتاجنىڭ ئىززىتى-نەپسىگە تېگىپ، كۆڭلى يېرىم بولىدىغان ھاللاردا سەدىقە ئورنىغا ئۆتنە بېرىش تېخىمۇ ياخشىدۇر. شۇڭلاشقا بىر ھەدىسى-شېرىپتە:

"بىر نەرسىنى ئۆتنە بېرىش، ئۇنى سەدىقە سۈپىتىدە بېرىشتىنمۇ ياخشىدۇر." (ئەل ئەزىزى، ئىس-سىراجۇل مۇنىر، III، 57) دېيىلگەن.

بۇ خۇسۇسنىكى ئىلاھىي ۋە ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن قىلىنغان تەشۋىقاتلارنىڭ ياردىمى بىلەن بەزى سالىھ مۆئمىنلەر، بەرگەن قەرزلەرنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا ئۇ پۇلغا زادىلا تەگمەيتتى ۋە ئېھتىياجلىق كىشىلەر تەكرار قەرز بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا خۇشاللىق بىلەن يېڭىۋاشتىن قەرز سۈپىتىدە بىرەتتى. يەنى بىر قاراشتا ئۆزىگە مەخسۇس بىر قەرزى- ھەسەنە ساندۇقى تەسىس قىلغان ئىدى.

شۇڭلاشقا قەيس بىن رۇمى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

سۇلايمان بىن ئۇزۇمان، ساھابەدىن ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شاگىرتى ئەلقامە بىن قەيسكە تۆلەيدىغان پۇلى كەلگىچە 1000 دەرھەم قەرز بەردى. ئەلقامەگە پۇل كەلگەندە ئۇنىڭدىن قەرز پۇلنى بىرىۋېتىشنى تەلەپ قىلدى، ھەتتا بىرئاز قاتتىقراق مۇئامىلە قىلدى. ئەلقامە قەرزنى دەرھال تۆلىگەن بولسىمۇ ئەمما بۇ قوپاللىق تۈپەيلىدىن سۇلەيماندىن نارازى بولدى. بىر قانچە ئايدىن كېيىن ئەلقامە ئۇنىڭدىن تەكرار 1000 دەرھەم قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولدى. سۇلەيمان:

- بولىدۇ، مەمنۇنلۇق بىلەن. - دېدى ۋە ئائىلىسى تەرەپكە بۇرۇلۇپ:

- ئەي ئۇممۇ ئۇتبە! يېنىڭدىكى مۆھۈرلەنگەن شۇ قاپچۇقنى ئېلىپ كىلەمسەن؟ - دېدى. ئايالى قاپچۇقنى ئېلىپ كەلدى. سۇلەيمان ئەلقامەگە:

- ئاللاھ شاھىت بولسۇنكى، ئەنە ئۇلار سەن تۆلىگەن دەرھەملەر. مەن ئۇلاردىن بىر تالىنىمۇ قىمىرلاتمىدىم! - دېدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلقامە:

- ئاللاھ ئاتاڭدىن رازى بولسۇن! ئۇ ھالدا قەرىزنى ئالىدىغان چاغدا قوپاللىق قىلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ دېدى.

سۇلەيمان:

- سەندىن ئاڭلىغان ھەدىسلەر! دەپ جاۋاب بەردى. ئەلقامە قىزىقسىنىپ:

- مەندىن نېمىنى ئاڭلىغان ئىدىڭ؟ - دەپ سورىغاندا، سۇلەيمان مۇنداق دېدى:

ـ سەن ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل كەلتۈرگەن ئىدىڭ:

ـ بىر مۇسۇلمانغا بىر نەرسىنى ئىككى قېتىم قەرز سۈپىتىدە بەرگەن ھېچ بىر مۇسۇلمان يوقتۇركى، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى (قەرزى ـ ھەسەنە ئەجرىگە قوشۇمچە ھالدا) بىر قېتىم سەدىقە قىلغاندەك ساۋابى بولمىسۇن!

بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلقامە:

ـ شۇنداق، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ماڭا مۇشۇنداق رىۋايەت قىلغان. ـ دەپ، ئۇنى دەلىللىدى. (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 19/ 2430)

سالىھ كىشىلەرنىڭ پەزىلىتىنى ئۆزلەشتۈرگەن ئاتام مۇسا ئەپەندى مانا بۇ گۈزەل ئەخلاقنى ئۆزىگە تەدبىق قىلغانىدى. ئۇنىڭمۇ خۇسۇسى قەرزى ـ ھەسەنە فوندى بار ئىدى. بۇنىڭدىن ئېھتىياجى بارلارغا بېرەتتى. تۆلىيەلمەيدىغان كىشىلەرنىڭ قەرزىنى سەدىقە ئورنىدا ھېسابلايتتى، قايتۇرۇپ بېرىلگەن مەبلەغنى باشقا يەرگە ئىشلەتمەي ئەينى غايە ئۈچۈن ئىشلىتەتتى ۋە ئاللاھ ئۈچۈن بەرگەن بۇ گۈزەل قەرزنى مانا شۇ ھالەتتە داۋاملاشتۇراتتى. بۇخىل سالىھ ئەمەللەر ئىسلام ئەخلاقىغا ئائىت گۈزەللىكلەرنىڭ پەۋقۇلئاددە ئىپادىلىرىدۇر.

قەرز، بەرگەن كىشى ئۈچۈن مۇشۇنداق قىممەتلىك بىر پەزىلەت بولغىنىدەك، ئالغۇچى ئۈچۈنمۇ تەشۋىق قىلىنغان بىر خۇسۇستۇر. ئەكسىچە يەنى قەرز ئالمىغان ئەھۋالدا ئېھتىياجلىق كىشى ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كېلىپ قالسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ خاتا يوللارغا مېڭىش ۋە گۇنا سادىر قىلىش ئېھتىمالىنى جىددىيلەشتۈرىدۇ. شوڭلاشقا كۆپ دەرتكە مۇپتىلا بولغانلىق سەۋەبىدىن بۇگۈنكى جەمىيەتىمىزدە خالىمىغان بولسىمۇ (ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا) ئۆسۈمگە ئوخشاش پاتقاقلىقلارغا پېتىپ قالغان ئېھتىياج ئىگىلىرى ئاز ئەمەس. مانا شۇنداق كىشىلەرنىڭ خاتالىققا ۋە گۇناھ ئۆتكۈزۈشكە يۈزلەنمەي، قەرز تېپىش يولىنى تاللىشىنى تەشۋىق قىلىش مەخسىتىدە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن:

"قەرز، ئاللاھ ياخشى كۆرمەيدىغان بىر نەرسىگە ئائىت بولمىغان مۇددەتكىچە، ئاللاھتائالا قەرزنى تۆلىيەلىگەن ۋاقىتقىچە قەرزدار كىشى بىلەن بىرلىكتە." (ئىبنى ماجە، سەدىقە، 10)

قىسقىسى، باشقا ئىسلامى پەزىلەتلەردە بولغىنىدەك، كۆنىمىزدە پۈتكۈل ئىنچىكە تەرەپلىرىگە دىققەت قىلىپ، قەرز بېرىش ئىبادىتىنىمۇ داۋاملاشتۇرۇشقا مەجبۇرمىز. بۇ ئىسلامى گۈزەللىكنىڭ جانلىق ھالدىكى داۋامى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆلچىمى ۋە پرىنسىپلىرىنىڭ چوڭقۇرلىششىنى ئىدراك قىلىپ ئەمىلىلەشتۈرۈش شەرتتۇر. ئۇنۇتماسلىقىمىز لازىمكى، ئەتە ئەبەدىي تۇرالغۇ جايىمىزغا بارغاندا بۇ گۈزەل پەزىلەتنى تەدبىق قىلىش ئۈچۈن بايىنىڭمۇ بىر پۇرستى، نامراتنىڭمۇ بىر ئېھتىياجى قالمايدۇ.

دېمەك، بىز كەلگەن بۇ پانى ئالەم بىر پۇرسەتلەر ئالىمى ۋە گۈزەل ئەمەللەر بىلەن شۇغۇللىنىش دىيارىدۇر. بولۇپمۇ كېلىۋاتقان رامىزان شېرىف[29] ۋە ھېيت-بايرام كۈنلىرى رەببىمىزنىڭ پەۋقۇلاددە ياخشىلىق چاغلىرى، كەمنى تولۇقلاش، خاتالىقىمىزنىڭ بەدىلىنى تۆلەيدىغان پۇرسەتلەردۇر.

پانى كۈنلەرنى رامازان ۋە ھېيت-بايرام قىلغان ھېكمەت، ئىمان ۋە ئۇنىڭ ھاياجىنى ئاساسىدا ياشاش، بولۇپمۇ ئىبادەت، زىكىر ۋە ئىجتىمائىي ھەمكارلىق، غېرىپ-غۇرۋالار، ئىگە-چاقىسىزلار، يېتىم-يېسىرلارنى ئويلىغان كۆڭۈللەر بىلەن بېزەلگەن دەم (نەپەس) لەردۇركى، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىنكى خۇشاللىق كۈنلەرنىڭ رەھمەت مەشئىلىدۇر.

گۇناھلاردىن ئەپۇ قىلىنىپ، رامازاندىن ھېيت-بايرىمىغا نائىل بولۇش بىر مەنىۋىي زەپەرنىڭ قۇتلىنىشىدۇر. ئىلاھىي بىر پايدا-مەنپەئەت بىلەن ئىجتىمائىي خۇرسەنتلىكنىڭ بىر يەرگە جەم بولىشىدۇر.

دۇنيا ھاياتىنىڭ ئادەتتە قىسقا بىر رامىزان مەۋسىمى ئىكەنلىگىنىڭ ئىدراكى ئىچىدە، رامازانى شېرىفنىڭ ئالىي ھېس تۇيغۇلىرىنى پۈتكۈل ھاياتىمىزغا سىڭدۈرىشىمىز لازىم. چۈنكى بۇ كۈنلەر بىزنىڭ پانى ئۆمرىمىز ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم پۇرسەت دەملىرىدۇر. ئەگەر بۇ پۇرسەت دەملىرى رامىزانى شېرىپ بەرىكىتى ۋە مەنىۋىي كۈچى بىلەن قەدىر-قىممەتكە ئىگە قىلىنسا، شۈبھىسىزكى، ئەتە قىيامەت كۈنى بىز ئۈچۈن ھەقىقىي ۋە ئەبەدىي بىر ھېيت-بايرام سەھرى بولىدۇكى، ھېيت-بايراملارنىڭ ئەڭ گۈزىلىمۇ ئەلبەتتە مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

بەھلۇل دانا ھەزرەتلىرى نېمە دېگەن ياخشى ئېيتقان:

29. بۇ ماقالە رامىزان ئېيىدا نەشر قىلىندى.

”ھېيت-بايرام گۈزەل ۋە يېڭى كىيىم-كېچەك كىيىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئىلاھىي ئازاپتىن خاتىرجەم بولۇپ، ئەبەدىي غەم-ئەندىشىدىن قۇتۇلغانلار ئۈچۈندۇر. يەنە ھېيت-بايرام، چىرايلىق ئۇلاغلارغا مىنىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كەمچىلىك-خاتالىقنى تۈگۈتۈپ خالىس بىر بەندە ھالىتىگە كېلەلىگەنلەر ئۈچۈندۇر.“

ئى رەببىم! بىزنى مۇنداق بىر كۆڭۈل ئۈپۈقى ۋە گۈزەللىكى بىلەن بۇ دۇنيادىكى ۋە ئەبەدىي ئالەمدىكى ھېيت-بايراملارغا نائىل قىل! بۇ ئارىلىقتا بۇ پانى ئالەمدە بىزگە ئېھسان قىلغان ئىلاھىي پۇرسەت ۋە ئىمكانلارنى سېنىڭ رازىلىقىڭ ۋە شەرىپىڭ ئىستىقامىتىدە قەدىرلىيەلەيدىغان بولۇشنى ئېھسان قىل! بىزنى مۆئمىن قېرىنداشلىرىمىزنى ئېغىر قىيىنچىلىق ۋە ئازاپ-ئوقۇبەتتىن خالى قىلىپ، ئاخىرەت ئازاپلىرىدىن قۇتۇلغان بەختىيارلار جامائىتىگە قوش!

ئامىن!

دوستلۇق

"ئەي ھەقىقەت يولوچىسى! ئۇ كۈن كېلىپ زەربە بەرمەستە، قىيامەت قايىم بولماستا، ھەقىقەت شاھى (بولغان رەببىڭ) بىلەن دوستلۇق ئورناتقىن،-دە، پەلاكەت كۈنىدە قولۇڭدىن تۇتسۇن! چۈنكى ئۇ كۈنى، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز سېنىڭ قولۇڭدىن تۇتىدىغان ھېچ كىم يوق. ئۇ كۈنى ئىنسان قېرىندىشىدىن، ئاتا-ئانىسىدىن، پەرزەنتلىرىدىن ۋە يېقىنلىرىدىن قاچىدۇ. شۇڭا ئاللاھ بىلەن بولغان دوستلۇقنى ياخشى چۈشەن ۋە بىلگىنكى، دوستلۇق ئاخىرقى نەپىسىڭ ئۇرۇغدۇر."

- ھەزرىتى مەۋلانا

دوستلۇق

رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئاغرىپ قالدى. بۇنى ئاڭلىغان پەيغەمبەر ئاشىقى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەرھال ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى زىيارەت قىلدى. لېكىن ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بىئارام كۆرۈپ چىداشلىق بېرەلمىدى ۋە ئۆيگە قايتقاندا كۆڭلى يېرىملىقى تۈپەيلى يېتىپ قالدى.

بىر قانچە كۈندىن كېيىن سالامەتلىگى ئەسلىگە كەلگەن پەيغەمبىرىمىز ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ زىيارىتىگە بارماقچى بولدى. ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىگە:

"رەسۇلۇللاھ سىنى زىيارەت قىلغىلى كېلىدۇ!" دېيىلدى.

ئۇ پەيغەمبەر ئاشىقى دەرھال ئورنىدىن تۇردى. ئاجايىپ جانلىقلىق ۋە تەسىرلىگۈسىز بەختىيارلىقتا ئىشىككە قاراپ يۈگۈردى. ئۇ كېسەلدىن ساقايغان ئىدى. ئالەملەرنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىشىك ئالدىدا قارشى ئالدى ۋە ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇنى مۇنداق سالامەت ۋە خۇشال كۆرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەيرانلىق بىلەن:

"سىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىڭنى ئېيتقان ئىدى يا ئەبۇ بەكرى!" دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاشىق ۋە مۇھەببەتتە ھەر قانداق كىشىدىن زىيادە بولغان ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ زىيارىتىدىن خۇشال بولغان ھالدا مۇنداق دېدى:

"يا رەسۇلۇللاھ! دوستۇم ئاغرىپ قالدى، بۇنىڭدىن كۆڭلۈم قاتتىق يېرىم بولۇپ مەنمۇ ئاغرىپ قالدىم! ئۇ سالامەت بولدى، مەنمۇ سالامەت بولدۇم!"

ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ خىل دوستلۇق ۋە مۇھەببىتى، ئۇنى قۇرئاندا دېيىلگەن **"ئىككىنىڭ ئىككىنچىسى"** بولۇش شەرىپىگە نائىل قىلغان. پۈتكۈل مەسىلە ئاللاھتائالا رازى بولغان ۋە بىزنى ئىستىقامەتلەندۈرگەن كۆڭۈل رىشتىسىنى ئەڭ سەممىي دوستلۇق باغلىرى بىلەن كۈچەيتىش ۋە

بۇنىڭ بىلەن ئىلاھىي سۆيگۈنىڭ خۇشاللىقىدىن نېسىۋىگە ئېرىشىشتۇر. چۈنكى مۇشۇنداق دوستلۇقلا ھەقىقىي مەنادىكى مۇھەببەت ۋە ئاشىق ھېس ـ تۇيغۇسىنى بېرەلەيدۇ.

ئىمام ئەلى ئەر رىزا مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھتائالانىڭ دوستلىرىغا سۇنغان بىر مەنىۋىي شەربىتى باركى، ئۇلار بۇ شەربەتنى ئىچكەندە ئۆزىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ. ئۆزىنى ئۇنتۇغاندا جوشقۇنلىشىپ كېتىدۇ. جوشقۇنلاشقاندا بولسا پاك ـ پاكىز بولىدۇ، پاك ـ پاكىز بولغاندا ئېرىپ كېتىدۇ، ئېرىگەندە بولسا ئىخلاسقا ئېرىشىدۇ. ئىخلاسقا ئېرىشكەندە.......(؟) غا يېتىشىدۇ. يېتىشكەندە بولسا دوستلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئۇچراشقاندا بولسا سۆيگىنى بىلەن ئارىسىدا ئايرىلىش دېگەن نەرسە قالمايدۇ"

بۇ ئەھۋال، دوستلۇقنىڭ يامان ھالىدۇر. مانا شۇ ھالدا ياشىغان ھەزرىتى ئەبۇ بەكرگە دوستىنىڭ ھالىغا بولغان ئىچ كۆيەرلىكى بىلەن پەيدا بولغان كىسەللىكى سالامەتلىكىدىن زىيادىراق خۇشاللىق ئاتا قىلغان. چۈنكى دوستلار بىلەن ئوخشاشلىقتا تارتقان ئەڭ ئېغىر ئازاپمۇ تاتلىق بولىدۇ. ھەزرىتى مەۋلانانىڭ ئىپادىسى بىلەن:

"دوستلار بىلەن بىرگە ئولتۇرغان كىشى كۆللۈكتە يالقۇن ئىچىدە بولسىمۇ گۈللۈكتە ئولتۇرغاندەك بولىدۇ."

"ئەي دوستلار! ئەگەر شەكلىدىن، سۈرەتتىن كېچىپ مەنا ئالەمگە كىرىدىغان بولساڭلار، ئۇ يەرنىڭ جەننەت ۋە گۈللۈكنىڭ ئىچىدە تېخىمۇ زىننەتلەنگەن بىر گۈللۈكنىڭ بولغانلىقىنى كۆرىسىلەر"

دوستلۇق ئىجابى ياكى سەلبى سۈپەتلەردىكى بىرلەشمىدىن كېلىپ چىقىدۇ. ھەقىقىي دوستلۇق بولسا يالغۇز سەممىي روھلاردا بولىدۇ. بۇ سۈپەتكە ئىنسان شەخسىيتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۆلچىمى بىلەن ئېرىشكىلى بولىدۇ. دوستلۇق، ھەر قانداق ۋەقە قارشىسىدا ئىككى كىشىنىڭ ئوخشاش تۇيغۇلارغا ئىگە بولىشى بىلەن داۋاملىشىدۇ. ھەقىقىي دوستلۇق ئىككى كۆڭۈل تۇيغۇسىنىڭ ئۆتۈشمە يولىدۇر. بۇخىل ئۆتۈشمە بىلەن يەنى مۇھەببەت تۇيغۇسىنىڭ ئۆتۈشمىسى نەتىجىسىدە سۆيۈلگۈچىنىڭ ھەرقانداق ئەھۋالى سۆيگۈچىگە تارقىلىدۇ. كۆڭۈلدىكى ئاشىق دەريالىرى تېششقا، سەۋدا قۇياشلىرى بىرلىششكە باشلايدۇ.

شۇڭلاشقا **ھەزرىتى مەۋلانا** سەلچۇق دۆلىتى مەدرىسىسىدە باش مۇدەررىسلىك قىلغان چاغدا كۆڭلى ئاشقلىق تۇيغۇسى بىلەن تولغان شەمس ئىسىملىك جەزبىدار بىر دەرۋىشنىڭ نەزىرى بىلەن ئۇچقۇنداپ يېنىشى نەتىجىسىدە، مەلۇم بولغان كىتابلار ئۆزىدە تۈگەپ، كائىنات بىر كىتاب ھالىغا كەلگەن. ئارقىدىن، ئىنسان كائىنات ۋە قۇرئاندىكى سىرنى ئىزاھلىغۇچى بىر پەريادنامە بولغان مەسنىۋى مەيدانغا كەلگەن. مانا بۇ ئەھۋال ئاساسىدا ئاللاھنىڭ دوستى بولۇش، پەقەت مۆئمىنىنىڭ ئۆزىدىكى ئاشىق ئىستىدادىنى ئىلاھىي رازىلىقتا ئىستىقامەتلەندۈرەلەيدىغان نىسبەتتىندۇر.

ئەكسىچە بولغاندا بەندە، كۆرۈنۈشتە گۈللۈك، گۈلىستانلىق ئىچىدە بولسىمۇ دوستتىن يىراقلىقى تۈپەيلىدىن تېگىدىن يالقۇنلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ ئىچىدە دېمەكتۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن ئورتاق تۇيغۇلارغا ئىگە بولمىغانلارنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق ۋە قېرىنداشلىقتا ئوخشاش ئوچۇق-ئاشكارا ۋە تەساددىپى يېقىنچىلىقىنىڭ دوستلۇق بىلەن ئالاقىسى يوق. چۈنكى ئەبۇ لەھەب، مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ تاغىسى بولغان ھالدا ئۇنىڭدىن ئەڭ يىراق كىشىلەردىن ئىدى.

روھ دۇنياسىنىڭ چەكسىز سىر-تېپىشماقلىرى بار. ئۇلار بەدەنىنىڭ ۋە جامائەتنىڭ قەلبىگە كىرمەيدۇ. دوستلۇق روھنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن كەلگەن بىر خوشخەۋەر ۋە بىر ئىلھامدۇر. ھىرا غارىدا تۇنجى ۋەھيىنى ئاڭلىغان ھەزرىتى پەيغەمبەردىكى ئىلاھىي ئاشىق ۋە دوستلۇق، كېيىن ئۇنى ئاللاھنىڭ مىراجىدا ئۇلۇغ ماقامغا چىقارغان.

ئىنسانلارنى يالغۇزلۇقتىن قۇتۇلدۇرغان دوستلۇق ئىلاھىي بىر ياخشىلىقتۇر. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز دۇنياغا چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن 40 يىل ئايرىم يەرلەردە ياشاپ، بىر دوستلۇق ھەسرىتى چەكتۈرۈلگەن. دوستلۇق خۇددى بىر روھنى ئىككىگە ئايرىپ ئۆز يېرىمىنى قارشى تەرەپتىن تېپىش ھالىتىدۇر. ھەدىس-شېرىپتە:

"كىشى دوستىنىڭ دىنى ئۈستىدىدۇر. بۇ سەۋەپتىن ھەر كىشى كىم بىلەن دوست بولغانلىقىغا دىققەت قىلسۇن" (ئەھمەد بىن ھەنبەل، II، 303-304) دېيىلىش بىلەن بىللە، "كىشى سۆيگىنى بىلەن بىللىدۇر." (بۇخارى، ئەدەب،

96) بايانى دوستلۇقلاردا قان تۇمۇرلارغىچە كۆرسەتكەن تەسىرى ئىپادىلەشكە يېتەرلىكتۇر.

يەنە بىر جەھەتتىن بۇ ھەدىسى-شېرىپلەر مونۇ خۇسۇسنىمۇ بايان قىلماقتا:

بىر كىشىنىڭ سۆيگىنى بىلەن بىللە بولۇشى دېمەك، ئۇنىڭ بىلەن سۆزدە، ئۆزدە، ھەرىكەتتە ئوخشاش ئاڭلاش، ئوخشاش چۈشىنىش، ھېس قىلىش ۋە ياشاش ھالىتىدە بولۇشى، يەنى سۆيگىنىنى ئەكىس ئەتتۈرىدىغان ئوخشاشلىقلار ۋە بىرگە بولۇشنىڭ مەۋجۇت بولۇشى دېمەكتۇر. ئۇنداق بولمىسا سۆزى، ئۆزى، ھەرىكەت ۋە ھېسياتى دائىما تىكەنلەر بىلەن بىرلىكتە بولغان بىر كىشىنىڭ گۈلنى سۆيگەنلىكىنى ئىپادىلىشى قانچىلىك توغرا بولىدۇ؟ بۇنىڭغا ئوخشاش ھېس-تۇيغۇسى بىلەن پىكىر-قاراشلىرى ۋە سۆز-ھەرىكەتلىرى بىلەن ئاللاھ جەللە-جالالۇھۇ ۋە رەسۇلى بىلەن بىرلىكتە بولالمىغانلار ھەقىقي مۇھەببەت ئەھلى ھېسابلانمايدۇ.

مانا شۇنداق سۆيگىنى بىلەن بىرلىكتە بولۇشنى بۇ يۈنۈلۈش بىلەنمۇ قەدىر-قىممەتكە ئىگە قىلىشى ۋە غاپىل بىر ھاياتنى داۋاملاشتۇرغاندىمۇ قۇرۇقتىن-قۇرۇقلا "مەن ئاللاھ ۋە رەسۇلنى ياخشى كۆرىمەن" دەپ قويۇش بىلەن ھەدىستىكى خوشخەۋەرگە ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى ئويلىنىش كېرەك. بىلىش لازىمكى، سۆز-ھەرىكەت باراۋەرلىكى ئىشقا ئاشقاندىلا ئاندىن سۆيگۈ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ. ئاللاھتائالا مۇنداق دوستلارنىڭ كۆڭلىدە مەنىۋي باغ ۋە باغچىلارنى ياشارتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا كەلگەن ئەبۇ بەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئەھۋالى نۇرغۇن ھېكمەتلەر بىلەن تولغان.

ئۇنىڭ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە بولغان دوستلىغى ۋە سۆھبىتىدە شۇنداق خۇشاللىق ھالى گۈلدەك ياشاردىكى مۇھەببەت ۋە ھەسرىتى پەسكويغا چۈشىدىغان يەردە، ئەكسىچە تېخىمۇ كۈچىيەتتى. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ يولىدا پۈتكۈل بايلىقنى نەپىقە قىلىپ بىرىۋەتكەن ئەبۇ بەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئىلتىپات تولغان گەپلەرنى قىلدى. لېكىن ئەبۇبەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنى يوقۇتۇپ، رەسۇلۇللاھتا پانى بولغان ئىدىكى، ئىلتىپات شەكلىدە بولسىمۇ خىتاپ قىلىش سەۋەبى بىلەن ئۇچرۇشۇش تەلىۋى

قوبۇل كۆرۈلۈش ئەھۋالى ۋە ئۇچرىشىش سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىش سەۋەبى بىلەنمۇ ئايرىم كۆرۈلۈش ھېس-تۇيغۇسىغا تولدى. بۇ ھېس-تۇيغۇ بىلەنمۇ روھىنىڭ پىراق ئوتلىرىغا ئوخشايدىغان كۆيدۈرگۈچى دەرت-ھەسرىتىنى ھېس قىلدى. باشقىسىدىن قوبۇل قىلىنىش ئەندىشىسى بىلەن:

"يا رەسۇلۇللاھ! مېلىم ۋە جېنىم پەقەت ۋە پەقەت ساڭىلا ئاتىئىت ئەمەسمۇ؟" دېدى. (ئىبنى ماجە، مۇقەددىمە، 11)

مۇنداق يۈكسەك روھلارنىڭ ھەقىقىتىنى ئىدراك قىلىش ئۈچۈن ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىش، ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە بولۇشنى تەلەپ قىلغان كىشى ئاللاھنىڭ دوستلىرى بولغان ئەۋلىيالارنىڭ دەرگاھىدا ئولتۇرسۇن."

"چۈنكى دوست بىلەن بىرلىكتە ئولتۇرغان چاغدا يۈز مىڭلىغان سىر لەۋھەسى ئېچىلىدۇ ۋە ئوقۇلىدۇ."

بىر شائىرمۇ مۇنداق دەيدۇ:

"بىر قانچە كىشى قىسقا ۋاقىت ئۈچۈن بولسىمۇ بىر يەرگە جەم بولۇپ ئاللاھ ۋە ھەقىقەت توغرۇلۇق سۆزلەشسە، بۇلار تۇرغان يەرگە ئاسمان سەجدە قىلىدۇ!"

شەيخ سەئىدمۇ ئىلاھىي تاللاشقا ئېرىشكەن، ئۆزىنى تۇلۇق مەناسى بىلەن دۇنيا ئارزۇ-تەلىۋىدىن تازىلىغان دوستى ئۈچۈن مونۇلارنى يازغان:

"دوستلارنىڭ يۈزىنى كۆرۈش، يارىسىدىن يېڭى قان سىزىپ چىقىۋاتقان كۆڭۈل ئەھلىگە مەلھەم بولۇشقا ئوخشايدۇ."

ئاللاھتائالا بۇخىل جامائەتكە قوشۇلغان دوستلارنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

(شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ دوستۇڭلار ئاللاھتۇر، ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر ۋە مۆمىنلەردۇركى، مۆمىنلەر تەئدىل ئەركان بىلەن ناماز ئۆتەيدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە) كەمتەرلىك بىلەن بويسۇنغۇچىلاردۇر) (مائىدە سۈرىسى 55-ئايەت)

ئۇ كىشىلەر نېمە دېگەن بەختلىك! پانىي دوست ۋە سۆيگىنىنىڭ تۇزاقلىرىدىن ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ، بۇ دۇنيادىكى ۋاقتىدىلا ئەبەدىي دوستى ۋە سۆيگىنى بولغان ئاللاھنى تاپىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چىن كۆڭلى بىلەن باغلىنىدۇ ۋە ئىمان ئەھلى بىلەن بىرگە ياشايدۇ. دوستلۇقتىكى بۇ سىردىن مەھرۇم كۆڭۈللەرگە ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق خىتاپ قىلىدۇ:

”شۇنى ياخشى بىلكى، بۇ دۇنيادىكى پانىي ۋە يالغانچى دوستلار، ساختا مۇھەببەتداشلار ئاخىرقى ھېسابتا ھەممىسى ساڭا دۈشمەن بولىدۇ. لېكىن باشنى كەسكەن دۈشمەنىڭمۇ بېشى كېسىلىدۇ.“

”ھالبۇكى، سەن پەرياتلار ئىچىدە مازاردا: «ئى رەببىم! مېنى يالغۇز قويما!» دەپ ئاللاھقا يالۋۇرىسەن.“

كۆز-قاراشلارنىڭ نەتىجىلىك بولىشى، كائىنات بەتلىرىدىكى سىر ۋە ھېكمەتنى ھەقىقى مەنىسى بىلەن چۈشىنىشى پەقەتلا كۆڭۈل ئالىمىدە چوڭقۇرلىشىپ، ھەقىقىي دوستلۇق ئاساسىدا ياشاشقا مۇۋاپىپەق بولالىغان ئىلاھىي ئاشىق ۋە ۋە بۇخىل ئاشىقلىقتا ئۆزىنى پىدا قىلالىغان قەھرىمانلارنىڭ ئىشىدۇر.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دوست بولغانلىقى ئۈچۈن، بەك ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ دوستلۇقنىڭ شەرتى سۈپىتىدە ئاللاھقا ئۆزىنى تاپشۇرغان ۋە تەۋەككۇل قىلغان. شۇڭلاشقا كۆڭلىدە زەررىچىلىك قورقۇنچ ۋە ئەندىشە يوق ئىدى. ئوتقا تاشلىنىدىغان چاغدا ئۆزىگە ياردەم قىلىشنى تەكلىپ قىلغان پەرىشتىلەرگە:

”دوست بىلەن دوستىنىڭ ئارىسىغا كىرمەڭلار! رەببىم نېمىنى تەلەپ قىلسا مەن شۇنىڭغا رازى. قۇتقازسا ياخشىلىقتىن، كۆيدۈرسە ئۆزەمنىڭ خاتالىقىدىن. ئىنشائاللاھ سەبىر قىلغۇچىلاردىن بولىمەن...“ دېگەندىن كېيىن، داۋاملاشتۇرۇپ:

”ئۇ ئەھۋالىمنى بىلىدۇ. ئېيتىڭلارچۇ؟ ئوت كىمنىڭ ئەمرى بىلەن كۆيىدۇ؟ كۆيدۈرۈش كىمنىڭ ئىشى؟“ دەپ سورىدى.

نىھايەت، ئۇ بۈيۈك دوستتىن، يەنى ئاللاھتىن كەلگەن ئەمىر بىلەن ئوت ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا سەرىن ۋە سالامەتلىك كۆرسەتتى. بۇ شەكىلدە ئىلاھىي

دوستلۇقنىڭ ئىپادىسى نامايەن قىلىندى. ئاللاھتائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى مانا بۇ ساداقىتى سەۋەبلىك ئايەتتە:

وَإِبْرٰهِيمَ الَّذِي وَفّٰى

«ئىبراھىم ۋاپادار كىشى ئىدى،..» (نەجم سۈرىسى 37-ئايەت) دەپ تەقدىرلىدى.

مانا بۇ ۋاپا ۋە ساداقەت ھەر كىمدە ۋە ھەر ئىشتا ئەكس ئېتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان دوستلۇق ئۆلچىمىگە رىئايە قىلىشمۇ بۇ ئەھۋالغا باغلىقتۇر. قەلپتىن ئۇرغۇپ چىققان دوستلۇق سۈپىتىگە ئىگە شەخسلەر ھەم دىنىي ھەم تارىخىي جەھەتتىن ئىنسانلىقنىڭ مەشھۇر داھىلىرى بولغان. تارىخ كىتابلىرىدا بايان قىلىنغاندەك، ئىسيانى سەۋەبلىك ئۆلتۈرۈلگەن شاھزادە قورقۇتنىڭ پىيالە ئىسىملىك سادىق بىر ئادىمى بار ئىدى. ياۋۇز سۇلتان سەلىم خان ئۇنىڭ بۇ ساداقىتىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى چاقىرتىپ:

- ساداقىتىڭنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە تەلەپ قىلغان مەنسىپىڭنى بېرەي، خالىساڭ ۋەزىرىم بول!- دېدى.

ئۇمۇ تەشەككۈر ئېيتتى ۋە ساداقىتىنى ئوبدان ئىپادىلەش ئۈچۈن:

- سۇلتانىم، بۇندىن كېيىن ۋەزىپەم شاھزادە قورقۇتنىڭ مازىرىغا قاراش، خىزمەت قىلىش بولسۇن! دېدى.

پىيالە ئەپەندىنىڭ بۇ ئەھۋالى دوستلۇق ئېڭىنىڭ چېكىنى كۆرسىتىدۇ! بۇ دوستلۇقنىڭ مۇكەممەل تەلىماتىدۇر. ھېكمەت جەھەتتىن پۈتكۈل دوستلارغا، دوستلۇقلارغا ئادەتتە بىر ئىبرەت نىشانىسىدۇر.

ئەبۇ ئوسمان ھىرى ھەزرەتلىرى مۇنداق دەيدۇ:

"**ئاللاھتائالا** بىلەن دوستلۇق گۈزەل ئەدەپ، داۋاملىق ئۆزىنى تەكشۈرۈش، يەنى ھەر ۋاقىت ئۆزىنى ئاللاھ كۆرىۋاتقاندەك ھېس قىلىش بىلەن؛ **رەسۇلۇللاھ** سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن دوستلۇق، سۈننىتىگە ھۆرمەت، ئىتائەت ۋە ئۆزىنى تاپشۇرۇش بىلەن؛ **ئەۋلىيا** بىلەن دوستلۇق ھۆرمەت ۋە خىزمەت بىلەن؛ **سۆيگىنى** بىلەن دوستلۇق گۇناھ ئۆتكۈزمەسلىك، داۋاملىق خۇشچىراي كۆرسىتىش بىلەن؛ **ئائىلە** بىلەن دوستلۇق ياخشى خۇيلۇق

بولۇش بىلەن؛ **جاھىللار** بىلەن دوستلۇق ئۆزىگە دۇئا قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە نائىل بولۇشنى تىلەش بىلەن بولىدۇ.“

ھەر دوستلۇقنىڭ ئۆزىگە خاس سۈپىتى ۋە ئۇسلۇبى باركى، بۇلارغا رىئايە قىلىغاندىلا ئاندىن ئۇ دوستلۇق داۋاملىشىدۇ ۋە كۆڭۈللەردىكى مۇھەببەت سارىيى يىقىلىپ چۈشمەيدۇ. لېكىن دوستلۇق ۋە سۆھبەتنىڭ قائىدىسىگە رىئايە قىلىنمىسا ھەرتۈرلۈك مۇھەببەت بېغى بىر دۈشمەنلىك تۈگۈنچىسىگە ئايلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىن دوستلار بىلەن سۆزلەشكەندە دىققەت قىلىش ۋە ئېھتىياتچان بولۇش لازىم. چۈنكى سۆز ئۆتكۈر قىلىچقا ئوخشايدۇ، ئۇ دوستلۇقنى ئۈزىدۇ، ئۆلتۈرىدۇ. قەلبتە داۋالىغىلى بولمايدىغان يارىلارنى پەيدا قىلىدۇ. قەلب بېغىدىكى مۇھەببەت گۈللىرىنى قۇرۇتىدۇ، يوقىتىدۇ. شۇنداق بىر سۆز باركى، باھار يامغۇرىدەك ھەر تەرەپنى گۈزەللەشتۈرىدۇ، سايىسىز پايدا-مەنپەئەتكە ئېرىشتۈرىدۇ.

بۇنىڭ ئەكسىچە، دوستلۇق ھېسابلانغان ھۆرمەت بولمىغان يېقىنلىقنى ياكى يېقىنلىقنى ھۆرمەتسىزلىك شەكلى بىلەن داۋاملاشتۇرۇشنى ھەقىقىي دوستلۇق ۋە مۇھەببەت سۈپىتىدە مۇتالىئە قىلىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ھۆرمەتسىزلىك ۋە دۇنيا ھەۋەسلىرى بىلەن بۇلغانغان دوستلۇقلار ئۆتكۈر پىچاققا دۇچ كەلگەن ئاجىز بىر تال يىپقا ئوخشايدىكى، ئۇ پىچاقنىڭ 3-5 قېتىم سۈرتىلىشىگە چىدىيالىشى مۇمكىن، ئۇنىدىن كېيىن كېسىلىپ كېتىدۇ. شۈبھىسىزكى، مۇنداق دوستلۇقلارنىڭ بۇ دۇنيادىمۇ، ئۇ دۇنيادىمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ھەر ئىككى ئالەمدە ئىگىلىرىگە زىيان ئۈستىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن لايىق بولغانلار بىلەن دوست بولالىغاندەك بۇ دوستلۇقنى قوغداپ قېلىشمۇ شەرتتۇر.

بۇنىڭ دائىرىسىدە، قەلبلەردىكى مۇھەببەت، پۈتكۈل مەخلۇقاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ماھىيەتتە بولسا، ئىگىسىنى كامىل بىر مۆئمىن، باشقا بىر تەرىپى بىلەن ھەقىقىي ئاشىق يەنى ئاللاھ دوستى قىلىدۇ. ئاشىق، بىخلانغان بىر گۈل كەبى بەلگىلىك پانى سۆيگۈلەر ۋە جەلب قىلىنىش بىلەن باشلانغان بولسىمۇ، ياراتقۇچى تۈپەيلىدىن پۈتكۈل يارىتىلغۇچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان سەۋىيىگە يەتكەندە **ئىلاھىي ئاشىق** بولۇشقا يۈزلىنىدۇ.

لېكىن دۇنيا ھەۋەسنىڭ تۇسالغۇسى بىلەن توختاپ قالغانلار بۇ ئەھۋالغا كېلەلمەيدۇ. چۈنكى بەندە پەقەتلا دۇنيا ھەۋەسلىرىنىڭ تۇسالغۇسىنى بىت-چىت قىلالىغاندىلا ئاندىن مۇھەببەت ۋە دوستلۇقنىڭ ھۇزۇرى بىلەن ياشىيالايدۇ. ئەكسىچە بولغاندا بۇ مۇمكىن ئەمەس. شوڭلاشقا نەقشىبەندى ھەزرەتلىرى مۇنداق تۇسالغۇلار بىلەن توختاپ قالغانلارغا مىسال سۈپىتىدە مۇنداق بىر ۋەقەنى رىۋايەت قىلىدۇ:

"بىر يىگىت، پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئاشىق بولغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، خەۋەر پادىشانىڭ قىزىغا يەتكۈزۈلگەندە، خانىم سۇلتان ئىشىك يېنىغا كېلىپ، يىگىتكە:

- ئال شۇ مىڭ دەرھەمنى، ماڭمۇ، ساڭمۇ زىيىنى بولىدىغان مۇنداق بىر ئىشنى قايتا ئاغزىڭغا ئالما!. - دەپتۇ.

ئۇ يىگىت ۋازكەچمىگەنلىكى ئۈچۈن:

-ئۇنداق بولسا ئىككى مىڭ دىرھەم ئال!- دەپ تەكلىپ قويۇپتۇ.

نىھايەت، سودىلىشىپ 10 مىڭ دىرھەمگە يەتكەندە يىگىت قوبۇل قىلىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ قىزى:

- مېنى قانداقمۇ ياخشى كۆرىسەنكى، كۆزۈڭ پۇل-پىچەك بىلەن قامىشىپ كۆرمەس بولۇپتۇ. مەندىن باشقىلارنىڭ جازاسى نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ بۇ كالالىڭنىڭ ئېلىنىشىدۇر! - دەپتۇ ۋە ئۇنى ساختا ئاشىقلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇپتۇ.

بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغان بىر مەرىپەت ئەھلى يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن مۇنداق دەپتۇ:

"ئەي ئىنسانلار! قاراڭلار، دۇنيادا ساختا مۇھەببەتلەرنىڭ بېشىغا نېمىلەر كېلىدىكەن؟! ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن باشقىسىغا ئەگەشكەنلەرنىڭ بېشىغا ئاخىرەتتە نېمىلەر كەلمەيدۇ!"

مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغلۇقى، ۋاقتى كەلگەندە سۆيۈلگۈچى ئۈچۈن كۆرستىلگەن پېداكارلىق ۋە تەۋەككۇل قىلغان خەتەر بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ياخشى كۆرگۈچى بىرى، زۆرۈر تېپىلغاندا دوستى ئۈچۈن جېنىنى بەرسىمۇ

لېكىن پېداكارلىق كۆرسەتكەن ھېسسىياتتا بولالمايدۇ. ئاشىق ۋە دوستلۇقنى تونىماي، مۇھەببەت ۋە دوستلۇقتىن نېسىۋىسىنى ئالالمىغان بىر كىشى كەمالغا ئېرىشىش يولىغا كىرمىگەن، نەپسى بىلەن ياشىغان دېمەكتۇر. چۈنكى ياخشى كۆرۈشنى بىلمىگەن كىشىنىڭ قەلبى بوز يەر بىلەن ئوخشاش. مەرىپەت بولسا سۆيۈشتە. چۈنكى مەۋجۇتلۇقنىڭ سەۋەبى مۇھەببەتتە. شۇڭلاشقا ھەدىسى قۇدسى سۈپىتىدە ئىپادىلەنگەن مەشھۇر رىۋايەتكە كۆرە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

"مەن يوشۇرۇن بىر خەزىنە ئىدىم، مەرىپىتىمگە مۇھەببەت باغلىدىم (بىلىنىشىمنى ئارزۇ قىلدىم) دە مەۋجۇدىيەتلەرنى ياراتتىم."[30]

بۇنىڭغا ئاساسەن ئىلاھىي سىرنىڭ تەجەللىسىمۇ دوستلۇق ۋە مۇھەببەتكە ئائىت بىر كەيپىياتتۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دوستلىقىغا ئېرىشكەنلەر دوستلۇق يۈزىنى يالغۇزلا ئىنسانلاردا ئەمەس، بەلكى دۇنياغا ھايات ھالىتىدە تارقىتىلغان پۈتكۈل ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلاردىمۇ كۆرەلەيدۇ.

ئاتام مۇسا ئەپەندى، مەخلۇقاتلار بىلەن دوست بولۇش خۇسۇسىدا بېشىدىن ئۆتكەن بىر ۋەقەنى مۇنداق بايان قىلغان:

"تەخمىنەن 40 يىل بۇرۇن مۆھتەرەم ئۇستازى سامى ئەپەندى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەردە بىر ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇ دەۋرنىڭ شارائىتىدا، ئۇ چاغدىكى ئۆيلەر كېسەك بىلەن سېلىناتتى. ئۆزىمىز دەم ئېلىش ئۈچۈن تەييارلىغان ئۆيگە كىرگىنىمىزدە بىر بۇلۇڭدا تۈگۈلۈپ ياتقان يىلاننى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ھاياجانلاندۇق. ئۇستازىم بولسا جىم-جىت ۋە ھۇزۇر ئىچىدە: «بۇ ئاللاھنىڭ مەخلۇقىنى ئۆز ھالىغا قويۇڭلار، ئۇنىڭغا تەگمەڭلار» دېدى. نىھايەت، بىر مۇددەتتىن كېيىن بىچارە ھايۋان ئۇ يەردىن غايىپ بولدى."

بۇ شۇنى كۆرسىتىدۇكى، دوستلۇقنىڭ مەنبەسىگە ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى قويغانلار پۈتكۈل مەخلۇقاتلارنىڭ دوستى بولىدۇ. يۇنۇس ئەمرىنىڭ سېرىق چېچەك بىلەن بولغان مۇھەببىتى بۇ دوستلۇقنىڭ شاھ ئەسىرىدۇر. تەبىئەتتە يوشۇرۇنغان، دوست يۈزى كۆرمىگەن كۆڭۈللەر ئەمادۇر. تەبىئەت بىلەن

30 ىپھام لىزنەك ،ىۋەسرۇب ،132 ،دلج-2 ،اپاھ لۇفشەك ،ىنيۇلجائ كاراق .

سۆزلىشەلمىگەن ئىنسان روھى تىلسىزدۇر. دوست ئىزدىگەن كۆڭۈللەر ئۇنى بىر ئىنساندىن تاپالمىسا تەبىئەتتىن تاپالايدۇ. ئېقىن سۇلار، يېشىللىقلار، تاغلار، گۈل ـ چېچەكلەر، گۈلىستانلار، دوست ئىزدىگەن كىشىنىڭ قەلبىگە نۇرغۇن شېئىرنى پىچىرلايدۇ. بۇ شېئىرلار بىلەن يۇغۇرۇلغان كۆڭۈللەر ئىلاھىي سەنئەتچىنىڭ سەنئەت مۆجىزىلىرى بىلەن ھېس ـ تۇيغۇغا چۆمىدۇ. ئۇلار بىلەن ھال تىلى ئارقىلىق سۆھبەتلىشىدۇ. مانا شۇنداق دوستلۇق ھېسسىياتى بىلەن تولغان قەلبلەرنىڭ چوڭقۇر يېرىگە نۇرغۇن ئىلاھىي سىرلار ئايان بولىدۇ ۋە ئاخىرىدا ئۇ ئۇلۇغ ئۇچرىشىش ئاشكارا بولىدۇ. كېسەللىككە شىپا ئۈمىدى بېغىشلىنىدۇ، ئىچىدىكى دەرت ـ ھەسرەت شىپا تاپىدۇ. تەبىئەتتىكى بۇ قۇدرەتنىڭ كۈچىنى كۆرستىشى، سىرلار ۋە مەخپىلىكلەر (تېپىشماقلار) بىلەن دوست بولۇش، كۆڭۈل تۇيغۇسىنى نازۇكلاشتۇرىدۇ. رەببىمىز بىلەن دوست بولۇشنىڭ بەختىيارلىق ۋە بەرىكەتلىك زېمىنىنى شەكىللەندۈرىدۇ. چۈنكى تەبىئەت ۋە مەخلۇقاتتىكى مىڭ بىر نەقىش، ئۇ دوستلارنىڭ دوستى بولغان بۈيۈك دوستقا، يەنى پۈتكۈل گۈزەللىكلەرنىڭ خالىقى (ياراتقۇچىسى)غا يېتىشىش ئۈچۈن بىر شوتىدۇر. بۇ شوتىدىن چىققانلار رەببىنىڭ سۆھبىتىگە كۆتىرىلىدۇ. مۆئمىن بۇ مەرتىبىدە ھەر يەردە ئۇنىڭ بىلەن بىللىدۇر. يۈزىدە دائىما بۇ بىرگە بولۇشنىڭ ئىلاھىي نۇرى پارىلداپ تۇرىدۇ.

ئۇلار مانا شۇنداق نۇرلۇق ۋە بەختىيار سىمالاردۇركى، ئۈممەتكە ۋە ئالەملەرگە ماددىي ۋە مەنىۋىي رەھمەت مەنبەسى بولىدۇ.

مالىك بىن دىنار رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ مۇنداق دەيدۇ:

"ئۆمەر بىن ئابدۇل ئەزىز خىلاپەت تەختىگە ئولتۇرغان ۋاقتتا تاغدىكى چارۋىچىلار:

ـ ئىنسانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى سالىھ بىر كىشى ئۈستىگە ئالدى. ـ دېيىشتى. ئۇلاردىن:

ـ بۇنى قەيەردىن بىلىسلەر؟ ـ دەپ سورىغاندا:

ـ ھايۋانلارنىڭ ھۇزۇر ۋە جىم ـ جىت بولۇشى بىلەن. ـ دەپ جاۋاب بەرگەن"

مۇھەممەد بىن ئۇيەينە رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ مۇنداق دەيدۇ:

"ئۆمەر بىن ئابدۇل ئەزىزنىڭ خەلىپە ۋاقتىدا قىرمانغا قوي ئەۋەتتىم. خەلىپىنىڭ روھى ۋە ئادالىتى سەۋەبلىك قويلار بىلەن بۆرىلەر بىرلىكتە ئايلىنىپ يۈرۈيدىغاندەك كۆرۈندى. بىر كېچە ئۇشتۇمتۇت بۆرىلەرنىڭ قويلارغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى كۆردۈم ۋە ھەيران قالدىم. دۇنيا ھۇزۇر ۋە جىم-جىتلىقىنى يوقاتقاندەك ئىدى. ئىچىمدىن:

- شۇ ئادىل، ھەق دوستى خەلىپە ۋاپات بولغان بولىشى مۇمكىن!" دېدىم. ئىزدەندىم، ئۆمەر بىن ئابدۇل ئەزىزنىڭ ئۇ كېچە ۋاپات بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. "

ئىنسانلارنىڭ كامالەت سەھىپىلىرىنى تولدۇرغان مۇنداق ئۈلگە ئېلىنىدىغان شەخسىيەتلەر بىلەن كۆڭۈل دۇنياسىنى يۇغۇرىشى زۆرۈر بولغان ئىنسان، ئاللاھ تائالانىڭ دوستلىرى كۆڭۈللەردە ئاچقان ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئارىدا بىر شەپەق ۋاقتلىرىدا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇيۇقنى تولدۇرغان قۇياشقا ئىبرەت بىلەن نەزەر سېلىشى لازىم. سامالاردىكى رەڭگا-رەڭ ۋە ھەر خىل كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ بېقىش كېرەك. ماھىر بىر سەنئەتكارنىڭ رەسىمگە ھەيران قالىمىز. ئۇنىڭ پانى قۇدرىتى نىسبىتىدە ئوتتۇرىغا چىقارغان تەسۋىرلىرىگە قاراپ، سەنئىتىنى تەبرىكلەيمىز. مانا بۇ سەزگۈرلىكىمىز بىلەن تاماشا قىلغىنىمىزدا كائىناتتىكى پۈتكۈل مەنزىرە ۋە سۈرەتلەرنىڭ مۇتلەق ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھنىڭ كۆز ئالدىمىزدا سىزغان كائىنات رەسىمدە ئويناتقان قۇدرەت چوتكىلىرى ۋە رەڭگارەڭ نەقىشلىرى نەقەدەر ئىبرەتلىك؟ بىردەم گۈلگە، بىردەم رۇخسارىگۈلگە قاراڭ،.... ئەجىبا ئۇلار بۇ رەڭلەرنى قارا تۇپراقنىڭ قەيىرىدىن تاپقاندۇ؟ شۇ ئالەمدە چەكسىز گۈزەللىكلەر، قۇدرەت نامايەندىلىرى، سەنئەت مۆجىزىلىرى بار...كۆرەلەيدىغان قەلب ئۈچۈن كائىنات بىر مۆجىزىلەر كۆرگەزمىسىدۇر. چۈنكى بۇ گۈزەللىكلەر ئاللاھتائالانىڭ گۈزەللىك تەجەللىسىنىڭ كىچىككىنە ئەكس ئېتىشىدۇر. شۇڭا بۇ كائىناتنى ئىبرەت نەزىرى بىلەن كۆرىۋاتقان كۆز ۋە كۆڭۈللەر ھەيرانلىق بىلەن كەينىگە قايتىدۇ!

ئەپسۇسكى، ئەقىل ۋە مەنتىق كۆپ چاغلاردا بۇ مۆجىزىلەرنىڭ ئالدىدىن، ئۈستىدىن دومىلانغان يامغۇر تامچىلىرىدىن ھېچبىر ھىسسە ئالالمىغان قاتتىق قىيا تاشلاردەك نېسىۋىسىزلارچە ئۆتۈپ كېتىدۇ.

رەببىمىز ئىلاھىي سەنئىتىنىڭ شۇ كائىناتتىكى قۇدرەت تەجەللىلىرىدىن قەلبلىرىمىزگە تەپەككۇر ۋە چوڭقۇر ھېس-تۇيغۇ ئاتا قىلسۇن.

چوڭقۇر تەپەككۇر ۋە ھېساب-كىتاب قىلىنغاندا شۇ نەرسە كۆرىلىدۇكى، كائىناتتىكى قۇدرەت نامايانىدىلىرى ھەر زەررىچە بولغان ۋاقتىمىزنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسىمۇ، قەلبلەر نەپسىنىڭ تۇسالغۇسى بىلەن پەردىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئىلاھىي ئاشق ۋە دوستلۇقتىن مەھرۇم بولىدۇ. بۇ مەھرۇملۇقتىن ئاگاھ بولمىغانلارنى شائىر مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

بۇ غۇربەتتىن "دوست" دەپ كەتمىسەڭ ئاخىرەتكە،
قايتىدۇ ئۇ ئۈچرۇشۇش ئىككىنچى بىر غۇربەتكە!...

- رەھمىتى

بۇ خۇسۇستا ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ئەي ھەقىقەت يولوچىسى! ئۇ كۈن كېلىپ زەربە بەرمەستە، قىيامەت قايىم بولماستا، ھەقىقەت شاھى (بولغان رەببىڭ) بىلەن دوستلۇق ئورناتقىنىدە، پەلاكەت كۈنلۈگدە قولۇڭدىن تۇتسۇن! چۈنكى ئۇ كۈنى، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز سېنىڭ قولۇڭدىن تۇتىدىغان ھېچ كىم يوق. ئۇ كۈنى ئىنسان قېرىندىشىدىن، ئاتا-ئانىسىدىن، پەرزەنتلىرىدىن ۋە يېقىنلىرىدىن قاچىدۇ.

شۇڭا ئاللاھ بىلەن بولغان دوستلۇقنى ياخشى چۈشەن ۋە بىلگىنكى، دوستلۇق ئاخىرقى نەپەسنىڭ ئورۇغىدۇر. يەنى ئاخىرەت كۈنى ئۈچۈندۇر، ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈندۇر. "

ئۆمۈر بويى بۇ مۇھەببەت سىرى بىلەن ياشىغان يۇنۇس ئەمرە كۆيگەن بىر ئاشىقنىڭ پەريادى بىلەن كۆڭۈللەرگە خىتاپ قىلىپ «ئەڭ ئۇلۇق دوستقا» چاقىرىدۇ:

كەل كېتەيلى جان چىقماستا،
رەڭگىمىزنى قورۇق باسماستا.
ئارىغا دۈشمەن ئارىلاشماستا،
كەل دوستىنىڭ يېنىغا كېتەيلى كۆڭۈل.
بۇ دۇنيادا ھېچ قالمايلى،
چۈنكى پانى، ئالدانمايلى.

بىرلىكىمىزنى ھېچ بۇزمايلى،
كەل دوستىنىڭ يېنىغا كېتەيلى كۆڭۈل.

بۇ جاھاندىن كۆچۈپ كېتەيلى،
دوستقا قاراپ ئۇچۇپ كېتەيلى.
ئارزۇ-ھەۋەستىن كىچەيلى،
كەل دوستىنىڭ يېنىغا كېتەيلى كۆڭۈل.

ئۆلۈم خەۋىرى كەلمەستە،
ئەجەل ياقىمىزدىن ئالماستا.
ئەزرائىلمۇ چاقىرماستا،
كەل دوستىنىڭ يېنىغا كېتەيلى كۆڭۈل.

بۇ دەۋەت ھەقىقەتەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپات بولىدىغان ۋاقتىدا مۇبارەك تىللىرىدىن تۆكۈلگەن:

"ئەي ئۇلۇق ئاللاھىم! ئەڭ ئۇلۇق دوستۇمسەن، ئەڭ ئۇلۇق دوستۇمسەن!" ئىپادىسىدىكى ئاشىق ۋە مۇھەببەتنىڭ ئەكس ئېتىشىدۇر.

بۇ ئەكسىتىشتىن يەتكىچە نېسۋىگە ئېرىشكەن كۆڭۈللەر ئىلاھىي دوستلۇقنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقالايدۇ ۋە مەڭگۈلۈك سەپىرىدە:

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

(راستلا ئاللاھنىڭ دوستلىرىغا (ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقۇش، (دۇنيادا قولدىن كەتكۈزۈپ قويغانغا) قايغۇرۇش يوقتۇر) (يۇنۇس سۈرىسى 62-ئايەت) دېيىلگەن ئىلاھىي ۋەدىنىڭ سىرىغا ئېرىشىدۇ.

ئى رەببىم! كۆڭۈللىرىمىزنى سېنىڭ رازىلىقىڭغا ئېرىشتۈرىدىغان دوستلۇق بىلەن ئاۋاتلاشتۇر! سۆي، سۆيدۈر، خۇرسەند قىل ئاللاھىم!

ئامىن!

ئاھ ۋاپا!

ئاللاھتائالاغا بولغان ۋاپا پەقەت ۋە پەقەت ئۇنىڭ ئەمرلىرىگە رىئايە قىلىش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ ۋاپا ئۇنىڭغا باغلىق بولغان ھېس-تۇيغۇ ۋە ھەرىكەتلەرنىڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر. چۈنكى ياراتقان، ياشاتقان، ھەر ۋاقىت ئۆزىگە موھتاج قىلغان يېگانە مەۋجۇدات ئۇ. ھاياتىمىزمۇ، ئۆلۈمىمىزمۇ ئۇنىڭ قولىدا. بۇ جەھەتتىن ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببەت ۋە ھەر نەپەستە ئۇنىڭ بىلەن بىردەك بولۇش خۇسۇسىيىتى بەندىچىلىكنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئۇيقى ۋە قەرزىدۇر.

ئاھ ۋاپا!

مەرھۇم مەھمەد ئاكىف قىزىنىڭ نىكاھ مۇراسىمىغا ياخشى كۆرىدىغان دوستلىرىدىن بوسنالىق ئەلى شەۋكى ئەپەندىنىمۇ تەكلىپ قىلغان ئىدى. ياشىنىپ قالغان خوجا ئەپەندى بۇ تەكلىپكە سەل كېچىكىپراق كەلدى ۋە كېچىكىپ كېلىشىنىڭ سەۋەبى سۈپىتىدە ۋاپا دۆڭلىكىدىن چىققانلىقىنى ئېيتتى. مەرھۇم ئاكىفمۇ بۇ جايدىكى ئۆزگىرىشنى ھەققەت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەبەسسۇم بىلەن مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى:

"قايسى ۋاپا دۆڭلىكى توغرۇلۇق سۆزلەۋاتىسەن خوجا ئەپەندى؟ ھازىرقى ئەۋلاتلار ئۇ دۆڭلۈكنى ئالللقاچان تۈزلەۋەتتى..."

مەرھۇمنىڭ ھەسرەت بىلەن تىلغا ئالغان ۋە ئادەتتە "ئاھ ۋاپا" ھەسرىتىنى ئىپادىلىگەن ھەققەت ئىنسان ئەڭ موھتاج بولغان، ۋازگەچلمەز خىسلەتتۇر. بۇ خىسلەتنى ئەمىلىيەتتە كۆرسىتىشنىڭ قىيىنلىقىنى ئىپادىلەش مەقسىتىدە ۋاپا دۆڭلىكىدىن چىقىشنىڭ قىيىنلىقىغا ئائىت سۆزدىن مەنىپەئەتلىنىش سۈرىتى بىلەن "سامان تىگىدىن سۇ ئۆتكۈزۈش" شەكلىدە سۆزلىگەن مەرھۇم مەھمەد ئاكىف ئەپەندى بۈگۈنكى جەمئىيىتىمىزنى كۆرسە كىم بىلىدۇ، قانچىلىك پەريات قىلار؟ ... ھازىر ئىنسانلار ئىزلىرى قالمىغان ياخشىلىقلارنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيۋاتىدۇ ۋە **"ۋاپا"** سۆزى كۆپ سانلىقنى ئىپادىلەش ئاساسىدا ئىستانبۇلدا بىر مەھەللىنىڭ نامى بولۇپ قالدى.

ھالبۇكى **"ۋاپا"** ئىسلامى شۇئارلارنىڭ بىرى، بەلكى ئەڭ ئاساسلىقىدۇر. گەرچە ئىسلامنىڭ نەزىرىدە ئاساسلارنىڭ ئاساسى ئىمان بولسىمۇ، لېكىن ئىماننىڭ ئەينى زاماندا ۋاپادارلىقنىڭ ئىپادىلىنىشى ئىكەنلىكىمۇ مۇھەققەقتۇر. چۈنكى ۋاپا، ئەھدىگە رىئايە قىلىش، يەنى سۆزىدە تۇرۇشتۇر. ئىمانمۇ روھلار ئالىمىدە رەببىنى بىلىش ۋە ئىقرار قىلىش، بۇ جەھەتتە بۇ دۇنيادا ساداقەت كۆرستىش، يەنى نەتىجە ئېتىبارى بىلەن بىر ۋاپادارلىقتۇر.

بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ۋاپا، يالغۇزلا ئەھدىگە رىئايە قىلىش، يەنى سۆزىدە تۇرۇش كەيپىياتى ئەمەس، ئۇ ئاللاھقا بولغان سەممىيەت، كۆڭۈل ھالىنى ئۆزگەرتمەسلىك، ئاتا-ئانىمىزدىن، يېقىن ئۇرۇق-تۇغقان ۋە دىن قېرىنداشلىرىمىزغا، ئىمان نېمىتىنىڭ بىزگىچە يېتىپ كېلىشىدە خىزمەت كۆرسەتكەن ئالىم ۋە سالىھلاردىن پەيغەمبەرلەرگە قەدەر ئەمەلىي ياكى ھېسسى شەكىلدە گۈزەل ئالاقىگە مەجبۇر بولغان مىننەتدارلىق ۋە كۆڭۈللەرنىڭ باغلىنىشىنى ئەمىلىلەشتۈرۈش ۋە بۇھالنى مەۋسۇملۇك ئەمەس، ياخشى-يامان كۈنلەردە، ئۆمۈر بويى داۋام قىلدۇرۇشتۇر.

"ۋاپا" سۆزى مىننەتدارلىق، ساداقەت، ئىستىقامەت كەبى سۈپەتلەردە بىر پارچە رەختىنىڭ بىر يۈزى بولۇشتەك بارابەرلىكنى ھەتتا بەزىدە ئوخشاشلىقنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ جەھەتتىن، ئىمان زۆرۈر تاپقۇزغان ھەر قانداق پوزىتسىيە ۋە ھەرىكەت ئەينى زاماندا بىر ۋاپادارلىقنى ئىپادىلىگەندەك، بۇ پوزىتسىيە ۋە ھەرىكەتلەرنىڭ ئەكسى تەرىپى "ۋاپاسىزلىق" سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىدۇ.

ۋاپا، پەيغەمبەرلەرگە، ئەۋلىيالارغا ۋە پەزىلەت ئىگىسى بولغان كىشىلەرگە ئائىت بىر سۈپەت ھالىتىدە ئىنسان ھاياتىنى ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە شەرەپلەندۈرىدىغان مەنىۋى سۈپەتتۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن بەزى مۇپەسسىرلەر ئىسلامنى تىل بىلەن ئىقرار قىلىش بىلەن بىرلىكتە ھەم قەلبى بىلەن تەستىقلاپ ھەم ئاللاھتائالاغا پۈتۈن قازا ۋە قەدەردە تەسلىمىيەت ۋە ۋاپا سۈپىتىدە ئىزاھلىغان.

كۆڭلىنى ۋاپا مەنبەسىدىن ئېسپىلاندۇرغانلار ئوتتەك نەپسنى گۈل باغچىسىغا ئايلاندۇرغانلار دېمەكتۇر. بۇ شۇنداق بىر گۈل باغچىسكى، ئۇنىڭ ئىچىدە زىكىر گۈللىرى، تەسبىھ بۇلبۇللىرى، ئىمان ۋە ئىلىم-ئىرپان چىمەنلىرى، ياخشىلىق چېچەكلىرى، سالىھ ئەمەل-ئۆستەڭلىرى بار. مۇنداق بىر كۆڭۈلنىڭ مۇكاپاتىمۇ ئۆز ھالىتىگە ئۇيغۇن بولىدىكى، بۇ ئالى جەننەت ۋە ئاللاھنىڭ جامالىدۇر. مۇنداق كۆڭۈللەرنىڭ ئالدىدا ئوتلارمۇ سۈپىتىنى ئۆزگەرتىپ بىر گۈلىستانغا ئايلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام نەمرۇد تەرىپىدىن تاغدەك يالقۇنىنىڭ ئىچىگە تاشلانغان چاغدا، ئاللاھتائالانىڭ:

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰىٓ اِبْرٰهِيمَ

(بىز ئۇتقا: «ئى ئوت! ئىبراھىمغا سالقىن ۋە ئامانلىق (بەخش ئېتىدىغان) بولۇپ بەرگىن» دېدۇق.) (ئەنبىيا سۈرىسى 69-ئايەت) دېگەن ئەمرى بىلەن ئۇ يالقۇنلار بىر گۈلىستان بولغانىدى. چۈنكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇتقا تاشلىنىشتىن بۇرۇن نەپسى يالقۇننى ۋاپا سۈلىرى بىلەن ئۆچۈرگەن ۋە ئاللاھتائالاغا ساداقىتىنى ھەر سەۋەب بىلەن ئىپادىلىگەن بىر پەيغەمبەردى.

كائىناتنىڭ پەخرى ئەلەيھىسسالام ياخشىلىق ئۆلگىسى، يەنى ئەڭ گۈزەل ئۈرنەك بولۇپ، ھاياتىمۇ باشتىن ئاخىرغىچە ۋاپادارلىقنىڭ نەمۇنىسىدۇر. ئۇ كائىناتنىڭ پەخرى مەككە فەتىھ قىلىنغاندىن كېيىن 15 كۈن مەككىدە قالدى. بۇ سەۋەپلىك ئەنساردىن بەزىلىرى قايغۇردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىگە قايتىپ، قايتمايدىغانلىقىنى ئويلۇنۇشقا ۋە ئارىسىدا ھەسرەت بىلەن سۆزلىششكە باشلىدى. چۈنكى ئاللاھتائالا ئۇنىڭ تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان مۇبارەك ۋە مۇقەددەس يۇرتىنىڭ فەتھىنى نېسىپ قىلغان ئىدى. ئەنسارى كىرامنىڭ بۇ بىئاراملىقىنى سەزگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ:

- نېمە دېيىشىۋاتىسلەر؟ - دەپ سورىدى.

ئۇلارنىڭ قايغۇسىنى بىلگەندىن كېيىن بۈيۈك بىر ۋاپا ئۆلگىسى سۈپىتىدە مۇنداق دېدى:

- ئەي ئەنسار! ئۇنداق بىر ئىش قىلىشتىن ئاللاھقا سېغىنىمەن. مەن سىلەرنىڭ ۋەتىنىڭلارغا ھىجرەت قىلدىم. مېنىڭ ھاياتىم سىلەرنىڭ ھاياتىڭلار. ئۆلۈمۈمۇ سىلەرنىڭ يېنىڭلاردا.“ (مۇسلىم، جىھاد، 86؛ ئەھمەد بىن ھەنبەل، مۇسنەد، II، 538)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشقا يېقىنلاشقان ۋاقتىدا ئاخىرقى قېتىم مەسجىد مۇنبىرىگە چىقىپ، مۇھاجىرلارغا:

”سىلەرگە ئەنسارىلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشۇڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئۇلار مېنىڭ جامائىتىم، سىرداشلىرىم ۋە ئىشەنچلىك كىشىلىرىم. ئۇلار ئۈستىگە چۈشكەن ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلىدى. خىزمەتلىرىنىڭ بەدىلى تېخى تولۇق دېگۈدەك بېرىلمىدى (ئاخىرەتتە ئارتۇقى بىلەن بېرىلىدۇ). بۇ سەۋەپتىن ئەنسارنىڭ ياخشىلىرىغا ياخشىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىڭلار، خاتا قىلغانلىرىنى

ئەپۇ قىلىڭلار. (بۇخارى: مەناقىبۇل ئەنسار، 11)“ دەپ، ۋاپانى ئاخىرقى نەپەسىدىمۇ تەكرارلىدى.

شۇنداق دېيىشكە بولىدىكى، پۈتكۈل پەيغەمبەرلەر بىر قاراشقا ئىنسانلارغا ۋاپا تونغرۇلۇق ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە تەلىم بەرگەن رەھبەرلەردۇر. ئاللاھتائالانىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشكەن بىر بەندە بولالىشىمىز ئۈچۈن ھىدايەت رەھبىرىمىز مۇھەممەد مۇستاپا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋاپا خۇسۇسىدىكى دەستۇرىنى كۆڭلىمىزنىڭ يۇقىرى ئۆلچىمى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ ئەمەل قىلىشىمىز لازىم. بۇلارنى قىسقىچە قىلىپ تۆۋەندىكىدەك رەتكە تۇرغۇزىمىز:

1. ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھقا ۋاپا

تۇنجى يېقىنچىلىق ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى بولغان ۋاپا ئاللاھ جەللە جەلالۇھۇغا بولۇشى كېرەك چۈنكى ئاللاھتائالا ئەزەلدىن ياراتقان روھلارغا:

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى

«... مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئەمەسمۇ؟..(دېدى. ئۇلار:) ”شۇنداق! (سەن بىزنىڭ رەببىمىزسەن!)...» (ئەئراف سۈرىسى 172-ئايەت) دەپ ئىقرار قىلدى.

بۇ ئىقرار، ئاللاھتائالانىڭ ئۇلۇغلىقىنىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ بەندىچىلىكىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى ئىپادىلىگەن بىر ۋەدىلىششتۇر. بۇنى قوبۇل قىلغان كىشى، ئىقرارىغا ساداقەتلىك بولۇپ بەندىچىلىكنى ھاياتى بويىچە ئەڭ گۈزەل شەكىلدە داۋاملاشتۇرۇش بىلەن ۋاپادارلىق كۆرسەتكەن بولىدۇ. چۈنكى بۇ ۋاپادارلىق ئۈچۈن يالغۇزلا ئىقرار قىلىش كۇپايە قىلمايدۇ. بۇ قوبۇل قىلىنىشنىڭ بىر قىسىم ئەقلىي ۋە ۋىجدانىي ئاساسلىرى بار. بۇلارمۇ ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىگە رىئايە قىلىشتىن ۋە چەكلىمىلىرىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرماقتا.

ئۇ ھالدا، ئاللاھقا بولغان ۋاپا پەقەت ۋە پەقەت ئۇنىڭ ئەمرلىرىگە رىئايە قىلىش بىلەن ئەمەللىلىشىدۇ. بۇ ۋاپا ئۇنىڭغا باغلانغان ھېس-تۇيغۇ ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلەرنىڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر. چۈنكى ياراتقان، ياشاتقان ۋە ئۆزىگە ھەر ۋاقىت موھتاج قىلغان يېگانە مەۋجۇدات ئاللاھتۇر. ھاياتىمىزمۇ، ئۆلۈمىمىزمۇ ئۇنىڭ قولىدا. بۇ جەھەتتىن ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببەت ۋە ھەر نەپەستە ئۇنىڭ

بىلەن بىردەك بولۇش خۇسۇسىيىتى بەندىچىلىكنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ نىشانى ۋە قەرزىدۇر. ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن پىرئەۋن تەرىپىدىن زۇلۇم قىلىنىپ، قول ـ پۇتلىرى قايچا شەكلىدە كېسىلىپ خورما دەرىخىگە ئېسىلغان سېھىرگەرلەر دۇچ كەلگەن قىيىن ـ قىستاق ئالدىدا:

"ئى رەببىمىز! بىزنى بۇ بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ راھەتكە ئېرىشتۈرگىن" دېگەن مەزمۇندا ئەمەس:

رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

«(پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن، بىزنى مۇسۇلمان پېتىمىزچە قەبزى روھ قىلغىن) (ئەئراف سۈرىسى 126 ـ ئايەت) دەپ دۇئا قىلىشى بۇيۈك بەندىچىلىك ۋاپاسى ئەمەسمۇ؟!

مۇنداق ۋاپا ۋە ساداقەت مىسالى بەندىلەر توغرىسىدا ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ

(ئاللاھ ساداقەت كۆرسەتكەنلەرنى كۆرسەتكەن ساداقەتلىرى ئۈچۈن مۇكاپاتلايدۇ) (ئەھزاپ سۈرىسى 24 ـ ئايەت)

باشقا بىر ئايەتتە ۋاپا ئەھلى بولغان مۆئمىنلەرنى مۇنداق ماختايدۇ:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

(مۆمىنلەرنىڭ ئىچىدە (رەسۇلۇللاھ بىلەن غازاتقا چىققاندا ساباتلىق بولۇپ، شېھىت بولغانغا قەدەر داددىللىق بىلەن جەڭ قىلىش توغرۇلۇق) ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ئىشقا ئاشۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر بار. ئۇلارنىڭ بەزىسى (ئەھدىگە ۋاپا قىلىپ) شېھىت بولدى، بەزىسى (شېھىت بولۇشنى) كۈتمەكتە، ئۇلار (پەرۋەردىگارىغا بەرگەن ئەھدىسىنى) ھەرگىز ئۆزگەرتكىنى يوق) (ئەھزاپ سۈرىسى 23 ـ ئايەت)

بۇ ھەقىقەت تۆپەيلىدىن ھەزرىتى مەۋلانا ئىرپان يولوچىلىرىغا بۇ پانى ئالەمدىكى ئىمتىھان ۋە ھەۋەسلەرگە قارشى سەۋر قىلىش، ئاللاھقا بولغان ۋاپا مەقسىتىدە ئوخشۇتۇش ۋاستىسى بىلەن مۇنداق دەيدۇ:

”ئەي بۇلبۇل! قارا قىش سەۋەبىدىن قاچانغىچە پەريات چېكىسەن؟ ئەي بۇلبۇل! توختىماي جاپا توغرۇلۇق سۆزلەش راۋامىدۇر؟ ئەگەر كۆكلۈك جايىغا ھەقىقەتەن باغلىق بولسا كۆزۈڭنى ئاچقىن،-دە شۈكرى قىل. ۋاپا توغرۇلۇق سۆزلە! تىكەننى تاشلا، گۈل توغرۇلۇق سۆزلە! گۈلنىڭ ساپ ۋە ئاسمانغا ئائىت سۈپەتلىرىدىن ئۆتۈپ كەت، ئۇنىڭ زاتىغا قارا! بۇ پانى ئالەم بىلەن نېمە ئۈچۈن بۇ قەدەر مەشغۇلسەن؟ بولمىسا بارماقچى بولغان يەر تېخىمۇ يىراقتا ئەمەسمۇ؟“

مانا، ھەزرىتى مەۋلانا ئىپادىلىگەندەك، ئەسلىدە بېرىلىدىغان ئەبەدىي مەنزىلنى پانى ۋە كەلگۈسى سەۋدالارنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ ئۇنۇتۇش ۋاپاسىزلىقىنىڭ نەتىجىسى، بۈيۈك بىر مۇۋاپىپىقىيەتسىزلىك. ئاللاھتائالا بەندىلىرىنى بۇ غەپلەتكە چۆكۈشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

«سىلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر.» (ھەشر سۈرىسى 19-ئايەت)

«كىمكى مېنىڭ زىكرىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى تار (يەنى خاتىرجەمسىز) بولىدۇ، قىيامەت كۈنى ئۇنى بىز كور قوپۇرىمىز». ئۇ: «ئى پەرۋەردىگارىم! نېمىشقا مېنى كور قوپۇردۇڭ، ۋاھالەنكى، (دۇنيادىكى چاغدا) مېنىڭ كۆزۈم كۆرەتتىغۇ؟» دەيدۇ. ئاللاھ ئېيتىدۇ: «شۇنىڭدەك ساڭا (روشەن) ئايەتلىرىمىز كەلدى، سەن ئۇلارنى تەرك ئەتتىڭ، سەن بۈگۈن شۇنىڭغا ئوخشاش تەرك ئېتىلىسەن» (تاھا سۈرىسى 124-126-ئايەتلەر)

مانا بۇ پانى دۇنيادا ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھقا ۋاپا قىلغان كىشى ئاخىرەتكىمۇ ۋاپا قىلىدۇ. چۈنكى ۋاپانىڭ ئەڭ ئۇلۇغى شەخسەن ئاللاھقا مەنسۇپتۇر.

(ۋەدىسىگە ئاللاھتىنمۇ بەك ۋاپا قىلغۇچى كىم بار؟ (يەنى ئاللاھتىنمۇ ۋاپادار ئەھەدى يوق) (تەۋبە سۈرىسى 111-ئايەت) دېيىلگەن ئىلاھىي خىتابمۇ بۇنى بايان قىلىدۇ. ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، بۇلارنىڭ ئەكسىچە دۇنيادا

غەپلەتكە چۆكۈپ، رەببىنى ئۇنۇتقانلار كىچىك بىر ياخشىلىق ۋە ياردەمگە موھتاج بولىدىغان ئۇ دەھشەتلىك قىيامەت كۈنىدە بۇ ۋاپاسىزلىقنىڭ بەدىلىنى ئېچىنىشلىق ھالەتتە ئۆتەيدۇ. چۈنكى ۋاپا بەندىچىلىكنىڭ بېشىدا كېلىش بىلەن دوستلۇقتا ۋە ئاساسلىق پۈتكۈل خۇسۇسلاردا ئىزدەلگەن ۋە ئارزۇلانغان بىر سۈپەتتۇركى، ئۇنىڭ قارشىلىقى پەقەتلا ۋاپادۇر. ھەزرىتى مەۋلانا بۇ نوقتىنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ:

"ئاشىق، مۇھەببەت، دوستلۇق كەبى خۇسۇسلارنىڭ ھەممىسى ۋاپاغا باغلىق ۋە ئۇ دائىما ۋاپادار كىشىنى ئىزدەيدۇ. ئۇلار ۋاپاسىزلارغا ئەسلا يېقىنلاشمايدۇ."

«قەلەم: "ۋاپانىڭ قارشىلىقىمۇ ۋاپا، جاپانىڭ قارشىلىقىمۇ جاپا" دەپ يازغان ۋە شۇنىڭ بىلەن سىياسىمۇ قۇرۇپ كەتكەن.»

"بىر پادىشاھ ئۆزىگە خائىنلىق قىلغان كىشى ئوغلى بولسىمۇ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىۋېرىدۇ. ئەمما بىر ھىندىستانلىق قۇل پادىشاھقا ۋاپا قىلسا، قوللار ئۇ قۇلنى «كۆپ ياشا!» دەپ ئالقىشلايدۇ. ئۇ كۆرگەن ئىززەت-ئېتىبارنى يۈزلىگەن ۋەزىرمۇ كۆرەلمەيدۇ."

"قۇلمۇ تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەگەر ئىشىك ئالدىدا ۋاپادار بىر ئىت بولسىمۇ، ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدە ئۇ ئىتقا نىسبەتەن ئاجايىپ رازىلىق ۋە مەمنۇنىيەت تۇيغۇلىرى پەيدا بولىدۇ ۋە ئۇ ئىتنى مۇھەببەت بىلەن سۆيىدۇ."

2. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋاپا

ئاللاھقا بولغان ۋاپادىن كېيىن ئەڭ ئۇلۇق ۋە ئەڭ مۇھىم ۋاپا ئالەملەرنىڭ رەھبىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان ۋاپادۇر. بۇ ۋاپا "ئۈممىتىم، ئۈممىتىم"دەپ ئاللاھتائالاغا يالۋۇرغان ۋە دۇئاسىدا ئالدى بىلەن ئۈممىتىنى ئويلىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدۇر.

پەيغەمبەرگە ھۆرمەت ۋە مۇھەببەتتە چوڭقۇرلىشىش بىلەن باشلىنىدىغان بۇ ۋاپا، ئۇنىڭ سۈننىتى ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشتا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ شۇنداق پەيغەمبەركى، بىزنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئېلىپ بارغان، ھايات ۋە ئۆلۈم قارشىسىدا توغرا يولنى كۆرسىتىپ، ئەبەدىي سائادەت يولىنى ئايدىڭلاتقان

يېگانە نۇرلۇق چىرىغىمىزدۇر. ئۇنىڭغا بولغان ۋاپا ۋە ئۇنىڭ بۇ ۋاپاغا تۇتقان مۇئامىلىسىنى بايان قىلغان مونۇ ۋەقە نېمە دېگەن ئىبرەتلىكتۇر؟

ئۇھۇد ئۇرۇشىدا مۆئمىنلەر تەرىپىگە قىلىنغان ھۇجۇمدا، مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن ھۇجۇم قىلدى. ئۇرۇش شۇنداق بولدىكى، ئۇ ئالەملەرنىڭ رەھبىرىنىڭ مۇبارەك چىشلىرى سۇندى. بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىكى ئەسھابى كىرامنىڭ پىداكارلىقى ۋە ۋاپادارلىقى تىللاردا داستان بولدى. بەزىلەر بەدىنىنى ئۇنىڭغا خەندەك قىلدى، بەزىلەر قولىنى ئوققا قارشى قالقان قىلدى، بەزىلەر دۈشمەنگە ئوق ئېتىپ ئۇلارنى جىمىقتۇرۇشقا تىرىشتى. ئۇ كۈنى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىدا مۇشرىكلارغا مىڭلارچە ئوق ئاتقانلىقى رىۋايەت قىلىنغان سەئىد ئىبنى ئەبى ۋاققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ، ئۇرۇشۇۋاتقان ئىدىكى، ئۇنىڭ بۇ پىداكارلىقى ۋە ۋاپادارلىقى ئالدىدا ئالەملەرنىڭ ئۇستازى خۇشاللىقى بىلەن مۇنداق دېدى:

"ئاتا-ئانام ساڭا پىدا بولسۇن ئەي سەئىد!"

ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دېدىكى:

"مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاستىن باشقا بىر كىشىگە ئاتا-ئانىسىنى پىدا قىلغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ خىتاپ قىلغانلىقىنى ئاڭلىمىدىم." (بۇخارى، جىھاد، 80؛ مۇسلىم، ساھابىلارنىڭ پىداكارلىقى، 41 / 1876)

باشقا بىر مىسال:

ھۇدەيبىيە كۈنى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەرىپىدىن ئەلچى سۈپىتىدە مەككىگە ئەۋەتىلگەن ئىدى. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇشرىكلارغا نىيىتىنىڭ ئۆمرە قىلىپ قايتىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. ئەمما مۇشرىكلار ئۇ يىل ئۈچۈن رۇخسەت قىلمىدى ۋە ھەزرىتى ئوسمانغا:

- خالىساڭ سەن ھازىر تاۋاپ قىلساڭ بولىدۇ! - دېدى.

لېكىن ئۆزىنى ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئاتىغان ھەزرىتى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ـ پەيغەمبەر كەبىنى تاۋاپ قىلمىغىچە مەنمۇ قىلمايمەن. مەن بەيتۇللاھنى ئۇنىڭ ئارقىسىدىلا زىيارەت قىلالايمەن. ئۇ قوبۇل قىلىنمىغان يەردە مەنمۇ يوق!" دەپ، ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە بولغان ساداقىتىنى بىلدۈردى.

بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ۋەقەلەر ئۈچۈن ئەسھابىنىڭ بەيئىتىنى قوبۇل قىلىۋاتاتتى. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ يەردە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بەيئەتنىڭ ئاخىرىدا ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر قولى بىلەن يەنە بىر قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

"ئاللاھىم! بۇ ئوسماننىڭ بەيئىتىدۇر!" دېدى. (بۇخارى، ئەسھابۇن نەبى، 7؛ تىرمىزى، مەناقىب، 18)

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىبرىشكەن بۇ پەيغەمبەر ئىلتىپاتى ئۇنىڭدىكى ۋاپا ۋە ساداقەتكە يېپىشىش شەرتى بىلەن پۈتكۈل ئۈممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىزمۇ كۆڭلىمىزدىكى ۋاپا بىلەن رىزۋان بەيئىتىدىكى ساھابە جامائىتىگە چىن قەلبىمىز بىلەن ئىشتىراك قىلالايمىز ۋە:

«شۈبھىسىزكى، (ئى مۇھەممەد! ھۇدەيبىيىدە) ساڭا (رىزۋان) بەيئىتىنى قىلغانلار (ھەقىقەتتە) ئاللاھقا بەيئەت قىلغان بولىدۇ، ئاللاھنىڭ قولى ئۇلارنىڭ قولىنىڭ ئۈستىدىدۇر (يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغان بەيئىتىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر، ئاللاھ ئۇلارنى بەيئەت قىلغانلىقى ئۈچۈن مۇكاپاتلايدۇ)، كىمكى ئەھدىنى بۇزىدىكەن، ئەھدىنى بۇزغانلىقنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ، ئاللاھ بىلەن قىلغان ئەھدىسىگە ۋاپا قىلغانلارغا ئاللاھ بۈيۈك ئەجىر ئاتا قىلىدۇ.» (فەتىھ سۈرىسى 10ـ ئايەت) دېيىلگەن ئايەتتىكى خوشخەۋەرگە ئېرىشەلەيمىز.

ئاللاھ رەسۇلىنى لايىقىدا ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ۋاپادار بولۇشنىڭ يولى قۇرئاندا:

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ

(پەيغەمبەر مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ ئۆز نەپسلىرىدىنمۇ چارىدۇر) (ئەھزاپ سۈرىسى 6ـ ئايەت) دېگەن ئايەت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان قانچىلىغان ساداقەت ۋە ۋاپادارلىق دائىرىسىدە پەيغەمبەر ئاشىقلىرى ئالەملەرنىڭ پەخرى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇبارەك چاچ ۋە ساقاللىرىدىن ئاياق ئىزىغىچە ئۇنىڭ ھەر ئامانىتىنى باشلىرىغا شەرەپ تاجى قىلغانىدى. ئۇنىڭ يەكتىكىدىن ھاسىسىغا، قىلىچىدىن ئوقلىرىغا ۋە شەرەپلىك مۆھۈرىگىچە زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن بارلىق ئامانەتلەر تامامەن مانا شۇ ھېسسىياتلار بىلەن داۋام قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ئائىت بولغان ھەر نەرسە بىر مۇقەددەس ئامانەت سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنغان. بۇ ئارىلىقتا ئوسمان تۈركلىرى كۆرسەتكەن ھۆرمەت-ئېتىبار ۋە ۋاپادارلىقلار تىللاردا داستان بولۇپ كەلمەكتە. بۇ شۇنداقكى، بەزى مۇتەپەككۇرلار ئوسمان تۈركلىرىنىڭ 600 يىلغا يېقىن ھاكىمىيەت دەۋرىنى قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن ھالدا قوشۇمچە قىلىپ، ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ئۈممەتكە بىر يادىكار سۈپىتىدە قالغان مۇقەددەس ئامانەتلەرگە كۆرسەتكەن كۆز قاماشتۇرغۇچى ئېھتىرامىغا باغلايدۇ.

3. دىنىي رەھبەرلەرگە ۋاپا

ھەرقانداق مۆئمىنىنىڭ دىنىي رەھبەرلىرىگىمۇ ۋاپادارلىق ھېس-تۇيغۇسى بىلەن مۇئامىلە قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمىر ۋە چەكلىمىلىرى، گۈزەل ئەخلاقى ۋە ئىككى دۇنيانى يورۇتقان مەنىۋىي چىرىقنى بىزگە يەتكۈزگەنلەر دىنىي رەھبەرلەردۇر. جەمئىيەت ئۇلارنىڭ توغرا يولى ۋە تەلىماتى بىلەن ھۇزۇر بولىدۇ ۋە مەنىۋىي دۇنياسىنى گۈزەللەشتۈرۈپ ئىستىقبالىغا قاراپ ماڭىدۇ. شۇ جۈملىدىن:

"ئالىملارنىڭ ئۆلۈمى ئالەملەرنىڭ ئۆلۈمى كەبىدۇر..." دېيىلىدۇ.

ئاللاھتائالانىڭ:

يَآ اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقٖينَ

(ئى مۆمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىللار بىلەن بىللە بولۇڭلار) (تەۋبە سۈرىسى 119-ئايەت) بايانىدىكى سادىقلار (راستچىللار) دېگەن سۆزگە بەزى مۇپەسسىرلەر ساداقەت ئەھلى، يەنى ۋاپا ئىگىلىرى دېگەن مەنىنى بەرگەن ۋە بۇ ئايەتنى:

”ئىمان ۋە ئىسلام يولىدا ۋاپادارلار بىلەن بىرلىكتە بولغان ۋە سىلەرمۇ ۋاپا ئەھلى بولۇڭلاركى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قۇرتۇلۇشقا نائىل بولىسىلەر“دەپ ئىزاھلىغان.

4. ئاتا ـ ئانا ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا ۋاپا

ئاتا ـ ئانا ھەققى ئەڭ كۆپ توختۇلۇشقا تېگىشلىك نوقتىلاردىن بىرسىدۇر. ئۇلارغا خىزمەت قىلىش، چىرايلىق سۆز قىلىش، ئىززەت ـ ئىكرام قىلىش، بولۇپمۇ ياشانغان ۋاقتىدا ئەۋلاتلارنىڭ ئۇلارغا كۆرسىتىدىغان ئەڭ بۈيۈك ۋاپا بۇرچىدۇر. قۇرئاندا ئاللاھقا ئىبادەتتىن كېيىنلا ئاتا ـ ئانىغا ھۆرمەت قىلىش ۋە خىزمەت قىلىش تەۋسىيە قىلىنماقتا. ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

«پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا ـ ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن (يەنى مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۈشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالىي مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە: «ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن» دېگىن.» (ئىسرا سۈرىسى 23 ـ 24 ـ ئايەتلەر)

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇبارەك ھاياتى نۇرغۇنلىغان ۋاپادارلىق ئۈلگىلىرى بىلەن تولغان.

ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئانىسى فاتىمە بىنتى ئەسەد رەزىيەللاھۇ ئەنھا ياش ۋاقتىدا ھەزرىتى پەيغەمبەرگە ھەقىقى ئانىسىدەك خىزمەت قىلغان. بۇ سالىھا ئايال ۋاپات بولغان چاغدا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جىنازىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېشىدا ئولتۇرغان ۋە ئۇنىڭ پېداكارانە خىزمىتىگە ئاللاھنىڭ ئالدىدا شاھىتلىق قىلىپ مۇنداق دېگەن:

”ئەي ئانا! ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن. سەن مېنىڭ ئۆز ئانامدىن كېيىنكى ئانام ئىدىڭ. ئۆزۈڭ ئاچ قالساڭمۇ مېنى تويغازدىڭ. ئۆزۈڭ كەيمىسەڭمۇ

ماڭا كەيدۈردۈڭ. ياخشى تاماقلارنى ئۆزۈڭ يېمەي ماڭا يېگۈزدۈڭ ۋە بۇ ئىشنى ئاللاھ رازىلىقى ۋە ئاخىرەت ئۈچۈن قىلدىڭ.“

كېيىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تاۋۇتنىڭ ئۈچ قېتىم يۇيۇلىشىنى بۇيرىدى. نۆۋەت كامفارا دېگەن خۇشپۇراق ئارىلاشتۇرۇلغان سۇغا كەلگەندە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ سۇنى ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆز قولى بىلەن تۆكتى. كېيىن ئۆزىنىڭ كۆينىكىنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا كەيدۈردى. تاۋۇت بۇ كۆينەك ئۈستىدىن كېپەنگە ئېلىندى.

قەبرى ئېچىلىپ نۆۋەت ئىچ يەرلىكنى كولايدىغان چاغدا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆز قولى بىلەن كولىدى ۋە توپىسىنىمۇ ئۆز قولى بىلەن چىقاردى. بۇ ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن مېيىتنىڭ يېنىغا بېرىپ، مۇنداق دېدى:

”تىرىلدۈرگەن ۋە ئۆلتۈرگەن ئاللاھتۇر. ئۇ ھەر زامان، ئەبەدىي تىرىكتۇر. (ئاللاھىم!) ئانام فاتىمە بىنتى ئەسەدكە مەغپىرەت قىلغىن. ئۇنىڭغا كەلىمە تەۋھىد بىلەن ئىلھام ئاتا قىلغىن ۋە كىرگەن يېرى (قەبرى) نى كەڭرى قىلغىن. پەيغەمبىرىڭنىڭ ۋە مەندىن بۇرۇنقى پەيغەمبەرلىرىڭنىڭ ھەققى ئۈچۈن (دۇئايىمنى قوبۇل قىلغىن) شۈبھىسىزكى، سەن مەرھەمەتلىكلەرنىڭ ئەڭ مەرھەمەتلىكى سەن!

كېيىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جىنازا ئۈچۈن تۆت قېتىم تەكبىر ئېيتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئابباس ۋە ئەبۇبەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بىلەن بىرلىكتە شەخسەن ئۆزى مېيىتنى قەبرىگە قويدى. “ (تابەرانى، مۇجەمۇل-كەبىر، XXVI، 2-351)

ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ئۆرنەك ھاياتىدا مۇنداق ۋاپادارلىق ھېس-تۇيغۇسى بىلەن ياشارغان يەنە قانچىلىغان ئاجايىپ تەسىرلىك مىساللار باركى، ئۇلار قىيامەتكىچە پۈتكۈل ئىنسانلارغا بىرىلگەن تەڭداشسىز پەزىلەت دەرسلىرىدۇر.

ھۇنەين ۋەقەسىدىن كېيىن ھاۋازىن قەبىلىسىدىن بىر ھەيئەت ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ، مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئەسىرلەرنىڭ قويۇپ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى:

"بىزدە سېنىڭ ئىنىكئانىلىرىڭ ۋە مۇئەللىملىرىڭ بار!" دەپ خىتاپ قىلدى.

بۇنى ئاڭلىغان ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇيۈك بىر ۋاپادارلىق ھېس-تۇيغۇسى بىلەن:

"ماڭا ۋە ئابدۇلمۇتتەللىپنىڭ ئوغۇللىرىغا چۈشكەن ئەسىرلەرنى سىلەرگە قايتۇرۇپ بېرىمەن." دېدى.

ئەسھابى-كىراممۇ بۇ پەزىلەتتىن نېسىۋىسىنى ئېلىش ئۈچۈن كۆڭۈل خوشلىقى بىلەن:

"بىزمۇ ئەسىرلىرىمىزنى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە بەردۇق!" دېدى.

شۇنداق قىلىپ ئۇ كۈنى 6000 ئەسىر ھېچقانداق بەدەل ئېلىنماستىن قويۇپ بېرىلدى. بۇ تەڭداشسىز پەزىلەت نەتىجىسىدە پۈتكۈل ھاۋازىنلىقلار توپ-توپ بولۇپ ئىسلامنى قوبۇل قىلدى.

❀

ئاتا-ئانىدىن كېيىن يېقىنلار ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلارغا ۋاپا قىلىش كېلىدۇ. يېقىنچىلىق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىرى، ئومۇمىي مەنادىكى ئىمان ۋە پەزىلەت يېقىنچىلىقىدۇر. خۇسۇسىي يېقىنچىلىق بولسا ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق يېقىنچىلىقىدۇر. بۇ ئىسلامى ئىپادە بىلەن ئۇرۇق-تۇغقانلارغا " مەرھەمەتلىك بولۇش" دېيىلىدۇ. تۇغقانلار بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈش بۈيۈك گۇناھلاردىن بىرىدۇر. شۇڭا: "ئۇرۇق-تۇغقانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزگەنلەر رەھمەتتىن مەھرۇم قالىدۇ" دېيىلىدۇ.

دىنىمىز ئۇرۇق-تۇغقانلارنى ياخشىلىق ۋە يېقىنچىلىقتىن مەھرۇم قىلماسلىقنى، يېقىن تۇغقاندىن يىراق تۇغقانغا قەدەر دەرىجە-دەرىجە ھەققىگە رىئايە قىلىشنى ئەمىر قىلىدۇ ۋە بۇنى ئۆمۈرلۈك بىر ۋەزىپە قىلىپ ئۈستىمىزگە يۈكلەيدۇ.

ئائىلە قۇرۇلمىسى ۋە تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى ئاللاھ جەللە جەلالۇھۇنىڭ تەجەللىسىدۇر. ياتلارنى نىكاھ سايىسىدە بىر-بىرىگە جان-جىگەر قىلغان، ئۇلارنى تۇغقانچىلىق شەكلىدە مۇھەببەت شاخلىرىدەك يېشىل ياقۇتلاشتۇرغان مۇناسىۋەت ۋە تۇغقانچىلىق جىلۋىلىرى رەببىمىزنىڭ ياخشىلىق ئاتا قىلىشى

بىلەن مۇجەسسەملەشكەن. تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈش بەك يىرگىنىشلىك بىر ۋاپاسىزلىقتۇر. كۆرۈنگەن يىراقلىق ھەزرىتى ئادەم ۋە ھەزرىتى ھەۋۋانىڭ ئىنسانلىق توي مەزگىلىدە بىرلەشمەكتە. تەقۋا خۇشاللىقى بىلەن ۋاپادارلىق ھېس-تۇيغۇسى بىر نەسەپتىن بولغان ئۇرۇق-تۇققانلارنىڭ شەخسى قارىشىدا ئىكەنلىكى مۇھەققەقتۇر.

دۇنيا سائادىتى ئىسلامى ئائىلە ۋە ئۇرۇق-تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن جانلىنىدۇ. دۇنيادىكى سەممىيەت ۋە ئۇ سەممىيەتنىڭ داۋامى بولغان ۋاپادارلىق ھېس-تۇيغۇسى ئاخىرەتنىڭمۇ سائادىتىدۇر.

ۋاپادارلىق بۇلاردىنلا ئىبارەت ئەمەس. بولۇپمۇ دوستلارغا ۋە دىنى قېرىنداشلارغا ۋاپادارلىقنى كۆڭۈلگە يەرلەشتۈرۈش لازىم. ئەجدادقا ۋاپادار بولۇش، تىرىكلەر ۋە ئۆلۈپ كەتكەنلەرگە ۋاپادار بولۇش، ۋەتەنگە ۋاپادار بولۇش ۋە جامائەت ئامانىتىگە ۋاپادار بولۇش ساغلام خارەكتېر ۋە شەخسلەرنىڭ سۈپىتىدۇر.

بىلىش لازىمكى، بەندىدىكى تەقۋادارلىق ھېس-تۇيغۇسى ۋە ۋاپادارلىق ئىگى، ئىلاھىي چېگرىلارنىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچرىشىغا ۋە مۇھەببەت قەلئەسىنىڭ يىقىلىشىغا رازى بولمايدۇ. ئەكسىچە، نەپىس قانچىلىغان نىپاق ۋە غەپلەت يوللىرىدا ئايلىنىپ كۆڭۈلنى بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە ئۇچۇرىدۇ. شوڭا ئىلاھىي غەزەپكە دۇچار بولغان قانچىلىغان قەۋملەرنىڭ ھالاك بولۇش سەۋەبى دائىما ئاللاھقا بەرگەن ۋەدىسىدە تۇرماسلىقىدۇر. ئۇلار ئەھدىگە ۋاپا قىلىش ئىنسانلىق بۇرچى ۋە زۆرۈرىيىتى ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلمىدى. شۇنداق قىلىپ ئىلىم، ئىدراك، مەرىپەت ۋە ئەقىل-پاراسەتتىن مەھرۇم قېلىپ ھالاك بولدى. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى كۆرگەنلەرگە ۋە كېيىنكىلەرگە بىر ئىبرەت دەرسى، زاھىتلار ئۈچۈن بىر نەسىھەت ۋەسىلىسى قىلىندى. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ (روزىمىساقتا) بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغانلىقىنى بايقىمىدۇق، ...» (ئەئراف سۈرىسى 102-ئايەت)

ئاللاھ ئۆزىگە بەرگەن نېمەتلەرنى ئۇنۇتۇپ، ئاددىي بىر نەپسانى خاھىشنىڭ ئەسىرى بولۇپ ۋاپاسىزلىق قىلغانلارنىڭ ئەھۋالىنى فەرىدۇتتىن ئاتتار مونۇ قىسسىسىدا مۇنداق بايان قىلىدۇ:

"پادىشاھنىڭ خۇسۇسى بىر ئۇۋ ئىتى بار ئىدى. بۇ ئىت ئۇۋچىلىقتا كاتتا ئىشقا يارايتتى. پادىشاھ بۇ ئىتقا بەك ئېتىبار بىلەن قارايتتى ۋە ھەر قېتىم ئۇۋغا چىقىدىغان چاغدا بىللە ئېلىپ ماڭاتتى. ئىتنىڭ تاسمىسىنى گۆھەر بىلەن زىننەتلەپ، ئاياقلىرىغان ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن ھالقا ۋە بىلەيزۈكلەرنى تاقاتقان ئىدى. دۈمبىسى تاۋارلىق كاناپ بىلەن قاپلانغان ئىدى.

بىر كۈنى پادىشاھ يەنە ئۇنى ئېلىپ سارايىنىڭ نەۋكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە ئۇۋغا چىقتى. ئىتنى باغلىغان تاسمىنىڭ يىپەك يىپىنى تۇتۇپ ئات ئۈستىدە سالماق ھالدا ئولتۇرغان سۇلتان ئاجايىپ خۇشال ئىدى. بىر دىنلا بۇ خۇشاللىقنى يوقاتقان بىر نەرسە كۆزىگە كۆرۈندى. بەك ياخشى كۆرگەن ئىتى پادىشاھنى ئۇنۇتقان ھالدا باشقا بىر نەرسە بىلەن ھەپىلىشىۋاتاتتى. پادىشاھ دەسلەپ كۆڭلى يېرىم ھالدا يىپەك يىپنى تارتقان بولسىمۇ، ئىت تىركىشىپ تۇرىۋالدى ۋە ئالدىدىكى سۆڭەك پارچىسىنى غاجىلاپ يېيىشنى داۋاملاشتۇردى. بۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ھەيران قالدى ۋە غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ:

ـ ھۇزۇرۇمدا مېنى ئۇنۇتۇپ باشقا بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇش! بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن! ـ دېدى.

پادىشا ئىنتايىن بىئارام بولدى. ئىتنىڭ بۇ تۇزكورلۇقى، ۋاپاسىزلىقى ئۇنىڭغا قاتتىق ئېغىر كەلدى. شۇڭا ئۇ بىر ئىت بولسىمۇ ئەپۇ قىلىشقا كۆڭلى ئۇنىمىدى. ئۇ قەدەر ئىززەت، ئېھسان ۋە ئىكرامغا نىسبەتەن ئىتنىڭ بىردەمدىلا بىر پارچە سۆڭەك بىلەن ئۆزىنى ئۇنۇتۇشى كۆڭلىنى بۇزىدىغان ۋە ۋاپانى زىبدىلەيدىغان بىر ئەھۋال، ئەسلا ئەپۇ قىلىنمايدىغان بىر خۇسۇس ئىدى. شۇڭا پادىشاھ غەزەپ بىلەن:

ـ يول بېرىڭلار، بۇ ئەدەپسىزگە! ـ دېدى.

ئىت بۇ غەزەپنىڭ مەناسىنى چۈشەندى. لېكىن ئىشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن ئىدى. شۇنداق ئىدىكى، ئەتراپتىكىلەر پادىشاھقا:

ـ سۇلتانىم، ئۈستىدە گۆھەر، ئالتۇن، كۈمۈش ۋە باشقا نېمە بولسا ھەممىسىنى ئېلىپ ئاندىن قويۇۋېتەيلى!ـ دېيىشكەندە، پادىشاھ:

ـ ياق، قويۇۋېتىڭلار، شۇنداق كەتسۇن!ـ دېدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن قوشۇمچە قىلىپ:

ـ قويۇۋېتىڭلار شۇنداق كەتسۇن! شۇنداق كەتسۇن،ـ دە، قۇملۇق ۋە قۇپ ـ قۇرۇق چۆللەردە غېرىپ، ئاچ ۋە سۇسىز قالسۇن. ئۇلارغا قاراپ يوقاتقان ئىززەت ـ ئىكرام ۋە ياخشىلىقنىڭ دەردىنى داۋاملىق تارتسۇن!" دېدى.

ئاللاھتائالانىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس نېمىتىنىڭ قەدرىنى بىلمەي ئاددى، پانى ۋە پەسكەشلىك بىلەن تولغان مەنپەئەتلەرگە بېرىلىپ ھالاك بولغان كىشىلەرنىڭ ھالىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بۇ قىسسە نېمە دېگەن ئىبرەتلىك؟ بۇ ھالغا چۈشكەن كىشىلەر ئاخىردا بۇ پانى، قىيىن ئەھۋاللارنىڭ قۇپ ـ قۇرۇق ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ، ئەمما بۇ چاغدا ھەر قانداق ئىش تۈگىگەن بولىدۇ. شۇڭا ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"ۋاپاسىزلىق ئىت ئۈچۈنمۇ بىر داغ ۋە ئەيىپلىك ئىش ئىكەن، سەن قانداقسىگە بىر ئىنسان تۇرۇپ ۋاپاسىزلىق قىلىسەن؟"

بۇ ئېتىبار بىلەن چوڭلىرىمىز ھەققەت يولوچىلىرىغا مۇنداق دېگەن:

"غاپىللەر بولسۇن، سالىھلەر بولسۇن، ئۇلاردىن لايىقىدا ئىبرەت ئال ۋە ئاللاھقا ۋاپادار بىر بەندە بولۇشقا تىرىش!"

شۇنداق، پۈتكۈل مەسىلە بۇ، پەقەتلا ۋاپادار بىر بەندە بولۇش.

ئاللاھتائالاغا چەكسىز شۈكۈرلەر بولسۇنكى، بىزنى مۇنداق بىر بەندىنىڭ ئەڭ يېقىنىدا يىللاپ تۇرالايدىغان شەرەپ ۋە بەرىكىتىگە ئېرىشتۈردى. بۇ بۈيۈك شەخس 1999 ـ يىلىنىڭ ئىيۇل ئېيىدا ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەن، سەھرايى جەدىد مازىرىغا دەپنە قىلىنغان مۆھتەرەم ئاتىمىز مۇسا ئەپەندى ئىدى.

ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر ۋەكىلى سۈپىتىدىكى ئاتىمىز ۋە ئۇستازىمىز، سۆيگەنلىرى ئارىسىدا "ساھىبۇل ۋاپا" دەپ تونۇلغان ئىدى. ھېچ شۈبھىسىزكى، بۇ تەبىر ئۇ بۈيۈك زات ئۈچۈن سەۋەبسىز بېرىلمىگەن. چۈنكى ئۇ ئاللاھ دوستى پۈتۈن ئۆمرىدە ۋاپادارلىق ۋە ساداقەت ئابىدىسى ھالىتىدە ياشىغان بىر كۆڭۈل ئۈلگىسى، كۈندۈزىمىزنىڭ قۇياشى، كېچىلىرىمىزنىڭ ھىلال ئېيى، ئىستىقامەت نىشانى ۋە ئىلىم ـ مەرىپەت سۇلتانى ئىدى.

ئۇ مۇشۇ يەرگىچە بايان قىلىنغان پۈتكۈل ۋاپادارلىق تۇيغۇسىنى كۆڭلىگە مۇجەسسەملىگەن ۋە بۇ سەۋەپلىك "ۋاپادار" سۈپىتىدە يادلىنىشقا مۇناسىپ

بىر ئۇچرىشىش ـ تېپىشىش غۇنچىسى ئىدى. ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنچە زامان كۆڭلىمىزدىكى جۇدالىق يارىسىنى ئازىراق بولسىمۇ ساقىيىش ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرىۋەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ تەسۋىرلىگۈسىز ۋاپادارلىقى بىلەن يۇغۇرۇلغان كۆڭۈل ئىقلىمى بىزگە دائىما ساداقەت ۋە سەممىيەتنىڭ، مۇھەببەت ۋە ئاشىقنىڭ بىر تەلىم ـ تەربىيە مەيدانى ئىدى.

ئاللاھ جەللەجەلالۇھۇ بىرەر بەندىسىگە شەرەپلىك بىر خىزمەت ئاتا قىلغان چاغدا، ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى قىلالايدىغان لاياقەتنىمۇ ئاتا قىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن قارىغاندا مۇسا ئەپەندىنىڭ شەخسىيىتىدىكى ئاشكارا ۋە مەخپى كامالەت ھەر يۆنىلىشى بىلەن كۆزىتىلمەكتە ئىدى. ئۇ ئېغىر ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىمۇ ناھايىتى تەپسىلىي، ئەستايىدىل ھالدا ئۆتكۈر پەم ـ پاراسەت، ئاڭ ـ سىزىم ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلاتتى.

ئۇنىڭ ۋاپادارلىق ئىقلىمىدا كۆرسەتكەن ئاز ئۇچرايدىغان گۈللەر، قارانفىل ۋە رەڭگارەڭ ـ چېچەكلەر كۆڭۈل باغچىمىزنى ياشارتقان سولماس گۈزەللىكلەردۇر. ئۇنىڭدىكى ئاللاھقا ساداقەت كۆرسىتىش، كىتاب ۋە سۈننەتكە سادىق بولۇش، ئىنفاقى بىلەن ئەجداد ئامانىتىگە ئىگە چىقىش، ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە دوست ـ بۇرادەرلەرگە، ھەتتا دوستلارنىڭ دوستىغا بولغان يېقىن مۇناسىۋەت ۋە مۇئامىلە، ۋەقىپ خىزمەتلىرىدىكى غەيرىتى ۋە باشقا نەچچە مىڭ تۈرلۈك ئەھۋالى "ۋەدە ـ ۋاپا يىغىلىشى" دا رەببىگە بېرىلگەن ۋەدىنىڭ قانداق قىلىپ ئورۇنلىنىدىغانلىقى خۇسۇسىدا ئەڭ ياخشى نەمۇنە ئىدى.

مۇسا ئەپەندىنىڭ سانسىزلىغان ۋاپادارلىق تۈيغۇلىرىدىن بىر قانچىسىنى مىسال قىلىمىز:

ئۇ جەمئىيەتتە ۋاپاسىزلارچە يالغۇز تاشلىۋېتىلگەن، پەرىشان بولۇپ قېيىنلىۋاتقان غېرىپ ۋە ياشانغان كىشىلەرنى كۆرگىنىدە بەكمۇ بىئارام بولاتتى:

"بىز بۇ غېرىپلارنى ئەسلىدە ئۆيىمىزدە ساقلاپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىمىز لازىم ئىدى. لېكىن مۇنداق قىلالمايۋاتىمىز. شۇڭا بىر ھۇزۇر ئۆيى بەرپا قىلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار" دەپ بىر قانچە يېقىنى بىلەن بىرلىكتە بۇ ياخشى پىكىرنى ئەمەلىلەشتۈرگەن ئىدى. پات ـ پات غېرىپلارنى زىيارەت قىلىپ ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ھەل قىلىپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ كۆڭلى باغچىدىكى مۇشۈكلەرنىڭ مىجەز-خارەكتېرىگىچە باغلاندى. ئۇلارغا سۈپىتىگە يارىشا ئىسىم قويۇپ مۈشۈكلەرگە بولغان ساداقەت ۋە مەرھەمىتىگە كۆرە ھەر-بىرىگە ئايرىم-ئايرىم مۇئامىلە قىلاتتى.

شەخسەن مەن تېخى زاكامدىكى ۋاقتتا خىزمىتىمنى قىلغان ھەمشىرىنى 55 يىل كېيىن ئىزدەپ تېپىپ، ئىززەت-ئىكرام قىلدى.

ئۇنىڭ ئۇستازى سامى ئەپەندىگە بولغان ۋاپاسى تىللاردا داستان ئىدى. ھېيت-بايرام كۈنلىرى تۇنجى زىيارەت قىلغان يەر سامى ئەپەندىنىڭ ئۆيى ئىدى. يەنە تۇنجى قېتىمقى قۇربانلىقنى ئۇنىڭ ئۈچۈن قىلاتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قىممەتلىك روھىغا خەتمە ئوقۇلىشىغا سەۋەپ بولغان ۋە ھەر يىلى ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىرى تەرىپىدىن ئۇستازى ئۈچۈن تىلاۋەت قىلىنغان ئون مىڭلىغان خەتمى شەرىف ۋاپادار كۆڭلىنى زىيادىسى بىلەن مەمنۇن قىلاتتى.

قىسقىسى، ئۇ پۈتۈن ئۆمرىدىكى سۆز-ھەرىكەتلىرى بىلەن"ياخشى كۆرگەنلەرنىڭ ۋاپاسى نېمە بولىدىغانلىقى ۋە قانداق بولىدىغانلىقى" جەھەتتە ئەبۇ بەكىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدەك بىر ئاشىق ۋە مۇئەللىمى بولدى. ئەمدى مۇھەببەت ئەھلىنىڭ ۋەزىپىسى ئۇ ئاشىق ۋە مۇھەببەت شاھى ياشارتقان ۋاپادارلىق تۇپرىغىدا بىر پەيغەمبەر غۇنچىسى ھالىتىگە كېلىشتۇر.

ئاللاھتائالا ھەممىمىزگە ئېھسان قىلسۇن!

ئاللاھىم! كۆڭۈللىرىمىزگە ئۇ "ۋاپا ئىگىسى" (ۋاپادار)نىڭ گۈزەل ھاللىرىنى ئېھسان قىلىپ، بىزنى ياخشىلار جامائىتىگە قوشقىن! ئەمەللىرىمىزگە ساداقەت ۋە سەمىمىيەت ئاتا قىلىپ، ھەممىمىزنى نائىم جەننەتلىرىنىڭ ۋارىسى قىلغىن! ئۇرۇق-ئەۋلاتلىرىمىزدىن تەقۋادارلارغا باش تاجى بولىدىغان كۆز نۇرى ۋە كۆڭۈل سۆيىنندىغان ئەۋلاتلارنى ئېھسان قىلغىن! ھەممىمىزنى ساڭا، رەسۇلۇڭغا، ئاتا-ئانىغا، ئۇرۇق-تۇغقانغا، پۈتكۈل ئەھلى ئىمانغا، ۋەتەنگە، مىللەتكە ۋە باشقا ئامانەتلەرگە ۋاپادار قىلغىن! ئىككىلا جاھاندا رازىلىقىڭنىڭ ئىقلىمىدا ياشاتقىن! ئامىن!

بىر ئۆرنەك ئىمان ئەھلى بولۇش

ئاللاھ دوستلىرى ئاللاھتائالانىڭ سۆيگۈ ۋە مۇھەببىتىنىڭ تەجەللىسى ئاستىدا بولغانلىقى ئۈچۈن نەپسانىي خاھىشلار ئوپتىك ئەينەك ئاستىدىكى بىر پارچە قەغەزنىڭ كۆيگىنىدەك ئۇلاردا ئۆمرىنى تۈگەتتى. شۇنداق قىلىپ نۇرانى بىر جەزبە مەركىزى ھالىغا كەلگەنلىكى سەۋەبىدىن باشقا ئىنسانلارمۇ غەيرى ئىرادى ھالدا ئۇلارنىڭ نۇرانى گۈزەللىكىگە ئەسىر بولىدۇ.

بىر ئۆرنەك ئىمان ئەھلى بولۇش

ئاللاھ جەللە جەلالۇھۇ بەندىسىنى ھىدايەتكە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن ئۆز ئىچىدىن خارەكتېر ۋە شەخسىيەت جەھەتتىن پەۋقۇلئاددە يارىتىلغان ياخشى ئىنسانلارغا رەھبەر سۈپىتىدە ۋەزىپە بېرىش ئارقىلىق بەندىلىرىنىڭ سائادەتكە ئېرىشىشىگە ياردەم قىلىدۇ.

ئىنسان يارىتىلىش مەۋجۇدىيىتى سۈپىتىدە خارەكتېر ۋە شەخسىيەتكە ھەيران قالىدۇ. يەنى ئۇنىڭ ئاللاھقا ۋە ھەقىقەتكە يۆنەلدۈرۈلىشى ۋە روھى تەربىيىسىدە ئەقلى ۋە كۆڭلىگە تەسىر قىلالايدىغان ئەمەلي ئۆرنەككە ئېھتىياجى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھتائالا يالغۇز كىتابلا ئەمەس، ئىنسانىيەتنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئۇلاردا ھەر جەھەتتىن چوڭقۇر تەسىر ۋە ئىز قالدۇرغان يۈكسەك شەخسىيەت ۋە خارەكتېرلىك كىشىلەرنى يەنى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن، ئۇلارنىڭ ئىزىدا ماڭغان ئەۋلىيالارنى ئېھسان قىلغان. پەيغەمبەرلەر ۋە ئەۋلىيالار شۇنداق شەخسىيەتلەردۇركى، دۈشمەنلىرى جېنىدا ئۇلارغا گۈزەل بولمىغان بىرەر سۈپەتنى ياراشتۇرالمايدۇ. ئۇلارنىڭ سايىسىدا قانچىلىغان ئىنسانلار ئاللاھقا ۋە ھەقىقەتكە ئاشىنا بولغان ۋە ئىمان بىلەن شەرەپلەندۈرۈلگەن. شۇڭلاشقا ساھابە كىرام ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ جانلىق بىر قۇرئان ھالىتىدىكى پەۋقۇلئاددە شەخسىيەت ۋە خارەكتېرىگە ھەيران بولۇپ ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولغان. قىز پەرزەنتلىرىنى تىرىك كۆمگەن يېرىم ۋەھشى ئىنسانلار ئىسلاھ قىلىنىپ، ئورنىغا ئىسلام تارىخىنىڭ ئەڭ يۈكسەك ئابىدە شەخسىيەتلىرى مەيدانغا كەلگەن.

بۇ ئېتىبار بىلەن ئىمان، ئىخلاس ۋە تەقۋادارلىق يولىدا ماڭغان ئىمان ئەھلىنىڭ ئەڭ مۇھىم سۈپىتى پەيغەمبىرىگە يارىشىدىغان بىر شەخسىيىتىنىڭ بولىشىدۇر. مۇنداق بىر خىسلەت ۋە خۇسۇسىيەتكە ئىگە مۆئمىنلەر ئادەتتە ھىدايەت ماگىنىتى بولىدۇ. بۇنىڭدىن مەھرۇم بولغانلار بولسا ھېس قىلالمىغان

ھالدا ھىدايەتتىكىلەرنىمۇ سەسكەندۈرىدۇ ۋە يولدىن چىقىرىش رولىنى ئويناىدۇ.
بۇ ھەقىقەتنى ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

"بەيازىدى بىستامى ھەزرەتلىرى زامانىدا ئوتقا چوقۇنىدىغان بىر كىشى بار ئىدى. بىر كۈنى ئىمانلىق بىر كىشى ئۇنىڭغا:

- مۇسۇلمان بولۇپ سالامەت، شان-شەرەپكە ئېرىشسەڭ نېمە بولىدۇ؟.- دېدى.

ئوتقا چوقۇنىدىغان كىشى مۇنداق جاۋاب بەردى:

- ئەي مېنىڭ قۇتۇلۇشۇمنى مەخسەت قىلغان كىشى! گەرچە ئاغزىمدا ساغلام بىر مۆھۈر بولسىمۇ، يەنى ئىمانىم توغرۇلۇق ئوچۇق-ئاشكارا سۆزلىيەلمىسەممۇ، مەن يۇشۇرۇنچە بەيازىتنىڭ دىنىغا ئىشىنىمەن. چۈنكى ئۇنىڭدا باشقىچىلا گۈزەللىك بار. مەن تېخى دىنغا، ئىمانغا تولۇق دېگۈدەك كۆڭۈل بەرمىدىم. ئەمما ئۇنىڭ ئىمانىدىكى ئۇلۇغلۇققا ھەيرانمەن. ئۇ ھەرقانداق كىشىدىن پەرقلىنىدۇ، سىلىق سىپايە، نازۇك، يۇمشاق كۆڭۈل، نۇرلۇق، بەك ئۇلۇق بىر نەمۇنە ئىنسان.

- ياق، مېنى سەن دەۋەت قىلغان ئىمان سىلەرنىڭ ئىمانىڭلار بولسا مەن ئۇنداق ئىماندا يوق. چۈنكى مېنىڭ سىلەردىكى ئىمانغا مەيلىممۇ يوق، ھەم ئىمان ئېيتىشنىمۇ خالىمايمەن. چۈنكى بىر كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئىمان ئېيتىشقا ھەر قانچە مەيلى بولسىمۇ ۋە ئىمان ئېيتىشنى خالىسىمۇ، سىلەرنىڭ قوپاللىق ۋە قاتتىق كۆڭۈللۈكۈڭلار تۈپەيلىدىن كۆڭلى چىگىلىپ كېتىدۇ ۋە سوۋۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىمان ئېيتىشقا مەيلىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ سىلەردە ئىسلامنىڭ نامىغا مەناسى يوق بىر ئىسىم ۋە ئادەتتە قۇرۇق بىر ماركا كۆرگەن بولىدۇ. بۇ ھال سۇسىز چۆللەرگە گۈل، مېۋە-چېۋە ۋە سەي-كۆتات يېتىشتۈرىدىغان مۇنبەت بىر ئېكىنزارلىق سۈپىتىدە قارىغاندەك ئاجايىپ ۋە مەنىسىزدۇر."

مېنىڭ كۆرۈشۈمچە، ئىماننىڭ پۈتكۈل جەزبىسى ۋە نۇرى بەيازىدنىڭ ئىمانىدا بار. ئۇنىڭ ئىمانىنىڭ بىر زەررىچىسى تامچىسا دېڭىزغا ئايلىنىدۇ.

سىلەرنىڭ ئىمانىڭلار بولسا قاسراق ئىچىدە بولغانلىقى ئۈچۈن رىيا، كۆرگەزمە ئاسارىتىگە مەھكۇم بولغان. تۇراقسىز ئېتىقاد، ئاۋازى سەت ۋە روھسىز مەزىنگە ئوخشايدۇكى، ياخشى كۆرسىتىدىغان يەردە يىراقلاشتۇرىدۇ.

يەنى سىلەرنىڭ ئىمانىڭلار گۆللۈككە كىرسە گۆللەرگە تىكەن بولۇپ گۆللەرنى قۇرىتىۋېتىدۇ.

ئەمما بەيازىد ھەزرەتلىرىنىڭ ئىمان قۇياشى ئۇ مۇبارەك روھىنىڭ نېمەت ساماسىدىن چىقىدۇ ۋە بۇ ئالەمدە پارلىسا بۇ قەدىر-قىممەتسىز دۇنيا تاكى يەرنىڭ تەكتىگىچە يېشىل ياقۇت بولۇپ جەننەتكە ئايلىنىدۇ. مۆئمىنلەرنىڭ كۆڭۈل دۇنياسىمۇ نېمەت مەنبەسى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بەيازىدنىڭ ئىمانى ۋە توغرا-دۇرۇستلىقى مېنىڭ كۆڭلۈمدە ۋە جېنىمدا ئىمانغا نىسبەتەن تەرەپسىز بىر ئارزۇ-ئىشتىياق ۋە ھەسرەت قوزغىدى.“

مانا بۇ بەيازىدى بەستامىنىڭ بىر ئاتەشپەرەسكە تەسىر قىلغان شەخسىيتى ۋە دىننى تەۋسىيە قىلىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئىبرەتلىك كۆرۈنۈش!

ئاللاھنىڭ ئۇ بۈيۈك دوستى بۇ خىل شەخسىيەتكە قانداق ئېرىشتى؟ ھېچ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بولغان مۇھەببىتى ۋە ساداقىتى بىلەن. ياراتقۇچىنىڭ نەزىرى بىلەن مەخلۇقلارغا قاراش ئۇسۇلى يەنى ”ئاللاھنىڭ شەپقىتى“ نىڭ بىلدۈرۈشلىرىگە نائىل بولۇشى بىلەن..؛ مونۇ مىساللارمۇ ئاللاھ دوستى بەيازىدنىڭ كۆڭۈل دۇنياسىنى ئەكس ئەتتۈرىشى جەھەتتىن بەك ئىبرەتلىكتۇر:

بەيازىدى بەستامى بىر سەپەر ئەسناسىدا بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا بىرئاز دەم ئالغاندىن كېيىن يولىنى داۋاملاشتۇردى.

يولدا، دەم ئالغان يەردە خالتىلارنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن بىر قانچە چۈمۈلىنىڭ ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆردى. ئۇلارنى ئەسلى ماكانىدىن مەھرۇم قىلماسلىق ۋە غۇربەت ھاياتقا دۇچ كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن كەينىگە قايتىپ دەم ئالغان يەرگە كەلدى ۋە چۈمۈلىلەرنى ئەسلىدىكى يېرىگە قويۇپ قويدى.

بەيازىدى بەستامى ئىلاھىي مۇھەببەتنىڭ ھېكمىتى بىلەن ئۇ قەدەر سەزگۈر ۋە نازۇكلىشىپ كەتكەن ئىدىكى، ياراتقۇچى تۇيپەيلىدىن، يارىتىلغۇچىلارنىڭ ھەر-بىرىنىڭ پەرىشانلىقىنى كۆڭلىدە ھېس قىلاتتى.

بىر كۈنى ئالدىدا بىر كىشى بىر ئىشەكنى شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، ھايۋاننىڭ ئارقىسىدىن قان كەتتى. بۇ چاغدا بەيازىدى بەستامىنىڭ يوتىسىدىنمۇ قان چىقىشقا باشلىدى.

بۇ ئەھۋال پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھەممە كىشى ياقتۇرۇپ كېلىۋاتقان گۈزەل ئەخلاقىنىڭ ئىنكاسىدۇر.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مەدىنىدە، خورمىلىقلار ئارىسىدا ئىستىراھەت ۋە تەپەككۇر ئۈچۈن ئەنسارلىدىن بىر زاتنىڭ باغچىسىدا مېھمان بولدى. ئۇ يەردىكى بىر تۆگە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى كۆرۈپ ئىڭرىدى ۋە بىر ئادەمنىڭ يىغلىشىغا ئوخشاش كۆزىدىن ياشلار تۆكۈلدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تۆگىگە يېقىنلاشتى ۋە كۆزياشلىرىنى سۈرتتى، ئاندىن سۆيۈپ خاتىرجەم قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تۆگىنىڭ ئىگىسىنى:

"ئاللاھ ساڭا مۈلۈك قىلىپ بەرگەن بۇ تۆگە ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقامسەن؟ قارا، بۇ ماڭا شىكايەت قىلدى. سەن بۇنى ئاچ قويۇپسەن، ئارتۇقچە ئىشلىتىپ چارچىتىۋېتىپسەن" دەپ ئاگاھلاندۇردى. (ئەبۇ داۋۇد، جىھاد، 44)

بۇنىڭغا ئوخشاش پەيغەمبەر ئەخلاقى بىلەن يېتىشكەن بەيازىدى بەستامىغا ئوخشاش كىشىلەر پاكىز قەلپ ئىگىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ھەر قانداق ئەھۋالدا ھەزرىتى پەيغەمبەرنىڭ ئىزىدا ماڭىدۇ. شوڭا ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئىزىدا مېڭىۋاتقانلار ھەر قانداق ئەھۋالى بىلەن ئىمان ئەھلىنىڭ ئۈلگىلىرىدۇر. تەبەسسۇملىرى باھار مەۋسۇمى كەبى كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بېرىدۇ، نەزەرلىرى روھلارنى سالقىن شامال كەبى سەگىتىدۇ، نۇرلۇق سىمالىرى دائىما ئاللاھنى ئەسلىتىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن دائىما ئەكس سادا ئاڭلايدۇ ۋە بەرىكەتكە ئېرىشىپ تۇرىدۇ. تۆۋەندىكى مىسال بۇنىڭ ناھايىتى ياخشى ئىپادىلىنىشىدۇر:

ھەزرىتى مەۋلانانىڭ ئىنىسى گۈرجۈ خاتۇننىڭ پاشا بولغان بېگى قەيسىرى بەگلىكىگە تەيىنلىنىدۇ. گۈرجۈ خاتۇن سەلچۇقلۇ سارىيىنىڭ مەشھۇر رەسسامى ۋە نەققاشى ئاينۇددەۋلەنى ھەزرىتى مەۋلانانىڭ رەسىمىنى مەخپىي ھالدا سىزىپ ئېلىپ كېلىشى ئۈچۈن ھەزرىتى مەۋلانانىڭ يېنىغا ئەۋەتىدۇ. رەسسام بېرىپ ئەھۋالنى ھەزرىتى مەۋلاناغا ئېيتىدۇ. ھەزرىتى مەۋلانا كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

- ساڭا بېرىلگەن ئەمرنى ئورۇنلا! - دەيدۇ.

رەسسام سىزىشنى باشلايدۇ. ئەمما ئالدىدىكى سىمانىڭ سىزغىنى بىلەن ئوخشاش پەرق قىلىپ قايتىدىن سىزىشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن رەسسام ھەزرىتى مەۋلانانىڭ رەسىمنى سىزىشتا 20 قېتىم شەكىل ئۆزگەرتكەنلىكىگە شاھىت بولىدۇ ۋە ئاجىزلىقنى تونۇپ يېتىپ، بۇ ئىشتىن ۋاز كەچمەكچى بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ سەنئىتى سىزىلغۇچىسىپ غايىپ بولغان ئىدى.

بۇ ئەھۋال رەسسامنى ئويغىتىدۇ، ھەيرەت ۋە چۆچۈش ئىچىدە چوڭقۇر ئوي-خىياللارغا چۆمدۈرىدۇ. نەپسانى ئالەمنىڭ سەيياھى قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالدا رەسسام ئۆز-ئۆزىگە:

"بىر دىنىنىڭ ئەۋلىياسى مۇنداق بولسا، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى قانداق بولىدۇ؟" دەيدۇ ۋە ھەزرىتى مەۋلانانىڭ قوللىرىغا يىپىشىدۇ.

باشقا بىر مىسال:

مەرھۇم سامى ئەپەندى ھەزرەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى مەرھۇم ئاتام مۇسا ئەپەندى بىلەن بۇرسادىن ئىستانبۇلغا كېلىۋاتاتتۇق. يالوۋادا ماشىنا قويغىلى بولىدىغان پاراخوتقا چىقىش ئۈچۈن قاتارغا تىزىلدۇق. ماشىنىلارنىڭ رەتلىك تۇرىشىنى كونترول قىلىدىغان خادىم بىزنىڭ ماشىنىمىزغىمۇ يەر كۆرسەتكەن چاغدا ئارقا تەرەپتە ئولتۇرغان سامى ئەپەندى ۋە مۇسا ئەپەندىگە كۆزى چۈشتى ۋە ھەيرانلىقتا قېتىپ قالدى، كېيىن يېقىنلاشتى ۋە ماشىنىنىڭ ئەينىكىدىن ئىچىگە تېخىمۇ دىققەت بىلەن قارىدى. ئاندىن چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ مۇنداق دېدى:

"ئاللاھ ئاللاھ! نېمە دېگەن ئەجەپلىنەرلىك دۇنيا بۇ؟ بەزى يۈزلەر بار پەرىشتەلەرنىڭكىدەك.... بەزى يۈزلەر بار نەمرۇتنىڭكىدەك.... "

بۇ ھال ھېچ شۈبھىسىزكى، خەت ۋە سۆزسىز پەقەتلا سىماسى بىلەنمۇ ئاللاھقا دەۋەت قىلىشنىڭ گۈزەل بىر كۆرۈنىشىدۇر.

بىرەر مۆئمىن سۈپىتىدە بىزگە چۈشكىنىمۇ مۇشۇنداق بەختىيار بەندىلىرىنىڭ كۆڭۈل دۇنياسىدىن بەھرىمەن بولۇپ شەخسىيىتىمىزنى يېڭىدىن شەكىللەندۈرۈشتۇر. بولۇپمۇ ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا ماڭغان كىشىلەرنىڭ بۇ خۇسۇسقا، يەنى ھىدايەتكە جەلىپ قىلالايدىغان ياخشى خارەكتېر ۋە شەخسىيەتكە تېخىمۇ دىققەت قىلىشى زۆرۈردۇر. چۈنكى ماشىنىنىڭ ئارقا

چاقسى ئالدىدىكى چاقىغا ئەگىشىپ ماڭغىنىدەك، ئىنسانلارمۇ ئالدىدا كۆرگەن ئۈرنەكلەرگە يارىشا شەكىل ھاسىل قىلىدۇ ۋە ياشايدۇ.

جاھان نىزامىنىڭ داۋامى ۋە ئەخلاق تۈزۈلمىسىنىڭ بىردەكلىكى، ئىلمۇ-ئىرپان بىلەن يەنى قەلبىي چوڭقۇرلۇق بىلەن مۇمكىن بولىدۇ. ياخشى كىشىلەر بىر مەملىكەتنىڭ سائادەت ۋە ھۇزۇر ئۇيۇقىدىكى رەھمەت قۇياشلىرىدۇر. غاپىل كىشىلەر بولسا قاراڭغۇلۇق ۋە زۇلمەت كاتەكلىرىدۇر. ئەھمەت جەۋدەت پاشانىڭ مونۇ ئىزاھاتى بۇ ھەقىقەتنى رۇشەن ئەكىس ئەتتۈرىدۇ:

"ئەمەۋى خەلىپىلىرىدىن ۋەلىد بىن ئابدۇلمەلىك يېڭى سېلىنغان بىنالار ۋە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ھەۋەس قىلاتتى. ئىنسانلارمۇ بىنا ۋە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ھەۋەسلىنىپ قالدى. مەجلىس-سۆھبەتلەردە پۈتۈنلەي مۇشۇ خۇسۇسلارنى تىلغا ئالىدىغانمۇ بولدى. سۇلەيمان بىن ئابدۇل مەلىك بولسا تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ، ئەمما خۇتۇنپەرەس، قوسىقىغا ئامراق بىر كىشى ئىدى. ئۇنىڭ زامانىدا، گۆزەللىك، داغدۇغا، كاتتا زىياپەتلەر ۋە ھاۋايى-ھەۋەسلەر بەك ئەۋج ئالدى. ئويۇن-تاماشا دەۋرىنىڭ مودىسى ھالىتىگە كەلدى. ئۆمەر بىن ئابدۇل ئەزىز ياخشى خەلىپە بولۇپ، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان، تەقۋا كىشى ئىدى. ئۇنىڭ زامانىغا كەلگەندە كىشىلەر تائەت-ئىبادەت يولىغا ماڭدى. مەجلىسلەردە:

«بۇ كېچە نېمە دەپ دۇئا قىلدىڭ؟ قۇرئاندىن قانچە ئايەت يادلىدىڭ؟ بۇ ئاي قانچە كۈن روزا تۇتتۇڭ؟ (قانچە غېرىپ ۋە بويتاقنىڭ يېنىدا بولدۇڭ؟))» دېگەندەك مەنىۋىي سۆھبەتلەر ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى..." («پەيغەمبەرلەر قىسسىسى ۋە خەلىپىلەر تارىخى»، 1-جىلد، 717-بەت)

كامىل شەخسىيەتلەرنىڭ ئىنسانلاردا قالدۇرغان مۇنداق ئىجابى (مۇسبەت) تەسىرلىرى ھېچ شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ نۇر ئەتراپىدا پىقىراپ ئايلانغان پەرۋانىدەك، ئاللاھ مۇھەببىتى بىلەن تولۇپ-تاشقانلىقىدىندۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن ئاللاھ، ئۇلارنىڭ كۆرىدىغان كۆزى ۋە ئاڭلايدىغان قۇلىقى بولىدۇ.

يەنى ئاللاھ دوستلىرى ئاللاھتائالاغا بولغان سۆيگۈ ۋە مۇھەببىتىنىڭ نۇرى ئاستىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، نەپسانى خاھىشلىرى ئۈپتىك ئەينەك ئاستىدىكى بىر پارچە قەغەزنىڭ كۆيگىنىدەك تامامەن يوقىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ نۇرانى

بىر جەزبە كۆرستەلەيدىغان ھالەتكە كەلگەنلىكتىن، باشقا ئىنسانلارمۇ غەيرى ئىرادە سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ نۇرانى گۈزەللىكىگە مەپتۇن بولىدۇ. ئەمما ئۇلار پانى ئىلتىپات ۋە ئالاقىلارنىڭ ھەسەتلىرىدىن ئۆزىنى قۇتقازغانلىقى ئۈچۈن غۇرۇر، كىبىر قاتارلىق ئىللەتلەردىن خالى ياشايدۇ.

ئۇلارنىڭ پۈتكۈل نىشانى ۋە غايىسى ئاللاھنىڭ رىزالىقىدۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن ئاز-كۆپنىڭ، ئىسسىق-سوغۇقنىڭ، باي-كەمبەغەلنىڭ يەنى پانى دەرىجىلەرنىڭ ۋە ئارىلاشما شەرتلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھېچ بىر پەرقى يوق. چۈنكى ھەممىسى يۇقالغان سايىدىن ئىبارەت.

ئۇ بەختىيارلار نەپەسلىرىنى بىر تەسبىھ ھالىغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىنى دائىما تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ. باشقىلارنىڭ كەمچىلىك ۋە خاتالىقىنى كۆرمەسكە سالىدۇ.

دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى مەسخىرىسىگە پەرۋا قىلماي، كۆز-قارنى توق ھالدا ياشاش بىلەن بەزىدە باشقىلار تەرىپىدىن ھەر قانچە ئەيىپلەنسىمۇ، ئەمما يانىلا مونۇ ئايەتتىكىگە ئوخشاش مۇئامىلىدە بولىدۇ:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا

وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

(مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ)) (فۇرقان سۈرىسى 63-ئايەت)

دۇنيا مۇشۇنداق بەندىلەرگە خىزمەت قىلىپ بويۇن ئېگىش ئەمرىنى ئالغان.

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

"كىمنىڭ قايغۇسى ئاخىرەت بولسا ئاللاھ ئۇنىڭ بايلىقىنى كۆڭلىدە قويىدۇ، ئىشلىرىنى تارقاق، چۇۋالچاق بولۇپ كېتىشتىن ساقلايدۇ ۋە دۇنيا ئۇنىڭغا بويۇن ئەگكەن ھالدا يېقىنلىشىدۇ. ئەگەر ھەركىمنىڭ قايغۇسى دۇنيا بولسا، ئۇ ھالدا ئاللاھ پېقىرلىقنى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغىلا قويىدۇ، ئىشسىزلىققا

دۇچ كەلتۈرىدۇ ۋە دۇنيادىمۇ ئۇنىڭغا تەقدىر قىلىنغانچىلىك نېسىۋە كېلىدۇ.“
(تىرمىزى: «قىيامەتنىڭ سۈپىتى»، 30)

بۈيۈك شەخسىيەتلەر گۈزەل ئەخلاق ۋە تەبىئەتكە ئىگىكى، ئۇلار ئاللاھ ئۈچۈن ھېچقانداق كىشىنى بىئارام قىلمايدۇ ۋە ھېچ قانداق كىشىدىن كۆڭلى يېرىم بولمايدۇ. ئۇلار:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ
وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

«(تەقۋادارلار كەڭچىلىكتىمۇ، قىسىنچىلىقتىمۇ ئاللاھ يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلىدىغانلار، (ئۆچ ئېلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق) ئاچچىقىنى يۇتىدىغانلار، (يامانلىق قىلغان ياكى بوزەك قىلغان) كىشىلەرنى كەچۈرىدىغانلاردۇر. ئاللاھ ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ) (ئال ـ ئىمران سۈرىسى 134 ـ ئايەت) دېيىلگەن ئىلاھىي بايانىنىڭ ھېكمىتى بويىچە ياشايدۇ.

جافەرى سادىق ھەزرەتلىرى ئۈستىگە تاماق تۆكىۋەتكەن خىزمەتچىسىنى بۇ ئايەتنىڭ روھى بويىچە ئەپۇ قىلغان، ھەتتا ئۇنى ئازات قىلىپ ياخشىلىق قىلغان. ھەسەنى بەسرى ھەزرەتلىرى كەينىدىن غەيۋەت قىلغانلارنى ئەپۇ قىلىپ، ئۇلارغا ھەدىيە ئەۋەتىپ ياخشىلىق قىلىش بىلەن تەربىيە قىلغان.

بۇ تەقۋادار زاتلارنىڭ گۈزەل ئەھۋالىدىن ئىنكاس ئالغان يۇنۇس ئەمرە ھەزرەتلىرى بۇنى تۆۋەندىكىدەك مىسرالارغا تۆككەن:

ئويلىما پۈتەر تەقۋا ئىشىڭ،
روزا، سالات ۋە ھەج بىلەن.
كامىل ئىنسان بولۇش ئۈچۈن،
كېرىگى ئىلىم ـ ئىرپان ئىكەن.

قىسقىسى، پۈتكۈل ئىنسانلارغا بىر ئۆرنەك ئىمان ئەھلى بولغان سالىھ بەندىلەر ھەممە ئەھۋالدا يارىتىلغانلارغا شەپقەت، خەير، ياخشىلىق ۋە ياراتقۇچىغا بولسا مەخپىي ئىبادەت قىلىش بىلەن بولىدۇ. ئۇلارنىڭ نەپەسلىرى تەسبىھتۇر. ئۇلار بىلەن سۆھبەتتە بولغانلار ئىلاھىي ھۇزۇر ئىچىدە ياشايدۇ.

چۈنكى ئۇ خاس بەندىلەرنىڭ كۆڭلى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆيگۈسى بىلەن تولغانلىقى ئۈچۈن دوستلىرىغا قابىلىيىتىگە يارىشا نۇرغۇن مەنىۋىي ئۇزۇقلارنى تەقدىم قىلالايدۇ.

بۇ ئېتىبار بىلەن ئاللاھ دوستلىرىدىن مەنپەئەتلىنىش ئۈچۈن ئۇلار بىلەن مۇشۇ دۇنيادا بىرلىكتە بولۇش بىلەن بىللە ئەبەدىيلىك ئالەمگە كۆچۈپ بارغاندا بىرلىكتە بولۇش ئۈچۈن ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ:

"ئۆلگەن كىشىلەرنى ياخشى ئىنسانلارنىڭ ئارىسىغا دەپنە قىلىڭلار." (دەيلەمى، مۇسنەد، 1، 102)

ياخشى بەندىلەر شۇنداق بولىدۇكى، ئاللاھتائالا ئۇلارنىڭ شەخسىيىتى ۋە پەزىلىتى تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ جەسىتىنى تۇپراققا قوشۇۋەتمەيدۇ. جابىر بىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

"ئۇھۇد ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكى كېچە ئاتام مېنى چاقىرىپ:

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرىدىن تۇنجى قېتىم شېھىد بولىدىغان كىشىنىڭ مەن بولىدىغانلىقىمنى ئويلۇدۇم. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن باشقا مەن ئۈچۈن كەينىمدە قالغان ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشى سەن. قەرزلىرىم بار، ئۇلارنى تۆلىۋەت. قېرىنداشلىرىڭغا ھەرۋاقىت ياخشى مۇئامىلە قىل!» دېدى.

ئەتىگىنى ئۇھۇد ئۇرۇشىدا تۇنجى قېتىم ئاتام شېھىد بولدى. زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن ئۇنى باشقا بىر شېھىد بىلەن بىر قەبرىگە دەپنە قىلدىم." (بۇخارى، جەنائىز، 78)

مانا بۇ ئىمان ئەھلىنىڭ ئۆرنەك ئەھۋالى!

بۇ ئەھۋالغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر تارىخىي مىسال، ئادانالىق ئىستىقامەت ئەھلى قۇرئان يادلىغان بىر مۇئەززىن ئەپەندى ئىدى. ئاللاھ دوستلىرىدىن ماھمۇد سامى رامازان ئوغلى ھەزرەتلىرى ئادانادا مۇشۇنداق سۆيەت بىلەن ۋاپات بولغان بىر ھافىز (مۇرەتتەب قارى)نىڭ 30 يىل كېيىن يول ئېلىش زۆرۈرىيىتى بىلەن قەبرىسى ئېچىلىشقا توغرا كەلگەندە، جەسىدىنىڭ بۇزۇلمىغانلىقىغا،

ئۇنىڭ ئۈستىگە كېپەنىنىڭ پاقىراپ تۇرغانلىقىغا شاھىت بولغانلىقىنى نەقىل قىلغان.

ئىسلام تارىخىدا بۇنىڭغا ئوخشاش مىسال ۋە كۆرۈنۈشلەر ناھايىتى كۆپ. بۇلار ئاللاھ تائالانىڭ بەزى ياخشى بەندىلىرى ھەققىدىكى ئالاھىدە بىلدۈرۈشى بولۇپ، ئىبرەت، توغرا يول ۋە ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈندۇر. ئۇنداق بولمىسا ھەر قانداق ئىنسانغا ئوخشاشلا ياخشى بەندىلەرنىڭ بەدىنىمۇ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. بەزى ياخشى كىشىلەر ئۆلگەندىن كېيىن بەدىنىنىڭ چۈرۈمەسلىكىدەك ئىلاھىي ئىلتىپاتلار ئاللاھتائالانىڭ ھېكمىتىگە مۇناسىپ ھالدىكى ئىرادىسىگە ئائىت ئەھۋالدۇر.

مۇھىمى مەڭگۈلۈك ئېرىشىدىغىنىمىز بولۇپ، ئۇ بىر تەرەپتىن مۇشۇنداق ئۇلۇق شەخسىيەتلەردەك بولۇش ئۈچۈن تىرىشىش، يەنە بىر تەرەپتىن ئەۋلاتلىرىمىزنى ياخشى كىشىلەردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق مۇمكىن بولىدۇ. بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:

”ئاللاھتائالا جەننەتتىكى ياخشى بەندىلىرىنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرگەندە، ھەيران قالغان بەندىسى: «ئى رەببىم! بۇ يۈكسەكلىك ماڭا قايسى سەۋەپتىن ئاتا قىلىندى؟» دەپ سورايدۇ. ئاللاھتائالا: «پەرزەنتىڭنىڭ ساڭا گۇناھىڭنىڭ ئەپۇ قىلىنىشىنى تىلەپ قىلغان دۇئاسىدىن» دەيدۇ. (ئەھمەد بىن ھەنبەل، II، 509؛ ئىبنى ماجە، ئەدەپ، 1)

بۇ تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك باشقا بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

”ئىنسان ئۆلگەندە پۈتكۈل ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى توختايدۇ. ئەمما مونۇ ئۈچ خىل ئەھۋال بۇنىڭدىن خالى: ساۋابى ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان ياخشى ئىش، قالدۇرۇپ قويغان پايدىلىق ئىلىم، ئارقىسىدىن دۇئا قىلىپ تۇرىدىغان ياخشى پەرزەنت.“ (مۇسلىم، ۋەسىيەت، 14؛ تىرمىزى، ئەھكام، 14)

ئاخىرەت ھاياتىنى ئويلاپ ياشىغان كىشىنىڭ ئۆمرى يەر يۈزىنى جەننەتكە ئايلاندۇرىدۇ. ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە ياخشىلىقى تەقۋا ئىنسانلارغا ئاتا قىلىنىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھەببىتى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باھار ئىقلىمىدا ياشاش دۇنيا ھاياتىنىڭ بەخت ـ سائادەت پەللىسى، ئەبەدىي

سائادەتنىڭ باشلىنىشىدۇر. ئۇنىڭغا ئۈممەت بولۇشتەك شەرەپنى قوغداش، ئۇنىڭ ئىزى بىلەن ماڭغانلارنىڭ ئىزىدا مېڭىش ئۆمۈرلۈك ۋەزىپىمىزدۇر.

ئاللاھتائالا بۇ ئۇلۇق ۋەزىپىسى بىلەن بىزگە بەخت ئاتا قىلسۇن. ھەممىمىزنى ئۆمەر بىن ئابدۇل ئەزىز، بەيازىدى بەستامى، سامى ئەپەندى كەبى ئۈلگۈلۈك ئىمان ئەھلى سۈپىتىدە ياشىغان ۋە ئۈممىتىنىڭ جەزىبە مەركىزى بولغان بەختىيارلار جامائىتىگە قوشسۇن!

ئامىن!

تەقدىر ۋە سىرلىرى

كۆزنىڭ كۆرۈش، قۇلاقنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى بەلگىلىك مۇساپىگىچە بولىدۇ. ئۇ مۇساپىدىن ئۇزاق بولغاننى كۆرەلىشى ۋە ئاڭلىيالىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭغا ئوخشاش، بالا-قازا ۋە تەقدىرنىڭ مۇناسىپ ھالدا چۈشىنىلىشىمۇ ئىنساننىڭ ئىقتىدارىغا باغلىق. چۈنكى بىز ھادىسىلەرنى سەۋەب ۋە باھانىلەرگە تايىنىپ بىر ياقلىق قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ھېكمەتنى كەڭ دائىرىدە چۈشىنەلمەيمىز.

تەقدىر ۋە سىرلىرى

كائىناتتا، زەررىدىن يەر شارىغا، دانچىلاردىن ئاسمانغا، "مىكرو" (كىچىك) ۋە "ماكرو" (چوڭ) ئالەمدىن ئىستىقبالدىكى "normo" ئالىمگىچە پۈتكۈل هادىسىلەرگە زامان، ماكان، شەكىل ۋە سەۋەپ تەيىن قىلىنىپ، ئەڭ ئىنچىكە تەپسىلاتى بېكىتىلگەن تەقدىر ۋە ۋاقتى كەلگەندە ئىجرا قىلىنغان قازا پروگرامى ئىلاھىي تەنتەنىگە لايىق بۈيۈكلىگى بىلەن هۆكمىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلمەكتە.

ئاللاھتائالا مەۋجۇداتلارنى بەلگىلىك بىر تەقدىر بىلەن يارىتىدۇ ۋە ئۇ تەقدىر ئاساسىدا ياشىتىدۇ. هايات يولىدىكى هادىسىلەرنىڭ ئىزلىرى هەقىقەتتە تەقدىر سىزىقلىرىدۇر. ئاي، قۇياش، يۇلتۇزلار، ئۆسۈملۈكلەر، ئىنسانلار، هايۋانلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ هەرىكىتى تەقدىر پروگراممىسىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. شىخىدىن چۈشكەن بىر تال يوپۇرماقمۇ بۇ پروگراممىنىڭ سىرتىدا ئەمەس. ئەگەر مەۋجۇداتلار تەقدىر پروگراممىسىغا مەنسۇپ بولمىسا ئىدى، كائىناتتا قالايمىقانچىلىق مەيدانغا كېلەتتى.

هەر قانداق سەنئەت ئەسىرى سەنئەتكارنىڭ ئىقتىدارى ۋە ئىمكانىيىتىگە يارىشا مەيدانغا كېلىدۇ. مەسىلەن، بىر رەسسام رەسىمنى، بىر خەتتات ئەسىرىنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى ۋە قابىلىيىتىگە ئاساسەن ئىشلەپ چىقالايدۇ. ئاللاھ جەللە جەلالۇهۇمۇ كائىناتنىڭ يارىتىلىشىدىن يوق بولۇشىغىچە ئۇ يەردە كۆرسىتىدىغان قۇدرىتىنى بىر سەنئەت مۆجىزىسى بولغان ئىنساندىكى سىر ۋە هېكمەتلەرنى، باشقا جانلىقلارنىڭ تۇغۇلۇشىدىن ئۆلۈشىگىچە ئىگە بولىدىغان خۇسۇسىيەتلىرىنى ئىلاهىي ئىرادىسى بىلەن ئەزەلدىنلا تەقدىر قىلىپ بېكىتكەن.

مانا بۇ تەقدىر، ئىلاهىي ئىرادىنىڭ مەهسۇلى بولغان ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ نامىدۇر. بۇ هەقىقەتنى ئاللاھتائالا قۇرئاندا مۇنداق ئىپادىلەيدۇ:

اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

«(بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى ئۆلچەملىك ياراتتۇق)» (قەمەر سۈرىسى 49 ـ ئايەت)

مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ

«(يەر يۈزىدىكى بارلىق ھادىسىلەر ۋە ئۆزۈڭلار ئۇچرىغان مۇسىبەتلەر بىز ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇن لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغان، بۇ (ئىش)، شۈبھىسىزكى، ئاللاھقا ئاساندۇر)» (ھەدىد سۈرىسى 22 ـ ئايەت)

قىسقىسى، ئاللاھتائالانىڭ تېخى بولمىغان ھادىسىلەرنى ئەۋۋەل بىلىپ تەرتىپكە تۇرغۇزىشى ۋە لەۋھۇل مەھپۇزدا بېكىتىشى "تەقدىر"، بېكىتىشى بويىچە ئەمەلىيىتىنى كۆرسىتىشى "قازا"دۇر.

ئاللاھتائالانىڭ مەيدانغا كېلىدىغان ھادىسىلەرنى تېخى ئەمەلىيەتتە كۆرۈلمەستە "ئىلىم" سۈپىتى بىلەن بىلىشى قۇدرىتىنىڭ نىشانىسىدۇر. زامان ۋە ماكانغا ئېھتىياجى بولماسلىق جەھەتى بىلەن ئاللاھنىڭ بۇ بىلىملەرگە ئىگە بولۇشى تەبىئىيدۇر. چۈنكى بىز ئۈچۈن تەقدىر ۋە قازانىڭ چۈشىنىلىشىنى قىيىنلاشتۇرغان شەرتلەر ئاللاھ ئۈچۈن ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدۇ.

كائىناتتىكى ھەر قانداق نەرسىنىڭ ئىلاھىي قەلەمنىڭ سىزغىنىغا يارىشا مەيدانغا كەلگەنلىكىگە ئىشىنىش زۆرۈر. تەقدىر ئىماننىڭ ئالتە شەرتلىرىدىن يالغۇز بىرى بولسىمۇ، ئەمما ئەسلىدە ھەممەيلەن ئېتىراپ قىلىدىغان بىر ھەقىقەتتۇر. بۇ ھەقتە ئېتىقاتسىز كىشىلەرمۇ دائىما ئۆز كۈچ ـ قۇۋۋىتىنىڭ ئۈستىدە مەۋجۇت بىر قۇدرەتنى "پىشانىگە پۈتۈلگەن" دەپ، قارشى تۇرماستىن قوبۇل قىلىدۇ. ھەتتا ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ "ئامەتىم قاچتى" دېيىشى ھەر قانداق ئىنساننىڭ ۋاستىلىق بولسىمۇ ئاڭ ـ سىزىمى ئاستىدا تەقدىر ھەقىقىتىگە قايىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

نەجىپ فازىلنىڭ بىر سەھنە ئەسىرىدىن ئېلىنغان مونۇ جۈملىلەر نامەلۇم تەقدىر ھەقىقىتىنىڭ تەپەككۇر يۈرگۈزگەن بىر ئىنساننى قانداق قايىل قىلغانلىقىنى ئاجايىب ياخشى ئىپادىلەيدۇ:

"... مەسىلەن، بىر كۈنى ئەمنىئۆنۈ مەيدانىدا بىر ئاپتوموبىل بىر ئادەمنى بېسىۋالدۇ. بىز بۇ ۋەقە يۈز بېرىشتىن 10 مىنۇت ئىلگىرىكى ۋاقىتتىن سۆز باشلايلى. مەسىلەن، بۇ ئادەم گۈلخانە بېكىتىنىڭ ئالدىدا. ئاپتوموبىلنى تاكسىمدىن كېلىۋاتىدۇ، دەپ پەرەز قىلايلى. بۇ مەنزىرىنى كۆرۈۋاتامسىز؟ كېلىۋاتىدۇ! مىلىڭ ئاپتوموبىل ئىچىدە بىر ئاپتوموبىل ۋە يۈز مىلىڭ ئادەم ئىچىدە بىر ئادەم. بۇ بىر ئادەم بېسىلىپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ئاپتوموبىلمۇ بېسىۋالىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئىككىلىسىلا تەساددىپى(!) بىلمەستىن بىر-بىرىگە يېقىنلىشىدۇ. ئالايلۇق، ئادەم بىر دۇكاننىڭ ئالدىدا. ئۇ دۇكاندىن بىر تال سەرەڭگە ئالىدۇ. بىر-ئىككى قەدەم ئىلگىرلەيدۇ، بىر ئاغىنىسى بىلەن سۆزلىشىدۇ. بىر ئەينەكلىك ئىشكاپقا قارايدۇ. بۇ گۇناھسىز ھەرىكەتلەرنىڭمۇ بىر قانچە مىنۇتتىن كېيىن يۈز بېرىدىغان پاجىئەدە ھەسسىسى بار. بۇ ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسى بىر-بىرىگە سىرلىق ھالدا داۋاملىشىپ ئاخىرى خۇلاسىسى چىقتى. بۇ خۇلاسە ناھايىتى ئاددى سەۋەپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك، خىيالچانلىق، بىلمىسىزلىك، ئۇ، بۇ...تەساددىپىلىكلەرنىڭ (!) كىم بىلىدۇ قانداق، قەيەردىن باشقۇرۇلغان ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە ئىچىدىن چىققىلى بولمايدىغان ھېسابى بار!" (بىر ئادەم يارىتىش، 43-بەت)

ھاياتتىكى بۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقەلەر ئۈستىدە لايىقى بىلەن تەپەككۇر يۈرگۈزەلىگەن ئىنسان كائىنات سەھنىسىدىكى سانسىزلىغان سىنارىيىلەرنىڭ ئىلاھىي قەلەمنىڭ سىزىقلىرى ئىستىقامىتىدە رۇشەن كۆرىلىۋاتقانلىقىغا ئىشەنمەي تۇرالمايدۇ.

قانداقلا بولمىسۇن كۆزى كۆرمىگەن بىر ئىنسانغا بىر خىل رەڭ توغرۇلۇق چۈشەنچە بىرىلمىسە تاشقى دۇنيادىن ئالغان تەسىرلەر بىلەن ئويلانغان، زامان ۋە ماكانغا مەنسۇپ بولغان ئىنسان چۈشىنىش بىلەنمۇ قازا ۋە تەقدىردەك چوڭ مەسىلىنىڭ سىرىنى لايىق ھالدا بىلىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ ئەھۋال ئىنسانلارنىڭ سەۋر قىلالمىغۇدەك سىرلارغا ئاساس سۈپىتىدە بىئاراملىقتا دۇچ كېلىشنى توسۇپ قالغۇدەك ھېكمەتنى بىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئاللاھتائالا ھەقىقەتەن تەقدىرنى پۈتكۈل مەخلۇقاتى ئۈچۈن بىلىنمەس قىلغان ۋە ئۇنىڭ قازا ھالىتىگە كېلىشىدىن بۇرۇن بىلىنىشىنى مەخپى تۇتقان.

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا ئۆزىلا بىلىدىغان بىلىم ۋە سىرلاردىن بىلدۈرگەنلىرى ناھايىتى ئاز بولىشى مۇمكىن.

ئاللاھنىڭ چەكسىز مەرھەمىتىنىڭ ئىجابى، تەقدىرنىڭ بىلىنمەس قىلىنىشى ۋە بىلىنمەسلىكى، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ ئالدىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان تامدەك تۇرماقتا. ئەمما يەنىلا ئاللاھتائالانىڭ مەرھەمىتى بىلەن بۇ تۇسالغۇدىن ئۆتۈپ تامنىڭ ئارقىسىنى كۆرگىلى بولىدىغان بەزى پەۋقۇلئاددە ئەھۋاللارمۇ باكى، بۇلارنىڭ بىرى توغرا چىقىدىغان چۈشلەردۇر. ھەقىقەتەن، ياخشى كىشلەرنىڭ چۈشىدە كۆرگەنلىرى كەلگۈسىگە دائىر خەۋەرلەرنىڭ بىشارىتى ئىكەنلىكى كۆپ كۆرۈلگەن. بۇلار "لەۋھۇل مەھفۇز"دىن ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئەكس ئەتكەن كۆرۈنۈشلەردۇر.

❀

ئىنساننىڭ ئىجابىي ياكى سەلبىي، خەير-ئىھسان ياكى رەزىللىككە دائىر ئىشلارنى قىلىش-قىلماسلىقنى تاللاش سالاھىيىتى "جۇزئى ئىرادە" دېيىلىدۇ. "كۇللى ئىرادە" بولسا يالغۇز ئاللاھتائالاغىلا خاستۇر. شۇڭا بەندە ھەرجەھەتتىن ھۆر ئەمەس. ئىنساننىڭ تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، ئۆمۈر كۆرۈش، جىنسىيەت، مىللىلىك، قابىلىيەت قاتارلىق ئارىلاشقىلى بولالمايدىغان خۇسۇسلىرى تەقدىرى-مۇتلەققە مەنسۇپتۇر. ئىنسان زۆرۈرىيەت سەۋەپلىك باغلىق بولىدىغان بۇ ئەمىلىيەتلىرى ئۈچۈن مەسئۇل ئەمەس.

ئاللاھتائالا بەندىسگە مەسئۇلىيەتنى ئاتا قىلغان ئىمكانىيەتلىرىگە يارىشا يۈكلەيدۇ. بۇ تۈپەيلىدىن ئىنساننىڭ ئىرادىسىنىڭ سىرتىدا مەيدانغا كەلگەن ھەرىكەتلەر ئۈچۈن مۇكاپاتمۇ يوق، جازامۇ يوق. شۇڭلاشقا روزا تۇتقان بىر كىشىنىڭ ئۇنتۇپ قېلىپ، يەپ-ئىچىشى تۈپەيلىدىن روزىسى بۇزۇلمايدۇ ۋە ھەر قانداق جازامۇ بېرىلمەيدۇ.

ئاللاھتائالا قۇرئاندا: «ئاللاھ ھېچكىمنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ.» (بەقەرە سۈرىسى 286-بەت) دېگىنىدەك، ئىنسانغا تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمىگەن. لېكىن ھەر قانداق ئىنساننى تاقىتى يېتىدىغان ئىشلارغا مەسئۇل قىلىدۇ. تاقىتى يەتكەن ئەھۋالدا قىلىش كېرەك بولغان ئىشنى قىلماي، گۇناھنى تەقدىرگە دۆڭگەش كىشىدىكى غەپلەت ۋە جاھالەتنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ئاللاھتائالا ئىنساننى ئىمتىھان قىلىنىدىغان بىر مەۋجۇدىيەت سۈپىتىدە ياراتقانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ نەپسىگە پىسقى ـ پاساد ۋە تەقۋادارلىق ئاساسلىرىنى توغرا كەلتۈرگەن ۋە ئىرادىسىنى ھەر ئىككى تەرەپكە خالىغانچە قوللىنالايدىغان ھوقۇقىنىمۇ بەرگەن. يەنى بۇ پانى دۇنيادا بەندىگە بەلگىلىك دائىرىدە ئەركىنلىك بېرىلگەن. بۇ خۇددى بىر كىچىك بالىنىڭ ئاتىسىدىن ئالغان ھېيتلىقنى نېمىگە خەجلىسە ئىختىيار بولغىنىغا ئوخشاش ئەھۋالدۇر. مانا بۇ ئىختىيارلىق ئەبەدىي سائادەت ياكى پالاكەتنىڭ ئاساسى.

كائىناتتا بىر تال يوپۇرماقمۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسىز تەۋرىمەيدۇ. يەنى ھەر "بولۇش" ئاللاھتائالانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. ئاللاھنىڭ رازىلىقى ياخشىلىقتا. بىر مۇئەللىمنىڭ غايىسى ئوقۇغۇچىسىنىڭ مۇۋاپپىقىيەت قازانغان ھالدا سىنىپتىن كۆچىشىدە. ئوقۇغۇچىسى تىرىشچان بولمىسا مۇئەللىمنىڭ قىلىدىغان بىر ئىشىمۇ بولمايدۇ. يەنە بىر دوختۇرنىڭ ۋەزىپىسى قارىۋاتقان كېسەلنى ساقايتىشتۇر. كېسەل بېرىلگەن دورىنى ئىچمىسە دۈچ كەلگەن سەلبى نەتىجىگە ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ. دوختۇرغا ھەرقانداق گۇناھ ئارتىلمايدۇ.

شۇڭا بىر كىشىنىڭ يامان يولغا كىرىپ قېلىپ "قانداق قىلاي، تەقدىرىم مۇشۇنداق ئىكەن!" دېيىشى غەپلەتتىندۇر. ناماز ئوقۇماقچى بولغان بىر كىشىگە ئاللاھتائالا ئوقۇش سەۋەپلىرىنى ئېھسان قىلىدۇ. ئوقۇشنى خالىمىغانلارغا بولسا تۇسالغۇ سەۋەپلەرنى كۆڭلىگە سېلىپ ئوقۇتمايدۇ. شۇڭا ئىنساننىڭ تەقدىرگە بۆھتان چاپلاپ، ئۆزىنى ئەيۇ قىلىشنى تەلەپ قىلىشى ئاللاھقا ۋە ھەقىقەتكە ھەقسىزلىق قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

«(ئاللاھ ھەقىقەتەن زەررىچە زۇلۇم قىلمايدۇ...)» (نىسا سۈرىسى 40 ـ ئايەت)

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

«(سىلەرگە (يەنى جېنىڭلار ياكى مېلىڭلارغا) ھەرقانداق بىر مۇسىبەت يەتسە، ئۇ سىلەرنىڭ قىلغان گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن كەلگەن بولىدۇ، ئاللاھ

نۇرغۇن گۇناھىڭلارنى ئەپۇ قىلىدۇ (ئەپۇ قىلمايدىغان بولسا، بالا ۋە مۇسىبەتتىن ھېچ قۇتۇلماس ئىدىڭلار)» (شۇرا سۈرىسى 30-ئايەت)

ھەزرىتى مەۋلانا بۇ ئايەتلەرنىڭ تەپسىرى ئاساسىدا جۇزئى ئىرادىسى نىسبىتىدە ئىنسانلارنىڭ مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى ۋە جىنايەتنى تەقدىرگە ئارتىپ قويماسلىق لازىملىقىنى مەسنىۋىسىدە مۇنداق ئىپادىلەيدۇ:

"ئەگەر بەدىنىڭگە بىر تىكەن كىرگەن بولسا، ئۇ تىكەننى سەن ئۆستۈرگەنسەن! ئەگەر يۇمشاق رەخت ئىچىدە بولغان بولساڭ، ئۇ رەختنى سەن توقىغانسەن!"

كۆزنىڭ كۆرۈش، قۇلاقنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى بەلگىلىك مۇساپىگىچىلىك بولىدۇ. ئۇ مۇساپىدىن ئۇزاق بولغاننى كۆرەلىشى ۋە ئاڭلىيالىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭغا ئوخشاش، بالا-قازا ۋە تەقدىرنىڭ مۇناسىپ ھالدا چۈشىنىلىشىمۇ ئىنساننىڭ ئىقتىدارىغا باغلىق. چۈنكى بىز ھادىسىلەرنى سەۋەپ ۋە باھانىلەرگە تايىنىپ بىر ياقلىق قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ھېكمەتنى كەڭ دائىرىدە چۈشىنەلمەيمىز. شوڭلاشقا قازا ۋە تەقدىرنىڭ سىرىنى سورىغان كىشىگە ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

"ئۇ مەۋزۇ چوڭقۇر بىر دەرياغا ئوخشايدۇ." دېگەن.

ئەقلىگە ئىشىنىپ ئۇ دەريادا ئۈزۈشكە تىرىشقانلارنىڭ تولىسى ياكى بەندىنىڭ ھېچ قانداق ئىرادىسى يوق ئىكەنلىكى قارىشىدا بولغان "جاپاكەشلەر" ياكى ھەر قانداق خۇسۇستا مۇتلەق بىر ئىرادىنىڭ بارلىقىنى نەزەردە تۇتقان "تەقدىرچىلەر"گە ئوخشاش، باتىل قايناملاردا ئايلىنىپ يۈرىشىدۇ. ئاخىرى ئۇ تېگىمۇ، ساھىلىمۇ يوق دېڭىزدا غەرق بولۇپ تۈگىشىدۇ.

شۇڭا ئىنسان مەسئۇلىيىتىنىڭ مەنبەسىنى تەشكىل قىلغان ئىرادىنىڭ دائىرىسىنى توغرا بېكىتمىگىچە خاتالىق سادىر قىلىشتىن قۇتۇلالمايمىز. بەندىنى ئەمەلي ھەرىكەتنىڭ ياراتقۇچىسى كۆرۈپ ئىرادە ۋە تاللاش قۇدرىتىنى بۇتلاشتۇرغاندەك، جۇزئى ئىرادىنى ئىنكار قىلىپ، ئىنسانغا بىر ئاپتوماتىك مەۋجۇدىيەت سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىشمۇ دىنىمىزنىڭ تۈپ قائىدىسىگە زىتتۇر. توغرىسى، ئىنساننىڭ ئىرادە ۋە تاللاش سالاھىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكى، ئەمما بۇنىڭمۇ ئاللاھتائالا تەرىپىدىن بېرىلگەنلىكىدۇر.

ئەقىل-ئىدراك ئاجىز قالىدىغان مۇنداق بىر مەۋزۇدا، كۆڭۈل ئالىمىدە بىر ئاز مۇساپە قوشقىلى مۇمكىن بولسىمۇ، بۇ ئىشنىڭ سىرىنى تولۇق چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. بۇنى چۈشىنىش ۋە ئارتۇقچە مەجبۇرلىماسلىق كامىل بەندىچىلىكتۇر.

❀

ھەزرىتى مەۋلانا تەقدىرنىڭ سىرىنى ئەقىل بىلەن ئىزاھلاش ۋە چۈشىنىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، بۇ مەخپىيەتلىكنىڭ ئەسلىدە بۈيۈك بىر نېمەت ئىكەنلىكىنى مەسنىۋىسىدە مونۇ قىسسە بىلەن ياخشى ئىپادىلىگەن:

"بىر ئادەم مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:

- ئەي كەلىمۇللاھ! (مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىدا ئاللاھ بىلەن سۆزلەشكەن) ماڭا ھايۋانلارنىڭ تىلىنى ئۆگەت! ئۇلارنىڭ سۆزىنى چۈشىنەي ۋە ئەھۋالىدىن ئىبرەت ئالاي، ئىلاھىي قۇدرەتنى ئىدراك قىلاي! - دېدى.

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

- سەن بۇ ھەۋەستىن ۋاز كەچ. چامىڭ يەتمەيدىغاننى ئۆگىنىمەن، دېمە. بىر چۈمۈلە كۆلدە ئۆزىنىڭ ھەجمىدىن ئارتۇق سۇ ئىچىدىغان بولسا بوغۇلۇپ ئۆلىدۇ، يەنى ساڭا تەقدىر قىلىنغان بىلىمدىن ئارتۇقنى ئۆگىنىمەن، دەپ زورلانما! چۈنكى بۇنىڭ نۇرغۇن خەتەرلىك تەرەپلىرى بار. سەن كائىناتتىكى ئىلاھىي سەلتەنەتتىن ئەقلىڭنىڭ يېتىشىچە ئىبرەت ئېلىشنى ئويلا، قەلبىڭنى ئاللاھقا يۈزلەندۈر. بىلگىنكى ئىلاھىي سىرلار ساپ بولغان قەلبكە ئاشكارا بولىدۇ! - دېدى.

بۇ ئادەم:

- ھېچ بولمىسا ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ، ئۆيگە قاراۋاتقان ئىت بىلەن قەپەز ھايۋانلىرىنىڭ تىللىرىنى ئۆگەتكىن! - دېدى.

قانداقلا قىلسا بۇ ئادەمنى تەلىۋىدىن ۋاز كەچۈرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئاخىرقى تەلىۋىنى قوبۇل قىلىپ:

-ئەقلىڭنى ياخشى ئىشلەت، بۇ سىر دېڭىزىدا غەرق بولما! - دەپ ئاگاھلاندۇردى.

بۇ ئادەم ئەتىسىگىنى: ”قېنى كۆرۈپ باقاي، شۇ ھايۋانلارنىڭ تىلىنى راستىنلا ئۆگىنەلىدىمىمۇ، قانداق؟“ دەپ، سىناش ئۈچۈن ئىشىك ئالدىدا ساقلاپ تۇردى.

بۇ چاغدا خىزمەتچى ئايال داستىخاننى سىلكىگەندە بىر پارچە قېتىپ قالغان نان يەرگە چۈشتى. ئۇ يەردىكى خوراز دەرھال كېلىپ بۇ نان پارچىسىنى يېدى. ئىت ئۇنىڭغا:

ــ سەن بىزگە زۇلۇم قىلدىڭ. چۈنكى سەن بۇغداي دانلىرىنى يېيەلەيسەن. ھالبۇكى مەن يېيەلمەيمەن. نېمە ئۈچۈن مېنىڭ نېسىۋەم بولغان ئۇ نان پارچىسىنى يېۋېتىسەن؟ ــ دېدى.

خوراز، ئىتقا:

ــ دە-تالاش قىلما. ئەتە ئۆي ئىگىسىنىڭ ئىتى ئۆلىدۇ. سەنمۇ تويغىدەك گۆش يەيسەن! ــ دېدى.

خورازنىڭ غايىپتىن بىر خەۋەر بەرگەنلىكىنى ھېس قىلغان ئۆي ئىگىسى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ دەرھال ئىتىنى سېتىۋاتتى. خورازمۇ ئىتنىڭ ئالدىدا خىجىللىقتا قالدى.

خوراز بىلەن ئىتنىڭ بۇ مەنپەئەت تالىشىشى ئارقىمۇ-ئارقا ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. بىرىنچى كۈنى ئىت، ئىككىنچى كۈنى خېچىر، ئۈچىنچى كۈنى قۇلى ئۆلىدىغانلىقىنى بىلىۋالغان ئۆي ئىگىسى ھوشيارلىق قىلىپ، ئۆلمەستىن بۇرۇن ئىتىنى ساتقاندەك، خېچىرى ۋە قۇلىنىمۇ سېتىۋاتتى. بۇنىڭ بىلەن ئىت ھېچ بىرىدىن ئۇيلىغىنىدەك مەنپەئەتكە ئېرىشەلمىدى. خوراز ھەر قېتىمدا ئىتنى ئالدىغاندەك بولۇپ قالدى. بۇ توپەيلى خىجىللىقتا قالغان خوراز تۆتىنچى كۈنى ئىتقا مۇنداق دېدى:

ــ ھەقىقەت شۇكى، بۇ گۇمانخور ئەپەندى مال-مۈلكىدىن ئايرىلدى. ئەمما بۇ ھەرىكىتى بىلەن ئۆزىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ئەمدى ئەتە ئۆزى ئۆلىدۇ! مىراسچىلارمۇ دات-پەريات كۆتىرىشىدۇ. بىر كالا ئۆلتۈرىلىدۇ، بۇنىڭدىن ھەركىمگە تەقسىمات تېگىدۇ، بىزگىمۇ، ساڭىمۇ!

ئىتنىڭ، خېچىرنىڭ ۋە قۇلنىڭ ئۆلۈملىرى بۇ ئادەمنىڭ بېشىغا كېلىدىغان بالا ـ قازانىڭ قالقىنى ئىدى. ئەمما ئۇ مېلىنىڭ زىيىنىدىن ۋە زىيانغا ئۇچراپ كېتىش دەردىدىن قاچتى، ـ دە ئۆزىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى.

ئاخماق ئادەم خورازنىڭ بۇ گەپلىرىگە قۇلاق سالدى. ئاڭلىغان ھەقىقەت ئالدىدا چىرايى سارغىيىپ كەتتى. ئىچىگە دەھشەتلىك قورقۇنچ چۈشتى. ھەزرىتى مۇسانىڭ يېنىدا چاچلىرى ئاقاردى ۋە ئۇنىڭغا:

ـ ئەي كەلىمۇللاھ! دەردىمنى ئاڭلا ۋە مېنى ئازاپتىن خالاس قىل! ـ دەپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

مۇسا ئەلەيھىسسالام:

ـ سەن ئارتۇقچە ئىشلارغا كىرىپ قالدىڭ. ھازىرمۇ خالتا كوچىلاردا ئايلىنىپ يۈرۈيسەن. سەن ئۇ ھايۋانلارنى سېتىش بىلەن نەتىجىگە ئېرىشىمەن، دەپ ئويلىدىڭمۇ؟ ساڭا تەقدىر ۋە قازانىڭ سىرىنى بىلدۈرۈشكە مەجبۇرلىماسلىقىڭنى چىڭ تۇرۇپ ئېيتقان ئىدىم. ئەقىللىق كىشىگە ئاخىرىدا كۆرىلىدىغان نەرسە دەسلەپتىلا كۆرىنىدۇ. ئاخماققا بولسا ئاخىرىدا. لېكىن ۋاقتى ئۆتكەن بولىدۇ. ئەمدى تىجارەت ۋە سېتىش ئىشىدا ئۇستا بولغان ئىكەنسەن، جېنىڭنى ساتقىن، ـ دە قۇتۇل! ـ دېدى.

بۇ ئادەم قاتتىق پۇشايمان قىلىپ يالۋۇرغانلىقى ئۈچۈن مۇسا ئەلەيھىسسالام:

ـ ئوق يايدىن ئۇچۇپ چىقتى، قايتىپ كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەمما ياخشىلىق ئىگىسى ئاللاھتىن تىلەيمەنكى، ئىمانلىق ھالدا جان ئۈزەرسەن! ـ دېدى.

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھتائالاغا ئىلتىجا قىلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئادەم كەلىمۇللاھنىڭ دۇئاسىنىڭ بەرىكىتى بىلەن ئىمان شەرىپى بىلەن جان ئۈزدى. بولۇپمۇ ئاللاھتائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا:

ـ يا مۇسا! تىلىسەڭ ئۇنى تىرىلدۈرەي! ـ دېگەندە، ھەزرىتى مۇسا:

ـ ئى رەببىم! ساڭا چەكسىز ھەمدۇ سانالار بولسۇن! سەن ئۇنى ئۇ دۇنيادا، ئۇ يوپ ـ يورۇق، ئۇلۇق ئالەمدە تىرىلدۈرگىن! چۈنكى ئۇ يەر ئەبەدىيدۇر، قازا ۋە تەقدىرنىڭ سىرى ئاشكارا بولىدىغان يەردۇر! ـ دېدى. "

بۇ ھېكايىدا بايان قىلىنغاندەك، ئىنسان بەزىدە ئۆزى ئۈچۈن خەيرلىك بولمىغان نەرسىلەرنىمۇ خالاپ قالىدۇ. ھالبۇكى، ئارزۇ قىلغان نەرسىسى ھالاكەت كەلتۈرىدۇ. شوڭلاشقا مۇنداق ئاقىۋەتكە دۇچ كەلگەن ئىنسان ئۇنى غەپلەتتە تۈپەيلى چىلك تۇرۇپ تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، كېيىن پۇشايمان قىلىپ داد ـ پەرياد كۆتىرىدۇ. ئەلبەتتە، بۇ دۇنيادا كۆڭۈل ھۇزۇرى، ئاخىرەتتە ئەبەدىي سائادەت ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق بولغىنى، ئىلاھىي قۇدرەتنى ئويلاپ، تەۋەككۇل قىلىش ۋە ئۆزىنى تاپشۇرۇۋېتىشتۇر. لېكىن بۇنى ھەركىم قىلالمايدۇ. بەندىنىڭ ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئاجىز، موھتاج بىر مەۋجۇدات ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشى ئەبەدىي بەختىنىڭ ئاساسىدۇر. يەنى قازا ۋە قەدەر ئالدىدا بىردىن ـ بىر چارە ئاللاھقا ئۆزىنى تاپشۇرۇۋېتىشتۇر. چۈنكى تەۋەككۇل ۋە ئۆزىنى تاپشۇرۇش تەقدىرنى بەخت ـ سائادەت ھالىغا كەلتۈرگەن رەھمەتنىڭ تۈپ ئاساسىدۇر.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

”تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش ھەر تۈرلۈك قايغۇ ـ ئەلەمنى يوقىتىدۇ.“ (سۇيۇتى، جامىئۇس ساغىر، 1، 107) دېگەن.

رازىلىق بىلدۈرۈش، ئۆزىنى تاپشۇرۇش ۋە تەۋەككۇلنى ھېچقانداق تەدبىر قىلماسلىق (قوللانماسلىق)، كېلىدىغان بالا ـ قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ھېچ قانداق غەيرەت كۆرسەتمەسلىك كەبى پاسسىپلىق ۋە ھۇرۇنلۇق ئاساسىدا قىلساق خاتا قىلغان بولىمىز. تەۋەككۇل ياخشىلىققا ئېرىشىش، ئەسكىلىكنى يوقۇتۇش ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك تەدبىرنى ئالغاندىن كېيىن نەتىجىسى ئۈچۈن ئاللاھتائالاغا ئۆزىنى تاپشۇرۇپ پاناھلىق تىلەشتۇر. ئۇنداق بولمىسا، چارە ـ تەدبىر ئىزدىمەي قۇرۇقتىن ـ قۇرۇقلا تەۋەككۇل قىلسا قوبۇل كۆرۈلمىگىنىدەك، ھەققىي تەۋەككۇلنىڭ روھىغىمۇ زىتتۇر.

ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر قېتىم سۈرىيىگە ماڭغان سەپىرىدە، سۈرىيىدە ۋابا كېسىلى تارقالغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كېرەكلىك مەسلىھەت نەتىجىسىدە بۇ سەپەردىن ۋاز كەچكەن. ئاللاھتائالا ۋە ھەزرىتى پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە مۇۋاپىق بولغان بۇ ئېھتىيات ئالدىدا ساھابىلەردىن ئەبۇ ئۇبەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن:

"ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن قېچىۋاتامسەن؟" دەپ سورىغان، ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولسا ئۇ ئالىم ۋە پەزىلەتلىك ساھابىنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق بىر سوئالنىڭ چىقىشىنى كۈتمىگەنلىكى ئۈچۈن:

"كاشكى، بۇنى سەندىن باشقىسى دېگەن بولسا، ئەي ئەبۇ ئۇبەيدە! شۇنداق، ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن يەنە ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە كېتىۋاتىمىز. دەپ باقە، سېنىڭ تۆگىلىرىڭ بولسا، بىر تەرىپى مۇنبەت، يەنە بىر تەرىپى قۇرغاق جىلغىغا چۈشسە ۋە سەن تۆگىلىرىڭنى مۇنبەت يەردە ئوتلاتساڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوتلاتقان، قۇرغاق يەردە ئوتلاتساڭمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوتلاتقان بولماسمىدىڭ؟" (بۇخارى، تىب، 30) دېدى.

مەلۇم بولغىنىدەك، تەقدىرنىڭ سىرتىغا چىققىلى بولمايدۇ. شۇڭا بەندىلەر تەدبىرلىك ۋە غەيرەتلىك بولۇشى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنىڭ نەتىجىسىگە رازى بولۇشى كېرەك.

ھېكمەت دېرىزىسىدىن قارىغانلار ئۈچۈن تەقدىردىكى مەخپىيلىك ۋە بەندىنىڭ ئۇنى لايىقى بىلەن چۈشەنمەسلىكى بىر يامانلىق سەۋەبى ئەمەس، ئەكسىچە ئالاھىدە ياخشىلىقنىڭ سەۋەبىدۇر. چۈنكى ئىنسان تەقدىرىنى بىلگەندە قۇتۇلالمايدىغان نۇرغۇن خەتەر ۋە پالاكەتلەرگە دۇچ كېلىدىغانلىقى ئېنىكار قىلغىلى بولمايدىغان ھەقىقەتتۇر.

مەسىلەن، شىپاسى نامەلۇم بىر كېسەللىككە دۇچار بولۇپ جان ئۈزىدىغان بىر كىشىنىڭ ئۆلگىچىلىك ئەندىشىدىن يىراق تۇرالىشى تەقدىرىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەسلىكىدۇر. ئەمما ھەر قانداق بىر كىشى ئۆلىدىغان ۋاقتىنى بىلسە ئىدى، ئۆلىدىغان ۋاقتى يېقىنلاشقان يىللاردا پۇت-قولى كالۋالىشىپ بىر ئىش قىلالمايدىغان ھالغا كېلىپ، مىڭ ئۆلۈپ مىڭ تىرىلەتتى. بالىسىنىڭ ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆلىدىغانلىقىنى بىلگەن بىر ئانىمۇ يىللار بۇرۇنلا ھازىدار بولۇشقا باشلايتتى. نەتىجىدە بۇ ئەھۋال ھاياتنىڭ رېتىمىنى بۇزۇپ مۇۋازىنىتىنى يوقۇتۇپ قويىدۇ.

كۆنىمىزدە كۆپىيىپ كېتىۋاتقان غەم-قايغۇ، ئۆزىنى يوقۇتۇش ۋە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش مەنىۋى يوقۇتۇشلار پەيدا قىلغان ئاقىۋەتلەردۇر. چۈنكى مەنىۋى تەربىيىدىن مەھرۇم قالغان قەلبلەرنىڭ نەپسانى ئارزۇ ۋە قايغۇ-ئەلەمگە تولىشى

تەبىئىي ئەھۋالدۇر. ئىنسان ”غەيپكە“ يۈزلەندۈرگەن تەقدىرگە كەلتۈرگەن ئىمانىنىڭ سايىسىدىلا ھاياتىدىكى كۆتۈلمىگەن ۋە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ياكى غەم-قايغۇغا دۇچ كەلتۈرىدىغان ۋەقە-ھادىسىلەرنى قەتئىيلىك ۋە جىم-جىتلىق بىلەن يېڭەلەيدىغان روھ بىلەن ياشىيالايدۇ.

بەخت-سائادەتنىڭ بىردىن-بىر يولى ئەقىلنى ۋەھيىگە بويسۇندۇرۇش، قەلبنى گۈزەل ئەخلاق بىلەن زىننەتلەش ۋە بۇنىڭ سايىسىدا ھاياتنىڭ كۆتۈلمىگەن ۋە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ياكى غەم-قايغۇغا دۇچ كەلتۈرىدىغان ۋەقەلىرىگە رازىلىقنى بىلدۈرۈش. يەنە ھەقىقى بەخت-سائادەت ھاياتنىڭ ئۈزۈرىشىغا قايىل بولۇش، جاپا-مۇشەققەتىگە چىداش، ھەر قانداق نەرسىنىڭ گۈزەل تەرىپىنى كۆرۈپ ئالەملەرنىڭ رەببىگە ئۆزىنى تاپشۇرۇشتۇر.

ئاللاھتائالا بەزىدە بىر ياخشىلىقنى يامانلىق ھالىتىدە، بىر يامانلىقنى بولسا ياخشىلىق ھالىتىدە تاللىتىشى مۇمكىن. بۇ كەيپىياتلارنىڭ ئىنساندىن مەخپى تۇتۇلىشى بۇ دۇنيانىڭ بىر ئىمتىھان ماكانى ئىكەنلىكىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

عَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا
وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

(....سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر؛ سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرۇشۇڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر،) (بەقەرە سۈرىسى 216-ئايەت)

باشقا بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ:

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

(ئېيتقىنكى، «بىزگە پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلغان نەرسىسى يېتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىزدۇر. مۆمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلسۇن (يەنى مۆمىنلەر

ھەممە ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن، ئۇندىن باشقا ھېچ ئەھەدىگە يۆلەنمىسۇن)»
(تەۋبە سۈرىسى 51 ـ ئايەت)

دۇنيا ھاياتى نوقتىسىدىن ئالساق، ئەما بولۇپ قېلىش چوڭ يوقۇتۇشتەك كۆرىنىدۇ. ھېچ قانداق نېمەتنىڭ كۆرىدىغان كۆزنىڭ ئورنىنى باسالمايدىغانلىقىنى ئويلىنىشقا بولىدۇ. ئەمما دۇنياغا ئەما بولۇپ كەلگەن بىر كىشى بۇنىڭ توسقۇنلىقى بىلەن گۇناھ پاتقىقىغا چۈشۈپ كىتىشتىن ساق قالالىسا، قايغۇ ـ ئەلەم سەۋەبىدەك كۆرۈنگەن بۇ ئەھۋال ھەقىقەتەن جامائەتكە قارشىلىق كۆرستىلگەن تۈيغۇنى بېرىدۇ. نامرات ـ پېقىر بولۇش بىلەن باي بولۇشمۇ مۇشۇنداق. بىر نامرات ئادەم ئەھۋالىدىن شىكايەت قىلماي، ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە رازى بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئەبەدىي باي بولىشىغا سەۋەپ بولىدۇ. ھالبۇكى ئۇ نامرات ئادەم بۇ دۇنيادا باي بولسا، ئېھتىمال ئېگە بولغان ئىمكانى ئۇنى ئازدۇرۇپ نەپسىدە بىر قۇدرەت ۋەھىمىسى پەيدا قىلىدۇ ۋە ئۇ يەنە غەپلەت ئىچىدە ئىسراپخورلۇق ـ ئويۇنپەرەستلىككە بېرىلىپ، ھۇرۇنلۇق ـ بوشاڭلىق قىلىپ، ئاقىۋەت ئەبەدىي بەخت ـ سائادىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ. ئەلبەتتە، بۇنىڭ قارشى تەرىپىمۇ مۇمكىن. ئومۇمەن ئېيتقاندا، مۆئمىن ھەرقانداق ئەھۋالنى ياخشى ھېسابلاپ، ئىلاھىي تەقدىرگە رازى بولۇپ، ئۇنى ئەبەدىي مەھسۇلاتىنىڭ بىر پۇرستى بىلىشى، سەۋر، شۈكۈر ۋە ئۆزىنى تاپشۇرۇش ئۈچۈن ياشاشقا غەيرەت كۆرستىشى كېرەك.

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ:

”مۆئمىننىڭ ئەھۋالى ھەقىقەتەن تەقلىد قىلىشقا ۋە ھەيران قېلىشقا ئەرزىيدۇ. چۈنكى ھەر ئەھۋالى ئۆزى ئۈچۈن بىر ياخشىلىق سەۋەبىدۇر. مۇنداق بىر خىسلەت مۆئمىندىلا بولىدۇ: مۆئمىن خۇرسەن بولسا شۈكۈر قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ. بېشىغا بىرەر بالا ـ قازا كېلىدىغان بولسا سەۋر قىلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ.“ (مۇسلىم، زۇھد، 64)

تەقدىر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇ يەرگىچە زىكىر قىلىنغان تۈپ ئاساسلار چوڭقۇرلاشتۇرۇلغاندا ئۇ قەدەر كۆپ مەسىلىلەرگە يولۇقمىزكى، بۇلار كەلام ئىلمى مۇنازىرىسگە مەنبە بولۇشتىن نېرىغا كەتمەيدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن كۇپايە

قىلىشىمىزنى بۇيرۇپ، بۇ ھەقتە ئورۇنسىز مۇنازىرىلىشىشنى مەنئى قىلغان. بۇ شۇنداقكى، تەقدىر ھەققىدە تالاش-تارتىش قىلىشقان بىر گورۇپ كىشىلەرگە يولۇققاندا، ئۇلارغا:

"سىلەرگە مۇشۇنداق قىلىش ھەققىدە ئەمر بارمۇ؟ بولمىسا مەن سىلەرگە مۇشۇنداق ئىش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىممۇ؟ سىلەردىن بۇرۇنقىلار بۇ مەسىلىدە مۇنازىرە قىلىشقانلىقى ئۈچۈن ھالاك بولدى. بۇ مەسىلىدە تالاش-تارتىش قىلماڭلار!" (تىرمىزى، تەقدىر، 1) دېگەن.

شائىر زىيا پاشىمۇ ئىنسان تاقىتىنىڭ ئۈستىدىكى ھەقىقەتلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

مەناسىنى چۈشىنىش بۇ كىچىك ئەقىلغا زۆرۈر ئەمەس،

چۈنكى بۇ تارازا مۇنچىلىك ئېغىرلىقنى تارتماز.

ئەي رەببىمىز! بىزلەرنى ھەقىقى مەنادا تەۋەككۇل قىلىدىغان بەندىلىرىڭدىن قىلىپ رازىلىقىڭغا يارىشا ئەمەللەر بىلەن مەشغۇل بولۇشنى نېسىپ قىل. قازا ۋە قەدەرگە رازى بولۇشنىڭ خۇشاللىقىغا ئېرىشىشكە مۇيەسسەر قىل!

ئامىن!

ئىماندىن ئېھسانغا مۇسا ئەپەندى
(1917-1999)

”ئاللاھ تائالانىڭ بىر بەندىسىگە ئاتا قىلىدىغان ئەڭ بۈيۈك نېمەتلىرىدىن بىرى ئۇ بەندىسىنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلدۈرۈشىدۇر. بۇ مەنۋىيەت يولىدا قازانغان، بەلكى ئەڭ بۈيۈك نېمەتمۇ خاتالىرىمنى كۆرۈش بولدى، رەببىمنىڭ ئالدىدا بىر ئاجىز ئىنسان ئىكەنلىگىمنى چۈشەندىم. شۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ خاتالىقىنى كۆرۈشكە ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئېتىشىشقا تاقىتىم قالمىدى. ھەمدۇ ئېيتىمەنكى، بۇلارغا شۈكرى قىلىۋاتىمەن.“

ـ مۇسا ئەپەندى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ

ئىماندىن ئېھسانغا مۇسا ئەپەندى
(1917-1999)

مۆئمىن داۋاملىق ئىلاھىي كۆزىتىش ئاستىدا ئىكەنلىكىنى ئويلىشى ۋە بۇ ھالىنىڭ قەلبىدە مۇقىم بولىشى دېمەك بولغان ئېھسان، ئەينى زاماندا ھەر قانداق ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ئۆلچەمدە ئورۇنلىنىشى دېمەكتۇر.

1999-يىلى 7-ئاينىڭ 16-كۈنى ئىلاھىي رەھمەتكە نائىل بولغان مۇسا ئەپەندى ھەزرەتلىرىنىڭ ھاياتى، ئىنسانى مۇناسىۋەت، سۆز-ھەرىكىتى نازاكەت ۋە ئەدەپ-ئەخلاق بىلەن تولغان ئىدى. يەنى ئۇنىڭ ھاياتى خۇلاسىلانسا "ئېھسان" بىلەن تاماملانغانىدى.

بۇ شۇ دەرىجىدە ئىدىكى، لەتىپە ئېيتقاندىمۇ ئاللاھنىڭ كۆزىتىشى ئاستىدا ئىكەنلىكىنى ئويلاش ۋە دىققەتنى چاچماسلىققا تىرىشاتتى. ئۇنىڭ بۇ گۈزەل ھالىتى ئەتراپىدىكىلەرگە"ئېھسان" تۇيغۇسى بېرەتتى.

ئۇ بۈيۈك زات "ئىماندىن ئېھسانغا" قارىتىلغان ھايات نىزامىنى سۆز-ھەرىكىتىدە كامىل مەنادا ئەمەللەشتۈرەتتى. ئۇنىڭ تەقۋا ھاياتى، ھەرىكەت نازۇكلىغى ۋە مۇكەممەللىكىنىڭ زامانىمىزدىكى كامىل ئۆرنەكلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇ دائىما سۆز-ھەرىكىتى بىلەن ئۆزلۈكسىز نۇر چاچقان ۋە ئىسسىقتىن قۇياشتەك، ئەتراپىغا نېمەت ۋە بەرىكەت ياغدۇراتتى.

ئۆزى بىلەن يېقىندىن ياكى يىراقتىن ئاز-تولا مۇناسىۋىتى بولغان كىشىگە ئادەتتىن تاشقىرى بەرىكىتى بولغان ئاللاھ دوستىنىڭ كائىناتتىكى ئىلاھىي نىزامنىڭ بۇزىلىشىدىن كۆڭلى بىئارام بولاتتى. كۆرۈلگەن كەمچىلىك-خاتالىقلارنى تۈزىتىشتە ئالاھىدە دىققەت ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن ھەرىكەت قىلاتتى. مەسىلەن، تامدىكى بىر لەۋھەنىڭ ئەگرى تۇرىشىدىن ياكى بىر جەينامازنىڭ قالايمىقان سېلىنىشىدىن بىئارام بولاتتى. ئۇلارنى يا بىرسىگە تۈزەتتۈرەتتى ياكى ئۆز قولى بىلەن تۈزلەپ قوياتتى. مەجلىستە ياكى سۆھبەتتە ئىنتىزامسىزلىقنىڭ كۆرىلىشى، كەلگەنلەرنىڭ تەۋەككۈل قىلىپ ئولتۇرىشى ياكى

ئىشىك يېنىدا توپلىشىپ تۇرىۋېلىشى ئۇنىڭ دىققىتىدىن قاچمايتتى ۋە بىئارام بولاتتى.

ئاللاھ دوستلىرىنىڭ ھەرىكەت مۇكەممەللىكى ۋە نازۇكلىقى مونۇ ئايەتتە گۈزەل ئىپادىلەنگەن:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۞ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا

(مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ). ئۇلار كېچىلەرنى پەرۋەردىگارىغا سەجدە قىلىش ۋە قىيامدا تۇرۇش بىلەن) يەنى ناماز ئوقۇش بىلەن) ئۆتكۈزىدۇ) (فۇرقان سۈرىسى 63 ـ 64 ـ ئايەت)

بۇ ئايەت ۋە كېيىن بايان قىلىنىدىغان باشقا ئايەتلەردە ئاللاھتائالا ياخشى مۆئمىنلەرنىڭ خۇسۇسىيىتىنى مۇنداق سەككىز سۈپەتكە يىغىنچاقلىغان:

1. يەر يۈزىدىكى يۈرۈش ـ تۇرۇشى ۋە ھەرىكىتى سىلىق ـ سىپايە، مۇلايىم. غۇرۇر ۋە كىبىردىن يىراق، كىچىك پېئىل، ئەستايىدىل. جاھىللار بىئارام قىلىدىغان گەپ ـ سۆزلەرنى قىلسىمۇ، ئۇلارغا سۈكۈت قىلىدۇ. ئەتراپتىكىلەرگە مەرھەمەتلىك ۋە ئىشەنچلىكتۇر. (قاراڭ، فۇرقان سۈرىسى 63 ـ ئايەت)

2. كېچىلىرى ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، يېتىش ـ قوپۇشلىرى تامامەن ئاللاھ ئۈچۈن بولىدۇ. (فۇرقان سۈرىسى 64 ـ ئايەت)

3. مۇنداق دۇئا قىلىدۇ: «ئەي رەببىمىز! بىزدىن جەھەننەم ئازابىنى دەپئى قىل. چۈنكى ئۇنىڭ ئازابى ئۆتكۈنچى ئازاپ ئەمەس.» (فۇرقان سۈرىسى 65 ـ ئايەت)

4. خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىق قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ. (فۇرقان سۈرىسى 67 ـ ئايەت)

5. ئاللاھتىن باشقا بىر ئىلاھقا يالۋۇرمايدۇ. ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ. (فۇرقان سۈرىسى 68 ـ ئايەت)

6. يالغان گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ، يامان سۆزنى ئاڭلاپ قالغان چاغدا ئالىيجانابلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ. (قاراڭ، فۇرقان سۈرىسى 72 ـ ئايەت)

7. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ (يەنى ئۇنى بېرىلىپ ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ) (قاراڭ، فۇرقان سۈرىسى 72 ـ ئايەت)

8. ئۇلار: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ئاياللىرىمىز ۋە ئەۋلاتلىرىمىز ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىشىڭنى (يەنى بىزگە ساڭا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا قىلىشىڭنى) تىلەيمىز، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ پېشۋاسى (يەنى تەقۋادارلارنىڭ نەمۇنىسى، ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى) قىلغىن» دەيدۇ. (قاراڭ، فۇرقان سۈرىسى 74 ـ ئايەت)

ئاللاھتائالا بۇ خىل مۆئمىنلەر ئېرىشىدىغان ئەبەدىي سائادەتنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

ئەنە شۇلار سەۋرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ، ئۇلار جەننەتتە (پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان) دۇئا ۋە سالام بىلەن قارشى ئېلىنىدۇ. (قاراڭ، فۇرقان سۈرىسى 75 ـ ئايەت)

ئىنسان قەلبى ئاللاھنىڭ لۇتفى كەرىمى بىلەن تازلىنىپ ئاخىرىدا شۇنداق بىر ھالغا كېلىدۇكى، ئىگىسىنى شەكىل جەھەتتىن ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرۈش بىلەن بىرلىكتە، مەنىۋىي جەھەتتىن پەرىشتە دەرىجىسىگە يەتكۈزىدۇ. مۇنداقلارنىڭ بەزىلىرى بوشلۇقتىكى مەڭگۈلۈك يۇلتۇزلارنىڭ بىرىدەك ئۆز ئالەمىدە، سىرتقا نىسبەتەن مەخپىيەتلىك ئىچىدە ياشايدۇ. مۇنداقلارنى بىلگىلى بولمايدۇ. شۇڭلاشقا بىر ھەدىسى قۇدسىدە مۇنداق دېيىلگەن:

”ئەۋلىيالىرىم گۇمبەزلىرىم ئاستىدا، ئۇلارنى مەندىن باشقىسى بىلمەيدۇ.“ (ئابدۇراھمان جامى، نەفاھاتۇل ئۈنس، 45 ـ بەت) دەپ قىلىنغان بايانمۇ بۇ خىل جامائەت ھەققىدە.

ئاللاھ دوستلىرىنىڭ بەزىلىرى يېتەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسى سەۋەپلىك بەلگىلىك ئۆلچەمدە بىلىنىدۇ ۋە ئۆز زامانىدىن كەلگۈسىگە قاراپ بىر ھىدايەت مەشئىلى سۈپىتىدە ئىنسانى ھاياتتا خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەبەدىيلىك سىرىدىن نېسىۋىسىنى ئالىدۇ. ۋەقەلەرنىڭ پەردە ئارقىسىدىكى سىر، ھېكمەت ۋە ئىلاھىي مەقسەتتىن ئىبارەت. بۇ سەۋەپتىن ئۇلار ھېكمەتنى چۈشىنىشنىڭ ھۇزۇرى ۋە خاتىرجەملىكىدە ياشايدۇ. چۈنكى ئۇلار تالاش-تارتىش ۋە غەم-قايغۇ قاتارلىق نۇرغۇن ئىنسانى ئاجىزلىقلاردىن ئاسراپ قېلىنىدۇ.

ئۇلار ئۈچۈن "ئەقىلغا سىغمايدىغان نەرسىلەر" يوق. "يارىتىلغۇچىلارنى ياراتقۇچى تۈپەيلىدىن ياخشى كۆرىدۇ" دېگەن ئۆلچەم بىلەن باشلانغان مەنىۋي تەرەققىياتىدا، ھېكمەت ئېتىبارى بىلەن ئالەملەرنىڭ ھەممىسىنى ئىبرەت، مۇھەببەت تۇيغۇسى بىلەن كۆرۈشكە باشلايدۇ.

بۇ خىل سۈپەتنى ئۆزىدە كۆرگەن مۇسا ئەپەندىنىڭ ھەرىكىتىدىكى نازاكەت ۋە مۇكەممەللىكىنىڭ بىر ئىپادىلىنىشىمۇ كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ داۋاملىششىدا، رەببىمىزنىڭ ھەر قانداق مەخلۇقىغا مەرھەممەت ۋە مۇھەببەت بىلەن نەزەر سېلىشى ئىدى. ئۇ شۇ دەرىجىدە ئىدىكى، ئەتراپىدىكى مۈشۈكلەرنى، ھەتتا باغچىسىنىڭ ئۈستىدە ئۇچقان كەپتەرلەرنى ئىكرام ۋە ئېھسانى بىلەن تويغىدەك رىزىقلاندۇراتتى.

بىزمۇ "نېمەتتىن سۆز" نىڭ قوبۇل قىلىنىشىدىن شۇنى ئىسىمىزدە تۇتايلىكى، ئۈستىمىزدىكى خىيالى ۋە ئەمەلى نېمەتلەرنىڭ ھەقىقى تەسىرلەندۈرگۈچىلىرىدىن بىرى بولغان ئۇ ئاللاھ دوستىنىڭ ھاياتىغا يېتەكچى بولغا ھەرىكەت ئۇسلۇبى"ئىماندىن ئېھسانغا" بولغان كۆز قارىشىنى ئاخىرقى ئەسىرىمىز بولغان "تەسەۋۋۇپ" نىڭ سەرلەۋھىسىگە قويۇپ، ئۇنى "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ " دەپ ئاتىماقچى بولىۋاتىمىز.

بۇ سەۋەپتىن ئو ئاللاھ دوستىنى ياخشى كۆرگۈچىلەر ۋە ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋاكالىتەن بۇ يەردە چوڭقۇر ھۆرمەت، مۇھەببەت، دۇئا ۋە مىننەتدارلىقىمىز بىلەن ياد ئېتىمىز.

ئوقۇرمەنلىرىمىزدىن روھىغا بىر فاتىھە ئوقۇشىنى مۇراجىئات قىلىمىز.!

نەسىھەتلىرىدىن بىر دەستە گۈل

مەرھۇم مۇسا ئەپەندىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا يازغان مەكتۇبىدىن بىر دەستە گۈل تەقدىم قىلىمىز:

"بىر مۆئمىننىڭ كۆڭۈل ئالىمى ۋە كەمالى ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن مەلۇم بولىدۇ. بۇ گۈزەللىكلەرنىڭ ئەڭ باشتا كېلىدىغانلىرىدىن بىر قانچىسى تۆۋەندىكىلەردۇر:

دائىما كىچىك پېئىل بولۇش، ۋاقتى ۋە نەپەسلىرىنىڭ قىممىتىنى بىلىش، ئىسراپ قىلماسلىق، ئاللاھنىڭ بەندىلىرىنى ياخشى كۆرۈپ ئۇلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش، دوستلىرىغا دىنىي سەۋىيىسىگە قارىتا مۇئامىلە قىلىش، ئەيىپ-نوقسانلارنى ياپقۇچى بولۇش، ھالال-ھارامغا دىققەت قىلىش، ھەر كىشى كىچىك كۆرگەن (سەل قارىغان) گۇناھلارنى چوڭ كۆرۈشى لازىمدۇر. چۈنكى گۇناھنى كىچىك كۆرگەن ئاللاھتائالانىڭ ئەمرى ۋە چەكلىمىسىنى كىچىك كۆرگەن بولىدۇ.

ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن سەھەر ۋاقتىنى ناماز، زىكىر، دۇئا بىلەن زىننەتلەيلى. ئالدى بىلەن ئائىلە چوڭلىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلايلى. دۇنيا پەرەسلەر بىلەن يەنى غەپلەتكە چۆككەنلەر بىلەن بولغان ئۈلپەتداشلىقنى ئازايتىپ، ياخشىلار بىلەن ئولتۇرۇپ قوپايلى. باشتا تۇققانلىرىمىز بىلەن موھتاجلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، زۆرۈر تېپىلسا سۆز بىلەن، زۆرۈر تېپىلسا ماددىي جەھەتتىن ياردەم قىلايلى. ئەڭ مۇھىمى ھالال-ھارامغا قارىتا سەزگۈر بولايلى. بولۇپمۇ بازارلاردا دىققەت قىلايلىكى، بەندىچىلىكتىن زىيان تارتىپ قالىدىغان ئىشنى قىلىپ سالمايلى.

بىر بەندە مەرھەمەتى ۋە ئەخلاقى نىسبىتىدە رەببىگە يېقىندۇر. رەببىگە يېقىن بىر بەندىمۇ:

اَدَّبَنِى رَبِّى فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِى

(مېنى رەببىم تەربىيىلىدى ۋە تەربىيەمنى گۈزەل قىلدى.) (سۇيۇتى، جامىئۇس-ساغىر، 1، 12) دېيىلگەن ھەدىس شېرىپىنىڭ سىرىنى چۈشەنگەن

بولىدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىدۇكى، بۇنىڭدىن شەرەپلىك، پەزىلەتلىك بىر ئىش يوق.

پۈتكۈل خاتالار، ئۇنۇتقاقلىقلار، زىكىردىن غاپىل قالغان، يەنى رەببىمىزنى ئۇنۇتقان ۋاقتىمىزدا مەيدانغا كېلىدۇ. زىكىرنى داۋاملاشتۇرغانلاردا دۇنيانىڭ قايغۇ-ھەسرىتى، ھەتتا كېرىكىدىن ئارتۇق دۇنيا ئارزۇسى بولمايدۇ. دائىملىق ھۇزۇر، خەير-ساخاۋەت ۋە مەخلۇقاتلارغا شەپقەتلىك بولۇش ئۇ بوشلۇقنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدۇ. يەنى، ياخشى كۆرۈش (سۆيگۈ)، دائىما ياخشى كۆرۈش .... ئاللاھتائالا ئۆزىنى ياخشى كۆرگەن بەندىسىنى مۇھەببەت دەرياسىغا چۆككۈرىدۇ. ئەمدى ئۇ كىشى ئاللاھتائالا ياخشى كۆرگۈزگەن نىسبەتتە ياخشى كۆرۈلۈشكە لايىق بولغانلارنى ياخشى كۆرىدۇ.

ئەقىللىق كىشى ئاللاھتائالانىڭ ئىلاھىي قۇدرىتى ۋە ئۆزىگە بېرىلگەن دۇنيا-ئاخىرەت نېمىتىنى ئويلىغانسىرى كەمتەرلىكى ۋە كىچىك پېئىللىقى ئېشىپ بارىدۇ، ھەر كىشىنى دەرىجىسىگە قارىتا ياخشى كۆرىدۇ. ئۆزىگە نىسبەتەن يوللۇق كۆرۈلسىمۇ ھېچكىم بىلەن ئۇرۇش-جېدەل قىلمايدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن ئەقىللىق كىشى ھاياتنىڭ ئۆتكۈنچى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئويلايدۇ. بۇ سەۋەپتىن بۇ دۇنيادىكى ۋاقتىدىلا قەلبىدىكى قاراڭغۇلۇق ۋە بىئاراملىق ھالىرى ھۇزۇر ۋە جامائەتكىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. قىسقىسى، دۇنيادىكى ۋاقتىدىلا جەننەت ھاياتىنى ياشىغان بولىدۇ.

بىر ئىنسان ئۆزى مەنسۇپ بولغان جەمئىيەتكە رىزا ئىلاھىي ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى قىممەتلىك بىر ۋەزىپە بىلىشى كېرەك. بىر جەمئىيەتنىڭ ھاياتىغا، ئىنتىزامىغا، بەخت-سائادىتىگە خىزمەت قىلغان كىشى ئۇ جەمىيەتتە قىممەتلىك بىر مۈلۈك ئىگىسى دېمەكتۇر. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئەجىر ۋە مۇكاپاتىمۇ شۇنىڭغا يارىشا كاتتا بولىدۇ.

ھەدىسى شېرىپتە:

"بىر قەۋمگە خىزمەت قىلغان كىشى (ئەجىر ۋە مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى سەۋەپلىك) ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى ھېسابلىنىدۇ." (دەيلەمى، مۇسنەد، II، 324) دېيىلگەن.

نۇرغۇن كىشىلەر تائەت ـ ئىبادەتكە كۆپلەپ يۈزلەنگەن ھالدا، ئاللاھتائالانىڭ سۈپىتى بولغان "سەتتارۇل ئۇيۇپ" يەنى كىشىنىڭ ئەيىپ ـ نۇقسىنىنى ياپقۇچى ۋە ئەپۇچانلىق خىسلىتىگە ئەھمىيەت بەرمەيدۇ. بۇ سەۋەپتىن تەلەپ قىلىنغىنىدەك ئىلگىرلىيەلمەيۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئەپۇ قىلىش ۋە ئەيىب ـ نۇقسانلارنى يېپىش گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەھمىيەتلىك بىر قىسمىدۇر. ئاللاھتائالا بىز بەندىلىرىنىڭ سانسىزلىغان ئەيىب ـ نۇقسانلىرى ۋە خاتالىقنى يېپىپ ئەپۇ قىلغىنىدەك، بىزمۇ ئەپۇ قىلغۇچى بولىشىمىز لازىم. چۈنكى ئاللاھنىڭ ياخشى كۆرىشىگە ئېرىشكەنلەر ئەپۇ قىلىشنى بىلىدۇ. ئەپۇ قىلالىيلىكى، ئىنشائاللاھ ئەپۇ قىلىنىمىز.

راھەتلىك ۋە ئازادىلىكنىڭ بىردىن ـ بىر يولى ئۆزنى تاپشۇرۇشتۇر. يەنى ئىلاھىي تەخسىماتقا رازى بولۇپ ھالال ـ ھارامغا دىققەت قىلىشتۇر.

تەرىقەت ئەھلى ھەر خىل بولىدۇ. بىر قىسمى ئادەت ھالىتىگە كەلتۈرگەن قۇرئان ئوقۇش، دۇرۇت ۋە دۇئا قىلىش بىلەن بولىدۇ. شۈبھىسىزكى، بۇنداق قىلىشنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. يەنە بىر قىسمى بولسا بۇنداق قىلىش بىلەن بىللە داۋاملىق ئاللاھتائالانىڭ ئىلاھىي ھۇزۇرىدا تۇرىۋاتقانلىقىنى ئويلايدۇ، قۇرئان ئەھكامىغا رىئايە قىلىدۇ، قازا ۋە قەدەر ھۆكۈملىرىدە ئاللاھقا ئۆزىنى تاپشۇرىدۇ. ئۇنىڭ ھەر قانداق ھەرىكىتى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ قەلب ۋە روھ ئالەممۇ بۇنىڭغا يارىشا قەدىر ـ قىممەتكە ئېرىشىدۇ. ئەپسۇسكى بۇ جامائەت ئاز، ھەتتا يوق دېيەرلىك.

پۇتكۈل ھۈنەر ـ ماھارەت، بۇ دۇنيا ھەلەكچىلىگى ۋە نەچچە مىڭ خىل مەشغۇلىيەت ئىچىدە ئۆزگۈرۈپ كەتمەي ئاللاھتائالا بىلەن بىرلىكتە بولۇشتۇر. بۇ شۇنداق ئەھۋالكى، ئاللاھتائالانىڭ بەندىسىگە ناھايىتى قىممەتلىك ھەدىيىسىدۇر. بۇ ئۇلۇغۋار ۋەزىپىنى ھەر تەرەپتىن ئويلاپ يېتەلىسەك دۇنيانىڭ كەلدى ـ كەتتى ئويۇنچۇقلىرىغا ئالدىنىشتىن قۇتۇلۇپ قالىمىز.

ئاللاھتائالانىڭ بىر بەندىسىگە ئاتا قىلىدىغان ئەڭ بۈيۈك نېمەتلىرىدىن بىرى ئۇ بەندىسىنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلدۈرۈشىدۇر. بۇ مەنىۋىيەت يولىدا قازانغان، بەلكى ئەڭ بۈيۈك نېمەتمۇ خاتالىرىمنى كۆرۈش بولدى، رەببىمنىڭ ئالدىدا بىر ئاجىز ئىنسان ئىكەنلىگىمنى چۈشەندىم. شۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ خاتالىقنى

كۆرۈشكە ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىتتىشقا تاقىتىم قالمىدى. ھەمدۇ ئىپتىمەنكى، بۇلارغا شۈكرى قىلىۋاتىمەن.“

❀

مۇھەببەت، مەرھەممەت ۋە ئىستىقامەت بىلەن تولغان بۇ ئاگاھلاندۇرۇش ۋە نەسىھەتلەر ئۇنىڭ ”ئىھسان“ بىلەن مۇجەسسەملەنگەن ھاياتىنىڭ بىزدە ئەكىس ئەتكەن بەرىكەت تامچىلىرىدۇر.

ئۇ زاتقا ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن!

”ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ“ ناملىق ئەسەر ھەققىدە

1 -

بۇ بىر كۆڭۈل تامچىسى

تەسەۋۋۇپ، كىتاب ۋە سۈننەت ئىچىدە تەكشۈرۈش ۋە ئېھسان تۇيغۇلىرى بىلەن بەندىچىلىكنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە ئىپادىلەش ئاساسىدا ياشاشتۇر. تەسەۋۋۇپ، بەندىچىلىككە قارشى توسالغۇلارنى يوقىتىدۇ، بەندىچىلىككە سەۋەب بولىدىغان ئىمكانلار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇ ماقالە ”ئالتۇنئولۇق ژورنىلى“نىڭ مۇئەللىپ بىلەن قىلغان سۆھبەت خاتىرىسىدۇر.

1 - "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" ناملىق ئەسەر توغرىسىدا

بۇ بىر كۆڭۈل تامچىسى

ئالتۇنئولۇق: ئەپەندىم، "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" ناملىق بىر كىتاب تەييارلىدىڭىز. ھازىرغىچە تەسەۋۋۇپقا دائىر نۇرغۇن ئەسەرلەر يېزىلغان تۇرۇغلۇق نېمە ئۈچۈن يېڭى بىر كىتاب تەييارلاش زۆرۈرلىكىنى ھېس قىلدىڭىز؟

توغرا، تەسەۋۋۇپقا دائىر بەك نۇرغۇن كىتابلار يېزىلدى. ئەمما دىنامىك ھاياتنىڭ داۋاملىشىشىدىكى ئۈزۈن ۋاقىت، يەنى جەمئىيەت ماددىغا ئەسىر بولغان، ئىجتىمائىي ھۇزۇر ۋە خاتىرجەملىك بۇزۇلۇۋاتقان دەۋرلەر، ئىنسانلارنى ھەر كۈنى يېڭى بىر قىسىم ئېھتىياجقا دۇچ كەلتۈرىدۇ. مەسىلىلەرنىڭ ئۆزى ئوخشاش بولۇش بىلەن بىللە ۋاقىت ئۆتىشى بىلەن يېڭى-يېڭى قاراش ۋە تەلەپلەر پەيدا بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنىشى ۋە مۇنداق ئېھتىياجلارنىڭ ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن شەرئى كىتابلار ۋە تارىختا دائىر ئەسەرلەرمۇ بولغىنىدەك، تەسەۋۋۇپقا دائىر مەسىلىلەرمۇ ھەر دەۋردە ئۇ دەۋرنىڭ تەلەپ ۋە ئېھتىياجىغا قارىتا روھىي تەلىم-تەربىيىنىڭ زۆرۈرىيىتى سۈپىتىدە يېڭىدىن يېزىلىشى لازىم بولىدۇ. يەنى تەسەۋۋۇپقا دائىر ھەقىقەت ۋە ئەمىلىيەتلەرنىڭ ھەر زامان توغرا ئىپادىلىنىشى، خاتا قاراش ۋە چۈشەنچىلەرنىڭ تۈزىتىلىشى مۇھىم بىر زۆرۈرىيەتتۇر. ئەلبەتتە بۇ زۆرۈرىيەت بىلەنلا ئەمەس، بەلكى تەسەۋۋۇپ ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ دائىرىلىك گۈزەللىكلەرمۇ زامان ۋە ماكانىنىڭ شەرتلىرىگە يارىشا كۆڭۈللەرگە تەقدىم قىلىنىشى ئۈچۈن تەسەۋۋۇپقا دائىر ساھە ئادەتتە بىر ئەسەرلەر دەرياسى ھالىتىدە.

مانا بىزمۇ بۇ دەرياغا ئوخشاش غايىلەر ئىچىدە ئاجىز بىر كۆڭۈل تامچىسى تەقدىم قىلىشقا تىرىشتۇق. بىر تامچە، چۈنكى تەسەۋۋۇپ سۆزدىن زىيادە "ئەمەلىيەت" بولغانلىقى ئۈچۈن ئەسىرىمىز كۆڭۈللەرنى ھۇزۇرغا يۈزلەندۈرۈشتە بىر كۆۋرۈك ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىيالىسا ئۆزىمىزنى بەختىيار ھېس قىلىمىز.

كىتابىمىزنى ھازىرغا قەدەر يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىش مەقسىتىدە قەلەمگە ئېلىشنى نىيەت قىلمايمىز. ئۇنداق ئەھۋالنى پەيدا قىلىشتىن خىجىل بولىمىز. بىزنىڭ قىلغىنىمىز ھازىرغىچە تەلەپ قىلىنغان تەسەۋۋۇفقا دائىر ئەسەرلەر ۋە ئاللاھ دوستلىرىنىڭ بەرىكەتلىك ھاياتىنى ئاساس قىلىپ، تەسەۋۋۇپنى دەۋرىمىز شەرتلىرىگە يارىشا ئاساسلىق يوللىرى بىلەن ۋە مەسلىھەتكە مۇۋاپىق شەكىلدە يېڭىدىن كۆز ئەرتىپكە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ ئەسەر ئاساسەن ئاللاھ دوستلىرىنىڭ تەسەۋۋۇپقا دائىر مىراسىدىن سۈزۈلدۈرۈلۈپ كۆڭلىمىز ئىنسانلىرىمىزغا سۇنۇلغان تەكشۈرۈش ماتېرىيالىدۇر.

ئاللاھ دوستلىرى شۇنداقكى، چىققان قۇياشقا، نۇر دەستىلىرى بىلەن پەيدا بولغان رەڭگارەڭ رەسىملەرگە ھەيرانلىقتا قارايدۇ ۋە ھەر سەۋەپ بىلەن ئاللاھنى تونۇش ئۈچۈن ئۇپۇقنى ئۈچۈن ئىزدەيدۇ. ئۇلار بىر يىلانغىمۇ مۇھەببەتلىك كۆز بىلەن قارىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلاردەك چۆچۈپ كېتىشنىڭ ئورنىغا بۇ ھايۋاننىڭ تېرىسىدە قاتتىق قاسراقلىرى بار، پۈتى يوق بولسىمۇ، ھەرىكىتى ۋە تېز سۈرئەتتە مېڭىشىغا مەپتۇن بولىدۇ. يەنى بۇ خاس بەندىلەر پۈتكۈل مەخلۇقاتلارغا مۇھەببەت ۋە ھېكمەت نەزىرى بىلەن قارايدۇ.

يەنە بۇ ئەسەر تەسەۋۋۇپنى ئىسلامدىن ئايرىم نىزام ۋە ئۇسلۇپ دەپ بىلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن دىنىنىڭ ئۈچۈنچى مەخپى تەرەپلىرىنىڭ مۇجەسسەمىنىڭ بىر پۈتۈن ھالەتتە بەرىكەت ۋە ھۇزۇر ئىچىدە بولۇشىنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئۈچۈن ئىپادىلەش يۈزىسىدىن تەلەپ قىلىنغان. بۇ غايىنى سەرلەۋھە سۈپىتىدە تەكىتلەش ئۈچۈن كىتابقا "ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" دېگەن ئىسىم بېرىلدى.

بۇ ئەسەرنىڭ يېزىلىشىدىكى غايە ئىمان ۋە ئىسلامنىڭ "ئېھسان" بىلەن شەرەپلەندۈرۈلىشى، يەنى ئىلاھىي كۆزىتىش ئاستىدا بولۇش تۇيغۇسىنىڭ قەلبىدە بىر ئاڭ ھالىتىدە مۇقىملىشىشى ئۈچۈن تايىنىش نوقتىسى بولۇشتۇر.

چۈنكى ھەقىقى تەسەۋۋۇپ قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ چوڭقۇرلىغى ئىچىدە سىر ۋە ھېكمەتلەردىن بەھرىلىنىش ئاساسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىشىدۇر. قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن ھەر قانداق سۆز ۋە ھەرىكەت باتىلدۇر.

بۇ ھەقىقەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈنمۇ "سىركولىنىڭ مۇقىم ئايىغى شەرىئەتتۇر." دېيىلگەن. ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"بىز سىركولغا ئوخشايمىز. مۇقىم ئايىغىمىز شەرىئەتتە، يەنە بىر ئايىغىمىز بىلەن 72 مىللەتنى ئايلىنىمىز."

"شەرىئەت بىر شامغا ئوخشايدۇ، يورۇغلۇق چىقىرىدۇ، يول كۆرسىتىدۇ. شامنى قولغا ئېلىش بىلەنلا يولدىن ئۆتكەن بولمايمىز. ئەمما ئۇنى قولغا ئالماي تۇرۇپمۇ يولغا چىققىلى بولمايدۇ. شەرىئەتنىڭ نۇرى بىلەن يولغا چىقىپ، مېڭىشقا باشلىدىڭمۇ، مانا بۇ تەسەۋۋۇپتۇر."

يەنە بىر تەرەپتىن بەندىنىڭ رەببىنى ھەر ۋاقىت كۆرىۋاتقاندەك ئۆزىنى تۇزەپ، ئۇ يول ئۈچۈن ھاياتىنى توغرىلىشى ۋە ئىلاھىي كۆزىتىشنىڭ قەلبىدە مۇقىملىشىپ ئالاھىدە ئىپادىلەنگەن " ئېھسان" ئاللاھقا يېقىن بەندىلەرنىڭ مېراجىدۇر. ئۇ مەنىۋىي، روھى، سىرلىق ۋە ئىلاھىي ھەقىقەتتۇر. تەسەۋۋۇپنىڭ نىشانى بۇ ھەقىقەتكە ئېرىشىشتۇر. بۇ ئاللاھ بىلەن قۇرۇلغان روھى ۋە قەلبى جەھەتتىكى مۇناسىۋەتنىمۇ ئىپادىلەيدۇ. ساغلام ھالدا بۇ مۇناسىۋەتنى قۇرغان كىشى رەببىنىڭ ئەۋلىيا بەندىسى ھالىتىگە كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىلاھىي ئەخلاققا ئىگە بولغان بولىدۇ.

بۇ ئەھۋال ئاللاھقا ياخشى بەندىچىلىك، ئەبەدىي ئالەمگە جىددىي تەييارلىقتۇر. يەنى، تەسەۋۋۇپ ئەڭ ياخشى بەندىچىلىك بىلەن ياشاشتۇر. چۈنكى ئاللاھتائالا ئىنسانىنى ئۆزىگە بەندە سۈپىتىدە ياراتقان. شۇڭا تەسەۋۋۇپ بەندىچىلىككە توسقۇنلۇق قىلىدىغان تۇسالغۇلارنى يوقىتىدىغان، بەندىچىلىككە سەۋەپ بولىدىغان ئىمكانلارغا ئېرىشتۈرىدىغان دىنىي ئېقىمدۇر. ئۇ قانچىلىغان جاراھەتلەرگە مەلھەم بولماقتا، قانچىلىغان قۇرغاق تۇپراقلارنى ياپ-يېشىل ۋە مۇنبەت گۈلىستان ھالىغا كەلتۈرمەكتە ۋە قانچىلىغان ۋەيرانە كۆڭۈللەرنى راھەت-پاراغەت سارىيىغا ئايلاندۇرماقتا. قىسقىسى تەسەۋۋۇپ بۇ غۇربەتچىلىك ئالىمىدىن ئاللاھ بىلەن ئۇچرۇشۇش ئالىمگە كېتىدىغان چاغدا بەندىلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا (نېمە دېگەن ياخشى بەندە)[31] دېگەن

31. قاراڭ، ساد سۈرىسى، 30، 44

شەرەپكە ئېرىشتۈرىدىغان نۇرلۇق يولدۇر. بۇمۇ ھېچ شۈبھىسىزكى، ئىماننىڭ ئېھسان ھالىتىگە كېلىشىگە باغلىقتۇر.

ئالتۇنئولۇق: سۆزلىگەنلىرىڭىز ھەر ھالدا ئەينى ۋاقىتتا كىتابىنىڭ مەزمۇنى ۋە دائىرىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بۇ جەھەتتىن كىتابىڭىزدا ئاساسلىق ھالدا نېمىلەر تىلغا ئېلىنىدۇ؟ بولۇپمۇ نىملەر كۆنتەرتىپكە قويۇلدى؟

كىتابىمىزدا تەسەۋۋۇپنىڭ ئومۇمى مەزمۇنى بېرىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاساسلىق تېمىسى بولغان ئاللاھنى تونۇش، ئاللاھنى سۆيۈش، ئۆز نەپسىنى نوقسانسىز دەپ بىلىش، قەلب ساپلىقى، تەسەۋۋۇپ ئۇسلۇبى قاتارلىق خۇسۇسلارنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشتۇق. ئالدى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاتۇ ۋەسسالام، ئاندىن كېيىن پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋارىسلىرى بولغان بۈيۈك زاتلارنىڭ ھاياتىدىن مىسال بېرىشكە تىرىشتۇق. بەلگىلىك جايلاردا تەسەۋۋۇپنىڭ ئىنچىكىلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم ئىككىلىنىش ۋە قارشى پىكىرلەرگە جاۋاب قايتۇرۇشتا ماھىيەت جەھەتتىن شەخسلەرگە قارىتىپ ئەمەس، پەقەتلا پىكىر بېرىش پىلانىمىز بىلەن مەلۇمات تەلەپ قىلدۇق.

بولۇپمۇ ئەسەردە تەسەۋۋۇپ ئارزۇ قىلغان مەنىۋي تەربىيەدىن يىراقتا قالغان بەزى كىشىلەرنىڭ ياكى ياخشى نىيەت بىلەن ئەمما جاھىلانە ياكى غەپلەت تۈپەيلى ئاقاس، خاتا ئىجراتىنىڭ بۇ مۇبارەك يول بىلەن بىر مۇناسىۋەتىنىڭ يوقلىغىنى ئىسپاتلىدۇق. چۈنكى تەسەۋۋۇپ قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسى شېرىپلەردە ئالاھىدە بۇيرۇلغان نەپسىنى تازىلاش ئارقىلىق ئىنسانى كامالەتكە يەتكۈزۈشنى ۋە شۇنداق قىلىپ ئەبەدىي سائادەتكە ئېرىشتۈرۈشنى غايە قىلىدۇ. بۇ خۇسۇس ئاللاھتائالانىڭ ئۈستى-ئۈستىگە قەسەم قىلىپ دىققىتىمىزنى قوزغىغان بىر ھەقىقەتتۇر. سۈرە «شەمس» دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

«قۇياش ۋە ئۇنىڭ نۇرى بىلەن قەسەمكى [1]، قۇياشقا ئەگەشكەن چاغدىكى ئاي بىلەن قەسەمكى [2]، قۇياشنى ئاشكارا قىلغان كۈندۈز بىلەن قەسەمكى [3]، قۇياشنى يوشۇرغان چاغدىكى كېچە بىلەن قەسەمكى [4]، ئاسمان بىلەن ۋە ئۇنى بىنا قىلغان زات بىلەن قەسەمكى [5]، زېمىن بىلەن ۋە ئۇنى بىنا قىلغان زات بىلەن قەسەمكى [6]، روھ بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشى - يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى

[8-7]، روھىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ [9]. نەپسىنى (كۇفرى ۋە پىسقى - فۇجۇر بىلەن) كەمسىتكەن ئادەم چوقۇم نائۇمىد بولىدۇ.» (شەمس سۈرىسى 1 - 10 - ئايەتلەر)

ئاللاھتائالانىڭ قەسەم قىلىشى، ئۈستىدە قەسەم قىلىنغان مەۋجۇداتلارنىڭ قىممىتى ۋە شان-شەرىپىنى بىلدۈرۈش بىلەن بىللە، ئۇ قەسەمدىن كېيىن ئىپادىلەنگەن ئىلاھىي غايە ۋە مەخسەتنىڭ بۈيۈكلىگى، ئۇلۇغۋارلىغى ۋە ئەھمىيىتىنى كۆرسۈتۈش ئۈچۈندۇر. بۇ ئايەتلەردىكى قەسەملەردىمۇ ئەھۋال شۇنداق. ئەمما بۇ پەرق بىلەن.

ئاللاھتائالا بۇ ئايەتلەردە ئۈستى-ئۈستىگە يەتتە قېتىم قەسەم قىلماقتا، ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا مەناسىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن «قَدْ» (مۇتلەق) دېيىلگەن باغلىغۇچىنى قوللانماقتا ۋە بۇ كۈچلۈك تەكىتلەشتىن كېيىن شۇنى بىلدۈرمەكتىكى: "نەپسىنى پاكىز قىلغان كىشى قەتئىي رەۋىشتە قۇتۇلىدۇ. ئەكسىچە ئۇنى گۇناھ بىلەن كىرلەتكەن كىشى مۇھەققەق ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرايدۇ...."

دىققىتىمىزنى تارتىدىغىنى شۇكى، ئاللاھتائالا قۇرئاندا نەپسىنى پاكىزلاشتىن باشقا ھېچ بىر خۇسۇستا ئۈستى-ئۈستىگە يەتتە قېتىم قەسەم قىلمىغان. بۇ ھەقىقەت ئىنساننىڭ قۇتۇلىشى ئۈچۈن نەپسىنى پاكىز تۇتۇشنىڭ قانچىلىك زۆرۈر ئىكەنلىگىنى ئىپادىلەشكە كۇپايە قىلىدۇ.

"ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ" ناملىق بۇ ئەسەرنى قەلەمگە ئېلىشتىن مەخسەت ئاللاھ دوستلىرىنىڭ بۇ ھەقىقەتنى يەنى نەپسىنى پاكىز تۇتۇشنى سۆز-ھەرىكىتى بىلەن چۈشەندۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئالتۇنئولۇق: بۇلارنىڭ ھەممىسى شۈبھىسىزكى، "قانداق بىر تەسەۋۋۇپ" دېگەن سوئالنىڭمۇ جاۋابى. ئەمدى شەخسلەرنى توپلاش، ياتلارنى چەكلەش شەكلىدە تەسەۋۋۇپنى قانداق چۈشەندۈرىشىمىز كېرەك؟

بۇ سوئالنى"تەسەۋۋۇپنىڭ تەبىرى ياكى بۇ شەكىلدە ئىزاھلاش" دەپ چۈشەنىسىگىزمۇ بولىدۇ. تەسەۋۋۇپ، ئەمەل قىلىش جەريانىدا چۈشىنىلىدىغان بىر ئىلىم بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ توغرۇلۇق ھەر كىشى ئومۇمىي جەھەتتىن تېتىغان، چۈشەنگىنىگە قاراپ ئىزاھات بەرگەن. بۇنىڭ نەتىجىسىدە تەبىئىي

هالدا نۇرغۇن تەبىرلەر ئوتتۇرىغا چىققان. شۇنى دېيەلەيمىزكى، بۇ يولدا ئالدىنقى قاتاردا مېڭىۋاتقانلار ئادەتتە ھەر پارچىسىدىن خىلمۇ-خىل نۇرلار ئەكس ئەتكەن بىر كىرىستالنىڭ پەقەتلا ئۆزىگە ئەكس ئەتكەن قىسمىنى ئىزاھلاش يولىنى تۇتقان.

ئاللاھ دوستلىرى ئېرىشكەن روھىي ھالىتىگە قاراپ، تەسەۋۋۇپ ھەققىدە بىر قىسىم ئىزاھاتلار بەرگەن:

تەسەۋۋۇپ - گۈزەل ئەخلاق ۋە ئەدەپتۇر،

تەسەۋۋۇپ- نەپسىنى تازىلىغۇچى، قەلبنى ساپلاشتۇرغۇچىدۇر،

تەسەۋۋۇپ- سۆلھى تەلەپ قىلمايدىغان مەنىۋىي جەڭدۇر،

تەسەۋۋۇپ- ئىخلاستۇر،

تەسەۋۋۇپ- ئىستىقامەتتۇر،

تەسەۋۋۇپ- رازىلىق بىلدۈرۈش ۋە تەسلىمىيەتتۇر،

تەسەۋۋۇپ- يار بولۇش ۋە يوق بولۇش، يەنى ھەر كىشىنىڭ يۈكىنى ئۈستىگە ئېلىش، لېكىن بۇنىڭغا قارشىلىق ھېچكىمگە يۈك بولماسلىقتۇر.

بۇ تەبىرلەرنىڭ ئورتاق يۆنىلىشى ئېتىبارى بىلەن تەسەۋۋۇپ مۆئمىنلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئۇلارنى مەنىۋىي جەھەتتىن كامالەتكە يەتكۈزىدىغان، بەندىنى گۈزەل ئەخلاققا ئىگە قىلىپ ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋە بۇ ئارقىلىق ئاللاھنى تونۇتقان بىر ئىلىمدۇر، دېيەلەيمىز.

ئاقساراي ئۇلانلار دەرگاھى شەيخى ئىبراھىم ئەپەندىنىڭ مەشھۇر "تەسەۋۋۇپ نەزمىسى" مۇ باشتىن ئاخىرغىچە ياخشى تەسەۋۋۇپ تەبىرى بىلەن تولغان. قىسقىچە ئۆرنەكلەر:

دەسلەپتە تەسەۋۋۇپ سۇپى يىگىت بولۇشقا ئىشىكتۇر،
ئاخىرىدا تەسەۋۋۇپ كۆڭۈل تەختىگە سۇلتان بولۇشقا ئىشىكتۇر.

"تەسەۋۋۇپنىڭ بېشى ماددىي مەۋجۇتلۇقىدىن ئايرىلغان ۋە ئۆزىدە بىر مەۋجۇتلۇق كۆرمىگەن، قىسقىسى ئىرادىسىنى ئاللاھقا تاپشۇرغان سۇپى بولۇشتۇر. ئاخىرى بولسا پۈتكۈل ئىلاھىي گۈزەللىكلەرگە ئېرىشىپ كۆڭۈل تەختىنىڭ سۇلتانى بولۇشتۇر."

تەسەۋۋۇپ مۇسۇلمانلىق يۈكىنى جان بىلەن كۆتۈرمەكتۇر،

تەسەۋۋۇپ قۇرئان ئايەتلىرى بىلەن ئەپۇ قىلىنىشقا ئېشىكتۇر.

”تەسەۋۋۇپ ئاللاھ ئىنسانغا يۈكلىگەن ئىلاھىي ئامانەت قۇرئان ۋە ئۇ تاپشۇرغان مەسئۇلىيەتنى پىداكارلىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىشتۇر. تەسەۋۋۇپ ئىلاھىي مەغپىرەتنى بايان قىلغۇچى ئايەتلەرگە ئېرىشتۈرگۈچىدۇر.“

تەسەۋۋۇپ ئىسمى-ئەززەم بىلەن تەساررۇپتۇر پۈتۈن ئالەمگە،
تەسەۋۋۇپ جامىنىڭ قۇرئان ئەھكامى بولۇشقا ئېشىكتۇر.

”تەسەۋۋۇپ پۈتكۈل كائىناتنى «ئىسمى ئەئزەم» بىلەن تەسەررۇپ قىلىشتۇر. تەسەۋۋۇپ قۇرئان ھۆكۈملىرىنى كۆڭۈلگە مۇجەسسەملەش، يەنى جانلىق قۇرئان بولۇشتۇر.“

بۇ ئىپادىلەردە، تەسەۋۋۇپ كۆڭۈلنىڭ ماددىي، مەنىۋىي كىرلەردىن تازىلىنىپ گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇش ۋە ياخشى سۈپەتلەرگە ئېرىشىش، دىنى ئېتىقات جەھەتتە، ئۆزىگە مۇۋاپىق كەيپىياتتا ئىخلاس ۋە بەرىكەت ئىچىدە ياشاش غەيرىتىدۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن تەسەۋۋۇپ ئەقىل ھەل قىلالمىغان ماددىي ياكى مەنىۋىي ھادىسىلەردىكى سىرلىق كەشپىياتلار، ھېكمەتلەر ۋە بۈيۈك سىرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پىكىر-چۈشەنچىلەردە كامالەتكە يېتىشتۇر. كۆڭۈلنىڭ چەكسىز روھى خۇشاللىقىغا مەپتۇن بولۇش بىلەن نەپسىنىڭ تۇسالغۇلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن تىرىشىشتۇر. يەنى تەسەۋۋۇپ ئالدى بىلەن روھ سېڭشىكەن بەدەننىڭ نەپسانى خاھىشلىرىدىن غالىپ كېلىشتۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا پۈتكۈل ھادىسىلەرنىڭ ئۆزىدىكى سىرلىق ھەقىقەتلەرنى ۋە ئۇ ھەقىقەتلەرنىڭ ئارقىسىدا پەيدا بولغان ئىبرەت ۋە ھېكمەتلەرنى ئىلىم-مەرىپەت ئىگىسىنىڭكىدەك ئۇسلۇپ بىلەن تاماشا قىلىشقا مۇۋاپىپەق قىلغان بىر قىسىم بىلىملەر، مەنىۋىي ئەھۋاللار، قەلبىي ھېس تۇيغۇلار، مەيدانغا كەلگەنلەر ۋە تەجەللىلەردۇر.

بۇ ئېتىبار بىلەن تەسەۋۋۇپ ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھاياتى بىلەن پۈتۈنلىشىپ كەڭ دائىرىلىك مۇھەببەت بىلەن ماسلىششتۇر. چۈنكى ئۇ رەسۇلۇللاھ سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاشكارا-مەخپى، ئىچكى-سىرتقى تەجەللىلىرى يەنى ھاللىرىدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر

سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ روھىدىن ئۈلگە ئېلىش ۋە روھىي جەھەتتىن ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىشتىن ئىبارەت.

تەسەۋۋۇپ، ئاشىق بىلەن بىرلەشكەن ئىمان، ئىلاھىي ئاشىقلىق بىلەن قىلىنغان ئىبادەت ۋە ھەرىكەت گۈزەللىكىدۇر. قىسقىسى تەسەۋۋۇپ، ئادەم ئەلەيھىسسالامغا "روھىنىڭ پۈۋلىنىشى" بىلەن باشلانغان بۈيۈك بىر ئېسىۋنىڭ، ئاخىر زامان پەيغەمبىرىدىكى كەمالەتنىڭ مۇھەببەت بىلەن تولغان قەلبلەردە ئەكس ئەتكەن بەرىكەت شەبنەملىرىدۇر.

ئالتۇنئولۇق: تارىخ بويىچە تەسەۋۋۇپ بىلەن بولغان كۈچلۈك مۇناسىۋەت تەبىرىگىز دائىرىسىدە داۋام قىلغان سەممىي بىر ئىمان ۋە ئىلمۇ-ئىرپان ھاياتى سەۋەبى بىلەن ئەمىلىلەشتى، دېيەلەمدىمىز؟ ھەقىقەتەن تۆنۈگۈن بولغىنىدەك، بۈگۈنمۇ تەسەۋۋۇپ پات-پات قەستەن قىلىنغان بۆھتانلار بىلەن نەزەردىن چۈشۈرۈلۈشكە ئۇرۇنىلىسمۇ ئەمما كۈندىن-كۈنگە كۆپ مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا مۇناسىپ بىر ئىسلامى ساھە بولۇۋاتىدۇ. مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بولسۇن ياكى ئىسلامنىڭ سىرتىدىكىلەردىن بولسۇن "ئىسلامنىڭ مەنىۋىي دائىرىسى" دېيىلىدىغان بۇ ساھەگە جىددىي بىر قىزىقىش كۆزگە كۆرۈلىۋاتىدۇ. بۇ قىزىقىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

تەسەۋۋۇپ ئىنساننى روھقا يۈزلەندۈرىدۇ ۋە روھقا شەخسنىڭ ئىقتىدارىغا يارىشا راھەتلەندۈرىدىغان يول ئاچىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنساننىڭ نەپسى ۋە روھى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ھەر قانداق خۇسۇس بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىدۇ. يەنى بەندىنىڭ مەنىۋىي سەپىرىدە بېسىپ ئۆتىدىغان مۇساپىلەر، مۇناسىۋەت ھالىتىدە بولغان پۈتكۈل ئالەم، بېشىدىن ئۆتكەن نەچچە مىڭ تۈرلۈك ئەھۋال ۋە ئاخىرى ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئالللاھنى تېپىش، قەلبىدىن تونۇش ۋە بەندىچىلىك قىلىش قاتارلىق سانسىزلىغان خۇسۇسلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولىدۇ.

شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن جەمئىيەتنىڭ ھەر قايسى قاتلىمىغا خىتاپ قىلالىغان تەسەۋۋۇپ بىر تەرەپتىن ئىقتىسادى، ئىجتىمائىي راھەتلىك زامانلىرىدىكى خامۇشلۇق ۋە بوشاڭلىقنى تېزگىنلەپ مەنىۋىي يۈكسىلىشنى داۋام قىلدۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىستىلا، ئىشغال ۋە زۇلۇم ئەۋجى ئالغان

ۋە دەرت-ھەسرەت بىلەن سىقىلغان كۆڭۈللەرگە دېرىزىلەر ئېچىپ تەسەللى بېرىپ، جاراھەتلىك كۆڭۈللەرگە مەلھەم، چارچىغان مېڭە ۋە روھلارغا ئابى ھايات بولغان. ئۇ بىر تەرەپتىن گۈزەل ئەخلاق ۋە ئىبادەتتە يۇقىرى پەللىگە چىققانلارغا كىچىك پېئىللىقنى تەشەببۇس قىلىپ مەغرۇرلۇق، كىبىردىن قوغداپ قالغان بولسا يەنە بىر تەرەپتىن ئېغىر گۇناھلارنى سادىر قىلغان بەندىلەرگە كەڭ دائىرىدە ئەپۇ، كەڭچىلىك، مەرھەمەت ۋە رەھمەت كەبى جان ياشارتقۇچى ئىمكانلارنى ئاتا قىلغان. شۇڭلاشقا مۇڭغۇل ئىستىلاسىدىن كېيىن پۈتكۈل ئاناتولىيىنى قاپلىغان قالايمىقانچىلىق سەۋەپلىك پەيدا بولغان بىئارامچىلىق ۋە غەم-قايغۇلارنى يوقىتىدىغان، تەسەللى بولىدىغان ئۇ دەۋرلەردە تەسەۋۋۇپقا دائىر پىكىر-ئېقىملارنىڭ كۈچكە ئىگە بولغانلىقى ۋە كۆپلىگەن مۇتەسەۋۋۇپلارنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى تارىخىي ھەقىقەتتۇر.

چۈنكى تەسەۋۋۇپ ئەقىل كارغا كەلمەيدىغان مەسىلىلەردە قەلبكە تەسىر كۆرسىتىپ يولىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. مەسىلىلەرنى قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن ھالدا كۆزدىن كۆچۈرۈش ۋە ئىلھام كەبى قەلبى ھاللەر بىلەن ئايدىڭلاشتۇرىدۇ. بۇ ئارقىلىق شەخسنى ئاخىرى راھەتلىككە چىقىرىدۇ. كۈنىمىز ئىسلام ئالىملىرىدىن مۇھەممەد ھەمدۇللاھنىڭ بۇ ئىپادىسى بەك مەنىلىك ۋە ئىبرەتلىكتۇر:

"مېنىڭ يېتىشىش ئۇسۇلۇم راتسىئونالىزم (ئەقىلچىلىك) دۇر. قانۇن تەھسىلىم ۋە تەتقىقاتلار مېنى ئىشەندۈرگۈچى شەكىلدە تەبىر قىلالمىغان ۋە ئىسپاتلىيالمىغان ھەر قانداق نەرسىنى رەت قىلدۇرىدۇ. مۇھەققەقكى، مەن ناماز، روزا قاتارلىق ۋەزىپىلىرىمنى تەسەۋۋۇپقا مۇناسىۋەتلىك سەۋەپلەر بىلەن ئەمەس شەرئى سەۋەپلەر بىلەن ئورۇنلايمەن. ئۆز- ئۆزۈمگە دەيمەنكى:

ئالالاھ مېنىڭ رەببىمدۇر. ئىگەمدۇر. ئۇ ماڭا بۇلارنى ئەمىر قىلدى. شۇڭا بۇ ئەمىرلەرنى ئورۇنلىشىم كېرەك. بۇنىڭدىن باشقا ھەق ۋە ۋەزىپە بىر-بىرىگە باغلىق. ئالالاھ بۇلارنى مېنى پايدىلانسۇن، دەپ ئەمىر قىلغان. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا شۈكرى قىلىشىم كېرەك."

غەرپ جەمئىيىتىدە پارىژغا ئوخشاش بىر مۇھىتتا ياشاشقا باشلىغان ۋاقتتىن بۇيان شۇنى ھەيرانلىق بىلەن كۆرۈۋاتىمەنكى، خرىستىيانلارنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا چاقىرغان فىقھە ۋە كەلام ئالىملىرىنىڭ كۆز قاراشلىرى

ئەمەس، بەلكى ئىبنى ئەرەبى ۋە مەۋلاناغا ئوخشاش مۇتەسەۋۋۇپلاردۇر. بۇ ھەقتە مېنىڭمۇ شەخسىي كۆزىتىشلىرىم بار. ئىسلامى تېمىدا مەندىن بىر ئىزاھات تەلەپ قىلىنغاندا ئەقلى دەلىلگە تايىنىپ بەرگەن جاۋابىم، سوئال سورىغۇچىنى قانائەتلەندۇرەلمىدى. ئەمما تەسەۋۋۇپى ئىزاھلار مېۋە بېرىشتە كېچىكمىدى. بۇ ھەقتە تەسىر كۈچۈمنى بارغانسىرى يوقاتتىم. ھازىر ئىشىنىمەنكى، ھۇلاگۇنىڭ كۆيدۈرۈپ كۈل قىلغان ئىستىلاسىدىن كېيىن غازان خان زامانىدا بولغىنىدەك، بۈگۈن ئەڭ ئاز دېگەندە ياۋرۇپا ۋە ئافرىقىدا ئىسلامغا خىزمەت قىلىدىغىنى قىلىچمۇ ئەمەس، ئەقىلمۇ ئەمەس، بەلكى قەلب يەنى تەسەۋۋۇپتۇر.

بۇ كۆزىتىشتىن كېيىن تەسەۋۋۇپ ھەققىدە يېزىلغان بەزى ئەسەرلەرنى تەتقىق قىلىشقا باشلىدىم. بۇ مېنىڭ كۆڭۈل كۆزۈمنى ئاچتى. چۈشەندىمكى، ھەزرىتى پەيغەمبەر زامانىدىكى تەسەۋۋۇپ ۋە بۈيۈك ئىسلام مۇتەسەۋۋۇپلىرىنىڭ يولى، سۆزلەر بىلەن ھەپىلىشىپ ئولتۇرماسلىق، مەنىسىز ئىشلار بىلەنمۇ شۇغۇللانماسلىق، پەقەتلا ئىنسان بىلەن ئاللاھ ئارىسىدىكى ئەڭ قىسقا يولدا مېڭىش، كىشىلىكنىڭ يېتىلىش يولىنى ئىزدەشتۇر.

ئىنسان ئۆزىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنىڭ سەۋەبىنى ئىزدەيدۇ، مەنىۋىي ساھەدە ماددىي نوقتىدىن بېرىلگەن ئىزاھلار بىزنى نىشاندىن يىراقلاشتۇرماقتا. لېكىن مەنىۋىي جەھەتتىكى ئىزاھلار ئىنسانلارنى رازى قىلماقتا."[32]

بۇ ئىپادىلەر شۇنى كۆرسىتىدىكى، تەسەۋۋۇپ ئېغىر سانائەت ۋە ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىللە بىر تەرەپتىن ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي بۆھرانىنىڭ كۆپىيىشى، يەنە بىر تەرەپتىن ئىنساننى بىر ماشىنىنىڭ چىشى ھالىتىگە كەلتۈرگەن بۇ زامانىمىزدا تەسەۋۋۇپ بۈيۈك ئەھمىيەتكە ئىگە بولماقتا.

32. مى. ئەزىز لەھابى، "ئىسلام شەخسىيەتچىلىگى" تەرجىمە قىلغۇچى، ئى ھەققى ئاقىن، 114-115-بەتلەر، دىپنوت، 8، ئىستانبۇل، 1972-يىل. بۇ ئىزاھات، مۇھەممەد ھەمدۇللاھ 1967-يىلى 27-سېنتەبىر تەرجىمانغا يازغان مەكتۇبىنىڭ تېكىستىدۇر. (مۇستاپا قارا، مەتىنلىرى بىلەن كۈنىمىز تەسەۋۋۇپ ھەرىكەتلىرى، 542-543-بەتتىن نەقىل قىلىندى.)

”ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ“ ناملىق ئەسەر توغرىسىدا - 2

تەسەۋۋۇپسىز بولامدۇ؟

تەسەۋۋۇپنى كېرەكسىز، دەپ قاراش، ئىخلاس، تەقۋا، ئىلمۇ-ئىرپان، نەپسنى تازىلاش ۋە قەلبنى ساپلاش، قىسقىسى ئاللاھقا ئېھسان مەقامىدا بىر بەندە بولۇشنى كېرەكسىز دەپ قاراشتۇر.

“ئىماندىن ئېھسانغا تەسەۋۋۇپ” ناملىق ئەسەر توغرىسىدا -2
تەسەۋۋۇپسىز بولامدۇ؟

ئالتۇنئولۇق: بۇ دېگەنلىرىڭىزدىن تەسەۋۋۇپقا دائىر ئۇسلۇبىنىڭ ئىسلامى تەبلىغدە قانچىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشەنگىلى بولىدۇ. ئۇ هالدا تەسەۋۋۇپقا دائىر ئۇسلۇبىنىڭ ئىسلامى تەبلىغدە بۇنىڭغا پاراللېل هالدا ئىنسانلارنىڭ هىدايەتكە ئېرىشىشىدە ۋە ئەخلاقىي جەھەتتە پىشىپ يېتىلىشىدە ئىجابىي نەتىجىلەرنى بېرىشىنىڭ سىرى نېمە؟

تەسەۋۋۇپنىڭ كۈنىمىزدىكى ئەھمىيىتىنىڭ باشقا بىر يۆزلىنىشى ئۇنىڭ ئىنسانلارنى ئىسلاھ قىلىش خۇسۇسىدا تەقىپ قىلغان مېتود ۋە ئۇسلۇبىدۇر. شەرىئەتنىڭ زاهىرى ئەھكامى هەم ئاخىرەت هەم دۇنيا ئۈچۈن مۇكاپات ۋە جازا بىلەن ئىنسانلارنى ئىستىقامەتلەندۈرۈشنى غايە قىلىدۇ. ئۇنىڭ باتىنى ئەھكامى دېيىلىدىغان تەسەۋۋۇپ بولسا بۇلارغا قوشۇمچە قىلىپ سۆيگۈ، شەپقەت ۋە مۇھەببەتنى قوللىنىدۇ. زامانىمىزدا ئىنسانلار نەپسىگە بويۇن ئېگىپ، دىندىن يىراقلىشىپ ئېغىر گۇناهلارنى سادىر قىلىشنىڭ روھى ئازابىنى چەكمەكتە. مۇنداقلارغا ئىسلاھ ۋە قۇتۇلۇش يولى كۆرسىتىشنىڭ ئەپۇ، كەڭچىلىك ۋە شەپقەت يولى بىلەن تېخىمۇ ئاسان، تېخىمۇ زىيادە مۇمكىن بولىدىغانلىقىنى هېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. بۇ جەھەتتىن دەۋرىمىز تەسەۋۋۇپقا دائىر هەقىقەتلەر بىلەن، ئۇنىڭ ئۇسۇل ۋە ئۇسلۇپقا دائىر قائىدىسىمۇ بۈيۈك ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدىغان بىر دەۋردۇر. شۇڭلاشقا ئەپۇ، كەڭچىلىك ۋە شەپقەت بىلەن قارىغۇچىلار دۆلىتىمىزدە بولغاندەك، غەرپ مەملىكەتلىرىدىمۇ مەنىۋى جەھەتتىن بويسۇندۇرۇشقا تېخىمۇ زىيادە مۇۋاپىق بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈلمەكتە. ئەقىل ۋە نەپسىنىڭ هۆكۈمرانلىقىدا ئازاپ چەككەن روھلارغا ئىسلامى، ئىلاھىي تەسەللىي سۇنۇش ئۈچۈن ئۇلارغا جازا بېرىش مەخسىتى بىلەن، غەزەپ بىلەن

يېقىنلىششىنىڭ ئورنىغا شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش ھەر زامان مەنپەئەتلىك بىر مېتوتتۇر.

چۈنكى ئىنسان ئەسلى غايىسىدىن قانچىلىك يىراقتا بولسۇن، "ئىنسان" بولۇش قەدىر-قىممىتى بىلەن شەرەپ ئىگىسىدۇر. ئۇنىڭ مانا شۇنداق ھالىتىدىن خەۋەرسىز ھالدا گۇناھ پاتقىقىغا پېتىپ قېلىشى خۇددى بۈيۈك كەبىنىڭ تېمىدىكى ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ يەرگە چۈشۈپ كېتىپ چاڭ-تۇزاڭ ئىچىدە قېلىشىغا ئوخشايدۇ. بۇنداق ئەھۋالغا بىپەرۋالىق قىلىپ ھەددىدىن زىيادە خاپا بولۇپ كەتمەيدىغان ھېچ بىر مۆئمىننى ۋىجدانلىق مۆئمىن، دەپ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. دېمەككى، مۆئمىنلەر ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ھۆرمەتلەشتىن ئەسلا ۋاز كېچەلمەيدۇ. ئۇنىڭ مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشى مۆئمىنلەرنىڭ نەزىرىدىكى قەدىر-قىممىتىنى قىلچىمۇ كېمەيتىۋەتەلمەيدۇ. ئەكسىچە مۆئمىنلەر دەرھال چاڭ-تۇزىڭى بىلەن ئېلىپ، كۆز ياشلىرى بىلەن پاكىزلاپ ھۆرمەت-ئېھتىرامى بىلەن ئەسلىدىكى ئورنىغا قويۇش ئۈچۈن بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىدۇ. ئۇنىڭ جەننەتتىن چىققانلىغىنى ئويلاپ، ئۇنىڭ بۇ ئۇلۇغلىقىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ. ھالبۇكى، ئىنسان ئالالاھتائالانىڭ "روھىدىن پۈۋلەنگەن"، يەنى ئالالاھتائالانىڭ قۇدرىتىدىن قانچىلىغان سىرلارنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بىر مەۋجۇداتتۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتى سادىر قىلغان گۇناھلىرى سەۋەپلىك قانچىلىك چۈشۈپ كەتسە كەتسۇن، ئۆزىنىڭ قىممىتى مەڭگۈلۈكتۇر.

ھەزرىتى مەۋلانا ئېيتقاندەك، ئىنساننىڭ روھى سۈزۈك سۇغا ئوخشايدۇ. ئەمما ناچار ئىشلار ۋە گۇناھلار بىلەن بۇلغىنىشى نەتىجىسىدە ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بۇ ئەھۋالدا مەنىۋىلىك مەرۋايىتى ۋە ھەقىقەت نۇرلىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئۇ سۇنى توختۇتۇش لازىم. شۈڭلاشقا تەسەۋۋۇپنىڭ غايىسى شەخسىيەتچىلىك ۋە نەپسانى تۇيغۇلارنى ئۆزگەرتىپ شەخسلەرنى نەتىجىدە جەمئىيەتنى ھۇزۇر-ھالاۋەتكە ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ ئېتىبار بىلەن ئىنسان تىل تەككۈزۈش، شىرىك كەلتۈرۈش ۋە گۇناھ سادىر قىلىشتا قانچىلىك چەكتىن ئاشقان بولسا بولسۇن، ھىدايەتكە چاقىرىشتىن مەھرۇم قىلىنمايدۇ. بۇنىڭ "ئەسرى سائادەت" دىكى سانسىز مىساللىرىدىن بىرى مۇنداق:

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تاغىسى ھەزرىتى ھەمزىنى شېھىد قىلىپ ئۆزىنى قاتتىق قايغۇغا مۇپتىلا قىلغان ۋەھشىنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەسھابىدىن بىرىنى ئەۋەتتى. ۋەھشى رەسۇلۇللاغا جاۋاب قايتۇرۇپ:

"يا مۇھەممەد! سەن بىر كىشىنى ئۆلتۈرگەن، ياكى ئاللاھقا شېرىك قوشقان ياكى زىنا قىلغان بىرى قىيامەت كۈنى ئىككى قات ئازاپقا دۇچار بولىدۇ ۋە جەھەننەمدە خورلۇنۇپ ئەبەدىي قالىدۇ." (فۇرقان سۈرىسى 68-69-ئايەتلەر) دەپ ئاللاھنىڭ ھۆكمىنى بايان قىلغان ئىكەنسەن، مېنى قانداقسىگە ئىسلامغا دەۋەت قىلىسەن؟ مەن ئۇ ئەسكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم. ماڭا قەيەردىمۇ قۇتۇلۇش يولى بولسۇن؟ دېدى.

ئاللاھتائالا:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

(ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، «(گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (خالىغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.) (زۇمەر سۈرىسى 53-ئايەت) دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئاخىرىدا ۋەھشى بۇ ئايەت كەرىم بىلەن راھەتلىدى ۋە:

"رەھمىتىڭ نەقەدەر بۈيۈك ئەي رەببىم!" دەپ تەۋبە-ئىستىغپار ئېيتىپ دوست-بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىكتە مۇسۇلمان بولدى.

بۇنىڭغا ئوخشاش ھەقىقەتلەردىن ئىلھام ئالغان تەسەۋۋۇپقا دائىر ئۇسلۇپنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى، ئىنسانغا مۇئامىلە قىلىش شەكلىدۇر. بۇنىڭغا نىسبەتەن، ئىنسان ئىلاھىي خىتاپقا ۋە ئىلاھىي سۈپەتنىڭ كامىل ھالەتلىرىگە ئېرىشكەن ۋە رەببىگە خەلىپە بولۇش ئالاھىدىلىكى بىلەن يارىتىلغان. بۇ جەھەتتىن كائىناتنىڭ كۆز قارىچۇغى سۈپىتىدە رەببىدىن بىر سىرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن. يۇقىرىدا ئېپادىلىگىنىمىزدەك، سادىر قىلغان گۇناھلىرى

سەۋەبى بىلەن قەدىر ـ قىممىتىنى قانچىلىك چۈشۈرسە چۈشۈرسۇن، ئۆزىدىكى قىممەت ئەبەدىيدۇر. لېكىن تەسەۋۋۇپتا بۇ ئۆلچەمسىز سۆزلەنمىگەن. بۇنى قىسقىچە ئېيتقاندا:

"گۇناھكارغا قىلىنىدىغان كەچۈرلىكنى گۇناھقا قىلماسلىق، گۇناھقا قىلىنىدىغان دۈشمەنلىكنىمۇ گۇناھكارغا قىلماسلىقتۇر."

بۇ يۆنىلىش بىلەن تەسەۋۋۇپ كۆنىمىزدە ئىسلامى تەبلىغىنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك بىر ۋاستىسىدۇر. چۈنكى ئىنسانلار دائىما ئابدۇل قادىر جەيلانى، ئەزىز ماھمۇد ھۇدايى، يۇنۇس ئەمرە، باھائەددىن نەقشىبەندى ۋە مەۋلانا قاتارلىق ئاللاھ دوستلىرىنىڭ مۇھەببەت قۇچىغىنى سېغىنىدۇ.

ئالتۇنئولۇق: بەرگەن مەلۇماتىڭىز بىلەن تەسەۋۋۇپنىڭ ئىنسانىنى قانداق قىلىپ خاملىقتىن مۇكەممەللىككە ئېرىشتۈرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىدىڭىز. بۇ ھەقىقەتكە بىنائەن تەسەۋۋۇپنىڭ بىر مۇسۇلماننىڭ ھاياتىدىكى ئورنى قانداق بولىشى كېرەك؟ باشقا بىر تەبىر بىلەن تەسەۋۋۇپسىز بولامسىمۇ؟

بەك مۇھىم بىر سوئال سورىدىڭىز. تەسەۋۋۇپ كەڭ دائىرىدىكى ئىچكى قۇرۇلما ۋە مەزمۇنى بىلەن ئىمان ئەھلىنىڭ ۋاز كېچەلمەيدىغان ئىسلامى تاللىشى، بەرىكەت ۋە يېتىشىش نېمىتىدۇر. بۇ جەھەتتىن ئۇ ھەم مۇسۇلمانلارنىڭ كەمالەت تېپىشى، ھەم غەيرى مۇسلىملارنىڭ ھىدايەتكە ئېرىششى ئۈچۈن ۋاستە بولالىشى ۋە ئۇلاردا ئىسلامنىڭ توغرا ئەكس ئەتتۈرىلىشى ئۈچۈن بۈيۈك ئەھمىيەتكە ئىگە.

چۈنكى پۈتكۈل كىتابى بىلىملەر ئەمىلىيەتتە ئۇرۇققا ئوخشايدۇ. ئۇرۇقلار تۇپراققا چېچىلماي ئامبارلا قالغاندا يىللار ئۆتسىمۇ يەنىلا ئۇرۇقتىن باشقا بىر نەرسە بولالمىغاندەك، كىتابى بىلىملەرمۇ قۇرلاردا ياكى ئىشكاپتا قالغىنىدا يەنىلا باشقا بىر نەتىجە چىقمايدۇ. تۇپراققا چېچىلغان ئۇرۇقلار سۈپىتىگە يارىشا ئۈنۈپ باراخسان بولىدۇ. بەزىسى غايەت چوڭ چىناردەك يوغىنايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش كۆڭۈل تۇپرىقىغا چېچىلغان ئىلىم ئۇرۇقلىرىمۇ قەلبلەرنى بىردىن مەنىۋى باغچا ھالىتىگە كەلتۈرىدىكى، ئىلمۇ ـ ئىرپانىنىڭ ھەقىقى مېۋىلىرى بولغان سىر ۋە ھېكمەتلەر ئۇ چاغدا ئايان بولىدۇ.

بۇ جەھەتتىن دىنىنىڭ پەتۋا قىسمى بىر بىنانىڭ ئۇلى بولسا، تەقۋا قىسمى ئۇلنىڭ ئەتراپىدىكى تولۇقلىغۇچى قىسىملار بىلەن گۈزەللىك ۋە مېھرى-شەپقەت ئېلېمېنتلىرىدۇر. تەسەۋۋۇپ بىر تەرەپتىن بۇ ئىككى ئالاھىدىلىكنى بىرلەشتۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن ياخشى ئەمەل ۋە گۈزەل ئەخلاق مۇكەممەللىككە قوشۇمچە قىلغان ھالدا ئىنسانىي، قۇرئانىي ۋە كائىناتنى شەرھىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەسئۇلىيەتلەرنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇر ھېكمەتلەر بىلەن چۈشىنىلىشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. تەسەۋۋۇپ بۇ ئېتىبار بىلەن ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت ۋە ئاللاھنى تونۇش جەھەتتە بەندىلەرگە كۆڭۈللىرىدىن مېراجقا قاراپ ئېچىلغان مەنىۋىي دېرىزە بولۇشتەك ماھىيىتىنى نامايان قىلىدۇ.

شۈبھىسىزكى، تەسەۋۋۇپ روھ ۋە قەلبنىڭ ۋاز كەچكىلى بولمايدىغان ئېھتىياجىدۇر. مۇشۇنداق بولۇش بىلەن ئۇ ھەر قانداق مۇسۇلماننىڭ ھاياتىدا ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن بولۇشى كېرەك بولىدىغان بىر ھەقىقەت. تېخىمۇ توغرىسى، قەيەردە ئىنسان بولسا شۇ يەردە تەسەۋۋۇپ بولىدۇ.

بۇ ئەمەلىيەتنى بىر چەتتە قويۇپ تۇرۇپ، "تەسەۋۋۇپسىز بولامسىدى" دېمەك، "ئىسلامنى ئاساسقا ئىگە قىلغان تەپسىر، ھەدىس، كەلام، فىقھ ۋە باشقا ئىلىملەر بولمىسا بولامسىدى؟" دېگەندەك سوئالنى سوراشتۇر. تەسەۋۋۇپنى كېرەكسىز كۆرۈش ئىخلاس، تەقۋا، ئىرپان، نەپسىنى پاكىزلاش، قەلبنى ساپلاشتۇرۇش ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ئاللاھقا ئېھسان ماقامىدا سەمىمىي بەندە بولۇشنى كېرەكسىز كۆرۈش دېمەكتۇر. چۈنكى تەسەۋۋۇپ بىلەن بۇ ھەقىقەتلەر نەزەردە تۇتۇلماقتا. شۈبھىسىزكى بۇ ھەقىقەتلەر ئاساسىدا ياشىغان كىشى ئەگەر تەسەۋۋۇپ ئىسمىنى قوبۇل كۆرمىسىمۇ، ئەمما بىزچە ئۇمۇ تەسەۋۋۇپ بويىچە ياشاۋاتىدۇ، دېمەكتۇر. چۈنكى، تەقۋا، زاھىدلىق (دۇنيانى قەلبتىن تەرك ئېتىش)، ئېھسان، تەسەۋۋۇپ، ھەقىقەت ۋە ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنلىرى ئېتىبارى بىلەن ئوخشاش مەنا ۋە غايىگە دالالەت قىلىۋاتقان بىر-بىرىگە يېقىن تېرمىنلاردۇر. ئىسىم بېرىش پەقەت بىر ئالەمدۇر. بۇ ئىپادىلەرنىڭ مەركىزىدە پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئۇستازى سۈپىتىدە يېگانە نەمۇنە، ئەڭ گۈزەل ئۈلگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ئۇنىڭ مەنىۋىي

تەربىيىسىدە يېتىشكەن ۋە ھەر-بىرى بىر ئۇلۇغۋار شەخسىيەت ۋە مەنىۋىيەت يۈلتۈزى بولغان ئەسھابى كىرام بار.

يەنە بىر جەھەتتىن قەلبىنىڭ خاتىرجەملىك، ھۇزۇر ۋە بەخت-سائادەتكە ئېرىششى، مەنىۋىي جەھەتتىن يېتىشكەن سەۋىيىگە باغلىق. بۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەندە مەنىۋىي تەربىيىگە ئىگە بولۇشى لازىم. چۈنكى قەلبىنىڭ ئىلىم ۋە ھېكمەت بىلەن تولۇشى، دىنىنىڭ بۈيۈك ھەقىقەتلىرىدىن خەۋەردار بولۇشى ۋە بەندىنىڭ مەنىۋىي جەھەتتىن كامالەتكە ئېرىششى بەزى ئەمەلىيەتلەر ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ.

شۇڭلاشقا ئىنسانىيەتكە ئۈلگە سۈپىتىدە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرمۇ ۋەھىيگە ئېرىششتىن ئىلگىرى تەييارلىق باسقۇچىدىن ئۆتكۈزۈلگەن. چۈنكى قەلبىنىڭ، يۇمشاق مەنىۋىي ھاللىرىنى قوبۇل قىلالىشى ئۈچۈن مەينەتچىلىكتىن تازىلىنىشى، نازۇك بولۇشى، ئۇيۇشقاقلىقا ئىگە بولۇشى لازىم. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى بېرىلىشتىن خېلى بۇرۇن ھىرا غارىدا ئېتىكاپقا[33] كىرگەن. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھتائالا بىلەن ئۇچرىششتىن ئىلگىرى سىنا تېغىدا 40 كۈن رىيازەت قىلغان. يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام مىسىرغا سۇلتان بولۇشتىن ئىلگىرى 12 يىل زىنداندا قالدى ۋە ئازاپ-ئوقۇبەت، تەركى دۇنيالىق، كۈرەش (ئىسلامى تەبلىغ) ۋە نۇرغۇنلىغان جاپا-مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈردى. شۇنداق قىلىپ مۇبارەك قەلبىدىن ئاللاھتىن باشقا پۈتكۈل نەرسە ۋە مۇناسىۋەتلەر چىقىرىلدى.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مېراجقا چىقىشتىن ئىلگىرى «ئىنشىراھ» سۈرىسىنىڭ سىرىنى بىلدى. كۆكسى يېرىلىپ شەرەپلىك قەلبى يۇيۇلدى ۋە ئىلىم-ھېكمەتنىڭ روھى بىلەن تولدۇرۇلدى. چۈنكى ئۇ مېراجتا ئاجايىپ-غارايىپ ۋەقەلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، ئىنسان نەپسانىيىتى بىلەن كۆرۈلمەيدىغان ئىلاھىي سىرلار ۋە خىلمۇ-خىل مەنزىرىلەرنى كۆرەتتى.

ئاللاھنىڭ تاللانغان بەندىلىرى بولغان پەيغەمبەرلەر قەلبىنى ساپلاشتۇرۇلۇشتىن ئۆتكۈزۈلگەن ئىكەن، باشقا ئىنسانلارنىڭ قەلبىنىڭ ساپلاشتۇرىلىشى قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

33. ئېتىكاپ: مەسجىد ياكى خالى ئىبادەت ئورۇنلىرىغا كىرىپ قىلىنىدىغان بىر خىل مەخپى ئىبادەت

چۈنكى پاكلانمىغان قەلب بىلەن گۈزەللىككە يېقىنلاشقىلى بولمايدۇ. بۇرنى سەزمەيدىغان كىشى گۈلنىڭ، پىل ـ پىلنىڭ پۇرىقىنى ھېس قىلالمايدۇ. ھور بىلەن نەملەنگەن ئەينەكتىنمۇ بىرەر مەنزىرىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولمايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ھالالنىڭ ئىچىگە زەررىچىلىك بولسىمۇ ھارامنىڭ ياكى باشقا گۇمانلىق نەرسىنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشى بىر ئىستاكان تەجرىبە سۈيىگە بىر تامچە نىجاسەت ئارىلىشىپ قالغاندەك بولىدۇكى، ئۇ سۇنىڭ ساپلىقى، قوبۇل كۆرىلىشى ۋە پەيزى يوقىلىدۇ.

بۇ سەۋەپتىن قەلبنىڭ مەنىۋي پاكلىقى زىيادىلىشىپ ئىلاھىي سىر ۋە ھېكمەتلەرنى قوبۇل قىلالايدىغان ھالغا كېلەلىشى ئۈچۈن تازىلىنىشى، گۈزەللىك بىلەن تولىشى زۆرۈر. چۈنكى ئاللاھ تائالا:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۞ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

(ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھى) غا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ.) (شۇئەرا سۈرىسى 88 ـ 89 ـ ئايەتلەر) دېگەن.

قەلبنىڭ پاك ھالەتكە كېلىشى بولسا مەنىۋي تەربىيە بىلەن ساپلىشىشىغا باغلىق.

چۈنكى، قەلب مەنىۋي تەربىيىگە ئىگە بولۇشتىن ئىلگىرى سوغۇق تۆمۈرگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئارزۇ قىلىنغىنىدەك شەكىلگە كېلىشى ئۈچۈن ئەۋۋەل ئوتتا تاۋلىنىشى، داتلاردىن، كىرلىرىدىن تازىلىنىشى، قاتتىغلىقتىن يۇمشاق ھالەتكە كەلتۈرىلىشى ۋە سوقىلىشى كېرەك. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئارزۇ قىلىنغان شەكىلگە كېلەلەيدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، بۇ ئەمەلىيەتلەر تەدرىجى قىلىنماي تۇرۇپ قەلبنىڭ كەمالەتكە ئېرىشىشى مۇمكىن ئەمەس. قەلب كامالەتكە ئېرىشكەندىن كېيىن بولسا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمىغان ئەقىل بىلەن چۈشەنگىلى بولمىغان ھەقىقەتلەر ئالىمى زوق ـ ئىشتىياق بىلەن چۈشىنىلىدۇ ۋە قەلب بىلەن ھېس قىلىنىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قەلبنىڭ كۈچ ۋە سەزگۈ ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش كېرەك.

قەلبنىڭ كۈچ ۋە سەزگۈ ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى شەرھلەش مەخسىتىدە مەۋلانا جالالىددىن رۇمى سەلچۇقلۇق مەدرىسىدە زاھىرى ئىلىملەرنىڭ يۇقىرى پەللىسىدە بىر " ئىسلامى ئۆلىماسى" بولغان چاغلاردا

ئىچىدىكى ئەھۋالنى ”پىشىپ يېتىلمىگەن ئىدىم“، ئاللاھنى تونۇش ـ ئىلاھىي ھەقىقەتلەردىن خەۋەردار بولۇش ھاللىرى بىلەن تولغان كائىنات بىر كىتاب ھالىتىگە كېلىپ، ئۇنىڭدىكى مەخپىي سىرلار ئۆزىگە ئايان بولۇشقا باشلىغان چاغدىكى ھالىنى ”پىشىپ يېتىلدىم“، زاتىغا بولغان مۇھەببەتتە پانى بولۇش ھالىنى بولسا ”كۆيدۈم“ دەپ ئىپادىلىگەن.

بۇ شۇنى كۆرسىتىدۇكى، بەندىنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنىشى قەلب جەھەتتىن تېخىمۇ زىيادە يۈكسىلىشكە باغلىق بولغانلىقى ئۈچۈن قەلبىنىڭ كامالەتكە ئېرىششى ئۈچۈن مەنىۋىي تەربىيىگە ئېھتىياجى بار. بۇ ھەقىقەتنىڭ سانسىزلىغان مىساللىرىنى ئەسھابى كىرام كۆرسەتمەكتە. شۇڭلاشقا ئۇلاردىن قانچىلىرى قىزلىرىنى تۇپراققا تىرىك كۆمگەن تاشتەك قاتتىق مەۋجۇداتلاردىن بولغان چاغدا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مەنىۋىي تەربىيىسى ئاستىدا كۆزلىرى ۋە كۆڭۈللىرى ياشقا تولغان شەپقەت ۋە مەرھەمەت ئابىدىسى ھالىتىگە كەلگەن، جانلىرى ۋە ماللىرىنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بېغىشلىغان ئىدى.

خۇلاسە سۈپىتىدە شۇنى دېيەلەيمىزكى:

تەسەۋۋۇپسىز مۇسۇلمانلىق بولىشى مۇمكىن، ئەمما بۇ ئېھسان دەرىجىسىدىن مەھرۇم مۇسۇلمانلىق بولىدۇ. يەنى مەنىۋىي تەربىيە بولغان تەسەۋۋۇپتىن ئايرىلغان ئىسلامى ھايات كىشىنى ”ئاللاھنى كۆرىۋاتقاندەك بەندىچىلىك ئەھۋالىغا“ غا ئېرىشتۈرەلمەيدۇ.

ئالتۇنئولۇق: ئەپەندىم، ”ئالتۇنئولۇق“نىڭ ئوقۇرمەنلىرى زاتى ئالىيڭىزنىڭ كۆڭۈل دوستلىرى، سىز بىلەن كۆڭۈل ئىقلىمىدا ئۇچرىشىشنى بەختىيارلىق ھېس قىلىدىغان ئىنسانلاردۇر. ئاخىرىدا ئۇلارغا تەسەۋۋۇپ توغرىسىدا نېمە تەۋسىيە قىلىسىز؟

ئەمدى، ئەۋلىيالىرىمىزنىڭ نەسىھەتلىرىدىن قوشۇمچە قىلىمەن:

تەسەۋۋۇپ، ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ئەخلاقى بويىچە يېتىلىشكە يېتەكلەيدىغان مەنىۋىي تەربىيىدۇر. ئىبادەتتە جوشقۇنلۇق، مۇئامىلىدە پەزىلەت ھالىدۇر. بۇمۇ كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسىغا ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا مۇھەببەت بىلەن يۈزلىنىشتۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن سەمىمىي بىر مۇھەببەت ۋە يۈزلىنىش بىلەن دوستلۇقنىڭ

مەركىزىگە ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى قويغان ئاللاھ دوستلىرى پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ ئەبەدىي دوستى بولىدۇ.

سالىھ كىشىلەر بىلەن ئۈلپەتلەشكەن ۋە سۆھبەتتە بولغان مۆئمىنمۇ سالىھ كىشى بولالايدۇ. چۈنكى ئېنىرگىيىلىك خارەكتېرلەرنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. روھلارغا نىزام ۋە مەنىۋىي مۇداپىئە ئۇكۇلى بولالايدىغان سالىھ كىشىلەر نەپسىنى پاكىزلىغان، دۇنيا مۇھەببىتىدىن ۋاز كەچكەن كىشىلەردۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئىلاھىي بەرىكەت بىلەن تولغان. ئۇلار بىلەن ئۈلپەتلەشكەن بەندە پۈتكۈل مەخلۇقلار پايدىلىنالايدىغان بەندە بولىدۇ.

مۇھەببەت ئىككى كۆڭۈل ئارىسىدىكى تۇيغۇ يولىدۇر. ئىنسان كۆڭۈل بەرگەن كىشىسىگە مەپتۇن بولىدۇ ۋە ھەيرانلىق بىلەن قارايدۇ، ئۇنى تەقلىد قىلىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن مۆئمىن ھەر سەۋەپ بىلەن ھەر ساھەدىكى غەيرىتىدە "مۇھەببەت" تۇيغۇسىنى قوللىنىشى لازىم.

ئىلمىنىڭ ئىرپانغا يۈكسىلىشى ئاللاھتائالانىڭ قەلبدە تونىلىشىغا سەۋەپ بولىدۇ. كائىنات ھېكمەت ۋە سىرلار قايىنىمىدۇر. بىلىش، كۆرۈش ئەمەس، ھېكمەت ۋە سىرغا ئاشىنا بولۇش لازىم.

قەلبنىڭ كىردىن تازلىنىپ لەتاپەتكە تولىشى ئاللاھقا بولغان يېقىنلىق نىسبىتىدە بولىدۇ. قەلبى جوشقۇنلۇق بىلەن تولغان مۆئمىن ئۆلمەيدۇ. ئەكسىچە، نەپسگە بېرىلگەنلەر بولسا بېرىلگەن نىسبىتىدە ئىنسانلىق سۈپىتىنى يوقىتىدۇ.

ئىسلام ئەخلاقىنىڭ ئاساسى ئاشىق ۋە ئىخلاس بىلەن يۈزلىنىش. بۇ يۈزلىنىشنىڭ يىگانە غايىسى بولسا شۈبھىسىزكى "خىزمەت" تۇر.

مۇھەببەت زىيان-زەخمەتلەرنى رەھمەتكە ئايلاندۇرغان سېھىرلىك بىر ۋاستىدۇر. مۇھەببەت بىلەن قىلىنغان بىر خىزمەت قانچىلىك ئېغىر بولسىمۇ ئاسان ۋە ھۇزۇرلۇق ھېس قىلىنىدۇ. ئەينى زاماندا، بىر خىزمەتنىڭ قەدىر-قىممىتى ئۇنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۈچۈن كۆرسىتىلگەن پىداكارلىقنىڭ چوڭلىقىغا ۋە ئىبادەتنىڭ سەممىيەت (ياكى جوشقۇنلۇق) بىلەن قىلىنىشىغا باغلىق. سەممىي ۋە ھەقىقى خىزمەتلەر قەلب جەھەتتىن يېتىشكەنلىكنىڭ شاھ ئەسىرى بولىدۇ. بۇ كامالەتكە ئېرىشكەن قەلبلەر "ئىلاھىي نەزەرگاھ"تۇر.

ئاللاھتائالانىڭ قۇرئاندا كۆپ زىكىر قىلغان (خاتىرلاتقان) "رەھمان ۋە رەھىم" ئىسىملىرى ئۇنىڭ مەرھەمىتىنى ئىپادىلىگەن ئىسىملاردۇر. بىر مۆئمىندىمۇ مەرھەمەت ۋە شەپقەت تەبىئىتى ئەسلى ھالىتىگە كېلىشى لازىم.

مېھرى-شەپقەتسىز، ئېچىنىشنى بىلمىگەن كىشى خەزىنىنى، پۈتكۈل بەخت-سائادەتنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدىغان ئاچقۇچنى يوقاتقان كىشىدۇر. ئېچىنىشنى بىلمىگەن مەرھەمەتسىز كىشىلەرگە ئەڭ كۆپ ئېچىنىش كېرەك.

زۇلۇمنىڭ سەۋەبى مۇھەببەتتىن مەھرۇملۇقتۇر. مۇھەببەتسىز ئىنسان ھەر زامان ئاگسىزلارچە ھەرىكەت قىلىدىغان زالىم مەۋجۇدات ھالىتىگە كېلىدۇ. ھەقىقى ئاشىقنىڭ مىۋىسى شەپقەت ۋە مەرھەمەتتۇر. يەريۈزىدە شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن ھەرقانداق كۆڭۈلنى ئېرىتكىلى، ھەرقانداق جاينى قولغا كىرگۈزگىلى بولىدۇ. چۈنكى قۇياش ئۈچۈن ئىستىماسلىق زادىلا مۇمكىن بولمىغاندەك، كۈچلۈك روھلارمۇ مەخلۇقلارغا ئېچىنماي تۇرالمايدۇ.

ئاشىق كۆڭۈللەردە كاتتا ئورنى بولغان ھەللاج تاش بىلەن ئۇرۇلغاندا:

"ئى رەببىم! مەندىن ئەۋۋەل مېنى تاش بىلەن ئۇرغانلارنى ئەپۇ قىل!" دەپ يالۋۇرۇپ بۈيۈك كۆڭۈل ئىكرام ئۈلگىسىنى نامايەن قىلغان.

مەنىۋىي يولدا سەۋىيەمىزنى كۆرمەكچى بولساق ھالىمىز ۋە ھەرىكىتىمىزنى تەھلىل قىلىشىمىز كۇپايە قىلىدۇ.

"شەخسىيەتچىلىك" ۋە "مەنمەنچىلىك" مەنىۋىي يولنىڭ راك كېسىلىدۇر. ئىبلىس يۇقىرى بىر مەۋقەگە ئېرىشكەن چاغدا مانا شۇ سەۋەپتىن زەربىگە ئۇچرىدى.

ھەزرىتى مەۋلانا مۇنداق دەيدۇ:

"مۇھىم بولغىنى گۈل تەبىئەتلىك بولۇشتۇر. يەنى بۇ دۇنيا باغچىسىدا تىكەنلەرنى كۆرۈپ ئۇلاردەك تىكەن بولۇش ئەمەس، بەلكى ئارىغا قىشقا ئوخشاش ئازاپ-ئوقۇبەتلەر كىرسىمۇ ئۇلارنى باھار ئىقلىمى بىلەن قۇچاقلاپ پۈتۈن ئالەمگە بىر گۈل بولۇشتۇر."

ئابدۇخالىق گىجدەۋانى ھەزرەتلىرىنىڭ روھى ۋە ھەرىكەت گۈزەللىكىگە دائىر مونۇ قىممەتلىك نەسىھىتىمۇ تەسەۋۋۇپ يولىنىڭ بەك قىممەتلىك كۆڭۈل دەستۇرىدۇر:

”ئەي ئوغۇل! ساڭا ۋەسىيەت قىلىمەنكى، پۈتۈن ئەھۋالىڭدا ئىلىم-مەرىپەتلىك، ئەدەپ-ئەخلاقلىق ۋە تەقۋا بولغايسەن! ئۆتكەنلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇ! تاۋاپ ئەھلى ۋە ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەتنىڭ يولىدا ماڭ! فىقھ ۋە ھەدىس ئۆگەن ۋە جاھىللاردىن يىراق تۇر! نامىزىڭنى قەتئىي جامائەت بىلەن ئوقۇ! قەلبىڭدە شۆھرەت تۇيغۇسى بولسا ئىمام ۋە مۇئەززىن بولما! شان-شۆھرەتتىن كۆچۈڭنىڭ بىرىچە يىراق تۇر! شان-شۆھرەتتە ئاپەت بار. مەرتىۋە-ماقاملارغا كۆز سالما، ئۆزۈڭنى دائىما كەمتەر تۇت! تاقىتىڭ يەتمەيدىغان ئىشقا كىرىشىپ بولما! خەلقنىڭ سەن بىلەن ئالاقىسى بولمىغان ئىشىغا ئارىلاشما! پاسىق ئەمەلدار-باشلىقلار بىلەن ئولتۇرۇپ-قوپما! ھەر ساھەدە تەڭپۇڭلۇقىڭنى ساقلا! چېكىدىن ئېشىپ چىرايلىق ئاۋازلارنى ئاڭلاشقا ئارتۇقچە خۇشتار بولما. چۈنكى روھنى قارايتىدۇ، ئاخىرىدا بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىدۇ. ئەمما چىرايلىق ئاۋازلارنى ئىنكارمۇ قىلما. چۈنكى چىرايلىق ئاۋاز بىلەن ئوقۇلغان ئەزان ۋە قۇرئان روھنى جانلاندۇرىدۇ. ئاز يە، ئاز سۆزلە، ئاز ئۇخلا. غاپىللاردىن، ئاخماقلاردىن يولۋاستىن قاچقاندەك قاچ. پىتنە ۋاقىتلىرىدا يالغۇز قېلىشنى ياقتۇر، مەنپەئەت ئىجابى پەتۋا بېرىپ دىنىنىڭ ئەرزىمەس كۆرىلىشىگە سەۋەبچى بولغانلاردىن، مەغرۇر بايلاردىن ۋە جاھىللاردىن يىراق تۇر! ھالال يە، گۇمانلىق ئىشلاردىن يىراق تۇر، ئۆيلىنىشتە تەقۋالىقىغا ئەھمىيەت بەر. بولمىسا دۇنياغا باغلىنىپ قالىسەن ۋە دىنىڭغا داغ چۈشۈرىسەن. كۆپ كۈلمە، ھەتتا قاقاھلاپ كۈلمە! چۈنكى كۈلكە قەلبنى ئۆلتۈرىدۇ. لېكىن تەبەسسۇمغا سەل قارىما. چۈنكى تەبەسسۇم سەدىقىدۇر. ھەر قانداق كىشىگە شەپقەت بىلەن قارا ۋە ھېچكىمنى كەمستمە! سىرتىڭنى ھەددىدىن زىيادە زىننەتلىمە، چىرايلىق ۋە ئاددىي كېيىن. چۈنكى تاشقى كۆرۈنۈشكە ئارتۇقچە بېرىلىش ئىچكى جەھەتتىكى خاراپلىقتىن كېلىپ چىقىدۇ. تالاش-تارتىش قىلما، ھېچكىمدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلما، كۆز-قارنى توق بول، قانائەت بىلەن باي بول. ئەستايىدىللىقىڭنى ساقلاپ قال! ساڭا ئەجىر قىلغانلارغا ۋە سېنى تەربىيلىگەنلەرگە ۋاپادار بول، ئۇلارغا جېنىڭ ۋە مېلىڭ بىلەن خىزمەت قىل، ئۇلارنىڭ ھالى بىلەن ئوخشاش بول! ئۇلارنى ئېيىپلىغان غاپىللار راھەت بولالمايدۇ. مال-دۇنيا ۋە مال-دۇنيا ئەھلى بولغانلارغا ھەۋەس قىلما! كۆڭلۈڭ

دائىم غەم-قايغۇلۇق، بەدىنىڭ بەندىچىلىككە چىداملىق، كۆزۈڭ ياشلىق، قەلبىڭ نازۇك بولسۇن. ئىشىڭ خالىس، دۇئايىڭ تەلەپ بىلەن، كىيىم-كېچىكىڭ ئاددى-ساددا، يولداشلىرىڭ سالىھ (ياخشى) كىشىلەر، سەرمايەڭ ئاشكارا-مەخپى دىنىي ئىلىم، ئۆيۈڭ مەسجىد ۋە يېقىنىڭ ئالالاھ دوستلىرى بولسۇن.“

ئامىن!